MAGYAR REGÉNYIRÓK

KÉPES KIADÁSA

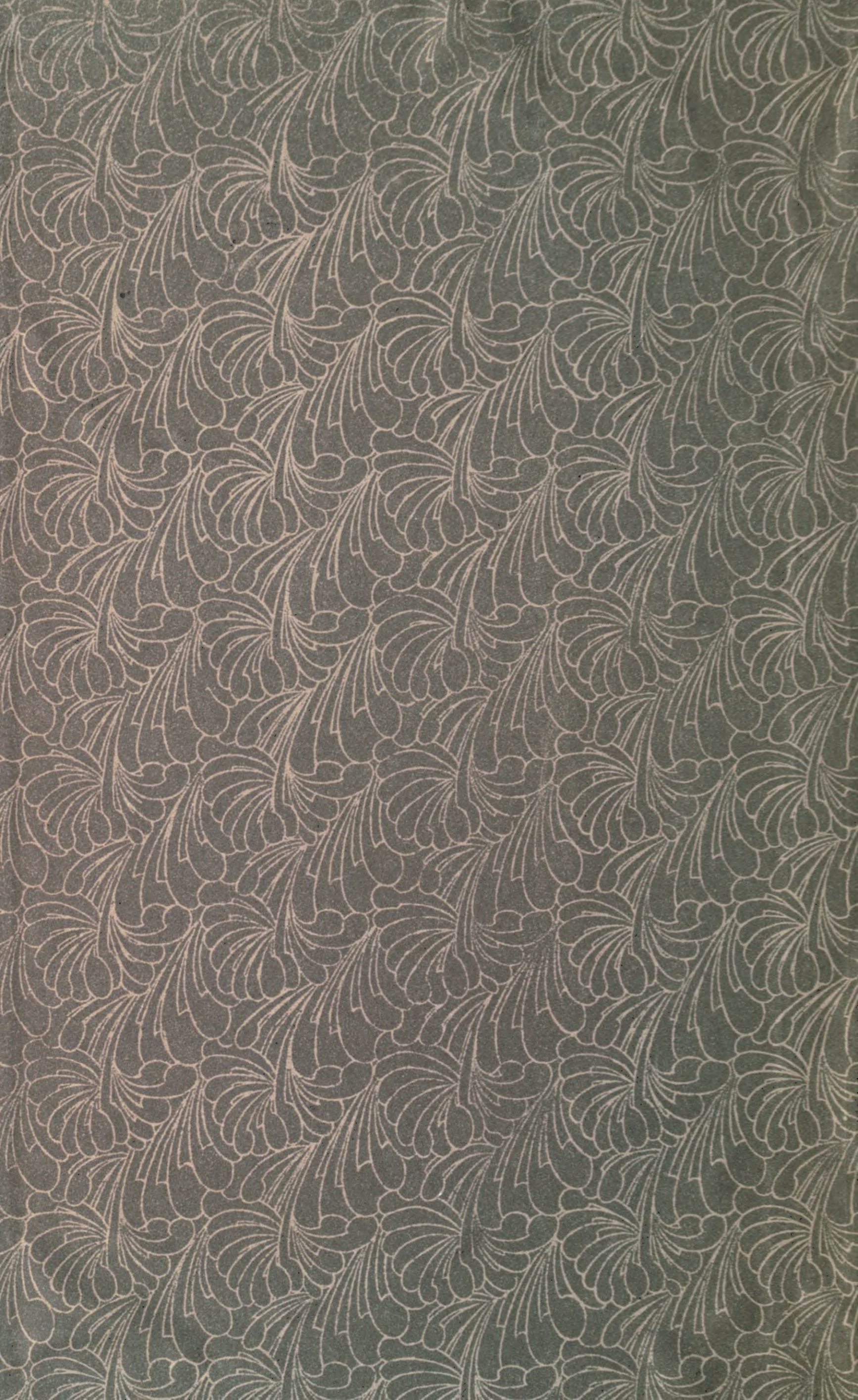
Szerkeszti

MIKSZÁTH KÁLMÁN

58

Rákosi Viktor

Elmemult harangok

MAGYAR REGÉNYIRÓK

KÉPES KIADÁSA

Szerkeszti és bevezetésekkel ellátja

MIKSZÁTH KÁLMÁN

58. KÖTET

ELNÉMULT HARANGOK

Irta

RÁKOSI VIKTOR

BUDAPEST
FRANKLIN-TÁRSULAT
magyar irod. intézet és könyvnyomda
1905

ELNÉMULT HARANGOK

REGÉNY

IRTA

RÁKOSI VIKTOR

GRÜNWALD BÉLA RAJZAIVAL

BUDAPEST
FRANKLIN-TÁRSULAT
magyar irod. intézet és könyvnyomda
1905

Révai Testvérek tulajdona.

Franklin-Társulat nyomdája.

R. H N. fec. Franklin-Társulat

Rákosi Viktor

RÁKOSI VIKTOR.

1860—.

Rajz egy életről, a mely még a delet se érte el! Mintha egy jelenetes képet akarnék bemutatni, a melynek a fele el van takarva és azt kérdeném: jól van-e megpingálva?

Hát tudhatom én még most, mekkora iró lesz Rákosi Viktorból?

Más a lirikus poeta, az már harmincz éves korában bevégezte; a mit tudott, kiadta, poétai alakja kész, csak a magánélete további részét borítja homály, még rajta lévén a Párkák guzsalyán; de az elbeszélő iró csak az ötvenedik évvel éri el ereje teljességét, vagy még később. A cseresznye és a rózsa tavaszszal terem, de a maradandóbb gyümölcsöket, az almát, körtét és a szőlőt az ősz hozza.

Rákosi Viktor azonban még csak negyvenöt éves (1860-ban született Ukk zalamegyei faluban), főművét még eddig bizonyosan nem irta meg; de ha egyszer megirja, élvezet lesz elolvasni. Hirneves bátyja Rákosi

Jenő korán behozta hirlapirónak. Már 18 éves korában szántja fürge tollával a «kutyanyelveket» a *Pesti Hirlap*-nál. Ir reportot, ujdonságot s egyéb apróságokat, bele dobván zsöngéit a névtelenség irdatlan mélységeibe.

Majd a *Budapesti Hirlap* alapításánál vesz részt társaival, s itt, a *Sipulusz* álnévvel, napról-napra népszerűbb tárczairó. Elevenségtől pezsgő, játszi ötletekkel, bohókás elmésségekkel gazdagon tarkított előadási módja, leleménye, fordulatossága megnyeri rohammal az olvasó közönséget, úgy hogy a 80-as évek közepén Sipulusz már országos hírű iró, kit a burleszk humor mesteréhez, az amerikai Mark Twainhoz hasonlítanak (pedig talán jobb is nálánál).

Siker a talentum termékenyítő harmata. Sipulusz hosszabb lélekzetü, komolyabb irányu művek irásához kap kedvet, kitörnek belőle, mint az izlandi források a napfénytől, termékeny tollával, felváltva két ember hírnevét táplálván, a kik közül az egyik segíti a másikat és viszont. Nem ritka jelenség nálunk. Tallérossy Zebulon leveleit sokan csak azért olvasták, mert Jókai irja, viszont Jókai egyéb műveit sokan olvasták azért, mert egyszersmind a Tallérossy Zebulon irója is ő. Az, aki a jövőnek akar irni, álljon jó barátságban a jelennel. De különben is a magyar közönségnek nem elég egy bögrében főzni. Az egyik része csak a napi sajtóban veszi be a szépirodalmat; ha már föltette okuláréját, hát elolvassa a tárczát is. Egy másik része csak

az élczlapot futja át. Egy harmadik rész (a leglustább) csak hallgatva, kényelmes zsöllĳében a szinházban élvezi a megkomponált történeteket.

Rákosi Viktor egyikét se kicsinyli ez eszközöknek; irja vidám Sipulusz-tárczáit a napi lapban, jóizű ötleteit elcsattantja az általa alapított *Kakas Márton* élczlapban, vagy elrakja bohózataiba, melyeket többnyire mások társaságában ir a szinpadok számára, s a mint úgy pezsgőzteti szellemileg a jelen, sőt jobban mondva csak a pillanat közönségét három helyen is, ráér a jövőnek is dolgozni. 1888 óta majd minden évben megjelenik egy-egy érdekes regénye, vagy novella-gyűjteménye. A *Bujtogatók* után *Egy falusi Hamlet* következett. Majd jönnek szakadatlan sorban a *Korhadt fakeresztek*, az *Elnémult harangok* stb.

Sokat dolgozik; játszva, könnyen termel, mint a hogy az eperfa könnyen hozza a maga leveleit és bogyóit, csakhogy a leveleiből selyemszövet lesz, a bogyóiból pedig nyalánkság. Vonzón, szinesen tud elbeszélni, eredeti nyomokon jár, ez pedig nem kis dolog, sehol se unalmas és épen nem nagyképű.

A mi azonban életrajzát illeti — arról talán korai beszélni. Különben a mozgalmas, gazdag irói életrajzoknak, melyeket a censorok, mæcenások, Károly-kaszárnyák, Kufsteinok és egyéb viszontagságok élénken tarkították, hajdanta, úgy látszik, hála Istennek, már végök van.

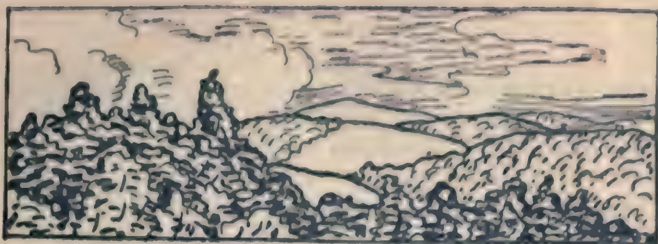
A mostani irókkal már alig történik egyéb, csak az,

hogy irnak. Rákosi Viktor most is ott ül és ir annál a szerkesztőségi asztalnál, a melyhez szerkesztője egy negyedszázad előtt ültette. Ott nőtt meg hírneves írónak, s a papirra vetett betűbarázdákon át jutott el a Házba, melynek egyik elmés közbeszólója.

Mikszáth Kálmán.

ELNÉMULT HARANGOK

Első kiadása megjelent 1903-ban.

ELSŐ RÉSZ.

AZ UTRECHTI DIÁKOK.

1.

A kölni *Studentenheim* ősrégi olcsó diákfogadó ó-német éttermében két magyar fiú fogyasztotta a fekete árpalevet egy őszi estén. A magasabbik és feketébbik Simándy Pál volt; az alacsonyabbik, egy kékszemű, egérszürke hajú, tömzsi, joviális képű legény, Puskás Gábor. Mind a kettő erdélyi református teológus, Simándy hunyadmegyei, Puskás háromszéki. S miután Nagy-Enyed gazdag emlőin fölnevelkedtek, most stipendiummal Utrechtbe mentek, teológiai tanulmányaikat tökéletesíteni. Simándy, magas kidudorodott homlokával, nagy kemény nézésű, sötét szempilláktól beárnyékolt fekete szemeivel, vastag nyakával és széles mellével ezt a gondolatot ébresztette a szemlélőben: *Még az a fal se szeretnék lenni, a melynek ez a bika a fejével nekitámad.* Puskás, a kinek folyton járt a szája, olyan benyomást tett mellette, mint a komor bikát körülcsaholó kis szürke kutya.

Puskás a németeket szidta. Már Pozsonyban németül kinálták neki a mákospatkót, azóta más szót nem hallott. Utána jött Bécs egy millió némettel, majd Linz, Passau, Nürnberg, Frankfurt és végre Köln. Ez irtóz-

tató, ezt nem lehet kiállani. Góbé-büszkesége föllázadt a gondolat ellen, hogy egy városban több német lakjék, mint a mennyi székely a világon van. S ez a sok német még csak nem is tudja, hogy székely egyáltalán van a világon, pedig a legműveltebb nácziónak tartja magát. Ha az Uristen még egyszer teremtené az emberiséget, bizonyára magyart teremtene legtöbbet. Micsoda ital ez az édeses, barna lé! Odaadná Köln egész évi sörtermését egy kupicza fenyővízért. (De régen nem is ittunk!) Aztán, hogy el vannak telve mindennel, a mi az övék. Itt a *Studentenheim*ban a fogadós levett kalappal vezette őket a táblához, mely hirdette, hogy egykor Goethe és Schiller itt méltóztattak reggelizni. Reszkető lábbal vezette őket a 27-ik számú szobába, melynek falát Hans Sachs sajátkezűleg szénnel írt verse ékesíti. Johann, a háziszolga, megsúgta, hogy a nagy Napoleon is meghált itt Muratval és Ney tábornokkal, mikor az oroszországi hadjáratra ment, de persze erről nincs tábla... A magukét áhítatos kultuszszal veszik körül, mindenkire ráerőltetik, a más dolgairól meg tudomást se vesznek.

Simándy valami szomorú mosolylyal hallgatta társa fecsegését. A bosszúsan zsörtölődő székelyben látta a kis, gyönge magyart, a kire kínos, fojtó súlylyal nehezedik a körülöttük levő nemzet nagysága. Puskás, az önérzetes, őseire, magyarságára, nemzetének világtörténeti szerepére büszke magyar, érzi, hogyan zsugorodnak össze képzelődései, álmai, mikor egy ilyen hatalmas, világbiró nemzet közé keveredik; látja azt napi munkájában, csodálni kénytelen alkotásaiban. És Simándy látta, hogy a szapora beszédű székely lelke hogy vonaglik, miközben az abroszt fölhajtva, késével diák-szokás szerint az asztalt nyeste, faragta, döfödte. Simándy látta ezt és szomorúan mosolygott. Ő valamivel magasabbra emelkedett és messzebbre látott. Hamar árvaságra jutván, a nagy-szebeni árvaházba került és onnan a szász gimnáziumba járatták. Ezen a kis ger-

mán szigeten, mely közelebb van Berlinhez, mint Budapesthez, korán megtanulta, hogy a kis nemzetek sorsa minő keserű; megérezte, hogy a szőke teutonkoponyák mennyivel különbnek tartják magukat a fekete turáni fajnál. S az ellenséges szemek kereszttüzében nőtt nagyra. Neki tízszer annyit kellett tanulnia, mint a szász fiúknak, hogy azokkal egy kalkulushoz juthasson. És tanult. S nyilvános mérkőzéskor mindig lefőzte a halavány szász diákokat. Magyar létére a legelsők közt volt, irigyekkel körülvéve. És ez volt az ő egyetlen öröme, mást a sors nem adott a szegény, elhagyott árva fiúnak. Ifjú szíve úgy érezte, hogy ő a seregtől messze, messze, előörsön álló katona, a kit elfeledtek; de ő neki nem szabad csüggednie, meghátrálnia. S boldog volt, mert úgy érezte, hogy kitünőségével ezen a védtelen ponton a magyarság ügyét juttatja diadalra.

— Hadd el, Gábor, — szólt Simándy, mialatt Puskás jót húzott a szidalmazott sörből, — hisz' te is csak olyan vagy, mint ezek a németek. Te is épp oly büszke vagy Damjanicsra, Bem apóra, Gábor Áronra, Gál Sándorra, mint ők a maguk hőseire és vértanuira. Te is azt hiszed, hogy Magyarország, vagy pláne Háromszék a világ közepe, s annál különb föld nincs a kerek földtekén.

— Egy kis különbséggel, — felelt büszkén Puskás, — hogy nekem igazam van.

— Persze, hogy igazad van. Minden nemzetnek igaza van. Hitvány, csapnivaló náczió volnánk, ha nem azt tartanók, hogy a világ első nemzete vagyunk. Azért ne haragudjál a németekre...

— De mikor olyan szemtelenül sokan vannak. Levegőt se hagynak az embernek. Megfulladok ebben az országban.

— Nyisd ki az ablakot! — felelt egyszerűen Simándy.

Az ablakok a széles Bismarck-Strassera nyiltak.

Kint irtóztató tumultus uralkodott. Az ifjú császár, II. Vilmos, a városban tartózkodott két nap óta, hogy az 1870—71-iki katonák emlékünnepében résztvegyen. Mondott egy pár dikcziót, melytől talán még lent, messze, a gravelottei síkságon eltemetett pomerániai gránátosok is megmozdulnak sírjukban, és ma este volt elutazandó. Harsogó zeneszóval vonultak föl az ezredek s megalkották a sorfalat. A katonák mögött százezernyi nép, nemzeti kokárdákkal, Vilmos arczképével a kalapjukon, szakadatlan ordítással tódult ide-oda. Száz-száz emberből álló csoportok külön-külön a *Wacht am Rhein*t énekelték, s ez növelte a pokoli hangzavart. Néha éles katonai kommandók hangzottak s tompa dübörgéssel ezer puska agya dobbant a kövezethez. Az üvöltő és hullámzó fekete tengert csillogva határolták az aranyos csúcsú sisakok s a katonák mozdulatlan érczfala.

A fiúk az ablakhoz léptek.

— Hogy utazunk ma el, ilyen zürzavarban? — kérdé Puskás, a ki elbámészkodott az utczai látványosságra.

Simándy nem felelt. Ő is az utczát nézte. Micsoda lelkes, forrongó tömeg, — s hogy megfagy, mikor a katonakabátba kerül. Ekkor már nincs benne se szeretet, se gyűlölet, csak engedelmesség. Nem gondolkozik, csak cselekszik. Szemei egy pontra vannak szegezve: ez a császár. S mikor a császár kinyújtja karját s megmutat nekik egy országot, egy nemzetet — akkor megindul az érczzuhatag és öl. S az emberi nemmel hiába viaskodó halál elégedett vigyorgással tárja ki fekete birodalmának széles kapuját, széles kapujának mind a két szárnyát. Oh, császár, ne mozdítsd meg a karodat!

Simándy nagyot sóhajtott, aztán ott hagyták az ablakot és a portáshoz mentek. Tudakozódtak, hogy elutazhatnak-e ők ma ebben a nagy fölfordulásban?

— Hogyne, kérem. A hollandi vonat tíz óra öt perczkor megy. Az omnibusz pont féltízkor indul.

Csöngetett hármat. Johann megjelent.

— Johann, az urak podgyászát hozd le a féltízórai omnibuszhoz.

Johann lojális alattvaló volt és szerette a borravalót. E két tulajdonsága egymást támogatta benne, mikor a fiúknak pakkolás közben a császárról beszélt. Mikor ő szolgált *beim Kürassierregiment Graf Gessler No. 8.*, a császár egyszer hirtelen betoppan éppen *Hauptrapportra*. A császár odaállt az ezredes mellé s hallgatta az ügyeket. Egy egyéves önkéntes arra kért engedelmet az ezredestől, hogy a hadnagyával megverekedhessen, mert a hadnagy őt pofonütötte.

— Gondolja meg, ezredes úr, hogy egykor én is viselni fogom a német hadsereg portepéját s e szégyent le kell mosnom.

A császár haragra lobbant s kiadta a parancsot, hogy a hadnagynak párbajt kell vívnia a legsúlyosabb föltételek mellett. S az önkéntes agyonlőtte.

Itt Johannban a borravaló szeretete fölülkerekedett s egy vidám katonatörténetbe fogott, melyben a császár nem szerepelt. Ugy okoskodott: fő a történet; hogyha az urak jól mulatnak, jobban fizetnek, — tehát essék áldozatul ő felsége. És elmondta, hogy az ezredes szakácsnéjának a kedvese, egy kürasszirkáplár, szivarral kiégette a zászlót, a melyet az ezredesék távollétében otthon kiváncsian nézegettek. A legközelebbi katonai ünnepen aztán az ezredes kibontván a zászlót és észrevevén a lyukat: erről hatalmas beszédet mondott a front előtt, az ezred dicsőséges küzdelmeinek tanujeléül idézvén azt.

A bőbeszédű legény egész az omnibusz tetejéig folytatta meséit, s csak akkor fejezte be az előadást, mikor a fejenként ötven fillér borravalót a markában érezte. A studensektől nem igen lehetett többhöz szokva, mert alázatosan megköszönte, szerencsés utat kivánt s egy hatalmas *Éljen a császár!* kiáltással leugrott a kocsiról. A katonák sorfala egy perczre ketté-

nyilt, a kocsi begördült a pusztán tartott utczaközépre és sebesen hajtott az állomás felé. Maguk ültek a nagy kék-fehér bárka tetején. Az út felén lehettek, mikor a Rathhausplatzon fölállított ágyúk megdördültek, jelezve, hogy most indul el a császár a vasutra. Minden ablak egyszerre megvilágosodott, oszlopokon bengáli tüzek gyultak, villamos ívlámpák ragyogtak föl minden lépésre, a dobok megperdültek, a trombiták megharsantak, éles kiáltások hangzottak, s tompa csattogással kapták a katonák tisztelgésre puskájukat. A levegőt egy alaktalan örömordítás töltötte be... egyszerre minden zajt elnyeltek a katonabandák... minden sarkon a Hohenzollern-himnuszt fujták a rézhangszerek. Most az egész úgy hangzott, mint ezer rekedt óriás üvöltése. Ezer megvakított Polifém dühöngése.

Az omnibusz egy kis téren félreállt a közeledő császár elől. Dübörögve közeledett a kék testőrök egy százada. A patkók szikrát vertek a kövezetből. A nemes paripák úgy tartották a fejüket, mint a királyi hattyú. Azután négy fekete lótól vont kocsin jött Ő, mellette ült a felesége... A lovak fujtak és tánczoltak, az ezüst szerszám csillogott, csattogott rajtuk. A császár hófehér ruhában, mellén ezüst vért, rávert fekete sassal. Fején ezüst sisak, mely fölött kiterjesztett szárnynyal egy arany sas lebegett... Olyan volt, mint a skandináv mitológiából ideszállt ó-germán Isten... Miközben folyton szalutált a népnek, nyilt és bátor tekintete katonáinak mozdulatlan sorfalán szaladt végig... A császárné szerény mosolylyal szakadatlanul hajlongott, mintha csak azt mondaná: *Köszönöm, köszönöm, én is nagyon szeretem Wilhelmet.*

Azután jöttek a gyerekek. Egy, kettő, három, négy fiú... A trónörökös Nagy Fridrik-korabeli testőrruhában, azzal a furcsa alakú püspöksüveggel... és még másik három kis legényke, tengerészruhában, a nevelőikkel. A trónörökös nagyon komoly volt, bizonyosan szorította fejét a sisak... a kis tengerészek tapsoltak

A fiúk az ablakhoz léptek.

és sipkáikat lengették. Ezek még boldog gyermekek... Aztán mint a villám nyargalt el a piros testőrök egy százada, s a látomány véget ért.

Puskás kimerülten esett vissza a padra. A derék fiú torkaszakadtából éljenzett és a kalapját lobogtatta. Simándy kábult, vak és süket volt. A fény vakká, a lárma süketté, a kettő együtt kábulttá tette. Mintha egy álomképet látott volna... Százezrek lelkének öntudatlan kitörése volt ez, himnusza a német egységnek, önérzetnek, szaporaságnak.

Az elröpült császári menet után a tömeg, mintha a tündérséget el akarná kapni és még egy kicsit visszatartóztatni, önkéntelen rohamot intézett, mely egy perczre megingatta még a katonai sorfalat is... Egy sikoltozó asszonyt az omnibuszhoz szorították... Gyermekét kétségbeesett jajgatással emelte a levegőbe, nehogy összenyomják. Puskás egyet gondolt, lehajolt a gyerekért az omnibuszról és fölkapta... Sőt ketten megragadták az asszonyt is, s nehogy az áradat elsodorja gyermekétől, minden habozás nélkül fölrántották az imperiálra. Az omnibusz, lovasrendőrök segítségével, utat tört a tömegben. A pályaudvarhoz közel a csinos munkásasszony távozni készült, s meleg hangon szólt a fiúkhoz:

— Igazán, nem tudom, hogy háláljam meg a szivességet.

— Én tudom, — felelt mosolyogva Puskás, — csókoljon meg.

— Szivesen, — felelt kedélyesen az asszony, s jóizűt czuppantott Gábor azczán, a ki, az asszony teljes boldogságára, a babán is csókolt egyet.

— Ugyan, Gábor, — feddé Simándy, — egy ismeretlen asszonynyal csókolózni?

— Ismeretlen asszonynyal? hát kivel mással? Ismerőssel? Nem emlékszem, hogy a baróti majálison az esperes lányát csókoltad volna... Pedig már vagy hat éve ismered. Jegyezd meg, hogy minden csinos

nőt meg kell csókolni, a ki meg hagyja magát csókolni...

A pályaudvarról mindenkit visszaszorítottak, de a ki azt mondta, hogy elutazik, azt a rendőr a pénztárhoz kisérte, hogy jegyet válthasson. Ifjaink találtak hordárt is a bagázsiához. Megkérdezték, hogy vonatuk nem fog-e az indulással késlekedni?

— Miért? — kérdé viszont a szálas porosz.

— A császár miatt. Talán előbb ő felsége elutazik.

— Oh dehogy! Be van az osztva szépen, s ő felsége vár, a míg rá nem kerül a sor.

S mikor nekik jelt adtak és ők az óriási méretű üvegtetejű udvar perronján a hollandi vonat felé siettek, vörös szőnyegen ott állt még a császár, családja és tanácsurak körében s élénk gesztusok közt beszélgetett. Utascsoportok siettek arra; kormos, bluzos vasuti munkások sürögtek-forogtak, vonatok robogtak ki és be, éles füttyentésekkel... S a hollandi vonat lassú robogással elindult és pár pillanat mulva ott zakatolt a hatalmas vashídon, a Rajna fölött, melyen ezer meg ezer kivilágított csónak úszott.

— Ez aztán ember! — kiáltott Puskás. — Ezt nevezem császárnak! Az összes nemzeti törekvések élén áll, németebb a németnél, sovinista. Nagy nemzet ez, Pali, óriási nemzet...

— Nagy nemzet, óriási nemzet, de tudod miért? Mert a hollandi vonat tíz óra öt perczkor elindult...

Puskás bámulva nézett rá.

— Igen... és mert az általános őrületben nemcsak a hollandi vonat, hanem Johann is a helyén volt, az omnibusz is helyén volt... mert a császár miatt se tesznek kivételeket, hanem őt is beosztják, s minden történik úgy, mint máskor... Ez a rend... Nálunk, barátom, egy főispán látogatása fölforgat minden rendet egy kis vidéki városban... Nálunk egy miniszter nagyobb úr, mint itt a császár... Azért aztán a nem-

zet maga kisebb úr, mint a német nemzet... Nézd a dómot!

A kivilágított dóm mint egy tüzes fölkiáltójel ragyogott az éjszakában. A tetejéről pedig egy villamos reflektor nagy, fényes mozgó sugárkévéje kutatta a sötétség titkát...

II.

A két legény hamarabb fölkelt, mint a nap, oly kiváncsi volt Hollandusországra, mely a párás őszi reggelből csak lassan bontakozott ki. S mikor kibontakozott is, alig mutatott valamit. Lapos vidék, buja fűvel, legelésző tehenekkel. Egy-egy nyájas tanya, szénaboglyákkal. Ha kutágas helyett nem árboczok meredtek volna égnek a tanya végén, azt hihették volna, hogy az alföldi tanyák közt járnak. De minduntalan egy magas töltések közt lomhán kanyargó csatorna fölött robogtak el, melyen lovaktól vontatott furcsa alakú bárkák haladtak tova s ez kiverte őket illuziójukból. A mint a köd lassan fölszállt, a szeptemberi nap bágyadt, sárga pompájából városokat, falvakat láttak a messzeségben kibontakozni. S egyre jobban dobogott a szívük, a mint közeledtek Utrecht felé.

— Értesz valamit a nyelvükből? — kérdé aggódva egy állomáson Puskás, miközben Simándy egy kofával almára próbált alkudni.

— Az az érdekes, hogy minden szavuk ismerősen cseng a fülembe s mégsem értem.

— Ha Bótai ki nem jő elénk az állomásra, nem tudom, hogy igazodunk el.

— Hogyne jönne. Hisz még Kölnből is táviratoztam neki, hogy mikor érkezünk.

— Leveleztél te sokat a nyáron Bótaival?

— Sűrűn. Hisz tudod, hogy négy évig együtt jártunk Szebenben, s a régi barátságunk nem bomlott föl. Pedig ő Patakra ment teológiára, én pedig Enyedre. De a vakáczióra mindig hozzájuk mentem Erdővidékre.

— Igen, ösmerem a parókiát. Nyomorúságos kis fészek. Az apja már nagyon öreg, s úgy tudom, három vén lány van a nyakán.

— Csak kettő öregebb, mint Bótai Barna... a harmadik nem nénje, hanem huga, Anikó, most lehet tizenhét éves.

— Szép lány?

Simándy kidugta fejét az ablakon.

— Szép, — felelte vissza alig hallhatólag.

— Miért nem ment haza Bótai egy évi utrechti tanulás után? Hisz, ha megválasztanák bárminő kis eklézsiába, könnyíthetne az apja terhén.

— Ennek is megvan a maga oka. A mult télen súlyos beteg lett s a stipendium kuratóriuma rendkívüli segélyt adott neki, hogy két hónapra meleg vidékre, Olaszországba menjen. Ezt azzal hálálta meg, hogy a tanév végén három tárgyból hollandus nyelven, — értsd meg jól, vasfejű kálvinista, — hollandus nyelven kollokvált, a mivel megszerezte a jogot arra, hogy még egy évig ott maradhasson, sőt arra is, hogy a másik két stipendistát ő jelölje ki... így jutottam hozzá én...

— És én is.

— Téged aztán, a hozzám intézett kérdésre, én jelöltetek ki.

— Köszönöm, — szólt Gábor nevetve; — azonban a nélkül, hogy prófétának merném magamat mondani, azt jósolom, hogy én soha se fogok senkit a stipendiumra kijelölni. Fogadjunk, Pali, hogy nem fogok én soha hollandusul megtanulni.

— Pedig látod, az nagyon egyszerű. Vedd elő a német szót, tekerd ki a nyakát és lesz belőle hollandus szó.

— Tudod, jól ismersz, én szivesen kitekerem a

német szó nyakát... de készletem belőle oly csekély, nem akarom azt is elfogyasztani.

— Kár, mert a dolog gyorsan megy. Látod, én reggel óta megtanultam, hogy a jegy: *Karte=kort*; az alma: *Apfel=appel*; a biztosítás: *Versicherung=verzekering*; fa: *Baum=boom*; dohányozni: *rauchen=rooken*.

— Zseni vagy, Pali, zseni! — kiáltott Puskás őszinte elragadtatással, — s honnan tudod te mindezt? Megálmodtad?

— Megtanultam a konduktortól, a kofától, az állomási falragaszokról, s a kocsiban lévő fölirásokról. Csak nyisd ki mindig a szemedet s ereszsz be mindent a füleden. Ez a tanulás titka.

— Könnyű azt mondani, de ha én egyszer a fülemet kinyitom, a helyett hogy bejönne, kimegy rajta minden.

— Akkor ki ne nyisd, öreg! — kaczagott Simándy, — hanem hát megmaradnak még a szemeid. Mi van a szemeiddel? Azt hallottam, hogy jó szemek. Udvarhelyt beszélték, hogy a Hargitáról megláttad velük a Feketetengert.

Ez gyönge oldala a székelynek, a ki azt tartja, hogy a Hargita a világ legmagasabb csúcsa. A Mont-Blanc legföljebb kisöcscse lehet. A Dhavalagiri, a Mount Everest — az más: ezeket elismerték a Hargitával egyenrangúnak a székely diákok, mert hátha a Himalája rejtett völgyeiben mégis laknak ősmagyarok... Ezeket pedig Isten ments, hogy megfoszszák...

Puskás elvörösödött ez inzultusra, de türtőztette magát.

— Tudod, komám, én nem láttam a Hargitáról a tengert, de nem is ettem meg berbécstokány helyett a bocskortalpat.

(Ezt a hunyadmegyei atyafiak tették meg a követválasztáson. Nem lett tőle semmi bajuk. Csak irtózatosan szomjaztak rá s a jelölt, a mit megtakarított a húson, ráfizette a pálinkára. Ez az úgynevezett költői igazságszolgáltatás.)

— Berbécstokány! — sóhajtott elmerengve Simándy, — úgy hangzik a fülembe, mintha a szülőfalum harangját hallanám kongani. Mikor eszünk mi megint berbécstokányt, Gábor?

Gábor elérzékenyedett, nagyokat nyelt és így szólt:

— Emlékszel Kőmivesné tokányára, a Kishíd-utczában? Mikor délután kitette az ablakra a czédulát, hogy estére friss tokány lesz, nyolcz óra után odaszöktünk a kollégiumból, a falon keresztül.

— És csak reggel négy órakor szöktünk vissza.

— A jó Kőmivesné a kis porczió tokányt belemérte a kivájt czipóba, ahhoz nem kellett se tányér, se villa... A nebulók ültek sorba a gyepen, s faltak. A kút meg egyre nyikorgott, mert a ki befejezte a vacsorát, odament és egy vödör vizet húzott magának...

— Az ám... Minden diák friss vödörrel húzott magának; mindegyik átallotta volna, hogy a más fáradságából jusson egy ital vízhez. Két kortyot ivott, a többit visszaöntötte a kútba. Vagy talán azt akarta mindegyik, hogy fáradjon a többi is.

— Hát Illés Pistára emlékszel-e, Pali?

— Illés Pistára?

— Arra. Veled fogadott a vacsorája árába, hogy *birkát eszik a birkából.* Te nem akartad hinni, fogadtál vele, ő erre a Kőmivesné nagy vaskondérja elé lépett s a birkabőrsüvegébe birkatokányt méretett... és kikanalazta egy szálig... Hej, de jól mulattunk az este!... Az asztalon jártad a csürdüngölőt... A kisbotost meg leeresztettük a kútba, mert fölharagított bennünket... Télvíz idején!

...Kipirult arczczal, sugárzó szemekkel folyt a beszélgetés... Egyszerre csak kicsapódott az ajtó s a nyurga, szőke konduktor besivít:

— Utrecht!

— Utrecht? — horkant föl Puskás, s olyan arczczal nézett szét, mintha azt kérdezné: ugyan minek ébresztettek föl, olyan szépet álmodtam.

III.

Az *Izgatott Czápa* kedves korcsmája volt mindazon utrechtieknek, a kik barátai nemzetük speczifikus eledeleinek. Az *Izgatott Czápa* még a napoleoni megszállás idejéből maradt fönn, s mint könnyen elképzelhető, festői czímét is a nagy császár vídám és erős fantáziájú katonáitól kapta. A hollandusoknak tetszett az élénk czím, s a czápa különben is családi szörny lévén e gyarmatos nemzetnél, megtartották. Ide vezette Bótai első este barátait, hogy, úgymond, egy csapásra megismerkedjenek a hollandi konyha titkaival. Pakkjaikat letették Bótainál, megfürödtek, aztán elcsodálkozva járkáltak estig a legrégibb batáviai város különös utczáin, ködfogta, esőverte házai közt, lomha vizű csatornái mentén.

A viszontlátás öröme őszinte és meleg volt. Simándy és Bótai egykor mint diákpajtások elválhatatlanok voltak, s már Szebenben *ikrek*-nek csúfolták őket. Hosszú öleléssel és csókkal üdvözölték egymást. Puskás is találkozott már sokszor Bótaival, s a most fölújított ösmeretség, itt, távol az otthontól, egyszerre bizalmas jellegű lett.

Kifáradva ültek le este az *Izgatott Czápa* egy kis szögletasztalánál, az úgynevezett fehér teremben. Ezt a termet ugyanis fehér majolikával borították be vagy tíz év előtt, aztán a diákok elkezdtek benne pipálni, a

Bólai Barna.

Rákosi: Elnémult harangok. 17. lap.

mitől megsárgult; aztán a diákok folytatták benne a pipálást, a mitől megfeketedett. De az eredeti neve megmaradt. Különben ragyogó fekete volt, mert hollandi szokás szerint hetenkint egyszer az egész falat plafondostúl szappannal végigmosták.

Simándy egész nap figyelte barátját, Bótait, s mikor a korcsmában az első kőkorsóval a habzó sört eléjük tették, tisztában volt vele, hogy valami baja van. Mintha felhő lebegett volna fölötte, melynek árnyéka ott borongott arczán, tekintetében. Néha a melle hirtelen emelkedett, nagyokat lélegzett, mintha több oxigéniumot keresne a levegőben, kapkodva utána. Csontos arczáról eltűnt az a barna, székely pír, mely oly széppé teszi odalent a Rika-hegy két oldalán a férfiakat.

— Beteg vagy? — szólt Simándy Bótaihoz s rátette karjára a kezét.

— A szinemről gondolod, úgy-e? Hja, édes fiam, ez a hollandi szín, hogy ne mondjam, tónus. Majd eltűnik a te szittya feketeséged is, ha egy telet megkóstolsz ebből a klimából . . . Tavaszszal csodálatos, télen utálatos . . . köd, nedvesség, hidegség . . . Majd megfakultok ti is, lekopik rólatok a hazai máz . . .

— De te beteg voltál, hisz írtad.

— Semmi. Már vége van. A tavaszszal vért hánytam . . .

— Vért hánytál? S erről mi otthon semmit se tudtunk!

— Minek? Csak nem fogom gyönge öreg apámat, meg a szegény testvéreimet ijesztgetni. Minek is lett volna... hisz már vége van. A kuratórium pénzt adott és én San-Remóba mentem. Oh, fiaim, micsoda ország az! Micsoda melegség, micsoda fény . . . oh, be jól éreztem magamat! Most is álmomban ott sétálok a tengerparton, az olajfák alatt s számlálom a fehér vitorlákat a sugárözönben csillogó tengeren.

— Egyedül? — esett bele Puskás diákmódra, csufondáros arczczal.

Bótai elsápadt. Szinte látni lehetett, mint fut ki a vér arczából.

— Hogy érted ezt? — kérdé szintelen hangon.

— Ugy, hogy nem álmodol-e oda a vitorlaszámláláshoz valami nagyszemű talján madonnát?

E perczben a figyelem egy nagy tengeri halra irányult, melyet eléjük tettek.

— Hagyjuk a madonnákat, — szólt halkan Bótai, miközben a halat vágta, — örüljünk, hogy olyan országban vagyunk, a hol a Rafael madonnái nem kisértenek.

Simándy ránézett.

— Ne feledd el, Barnabás, hogy Rubensnek is vannak madonnái, — szólt, s aztán a halhoz látott. Nem vette észre, hogy barátja arczát újra elborította a halálos sápadtság.

Míg a hallal vesződtek, csend volt. Még Enyeden beléjük verték, hogy:

Mikor halat eszik kend,
A száját befogja kend.

A mi ugyan fölösleges intelem volt, mert az enyedi diák olyan ritkán jutott halhoz, mint ehető fecskefészekhez. No, de legalább megtanulta a maximát egész életére, s az ember sohse tudja, hogy az enyedi diák milyen körülmények közé kerül. A diákokat azonban mindez nem vígasztalta meg. Nem egyszer lehetett hallani a szűken mért porcziók láttára a sóhajtást: Szeretném már egyszer megpróbálni, hogyan fullad belé az ember a halszálkába.

A hal után valami édes tésztát hoztak, újra megeredhetett a szó visszafojtott árja.

— Beszélj valamit Skócziáról! — szólt Simándy, — szerencsés ficzkó vagy, hogy ilyen családra tettél szert. Te, nagyon gazdag ember lehet a te gazdád, hogy Skócziába jár nyaralni.

— Skócziában nyaraltál a gazdáddal? — kérdé Puskás.

— Ott. A fiát tanítottam latinra és németre, — felelt halkan Bótai.

Aztán türelmetlenül zörgött az üres korsóval az asztalon.

— Eh, hazai dolgokról beszéljetek! Egy év óta csak egy magyar embert láttam, az is czigányprímás volt.

— Jót tett Skóczia? — folytatta makacsul Simándy.

— Jót, — felelt Bótai, hosszan barátja szemei közé nézve, — ott a fenyvesek közt álltam teljesen helyre. Csak még a gyomrom rossz. Nem tudok az itteni ételekkel kibékülni. Aztán meg olyan lappangó lázam van és néha éjjel úgy izzadok, hogy csupa víz lesz a lepedőm...

Puskás egy darab kenyeret szelt le és paprikát keresett hozzá.

— Tégy rá sajtot és kérj sót hozzá.

— Sajtot?

— Azt. Az itt a legelső fűszer. Látod, itt áll az asztalon, megreszelve. Azt tesznek a levesbe, azt hintenek a húsra, azt eheted marokszám, de sót, borsot, fogpiszkálót, mustárt, eczetet, olajat, a mi nálunk ott áll minden kocsmaasztalon, külön kell kérned.

— Hát paprikát?

— Azt is kapsz a patikába, ha találsz orvost, a ki szükségesnek találja, hogy megmérgezd magadat és reczepten rendeli.

— No már látom, nem fogunk mi jóizűen enni karácsonyig, — szólt komoly bánattal Puskás, — de akkor meghívom az urakat osdolai disznótorra. Akkora pakkot küldetek magam után, mint egy kóberos szekér.

Bótai szeretetteljes mosolylyal nézett a székely fiúra s szólt:

— Legjobb volna, ha már most elindíttatnál egy háromszéki borvizes székelyt, a szekere tele disznóaprólékkal. Karácsonyra tán éppen ideérne.

— Jegyezd meg komám, — szólt büszkén Puskás (ha haragudott, mindig komámnak nevezte az illetőt), — borvízfuvarral csak a csíki székely szokott foglalkozni.

— Nekem mondod? Hisz erdővidéki vagyok.

— A szélin vagytok Háromszéknek. Nem az igazi fajta.

— Persze, Attila kardját Osdolán hajította le az Úr . . . s nagy királyunk, az isten ostora, ott találta meg . . .

— Csend! — kiáltott Simándy. — Semmi villongás a hun ivadékok közt. Itt a káposzta.

— Káposzta? — kiáltott ujjongva Puskás.

Belenézett a tálba.

— Hisz ez törött czukor!

— Kapard csak le a tetejét. Egy újjnyira alatta megtalálod a káposztát.

— A czukor alatt? Szent Isten! Megbolondult a szakácsné!

— Ugyan mi van abba, Gábor, — szólt Simándy, — hát nem emlékszel rá, hogy Enyeden a Dájbukát boltos tubákkal eszi a sárga dinnyét, a káposztába pedig mazsolát és mandulát főzet?

— Dájbukát? — kiáltott föl Gábor s a fejére ütött, — remélem, vége van a vacsorának.

— Vége.

— No hát, akkor fogadjatok tőlem egy kassai négyest a Dájbukát boltjából. Ez az én meglepetésem a vacsorához.

— Nyomorult, — rikoltott Simándy, — hányszor kértem tőled magyar szivart útközben s mindig azt mondtad, hogy már elfogyott.

— Nincs is több, csak ez a három s ezt az első hollandi vacsorára tartottam fönn, — mentegetődzött Puskás Gábor.

Rágyujtottak. S a kékes füstgomolyokat úgy tekintették, mintha hazai levegő szálldosna körülöttük. Bótai lassan, nagy felhőket fújt ki s merően nézett beléjük.

Mintha a hótakart székely bérczek alakulnának ki előtte a füstrongyokból. Ki tudja, meglátja-e még valaha e büszke csúcsokat.

Nem birta sokáig a szivart. Köhögni kezdett.

— Az orvos tulajdonképp megtiltotta, — szólt, ziháló mellére tevé kezét, — de ennek nem tudtam ellentállni.

Még egy füstkarikát fújt aztán félretette.

— Sört, sört! — kiáltott a legényre.

A sötét, pálinkaerejű hollandi sör Puskáson már éreztette hatását. Nagyokat bólintott és laposakat pislantott. Bótai ellenkezőleg fölélénkült, arcza kipirult, szeme ragyogott. Hevesen gesztikulált és Skócziáról beszélt . . . a feneketlen tengerszemről, melyekben jó tündérek és rossz szellemek laknak . . . a félelmesen nagy fenyőkről, melyek halálukban megdicsőülnek, mint árbocz szolgálván Anglia világbíró hajóhadán . . . a remek rétekről, hol az izmos hegyi skót dudaszó mellett legelteti nyáját . . .

Simándy Puskásra mutatott, a ki karjára hajtva fejét, egészséges szuszogással aludni kezdett.

— Fölrázzam? — kérdé.

— Ne, ne bántsd, — felelt Bótai, — ez most a Küküllő partján jár és virágot szed bokrétába.

— Oh, dehogy, — nevetett Simándy, — Osdolán ül és tejfölös bablevest eszik, disznókörmivel.

— Akkor pláne hagyd; legalább megreparálja a gyomrát a hollandus lakoma után.

A két fiatalember bekönyökölt az asztalba és sokáig némán nézett egymás szeme közé. Bótai Barnabás szólalt meg először, lassan, szaggatottan:

— Azt mondtad, hogy Rubensnek is vannak madonnái. Vannak. Micsoda madonnák azok, barátom. Azok az igaziak. Láttam olasz madonnákat is, hisz minden városnak van odalent egy-egy madonnája. De nem hatottak rám. Akárhány Fornarinának is elmehetne . . . De a hollandi madonnák! Oh, barátom, az anyává

lett szűz, a ki a szűzesség minden báját megtartotta. Az égi szelídség, jóság, mely rajtuk honol . . . különös szinű a hajuk, különös szinű az arczuk . . . Bájos minden mozdulatuk . . . Oly tisztességesek és mégis ezer vágyat keltenek a zajló szívben . . . Látszik rajtuk, hogy ha egyszer a kezüket valakinek odaadták, azt boldoggá fogják tenni s egész életét bearanyozzák lényük varázsával.

Simándy feszült figyelemmel hallgatta.

— Te a hollandi nőkről beszélsz általában? Vagy — s ezzel közelebb hajolt hozzá s hangját lesülyesztette, — talán *egy* nőről?

Bótai Barna Simándy karjába markolt. Simándy érezte, hogy remeg a keze.

— Én Rubens nőalakjairól beszéltem. Talán nem voltam elég világos? Cak attól óvjon az Isten (s élénken csillogó szemeit Simándyra szegezte), hogy egy ilyen női alak megelevenedve eléd cseppenjen. Akkor véged van . . . A hogy végem van nekem . . . Ah, Skóczia sötét erdői és dörgő zuhatagai, de boldog és boldogtalan voltam köztetek . . . de sok édes mérget és keserű mézet ettem ott . . . a nélkül, hogy ő sejtette volna . . .

— Ő? Kiről beszélsz?

— Ő róla, a ki miatt elfelejtettem hazámat, apámat, egész családomat, s a helyett, hogy haza mentem volna a nyáron, velük mentem Skótországba.

— Tehát a gazdádnak a lánya?

— Az.

— S azt mondta, hogy nem szeret?

— Soh'se beszéltem vele ilyesmiről.

— Hát akkor miért vagy annyira boldogtalan? Nem látom be az okát . . .

— Egy dúsgazdag hollandi patriczius lánya s egy szegény székely kálvinista teológus? Ég és föld.

— Dúsgazdag? Hisz akkor nem tartana téged kvártélyon.

— Nem ösmered, fiam, a viszonyokat. Ez Hollandiában rendes szokás. Volt két üres szobája, hát kiadta. A hollandus semmit se hagy kiaknázatlanul, ha milliói vannak is.

Megtörölte izzadt homlokát, a mámor mintha elrepült volna a fejéből. Már nyugodtan beszélt.

— Mindent tudsz. Nem akartam még szólni, de oly régen vágytam már rá, hogy kibeszélhessem magamat... Senkim se volt... S most, az első alkalommal kitört belőlem.

A sok beszédtől köhögés fogta el.

— Talán mennénk haza.

— Megállj csak, — szólt Simándy, — mikor kaptál hazulról levelet?

Bótai a zsebéhez kapott.

— Hála Isten, itt van nálam. Te, Pali, nem is tudod, hogy micsoda meglepetés vár rád.

— Micsoda?

— Nesze!

Egy arczképet dobott eléje.

— Ez jó talizmán lesz a hollandi madonnák ellen.

— Anikó arczképe, — rebegte Simándy s két keze közé fogva, hosszasan elnézte.

— Csókold meg bátran, megengedem, — szólt Bótai nevetve.

Simándy megcsókolta és zsebre tette.

— Hát aztán, mondd csak, szép-e az én édes kis hugom? Mert ez a kóbor brassai fotografus nem igen remekelhetett. De hűtlen is lettem hozzájuk, én Istenem! Mekkorát nőhetett az a lány egy esztendő alatt... Mibe maradtatok?

Simándy maga elé nézett s így felelt:

— Juliusban volt... Szép, meleg idő... A kerten mentünk végig... Fehér ruhában volt, kék szalagokkal... Én Istenem, de szép volt... Nem adom oda se a hollandi, se az olasz madonnákért a mi székely madonnáinkat... Lementünk a Békény-patakig, a

Bethlen Gábor diófája alá... A hol nyarat-szaka anynyit pajkoskodtunk... Egész úton gyűjtöttem a svungot, ott aztán nekiugrattam... Megfogtam a kezét.

— Anikó, én elutazom.

— Tudom.

— Külországba megyek.

— Tudom.

— Nem felejt el?

— Nem.

— Megvár-e?

— Meg.

— Soká tart ám.

— Nem baj.

Ekkor következett volna a voltaképpeni vallomás egy csók alakjában, de ő elszaladt.

— Tudom, — szólt Bótai, — Anikó megírta nekem az egészet, s én rátok is adtam atyai áldásomat, megírván az öregemnek, hogy a ti lakadalmatok lesz életem legboldogabb napja. A két néném okoskodott, hogy így, meg úgy, Anikónak nagyobb szerencséje is akadhat, de én elnémítottam őket... Egy pap lányára nézve az a legnagyobb szerencse, ha pap veszi el. Azt az Isten küldte és biztosan boldog lesz vele... Boldog is lesz, úgy-e, öreg? — és Simándy karjára nyugtatta sovány kezét.

— Az lesz; esküszöm neked.

Puskás fölébredt. Bambán, álmosan nézett körül.

— Azt álmodtam, hogy fúj a Nemere és mi hárman a Hargitán kelünk át, gyalog.

— Rosszabb ez annál! Hallod?

A szél rázta odakint az ólomkeretes ódon ablakokat.

— Ez az Északi-tengerről jön, s a jeges óczeán fagyos lehelletét hozza ide, — folytatta komoran Bótai, — czudar, rossz szél, megöli az embert, átjárja a csontod velejét, visszafújja tüdődbe a lélegzetet.

Figyeltek.

— Halljátok, hogy jajgat? Mert itt talán a csúcsos,

hegyes, szögletes házak jobban sebzik, tépik a testét... De legalább elűzi gonosz testvérét, a ködöt, mely fojtogatja a torkot.

Kocsiba ültek. Bótai előbb elvitte őket egy kis fogadóba meghálni, aztán maga is hazament. Miközben Pál és Gábor dideregve vetkőztek le a fűtetlen szobában, az utóbbi megszólalt:

— Te, ha ez a szél eltépné a töltéseket, úgy-e víz alá kerülne az egész Hollandia?

— Bizony víz alá. De ez nem történhetik meg.

— Miért?

— Mert itt nem lopnak el semmit a gátépítéseknél, hanem becsületesen arra fordították minden pénzt. Azért hát: fordulj be és aludj!

Puskás szerette volna megkérdezni, hogy hol loptak el a gátépítéseknél minden pénzt. De aztán eszébe jutott, hogy bizonyosan — Romániában. — S ebben megnyugodva, szépen elaludt.

IV.

Bótai Barna a Nobelstraaton lakott s ugyanott fogadtak barátaink is lakást, még pedig nem együtt, hanem külön-külön. Simándy havi tizenhat forintért Lamersnél, a gazdag péknél kapott két szobát, s Puskás is kénytelen volt két szobát venni, mert itt egy szoba nem kiadó. A hollandus nem tud olyan szegény ördögöt elképzelni, a ki egy szobával megelégedjék, azonfölül nem tartja a jó izléssel és az egészséggel összeférőnek, hogy valaki ugyanott legyen nappal, a hol hált. Azért inkább az egy szobát is deszkafallal kétfelé osztja s mint kétszobás lakást hirdeti. Egyik a hálószoba, másik a nappali. A fiúk, kik Enyeden hatod- és nyolczadmagukkal háltak egy szobában, meglehetős nagy úrnak érezték magukat így egyedül, bár három lépéssel egész birodalmukat végigmérték. A szobában filigrán fekete bútorok voltak, a tapétás falakon régi hollandi mesterek rézkarczai és városok fotográfiái függtek. Volt tükör is és fehér csipkefüggöny az ablakokon. Mindegyik kosztot is fogadott a gazdájánál, mert Bótai arról biztosította őket, hogy a korcsmai élet drágába fog kerülni. Simándynak volt egy szép erkélye, tele virágokkal, Puskás ablakai hátrafelé, egy grachtra nyíltak, a honnan fölhallatszott a víz locsogása. Puskásnak mindjárt első nap összeütközése volt Hollandiával. Reggel hatkor ugyanis bejött hozzá egy nagy csontos, vén aszszony, mint utólag kiderült, a szobalány, szó nélkül

rányitotta az ablakot, fölszedte a padlóról a szőnyeget, s előkészületeket tett a súrolásra. Puskás azonban szépen fülön csípte s kitette a folyosóra a vizes dézsájával együtt. Aztán bezárta az ajtót s aludt délig. Délben megjelent nála a gazdája, egy elemi iskolai tanító s miután hosszabb beszédet intézett Gáborhoz hollandus nyelven, átadta neki nyomtatásban a házi rendet, melyhez vagy alkalmazkodik vagy pusztul innen. Ezzel intett a trabális szobalánynak, a ki jött és dühösen, egész szenvedélylyel súrolni kezdett. Aztán behozta neki a reggeli járandóságot, egy csésze teát, egy bögre tejjel és vajas kenyérszeletekkel, utána a déli járandóságot: egy csésze tejes kávét s figyelmeztette, hogy délután öt órakor lesz az ebéd, este kilenczkor pedig megint kap egy csésze teát, tejjel. A góbé a lánynak az evésre vonatkozó fölvilágosításait azonnal ösztönszerűleg kitalálta, bár egy szót sem értett a beszédjéből.

Harmadnap újra együtt ültek az *Izgatott Czápá*-nál.

— Fiúk, — szólt Bótai, — holnap viszlek benneteket a stipendium első részletét fölvenni. Fejenkint száz hollandi forintokat fogtok kapni, főtisztelendő doktor Valeton úrtól.

— Ki az?

— Az a stipendium kuratóriumának mostani elnöke, különben pedig a zsidó exegezis tanára.

Puskás nevetett.

— Mégis különös, hogy én összejárhatom egész Magyarországot s nem találok embert, a ki nekem száz forintot adjon, ez az ismeretlen hollandus pedig, a ki sohse látott, száz aranyforintokat számláljon le a markomba.

— Nem ingyen teszi. Ő, mint a kuratórium elnöke, ezer forintot kap évenkint ezért a hivatalért.

— Rengeteg pénzből állhat ez az alapítvány.

— Majd elmondom neked töviről-hegyire az egészet. Legalább tudd, miből pénzelsz. Különös dolog az, fiúk, hogy mi, református papok, a kik otthon oly szegények és elhagyottak vagyunk, idegen országokból oly nemes

és önzetlen támogatásban részesülünk. Értem a skótországi és hollandi alapítványokat. Mi érdekük ezeknek, hogy mi pusztulunk-e vagy virágzunk abban a messzeeső keleti országban? . . . Tudjátok meg, hogy a mi patrónusunk egy Bernhard nevű pfalzi ember, a ki a mult század közepén szintén utrechti teológus volt. A papi pálya azonban nem vonzotta, beállt kereskedőnek és nyakába vette a világot. Hosszabb ideig tartózkodott Magyarországon, ott meggazdagodott s magyar lányt vett el feleségül . . . Gyermeke nem lévén, egész vagyonát jótékony alapítványokba fektette . . . Többek közt az utrechti egyetemen is tett alapítványt, eredetileg csupán pfalzi és magyar teológusok számára . . . Megható dolog az, fiúk, hogy a felesége iránt való gyöngédségből a magyarokról se feledkezett meg.

— Hány magyarra szól az alapítvány?

— Legkevesebb háromra, mert mint az alapító-levél mondja: egy megunná magát, kettő közül az egyik beteg lehet, tehát legyenek minimum hárman. Volt idő, mikor magyarok többen voltak itt, mint pfalziak. Abból az időből ered, hogy a teológián ma is a következő elnevezések vannak: 1. *Gens batavorum*, ezek a tulajdonképpeni hollandusok, az anyaország fiai; 2. *gens afrorum*, a gyarmatlakó hollandusok fiai; 3. *gens hungarorum*, a kik alatt az összes külföldieket értették; így a *stipendium Bernardinumon* ma a németek vannak túlsúlyban, de azért ők is a gens hungaricához számíttatnak.

— S miért vannak most a németek túlsúlyban?

— 1820-ban, fejedelmi szóra, Németországban megtörtént az egyházi unió, a mi az igazi kálvinista egyházat az egész birodalomban megsemmisítette. Azóta egész Németország teológusainak, nemcsak a pfalziaknak, van joguk a stipendium Bernardinumra pályázni. S mi leszorultunk háromra. Most hát tudtok mindent. Ezt különben Valeton úr holnap mind el fogja mondani nektek, de jobb, ha előre tudjátok, mert egy szót se fogtok az ő hollandus beszédéből érteni . . .

Bótai köhögött. Simándy élesen nézett rá. Barátja arcza néha úgy eltorzult, mintha egy láthatatlan kéz marokra fogva összeszoritotta volna a tüdejét. Simándy mélyet sóhajtott, aztán kinézett az ablakon a ködös levegőbe. Nem tudta volna megmondani, hogy miért, de rossz sejtelmek zsibongtak lelkében. Ha egy pillanatra behunyta szemét, azonnal Bótait látta valami sárga ködben távolodni, halványodni, elveszni, eltűnni.

— Ez a nyomorult köhögés kínoz mindig, — suttogta Barna.

— Miért nem mégy orvoshoz?

— Voltam. Valami port rendelt, de bizony nem sokat használt.

— Talán sokat dolgozol?

— Tavaly sokat tanultam. Most csak a gazdám fiával van sok vesződségem. Nehézfejű, akaratos kölyök.

Simándy gondolkozott egy kicsit.

— Te Barna, add át nekem azt a ficzkót. Németre meg latinra én is tudom tanítani . . .

Bótai arczára mintha sötét pir szökött volna.

— Nem lehet, nekem szükségem van arra a havi húsz forintra.

Halkabban hozzátette:

— Tudod, az apámnak küldöm. Én ingyen el akartam vállalni a fiút, de a hollandus ezen annyira elbámult, mintha hirtelen megbolondultam volna. Erre azt mondtam neki, hogy fizessen annyit, a mennyit akar. Azóta húsz forintot fizet havonkint.

Simándy gyöngéden megsímogatta Bótai kezét.

— Nem értettél meg, édes fiam. Én csak addig akarlak helyettesíteni, a míg kipihened magadat. Mondjuk, egy hónapig, vagy hat hétig. Ezért csak nem reflektálok fizetésre? Mi nem vagyunk hollandusok, öreg. Mi szívességeket is tehetünk egymással... Ugyan ne nézz rám olyan sötéten... Látszik, hogy régen nem voltál otthon, elködösödött benned a magyar fölfogás. Meg se érted, hogy az én ajánlatom milyen természetes...

— Nincs abba semmi, — szólt Puskás.

Simándy odahajolt Bótai füléhez s halkan mondá:

— Én nekem jogom van így beszélni. Én több vagyok, mint barátod, gondolj a jövőre . . .

Szomorú mosoly futott végig Bótai arczán.

— A jövőre? — dörmögött maga elé. — Sokszor gondoltam rá, de nem látom ettől az istentelen ködtől . . . eddig nem rajzolódtak elém soha a jövő képei . . . de most, most, hogy ti itt vagytok, látom a tiszta kis parókiát az Olt zúgó vize mellett, a gyümölcsös kertet, Anikót sürögni házi szőttes ruhájában, téged hosszú pipával a szádban, a mint fiadnak, az elbámészkodó kis Barnabásnak, az én kis öcsémnek a tornáczon füstkarikákat fújsz . . . Mert azt kikötöm, hogy az elsőnek Barnabás legyen a neve . . .

Simándy boldog mosolylyal hallgatta Barna beszédét.

— Meglesz öreg, meglesz minden, de azt a hollandi fattyut nekem engeded át.

Gábor csak most értette meg a dolgot, s pokoli döngetést vitt véghez az asztalon.

— Erre iszunk, fiúk. Hát annyira vagy, Pali? Anikó egészségére, gyerekek. No, Barna, a sógorodnak csak szót fogadsz? Jó kézbe kerül a gazdádnak, Baljon úrnak a gyereke. Attól ne félj.

És jó hangulatban ittak az otthonvalók egészségére. És Bótai elhallgatott, nem szólt egy szót se arról, hogy mikor a maga jövőjére gondol, ráborul a nehéz hollandi köd és lelke hiába vergődik, vak marad és nem lát semmit . . . És Simándy elhallgatott és nem árulta el, hogy ha lehúnyja a szemét, az a félelmes, sárga köd ráborul barátjára és egyre jobban elmossa a körvonalait. Hallgattak. És Puskás maga beszélt, nevetett, tréfált, ivott. Megbecsülhetetlen fiú volt. A maga örökös jó kedvével kedvesen és hasznosan kitöltötte a kinos szüneteket, mikor társainak lelkén nehéz gondolatok bús árnyékként suhantak végig.

V.

Fölvették zsinóros, hosszú fekete kabátjukat, hozzá magyar kucsmát tettek a fejükre és elindúltak mindhárman a Rijks-Universiteit palotája felé, hogy a két újonnan jött studens dr. P. J. J. Valeton úrnak bemutassa magát és átvegye a járandóság első részletét.

Valeton úr hivatalos szobájában várta őket. Magas, erőteljes, borotvált képű, hosszú hajú ember volt, a ki pápaszeme mögül élesen belenézett az előtte állónak szemébe. Barátainkat Bótai mutatta be, mindegyikkel kezet fogott, azután íróasztalára támaszkodva, vagy öt perczig beszélt nekik hollandusul. Bótai a szemével intett társainak: ez az, a mit én már tegnap elmondtam nektek. Végre elhallgatott és várni látszott. Ekkor előlépett Simándy Pál s németül így szólt:

— Főtisztelendő professzor úr! Mi, egy távol hazának gyermekei, a református vallás hithű fiai, leendő papjai és apostolai, eljöttünk, hogy tudományban gyarapodva, hitünkben megerősödve egykor otthon az Urnak jeles szolgái lehessünk. Eljöttünk mint a szarvas a hives patakra, hogy szomjúságunkat a protestantizmus tiszta forrásainál eloltsuk . . .

Valeton türelmetlen mozdulatot tett.

— Ne folytassa, humanissime; önök egyszerűen tanulni jöttek ide, ne használjon tehát abstrakt frázisokat. És pedig itt nemcsak a teológiai tudományokban

szerezhetnek jártasságot, hanem megismerhetik a higottság nélkül való szigorú erkölcsösséget is. Mitőlünk itt az egyetemen elméleti oktatást nyer, de ajánlom, hogy pillantson bele a hollandi életbe, a hol a gyakorlati eredményekkel megismerkedhetik. Hová való?

Simándy megfelelt a professzor összes kérdéseire, s aztán a nagytudományú úr Puskáshoz fordult valami német kérdéssel.

— Nescio germanice, — felelt emelt fővel a góbé.*

— At scisne latine? — folytatta a professzor.

— Scio.

— Ubi est domicilum vestrum?

— In Transsilvania.

— Quae terra est illa? Estne comitatus hungaricus?

— Transsilvania pars integralis est regni Hungariae, quae constat ex pluribus comitatibus.

— Ergo es hungarus?

— Ita, sed ex gente nobili siculorum.

A professzor bámulva tolta föl pápaszemét a homlokára.

— Si es siculus, patria tua debet esse Sicilia.

— Quod deus avertat! — kiáltott Gábor, kin már a kimerülés jelei s kövér verejtékcseppek kezdtek mutat-

* Ez a latin beszélgetés magyarúl így szól:
— Nem tudok németül.
— Hát latinul?
— Tudok.
— Hol lakol?
— Erdélyben.
— Mely föld légyen az? Talán egy magyar vármegye?
— Erdély Magyarországnak integrális része, mely több vármegyéből áll.
— Tehát magyar vagy?
— Az. De a siculusok nemes törzséből való.
— Ha siculus vagy, akkor a te hazád Sziczilia.
— Isten ments!

kozni. Azért Bótai segítségére sietett s Gábort kihúzta a bajból és Sziczíliából.

— Ördög bujjék beléd a szikulus büszkeségeddel, — feddé őt távozásuk után Simándy, — elégedjél meg azzal, hogy a professzor annyit tud, hogy Magyarország és magyarok vannak a világon. Mit akarod őt megtanítani arra, hogy miféle árnyalatokból állunk otthon? Mi köze neki ahhoz, hogy a magyarok egy része a farkast toportyánféregnek, a kukoriczát pedig törökbúzának mondja?

Puskás daczosan visszafelelt:

— Jó, jó, nekem beszélhetsz, tudod, hogy nem engedek a negyvennyolczból. Azért mégis imponáltam neki a latin beszédemmel.

— Szegény Cicero, hogy foroghatott a sírjában.

— No, komám, akkor Goethével versenyt foroghattak, — vágott oda Puskás, Simándy német tudományára czélozva.

— Csitt, szittyák, orvtámadás fenyeget! — kiáltott Bótai.

A kapunál egy studens lépett feléjük, a fején parányi sipkával.

— Kolléga Potáj, megérkeztek a barátai?

— Meg. Itt is vannak. Simándy, Puskás.

A diák nagyokat rándított az eléje nyújtott kezeken.

— Örvendek, nevem Bienert. Ma este várjuk az urakat a *Kneipe*-ben, egy kis ismerkedésre.

— Ott leszünk.

A diák újra elhelyezett három szabályos kézrándítást és eltávozott.

— Ki ez? — kérdé Simándy.

— Ez a *Stipendium Bernardinum* magyar és német ösztöndíjasai által alakított közös egyesületnek az elnöke. Mikor az új stipendisták megérkeznek, mindig összegyűl az egyesület egy kis barátságos murira.

— Kinek a költségén? — kérdé Puskás nem minden aggodalom nélkül.

Bótai mosolygott.

— Van ott egy kis *Sauffond,* melyet magyarul söralapítványnak lehetne nevezni, de bizony nektek is meg kell ereszteni egy pár piczulát.

— Megeresztjük fiam — felelt nagylelkűen Puskás, — csak azt sajnálom, hogy németek isszák meg.

— Hadd el, ezek a mi legjobb pajtásaink itt, mert épp olyan szegény ördögök, mint mi. Hollandus diákkal nehezebb ám megismerkedni, barátom! Van olyan, hogy háromezer forint zsebpénzt kap hazulról. Van olyan, hogy már feleséges ember s most jár az egyetemre. Azokkal mi nem tarthatunk lépést.

Puskás, mióta hollandi sárgacsikók csörögtek a zsebében, bátrabban nézett szét és emeltebben hordta a fejét. Elmentek sétálni a Maliebaan százados hársfái alá. A lombok már nagyon ritkultak, s a sárga faleveleket öreg emberek szedték kosárba. Egyszerre csak Simándy érezte, hogy Bótai erősen belemarkol a karjába. Követte barátja tekintetét. Egy leányalak közeledett feléjük, egyszerű szürke ruhában. Bótai arra nézett. A mint a leány közelebb jött hozzájuk, Bótai keze remegni kezdett, szivének minden lüktetése mintha megütötte volna Simándy karját. A leány egy öreg asszonynyal jött, és nem nézett se jobbra, se balra. A fiuk mind a hárman nagyot köszöntek, az öreg asszony végigmustrálta őket s visszabólintott, de a leány nem nézett föl.

— Ki volt ez? — kérdé Puskás.

— A gazdám leánya.

— Nem nagyon kiváncsi ránk, föl se pillantott. Csinos?

— Az.

— No, már hozzád nyájasabb lehetne, a ki nemcsak lakó, de nevelő is vagy a háznál.

— Ez itt nem szokás. S ha azt hiszed, hogy te Utrechtben nagyon sok nyájas mosolyt fogsz kapni a leányoktól, érzékenyen csalódol. Ne igen csókolódzzál

itt az omnibusz tetején, mert könnyen kicsaphatnak az egyetemről.

Ezt Simándy mondta, a ki látta, hogy Bótai kínos zavarban van.

— No, már én hozzá szegődöm, ha neked vagyok és hazakisérem a kicsikét. Ez a legegyszerűbb gavallléria.

— Igen, Sepsi-Szent-Györgyön, de nem Hollandiában. Itt a leány csak a vőlegényével sétálhat az utczán.

Ezt már Bótai mondta, a ki ezalatt összeszedte magát. Szó nélkül haladtak odább s Puskás ismételten kisérletet tett, hogy valamely úrileány tekintetét önmagára vonja, de sikertelenül. A min két barátja sokat mulatott.

Simándynak az volt a benyomása, hogy ez valami könyörtelen, hideg hollandi szent. S lopva egy tekintetet vetett Bótaira, a ki földre szegzett tekintettel ment mellette, mintha a leány lábanyomát kereste volna a halálravált, elhervadt levelek közt. S nem tudott róla számot adni, hogy miért, de lassan valami tompa fájdalom siklott be a szivébe, a mint arra az érzéktelenül tova haladó ifjú leányra gondolt s ezt a sápadt fiút nézte . . .

VI.

A Bernhard-féle stipendium idegen élvezőinek külön egyesületük volt, mely *Verein deutsch-ungarischer Studenten* nevet viselt. Ennek hivatalos helyisége az *Oude grachton* (ó-csatorna) feküdt, a Münzer-féle sörház fölött az első emeleten. Itt várták a német kollégák a magyarokat egy kis ismerkedési *Festcommersre.* Mikor az alsó kocsmai csaposlegény, Szepl, a becsületes bajor, a ki idefönt az előkelőség szempontjából Baptiszt névre hallgatott, jelentette, hogy jönnek az ujak, egy diák a rossz zongorához ugrott s a Rákóczi-indulót kezdte verni. A diákok sorfalat álltak, égő gyertyával a kezükben s dörgő hurrát ordítottak a magyarak fülébe. Azután libasorban körüljárták őket s hatalmas kézszorításokkal, parolákkal ösmerkedtek.

Simándyt és Puskást az elnök két oldalára ültették s egy huzamos szalamander dörzsölés után harsányan kommandirozott exszel megkezdődött a sörivás. Miután a poharat fölfordítva az asztalra tették, mutatni, hogy csöpp se maradt benne, az elnök elkiáltotta:

— Baptiszt! A csizmát!

Egy nagy üvegcsizmát vagy tiz liter sörrel megtöltve eléjük tettek.

— Ezt te fizeted, pajtás — sugta Bienert Simándy fülébe, — de én kezdem meg.

Azzal intett a két legfiatalabb studensnek, a kik

a csizmát az elnök előtt magasra emelték. Ő meg kezdé:

— Elválaszt minket a nyelv, a nemzetiség, a távolság. De összehozott a közös vallás. Honoljon köztünk és virágozzék mindig a baráti szeretet. Magyar barátaink — hurrá!

— Hurrá!

— Önts!

Erre a két fuchs a csizmát az elnök úr szájához emelte és beleöntötte a sört, míg ez kezének intésével azt nem kommandirozta: halt!

Akkor Simándy fogta a különös kupát.

— Idegenül léptünk e földre, idegenül és szomoruan. Mindent mögöttünk hagytunk, a mi nekünk drága s ma van első eset, hogy szívünk egy kicsit megmelegszik, fölvidul, mert itt otthon érezzük magunkat, mert érezzük, hogy itt jóbarátok közt vagyunk. Német testvéreink — hurrá!

Iszonyú tombolás keletkezett e bensőséggel elmondott kis beszédre. Mindenki Simándyhoz rohant, ölelgette, csókolgatta. Csak Puskás ült ott, mint egy elbúsult tuzok.

— Hej, hiába, — mondá Bótainak, — Pali csak mindig kivágja a rezet. Ördöngös ficzkó. De mit csinálok én, ha rám kerül a sor?

— Már rajtad is van.

Baptiszt csakugyan Gábor elé tette a csizmát. A székely elszántan fölragadta és hatalmasan belekiáltotta a zajgó csoportba:

— Extra linguam hungaricam non est lingua. Hős vértől pirosult gyásztér sóhajtva köszöntlek, nemzeti nagylétünk nagy temetője, Mohács. Holló szárnyaival lebegett a zordon enyészet s pusztító erejét ránk viharozta dühe. Hurrá!

Ezzel vagy két litert leeresztett a torkán a nélkül, hogy nyelt volna. A studensek lelkesedésének ez újabb táplálékot adott s nagyokat ütöttek Puskás hátára. Bienert ünnepélyes komolysággal szót kért:

— Sok szónoklatot hallottam már életemben, — mondá, — de még így inni sohse láttam. Hozzák elő Gambrinus koszorúját.

Az egyik szekrényből elővettek egy cserfakoszorút, ezüstből utánozva, s az elnök beszéd kiséretében Puskás fejére tette. Aztán egy gyöngéd nyaklevest adott Gábornak és szóla:

— Ezennel a Szent Gambrinus-rend lovagjává avattalak. Ösmered kötelességedet?

— Nem.

— Mi sem. De tisztában vagy-e jogaiddal?

— Nem.

— Az már baj. Elsőrendű, elvitázhatatlan szent jogod sört fizetni, ha valamely lovagtársad megszomjazik.

Erre az elnök szörnyülködő képet vágott.

— Mi dolog az, lovag úr? A csizma már tíz másodpercz óta üresen áll. Baptiszt, segítsd elő ezt az urat legszentebb jogainak gyakorlásában.

Szepl, mint a legtöbb bajor, nagyon hátul állt, mikor a jó Isten az észt osztogatta, de mint igazi bajort, egy dolog inspirálta: a sör. Mikor ezzel foglalkozott, csapolta, hozta, öntötte, kóstolta, szagolta: egészen át volt szellemülve, friss, fürge, majdnem szellemes lett. Gyönyörűség volt nézni ezt a nagy, tohonya legényt, a mint lázas lelkesültséggel sürgölődött és szolgálta a sörfogyasztás szent ügyét. Mikor Bienert szörnyűködött, akkor már futott a kancsóval s a mikor az utolsó szót kimondta, a kancsó sör már ott habzott az asztal közepén.

Puskás még mindig állt és várakozó arczczal nézett Bienertre. Ez megszólalt:

— Azt várod, pajtás, hogy jogaid fölsorolását folytassam?

— Azt.

— Akkor ülj le. Még több jogot is kivánsz? Ej, ej, ez már csakugyan nem járja. Több sört kivánhatunk tőled, de több jogot nem kivánhatsz tőlünk.

Ekkor fölállt egy hosszú, szőke fiú, a pipája csutorájával kétfelé törülte a bajuszát és szólt:

— Indítványozom, hogy a lovagot, tekintettel a sörivás terén mutatkozó fényes tehetségeire, válaszszuk meg tiszteletbeli németnek.

Puskás nem értette egészen, hogy mit czéloz az indítvány. Mire megértette, már meg is volt választva. Simándy és Bótai az oldalukat fogták nevettükben. Puskás kézzel-lábbal kapálódzott, de hiába. A diákok bursch-nótákat harsogtak s az általános zajban elveszett minden egyéni akarat.

— Hadd el öreg, nem olyan szégyen az. Legalább megmutattuk, hogy a sörivásban is különbek vagyunk, mint ők. Pedig ők erre születtek, predesztinálva vannak rá.

Csak akkor lett újra csönd, mikor a harmadik csizma sört Bótai az asztalra tétette s körüljártatva mélyen ülő szemeit, szóla:

— Én annak az egészségére iszom, a kit legjobban szerettek. Isten áldja meg az édesanyátokat.

A sörös-kancsók pokolian dübörögtek az asztalon, a csizma kézről-kézre járt s a diákok sorba Bótaihoz léptek és megcsókolták, Bienert a vállára ütött:

— Te könnyezel, pajtás!

Bótai halkan felelt:

— Az én édesanyám régen el van temetve.

Ezzel leült, s bekönyökölt az asztalba. Nem zavarták. Csak Simándy nyújtotta eléje a poharát s ezt suttogta oda neki:

— És én azért iszom, a kit te a legjobban szeretsz.

— Áldja meg az Isten, — felelt Bótai föllángoló tekintettel s fenékig ürítette a poharát.

Ettől kezdve nem ivott többet egész este,

VII.

Reggel volt, napsugaras őszi reggel. Talán Hollandia fölött utolsó szép napja az esztendőnek. Mintha a nap még egyszer meg akarta volna magát teljes pompájában mutatni, fényét, melegségét szétárasztani e szürke országon, hogy aztán annál inkább sírjanak és kivánkozzanak utána a hosszú őszi és téli hónapokon keresztül. Mint a hatalmas úr, a ki legragyogóbb mezébe burkolódzik, mikor halálát érzi közeledni. Baljon Friderika kinyitotta fehérfüggönyös ablakát s kinézett kis kertjébe. A finom selymes fű még zöld volt, de a rózsafák már szalmába voltak csavarva. A virágok is eltüntek, bevitték őket az üveges folyosóra. Friderika kitette a kanáriját az ablakba, azután a szájából megetette czukorral; majd megtisztított a kaliczkáját és friss homokot szórt be; vályujába tiszta vizet öntött. S édesen csicseregtek egymásnak, a kis madár és a kis leány. Talán meg is értették egymást.

Egyszer csak egy fiatal gyerek fut a kertbe s az ablak előtt megáll:

— Jó reggelt, Derry, hogy aludtál? Csókolj meg.

— Mászszál föl az ablakra, de le ne verd a madaramat.

— Nem, Derry, mert ha a fal piszkos lesz, megver a papa.

— Megelégszel a hajammal?

— Meg.

— Nesze. Ugyis fésülködni akarok.

Ezzel kihúzott egy fésűt a hajából s szőke fürtei tömött csigákban omlottak alá. A fiú lent csókolgatta.

— Oh, Derry, ha nekem ilyen hajam volna . . .

— Mit csinálnál vele?

— Levágnám, eladnám a fodrásznak s czukrot vennék rajta . . .

— Ugyan, a multkor is a fogad fájt a sárga czukortól.

— Nem a sárga czukortól, édesem, hanem a hústól, — tiltakozott hevesen a fiú.

— Én elhiszem, Artur, de a mama nem hiszi el, — kaczagott a leány.

— Boldog kanári! — sóhajtotta a fiú, — ez mindennap kap czukrot, foga meg nincs, a mi fájjon.

— De szép idő van ma! — sóhajtott a lány s lehúnyta a szemét.

A nap egész sugárözönnel folyta körül bájos alakját: mintha az őszi nap a tavasz tündérét üdvözölte volna. A puha, szőke haj aranysárgának látszott a fényben. A leány hosszú szempillái alatt szinte árnyék támadt. Keble pihegett, egész teste remegett, a mint a jótékony melegséget magába szívta.

— De szép vagy, Derry, — sóhajtott a fiú, őszinte csodálattal nézve föl nénjére, — de kár, hogy nem tudsz latinul.

— Miért?

— Hogy segíthetnél nekem a latin föladatok elkészítésében.

— Hát nem elégszel meg, hogy a németben segítek?

— Nagyon köszönöm, de már ki is kaptam miattad.

— Hogyan?

— Az új tanító észrevette, hogy valamit lediktáltál s azt mondta, hogy magam gondolkozzam és dolgozzam, különben sohse tanulok meg semmit alaposan. Azt is mondta, hogy a papa nem azért járatja őt a ház-

hoz, mert rajta segíteni akar, hanem azért, hogy én tanuljak.

— Ebben igaza van, kedves öcsémuram.

— Oh, Derry, rossz idők járnak rám. Ez az új tanító nagyon szigorú. Azt is mondta, hogy a gazdagság magában véve semmi, ha nem jár vele a műveltség. Sőt a gazdag embernek még többet kell tudnia, mert az vagyonánál fogva nagyobb szerepet fog játszani a világban s így sokkal többen tudják meg róla, ha tudatlan marad.

— Ebben is igaza van, édes Artur.

— Tudom, hogy igaza van s ép az a kellemetlen, hogy ezt mindig olyan szépen meg tudja mondani, hogy elszégyellem magamat. Megmondta nyiltan, hogy itt fog hagyni, ha nem tanulok komolyan . . . Nem akarja, hogy a papa hiába költse rám a pénzét . . . Bótainak mindig túljártam az eszén s azt tettem, a mit én akartam . . . . ő olyan jó ember, kedves ember volt . . . de ezen nem tudok kifogni . . . nem is merek hozzáfogni. Ha rám néz, minden bátorságom az inamba száll. Mondtam neki, hogy miért nem mesél hazájáról, mint Bótai úr. Azt mondta, hogy leczkeórák alatt tanulni és nem mesélni kell, hanem ha elmegyek vele néha sétálni, szivesen mesél . . .

A kapu csengetyűje megszólalt.

— Itt van Szimandi úr, — szólt búsan a nebuló.

— Hogy hivják?

— Szi-man-di. Ugy-e furcsa?

— Nagyon furcsa neve van.

— Isten veled, Derry! — s a fiú elszaladt.

Ezalatt Friderika már befonta a haját, s feltűzte a fejére. Aztán az ajtó felé tett egy pár lépést: meglesi az új nevelőt. De hirtelen megállt s elvörösödött. Az kellene még csak! Hogy is juthatott ilyesmi az eszébe? E helyett tante Fannihoz, anyjának náluk lakó nénjéhez futott, jó reggelt kivánni s egy kicsit segíteni neki, aztán a mamához, megkérdezni, hogy micsoda munkát

szánt neki ma délelőttre. Fanni tantinak volt egy tekenősbékája és egy macskája, a mamának egy üvegtál aranyhala. Derry a tekenősbékának adott egy levél salátát, a cziczának egy darab tejbe mártott kiflit; a mama megbízta, hogy hozzon friss vizet a halaknak. Egyebet sohse kivántak tőle, de ezt minden reggel s ő mindig szaladt, mert tudta, hogy már várják: az asszonyok is, meg az állatok is. Fanni tanti egy öreg karszékben ült s mint rendesen, ma is ezzel fogadta Derryt:

— De szép vagy te ma, Derrykém! Ez a kék szalag oly jól áll neked . . .

(Ugyanezt elmondta már a sárga, zöld, vörös, barna, lila és fehér szalagokra is.)

— A néni oly jó . . .

— Mit gondolsz, Derry? — s az állatokra mutatott.

— Én azt hiszem, édes nénikém, hogy a macska erősebb.

— Én is azt hiszem. De tudod-e miért?

— Nem nénikém.

— Mert a macska meg tudja enni a tekenősbékát, de a tekenősbéka nem tudja megenni a macskát.

Erre Derry jóizüt nevetett, újra összecsókolta a nénit és eltünt. A jó néni már évek óta törte azon a fejét, hogy melyik állat erősebb, ezt a kérdést minden reggel tárgyalták s a fentebbi módon el is intézték — hogy másnap elülről kezdjék.

Az ebédnél rendkívüli esemény történt: Artur nem jelent meg. Baljon papa kemény ábrázattal ült ott és szakállát simogatta, a mama szemein mintha a sirás nyomai mutatkoztak volna. Derry és a tanti csodálkozva néztek össze. Mikor Baljon papa egész határozottsággal kezébe vette a leveses kanalat s Artur helye még mindig üresen maradt, megszólalt a néni:

— Hol van Artur?

— A szobájában.

— Miért?

— Büntetésből nem kap ma ebédet.

A néni összecsapta a kezeit és éles hangon így szólt:

— Hát ez valami új nevelési rendszer megint?

Baljon papa fölpattant:

— Ne avatkozzál bele, úgyis ti kényeztettétek el azt a fiút annyira, hogy már nem lehet vele bírni.

— Aztán mit csinált a lelkem, hogy ilyen szigoruan bántok vele?

— Nem csinálta meg a házi feladatát s gorombán feleselt a nevelővel. A nevelő erre behivatott és megkérdezte, hogy akarok-e embert faragni a fiamból? Persze, hogy akarok. «Akkor tessék megengedni, hogy szigorúan bánjak vele, mai magaviseletéért pedig elégtételül a fiu megbüntetését kivánom. Különben nem maradok tovább. Ha nincs tekintélyem, nincs eredménye a tanításomnak.»

— Nagyon büszke ember lehet ez az új nevelő. Én rögtön elküldtem volna erre a kihívó beszédre.

— Én pedig helyeseltem a mondókáját. Artur holnap reggelig szobaáristomban ül, s egész nap nem kap egy falatot se enni.

— A másik tanítóval sohse volt semmi bajunk.

— Az derék, jó fiú volt, de Artur túl járt az eszén. Ez majd megtanítja őt keztyűbe dudálni. Nagyon örülök neki, hogy az úrfi végre emberére akadt. És most elég legyen a beszédből.

A mama nagyot sóhajtott, a tanti durczás képet vágott. Derry is szomoruan ült helyén, s az ebéd így igen bús hangulatban folyt le.

Csak a sajtnál mondta a tanti:

— No, Willem, szeretnék én a te nevelőnek öltözködött spanyol herczegeddel a gyermeknevelésről beszélgetni.

— Azt megteheted, Fanni, mert holnap este itt lesz a teán a barátaival együtt.

Derry odahajolt a nénihez, megcsókolta a kezét és a fülébe súgta:

— Én pedig leszek spanyol herczegnő és holnap rá se nézek arra a kegyetlen emberre, a ki szegény Arturkánkat így kínozza.

A néni megsimogatta az odahajló szőke fejecskét, s szuró tekintetet vetett Willem papára, a kinek ez hegyes tőrként járta át puha apai szivét. Elismerte, hogy ennek az energikus tanítónak igaza van, de egy belső hang azt súgta szivében, hogy a familiának is igaza van. Nem mert senkire se tekinteni, nehogy ellágyuljon, s jóformán búcsú nélkül sietett el hazulról, hajózási irodájába. Ott, a világot behálózó nagy vállalat könyvei, levelei és táviratai közé temetkezve, az üzletember legyürte benne az apát.

De mikor nyolczat ütött az óra s a nagy raktárépületben végigkongott a zárlatot jelentő harang: a Baljonczég feje újra apának érezte magát. S miközben dörögve csapkodták be és csikorogva zárták le a hatalmas vaskapukat, ő már sietett le a nagy lépcsőn és szokása ellenére kocsiba ült, hogy hamarább otthon legyen. A mama arczán még mindig bánat honolt, a homlokát gépiesen tartotta Baljon úr elé csókra. Fanni tanti hidegen bicczentett a gazdának, de Derry átölelte a papa nyakát, s hizelegve simogatta a szakállát. A papa megcsókolta Derryt, aztán csengetett.

— Hivja be Arthurt! — szólt a belépő szobalánynak.

— Körülnézett, várta a hálás pillantásokat; de csak Derry mosolygott rá elismerőleg, az asszonyok mogorvák maradtak. Baljon papa megdöbbent. Ugy látszik, már eddig is sokalják a fiúra szabott büntetést, s a továbbiak elengedését nem hajlandók kegynek tekinteni.

A szobalány visszatért.

— Az úrfi nem jön le.

— Miért? — szólt Baljon papa elképedve.

Az asszonyok zavartan néztek egymásra.

— Azt nem mondta.

— Derry, hozd le te!

Friderika kiváncsian futott föl az öcscséhez s beszólt az ajtón:

— Mi jut eszedbe, fiú? Hát nem érted, hogy a papa elengedi a büntetést?

— Értem, de nem fogadom el.

— Ne makacskodjál!

— De makacskodom. Ha rám mérték a büntetést, kiállom. Nem akarom, hogy a tanító úr holnap lenézzen és anyámasszony katonájának tartson.

Aztán egy darabig hallgatott, mintha azon gondolkoznék, hogy mondjon-e még valamit, vagy ne mondjon, végre megszólalt:

— Tudod, édes Derry, de ezt ne mondd meg senkinek, a tanító úrnak igaza van. Ő, tudom, nem engedné el a büntetést, ha egyszer kimondta.

— Jó, én felküldöm a papát, — szólt Derry és leszaladt.

Odalent a hír általános rémületet okozott. Még nagyobb megdöbbenés támadt, mikor a mama hideg húst és teát vitt az Arturnak, s a fiú azt is visszautasította, mert — ugymond — az itélet koplalásra is szól, s ő hajlandó végigszenvedni. A mama sírva fakadt, a néni kezeit tördelte, s azon nézetének adott kifejezést, hogy az éhség reggelre megöli a gyenge gyereket. Minden felelősséget Willem vállaira hárítva, köszönés nélkül visszavonult szobájába. Baljon papa izgatottan járkált föl s alá, de fölmenni nem mert, mert félt, hogy apai tekintélyét koczkára teszi. Derry kezet csókolt és fehér szobájába vonult. A két öreg maga maradt.

— Ostobaság. Már hogy éhen haljon? A nénédnek is több esze lehetne. Szó sincs róla. Az ember egy hónapig is elél étel nélkül.

Megállt a felesége előtt.

— Aztán, meg édesem, adhatunk neki...

— De mikor visszautasította ... tőlem ... az anyjától ...

— Nem úgy kell adni ... titokban ... ne vegye észre, hogy beadtuk ... mintha tegnapról maradt volna ott.

A mama fölnézett.

— Mit csinál a gyerek?

— A nappalijában olvas.

— Akkor megtehetjük.

A mama tányérra tette a hideg húst, Baljon papa fogta a tányért és így elindúltak az expediczióra. Artur még olvasott. Hálószobájának ablaka a folyosóra nyilt, az ágy és az éjjeli szekrény egészen az ablak mellett állt. Remegtek. Baljon papa még a czipőjét is lehúzta. A csak betett, de nem becsukott ablakot halkan benyomták ... s a hús ott állt az éjjeli szekrényen. Az ablakot behuzták és megkönnyebbült sóhajjal néztek egymásra. Artur megmozdult, a két öreg megrezzent és sietve koczogott le az emeletről. Másnap Baljon papa Simándyval együtt ment be a fiához. Útközben elmondta az esetet a nevelőnek, — persze a húscsempészés elhagyásával.

— Bravo, ifjú ember; tudja meg, hogy a maga magaviselete nem makacsság, hanem büszkeség. És jegyezze meg, hogy a ki ifjú-korában nem tud engedelmeskedni, az férfi-korában nem tud parancsolni.

Ezzel Simándy kezet fogott Arturral, a kinek arcza az örömtől ragyogott. Pali folytatta:

— Most már egész élvezettel folytatom a maga tanítását.

... És Baljon papa arcza is sugárzott volna az örömtől, ha ... ha nem röstelte volna azt, hogy húst csempészett be a fiának s ha nem rontotta volna örömét az, hogy ... hogy a fiú az utolsó morzsáig meg is ette a húst.

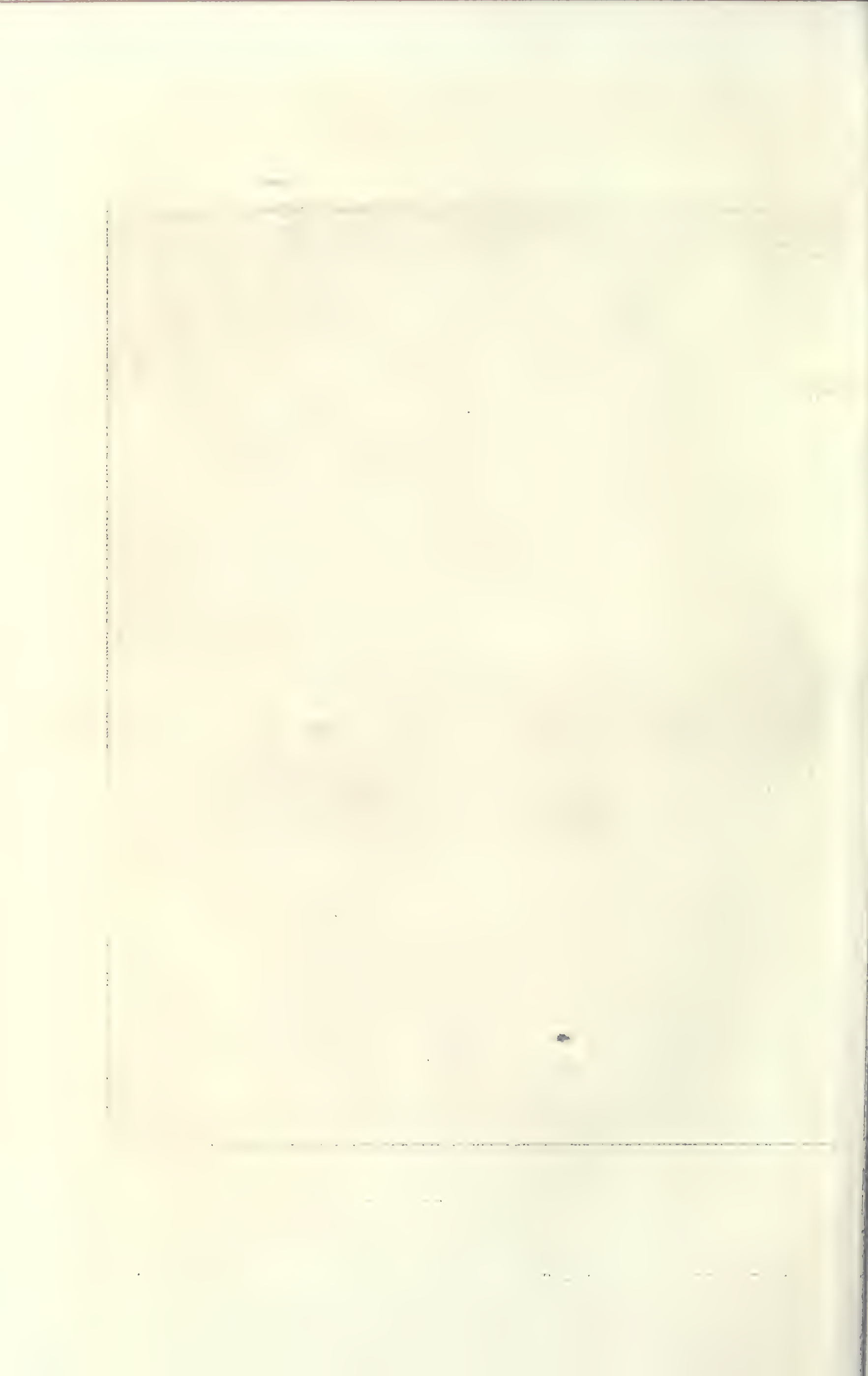
VIII.

Baljonék tea-estélye elég unalmas volt. A mama és Derry szorgalmasan kinálgatták a teát, melyhez papiros vékonyságu vajaskenyér-szeleteket adtak, de a beszélgetés a nyelvi nehézségek következtében csak lassan indult meg. Végre megalakultak a csoportok. Bótai Baljon papával sakkozott; Puskás összeült beszélgetni egy borotvált képű, hófehér hajú, angyalszelid arczkifejezésű bácsival, a kit kakaogyárosnak nézett, s a kinek főelőnye az volt, hogy épp oly keveset tudott németül, mint Gábor, a mi Gábort a német nyelv terén a legfantasztikusabb önkénykedésre bátorította; Simándyt pedig lefoglalta Fanni tanti, s tolmácsnak maga mellé ültetve Derryt, megkezdte az inkviziczíót.

Derry azt hitte, hogy a fiatalember teljesen meg fog törni a néni lesujtó szavai alatt, s össze fogja zúzni és elhajigálni szigorú nevelési elveit. A néninek főargumentuma azt volt, s ezt előkelő hidegséggel adta elő, hogy Artur egyetlen fiú, gazdag fiú, tehát nevelődhetik, a hogy akar, nem abból fog élni, a mit tanul. Pál ellenben kijelentette, hogy ez a szempont rá nézve teljesen mellékes, ő az utolsó mosóné fiát épp oly lelkiismeretesen és szigorúan tanítaná, mintha Hollandia királyának a fia volna, s ha ő a család szempontját a magáévá tenné, ez tőle erkölcstelen és nem becsületes dolog volna. A néni nem igen értette meg ezeket a magasabb szempontokat, de látta, hogy a fiú nem tágít,

Estély Baljonéknál.

s azzal akarta letromfolni, hogy odavágta: Magával bizonyosan rosszul bántak gyerekkorában, ettől megkeményedett a szive, s most magának is örömet szerez, ha másoknak fájdalmat okozhat.

Pál szomorú mosolylyal nézett az öreg asszonyra:

— Igaza van, asszonyom, az élet nagyon rosszul bánt velem. Alig voltam négy éves, mikor elvesztettem a szüleimet. A szemem még emlékszik egy jóságos arczú asszonyra, a kinek az ölében ülve és a vállára hajolva gyakran édesdeden elszunnyadtam, de már a fülemből teljesen kiveszett emléke a hangnak, mely egykor oly édesdeden csengte a fülembe: fiam. Idegenek neveltek föl; nem voltak rosszak hozzám, de idegenek voltak. A szülei gond nem vett körül soha, rám nem vigyázott, velem nem törődött senki . . .

Derry figyelmesen hallgatta, s halkan fordította.

— Azért lett embergyülölő, — felelt a néni.

— Oh, dehogy, asszonyom. Miért lettem volna? Idegen embereknek köszönhetem, hogy fölnevelkedtem. Csak szeretetet nem tapasztaltam, de éhen veszni nem hagytak. S én ezért hálás vagyok az embereknek.

— Maga papnak készül, úgy-e?

— Annak.

— Artur mondta, hogy maga is odavaló, a hová Bótai . . . Gondolom, Törökországot mondott.

Derry nevetett.

— Dehogy, tanti, Magyarországot.

— De ott van valahol Törökország mellett.

— Ott van, asszonyom; őseink századokon keresztül háboruskodtak is a törökkel és védelmezték a nyugati kereszténységet . . .

A tantit ez nem igen látszott érdekelni, mert közbevágott:

— Milyen a hazája? Hideg, meleg? Hegy, síkság? Tenger mellett van?

— Az én hazámban van minden, a mi a szemnek kedves. Vannak égbe nyuló bérczei, tetejükön örök

hóval, vannak csendes, paradicsomi szépségű völgyei, titokzatos tengerszemekkel, rengeteg erdői, bennük rég elmult regényes lovagkor elomló várromjai. Vannak száz meg száz mérföldre terjedő sík pusztaságai, hatalmas folyamai, kristálytiszta patakjai. Földje megtermi a világ legjobb búzáját, borát, s aranyat, ezüstöt és sót ásnak ki mélyéből . . . Oh, de szép ország ez asszonyom, ha csak egyszer látta volna, soha el nem felejtené . . .

(Derry abbahagyta a fordítást és mohón figyelt Palira, a ki égő szemekkel nézett a lányra és hévvel beszélt hozzá. A néni, úgy látszik, elfáradt, mert mintha bóbiskolt volna. Pali folytatta :)

— S a nép, mely benne lakik, épp oly árva, mint én. Se testvére, se apja, se anyja, se rokona nincs Európában. A nyelve elüt minden más nyelvtől, a dalai, a zenéje egészen mások, mint a többi nemzetéi. Szomorú, mert sokat szenvedett, s vad, szilaj, mert sokat harczolt. Vérével és könnyeivel áztatta a földet, melyet hazájának nevez, azért oly drága és kedves az neki... Nekem pedig, a kinek senkije sincs a világon, százszorosan drága ez a nagy árva : az én kis nemzetem, az én édes, szeretett szülőföldem.

Csend volt a szobában, mindenki odafigyelt, e villogó szemü, fekete fiúra, a ki mintha szerelmet vallott volna a nagy, a szent ideálnak, a hazának... A hangja forró volt és szinte remegett az indulattól ... A lány előre hajolt, s a lélekzetét is visszafojtotta. Kék szemeire mintha nedves pára ereszkedett volna. Oly különös visszhang támadt szivében, a mint e fekete turáni faj szenvedélyének kitörését hallgatta. Az ismeretlen, szép ország szines leírása gyönyörködtette, az idegen vér forró hullámai mintha őt is csapkodták volna, a mindennapi környezettől elütő tipus nyugtalanította és fölkeltette érdeklődését. S szíve sajgott, mikor érezte, hogy ez az anyátlan árvának vallomása egyetlen kincséhez, a közös édesanyához, a hazához. Oh, nem hal-

lott ő soha semmi effélét a boldog, szőke, nyugodt és gazdag hollandusok közt. Mintha valami tündér kinyitott volna előtte egy ablakot, s azon ő egy pillantást vetett volna az életbe. Hirtelen fölállt. Érezte, hogy a szivét valami összeszorítja. Ártatlan lelkének harmóniája meg volt zavarva. A papa mellé ült és segített neki sakkozni, a miből persze az lett, hogy Bótai nagyon hamar mattot kapott. Simándy beszélt még egy kicsit a nénihez, a ki, bár szundikált, néha-néha megszólalt: *Jól van, Derry, ez érdekes, uram, de azért Artur mégis ugy fog tenni, a hogy mi akarjuk.* Mikor aztán Derry teasüteménynyel kinálta, akkor végképp fölébredt, s miután egy ideig figyelmesen vizsgálta Pali arczát, kirukkolt a nagy kérdéssel.

— Mondja csak, uram, melyik erősebb állat? A teknősbéka vagy a macska?

Pali nem kevéssé bámult el, mikor Barna, a ki időközben a tolmács szerepét átvette, ezt a kérdést neki lefordította.

— Hogy tudjam én azt? Nem láttam még ezt a két állatot birkozni.

A néni jóizűen mosolygott.

— Gondolkozzék, szigorú úr, talán rájön.

— Azt megmondhatom, hogy melyik ügyesebb.

— No, melyik?

— A macska. Mert az föl tud mászni a fára, a teknősbéka pedig nem.

— Ne feledje, hogy a teknősbéka meg tud úszni a vizben, a macska meg nem.

— Ez is igaz.

— Talán azt is tudná, tudós úrfi, hogy melyik hasznosabb állat? — folytatta a néni évődve.

— Hogyne! A macska.

— Hehehe! S ugyan miért?

Mert a macskát meg lehet enni, a teknősbékát pedig nem.

A néni a végső határig fölrántotta a szempilláit s

rettentő gyanakvással nézett Simándyra. Miféle barbár ország fia lehet ez, a ki nem tudja, hogy a teknősbékából a legfinomabb leves készül, ellenben a macskát megeszi?

— Evett már maga macskát? — kérdé szorongva.

— Ha ettem, tudtomon kivül ettem, asszonyom, mert tudja meg, hogy azt nem igazi alakjában, hanem nyúl gyanánt szokták föladni Európában a vendéglősök.

A néni arczán szörnyű fölháborodás mutatkozott. Becsületes hollandi lelke föllázadt e csalás hallatára.

— Őszintén szólva — folytatta Simándy, a kit a néni szörnyülködése rendkivül mulattatott, — ha elém tennének egy macskát és egy teknősbékát, hogy válaszszak, melyiket eszem meg, én inkább a macskát választanám. Ez egy gusztusos, tiszta állat, a teknősbéka pedig egy kellemetlen, hideg szörnyeteg.

— Az én macskámból ugyan nem fog enni, urficskám, — szólt a néni heves gesztusokkal, — és Arturt meg ne tanítsa a macskahúsevésre. Van nekünk, mit ennünk! No, nézze meg az ember!

— Jó lesz hátrálni, — súgta Bótai Simándy fülébe, s azzal lassan átnyergeltek Puskáshoz, a ki hevesen vitatkozott a kakao-gyárossal. A magyarok és a hollandusok harczi vitézségét hasonlították össze, s ezen veszekedtek, de az ütközetben tulajdonképp csak a német nyelv szenvedett. Simándy, míg a küzdő feleket csillapította, félszemmel Bótait leste. Bótai alig szólt Friderikához, de szeme folyton rajta volt. Látszott, hogy egész lelkével körülröpködi a lányt. Ha Friderika megszólította, félszeg és zavart volt, kereste a szavakat, mosolyogni próbált; a lány egyszerüen és nyiltan a szeme közé nézett, ő pedig olyankor lesütötte a tekintetét. Simándy fájdalmas nyilalást érzett a szivében. Szegény Barna, az érzelmeknek oczeánja viharzik lelkében és hallgatnia kell. Ott áll előtte az imádott lányka, s látszik rajta, hogy nem is sejti, hogy ő minden üdvössége ennek a beteg fiunak . . .

Derry azt mondta, hogy a feje fáj és elment. A fiúk is elbúcsúztak, Bótai elkisérte őket. Puskás már a kapu előtt kitört.

— Példátlan szemtelenség, hogy ez a tulipánültető csokoládégyáros milyen felsőbbséggel beszélt a katonai dolgokról, s mily keveset tud a mi hadi tetteinkről!

— Csokoládégyáros? — feleli Barna. — Abban, fiam, nagyot tévedsz. Ez Hollandia egyik leghiresebb tábornoka, a ki a gyarmatokon két lázadást vérbe fojtott.

Puskásnak leesett az álla a csodálkozástól.

— Ez a kis, gömbölyű bácsi, ez a szelid képü nyárspolgár tábornok?

— Az hát, még pedig több háborút látott tábornok.

— Hát akkor mit teszi bolonddá az embert? Hisz akkor ugratott engem.

— Tévedsz, fiam, csak egyszerüen nem henczegett babéraival, nem adta a katonát. Te persze, mint magyar ember, azt hiszed, hogy csak az a katona, a ki mindig feszes, kényelmetlen egyenruhában peczkesen jár, kardot csörget és sarkantyút penget, lenézi a czivileket, s megkardlapozza a kávéházban azt, a ki görbén néz rá.

— Hát csak kell valami extra katonavirtusnak lenni.

— Ez a hibás fölfogás. Láttál most egy tipikus nyárspolgárt, úgy-e? Nos, ez az ember kétszer megmentette az elszakadástól Hollandia gyarmatait, s naponkint megfürödhetett a benszülöttek vérében. S annyi rátartiság sincsen benne, mint egy kézdivásárhelyi csizmadiában, a ki egy dobásra kilencz babát leütött a kuglinál.

— Furcsa nép; lehet, hogy ez nagy erény benne, de nekem nem tetszik. Szintelen.

A kapujáig kisérték Gábort s aztán tovább sétáltak.

— De irigyeltelek ma este — mondá Bótai sóhajtva Simándynak.

— Ugyan miért?

— Olyan beszédes, otthonos, kellemes voltál; én

meg buta, szótalan, sötét. De hát nem tudok erőt venni magamon. Mikor hozzájuk megyek, vagy mikor tőlük eljövök, ezer apró, vidám, érdekes dolog jut az eszembe, s mikor ott állok a lány előtt, megdermed a nyelvem, eláll a lélekzetem, szédül a fejem . . . Nem tudom, mi lesz belőlem . . . Apám, testvéreim elmosódnak előttem . . . hivatásom érzete meggyöngült bennem . . . kétségbeesés fog el a gondolatra, hogy egyszer haza kell mennem, s őt itt hagynom. Ő tölti be agyvelőm minden atomját, óráim minden perczét, éjjeleimet nappalaimat. S mig családomról, szülőföldemről meg tudok feledkezni napokig, hetekig, ő folyton az eszemben van . . . Idegenül, sőt borzongva gondolok apám portájára, de édes álmodozás fog el, mikor itt befordulok az utczánkba, s meglátom a házat, melyben Friderika lakik. Mi lesz velem, mi lesz velem?

Bótai szinte jajgatva beszélt, és Simándyn hideg borzongás futott végig. Mit csinál ez az erős szenvedély ezzel a gyönge testtel? Gyöngéden barátja vállára tette kezét, a hogy hajdan dalolva járkáltak Enyed utczáin.

— Gyere haza, Barna, hideg van.

S visszakisérte a Baljon-ház kapujáig.

— Mi ez? — suttogott Bótai — Friderika ablaka világos. Még nem alszik? Csak nem beteg?

— Mondta, hogy a feje fáj. Talán nem tud elaludni?

— Ne, ne csöngess még! — esdekelt Bótai. Azzal kibaktatott az utcza közepére s a Derry ablakából kiszüremlő világosságba állva, égő tekintetét az ablakra szegezte. Ilyen szemekkel nézhette a puszta szigetre vetett Robinzon a messze tengeren elhaladó hajó vitorláit, melyekkel minden reménye tovatünt.

Fönt pedig a kis Derry patyolatágya érintetlen volt . . . Az álom szelid tündérei messze elkerülték ez este az ő szobáját . . . Más, ösmeretlen tündérek lopóztak be s gyötörték a lányt. Nem ösmerte őket, csak hessegette magától s végre sírva fakadt. Azután elővette

a konfirmácziókor kapott elefántcsontkötésü imádságos könyvét, s hangosan imádkozott. Erre égi nyugalom vonult a szivébe, lefeküdt és elaludt . . . álmában édesen mosolygott . . . Vajjon mit álmodhatott?

Simándy pedig nehéz lélekkel ballagott haza. Kétségbeesve gondolt Bótai sorsára. Hatalmas homloka kemény ránczokba torlódott, de hiába gondolkozott, nem talált segítséget. Fölnézett az égre: mindnyájunk sorsa Isten kezében van. Oh, légy kegyes hozzánk, te Bölcs, te Jó, te Mérhetetlen, ki megszabtad útját ott fönt a csillagoknak és itt lent az embereknek!

Tiszta novemberi éj volt. A végtelen magasságból hideg tűzzel szikráztak alá a csillagok. Elhat-e odáig a féreg szisszenése?

Simándy a kapuja elé ért, még egyszer föltekintett a mennyre. De homlokáról eltüntek a barázdák, s szemei mintha visszasugározták volna a csillagok fényét.

— Oh, én fényes csillagom, szép kis Anikóm, jó éjszakát.

IX.

A förtelmes hollandi ősz egész hideg szomorúságával beköszöntött. A temérdek csatorna, a folyamok, a tavak, a tengeröblök és a tengerek párája ült mindig lomhán az egész országon. A levegő nyálkás, nyirkos volt, még ha nem esett is az eső. Reggel és este sürű köd gomolygott Utrecht utczáin. Majd végevárhatatlan záporok szakadtak le a felhőkből, s patakzottak le a grachtok piszkos vizébe. Barátainkon végtelen levertség vett erőt. Napokon át nem látták a napot s egyiküknél-másikuknál összeülve hallgatták a háztetőről ömlő víz tompa zuhogását a vascsövekben. Órákig gubbaszkodtak szótlanul s nem mertek arról beszélni, a mire mind gondoltak: a székelyföldi remek havas világra, a dicső fenyveserdőkre, a tiszta éles levegőre. Bótai köhögött, nem járt ki, azért rendesen nála üldögéltek. Simándy szorgalmasan tanította a Baljon-fiúcskát, a kivel nem volt már semmi baj. Ugy viselte magát, mint a kezes bárány. A theológiára ő és Gábor különben szorgalmasan jártak, különösen a hollandi nyelv-leczkékre. Simándy szépen haladt is, de Gábor csak nevetett az öreg tanáron, a ki komolyan hitte, hogy a vastagnyakú szittyát meg fogja tanítani a hollandus nyelvre. A bús napok legkellemesebb pillanatai azok voltak, mikor a posta levelet hozott Magyarországból. Bótainak rendesen legidősebb nénje, Rózsa írt, egy keserű, elégedetlen vénlány, a ki örökösen panaszkodott. Apa foly-

ton betegeskedik, alig lát már, s a gondnok azt mondta, hogy újesztendőre káplánt kell melléje kérni. Káplánt, ide, ebbe a nyomorúságba! Még egy fogyasztó szájjal több. A Barna havi húsz forintja nélkül koldulni mehetnének! Ez volt a rendes nóta, Bótai csak még jobban elkomorodott rajta, de azért mégis jól esett neki, mikor a nénje levelét a kezében tartotta. Nagy ritkán Anikó is írt egy félénk, gyerekes levelet. Mit írhatna a falusi kis lány a nyomorult, unalmas községből tudós bátyjának a messze Európába? Oh, Simándy meg tudta volna mondani, hogy mit írjon . . . de így meg kellett elégednie annyival: *Simándyt sokszor üdvözlöm.* S a szegény fiú úgy érezte, mintha a levélből a tavasznak egy édes fuvalma csapott volna feléje.

Minden héten egyszer teára mentek Baljonékhoz. A teaestélyek már nem voltak olyan unalmasak. Simándy hollandusul kotyogott a két öreg asszonnyal, a kik halálra nevették magukat rajta, Bótai, mint rendesen, sakkozott Baljon papával, Puskás pedig magyar nótákat énekelt Derrynek, sőt a Szent Anna tavánál önkezüleg vágott és faragott furulyáját is megfujta néha. A kis Derry igen vidám volt ilyenkor, s mint egy pillangó röpködött ide-oda. Egy este nagyon meglepte a fiúkat azzal, hogy mint náluk, a Székelyföldön szokás, simára fésülve jelent meg, s hosszan leeresztett kék czopfjába kék szalag volt fonva. Puskásnak tünt föl először, s azonnal gratulált a leánynak.

— Kitől hallotta, kisasszony, hogy minálunk így viselik a hajukat? — kérdé Simándy.

Derry durczásan megállt előtte.

— Hát már elfelejtette? — kérdé s hangjában egy kis gyöngéd szemrehányás rezgett.

— Bótaitól?

— Dehogy, magától. A multkor beszélt róla, mikor itt voltak.

— Pompás viselet, ha valakinek ilyen remek haja van. De magának a rózsaszín jobban állana.

A következő tea-estélyen Derry csupa rózsaszín szalaggal jelent meg. Ah, de nem vette észre az, a kinek szánva volt ... s a fehér lány-szoba az este megint sokáig látta sírni a kis Derryt.

November közepe táján Bótai ágyba dőlt. Verőfény, napmeleg, jó levegő kellett volna neki, hogy meghosszabbítsa sorvadó életét, s egy időre megállítsa a tüdeje romlását. Erős lelki rázkódás döntötte őt le lábáról: Derryt megkérte egy előkelő, gazdag fiatalember, s a szegény fiu előtt ezzel egyszerre föltárult életének sötét reménytelensége. Nem mintha azzal kecsegtette volna magát, hogy talán egykor neki fogja nyújtani a kezét ... De jól esett neki, hogy a leány senkié, másé se, ha már nem lehet az övé. Derry elutasította a fiatalembert, de Bótai szivében akkor már meg volt forgatva a tőr, s nem tudott újra erőre kapni. Simándy és Puskás szétzúzott lélekkel mentek oda mindennap, s vídámságot tettetve beszélgettek Barna ágya körül. E közben lassan előkészítették Barnát egy híres speczialista látogatására. A professzor eljött s tüzetesen megvizsgálta a beteget. Egy mély pillantást vetett Simándyra — aztán kijelentette, hogy a beteg kellő ápolással egészen meggyógyulhat, ő csak a szív működésével nincs megelégedve. De mivel a szobája hideg s éjjel a beteg egyedül van, elrendelte, hogy vigyék az egyetemi kórházba. Ott a folytonos felügyelet, a kitünő ápolás csakhamar visszaadja az erejét. Az a szerencséje, — fejezte be az orvos, s mosolyogva nézett a sápadt fiura, — hogy fiatalember, s a jó vér, a friss test segíteni fog magától is a bajon.

Az orvos elment. Simándy iszonyú, hangos jókedvre derült, hogy sírva ne fakadjon. Puskás, szegény, mindent komolyan vett, az orvos szavait is, Pali jókedvét is, s majdnem csürdüngölőt járt örömében. Aztán elővett egy pakli kártyát s hárman krajczáros preferánczot játszottak. Barnának is megjött egy kicsit a kedve, — csak akkor gördült ki két nagy könnycsepp a szeméből,

mikor a kocsi előállt, s megszokott, kedves kis szobáit ott kellett hagyni. Baljon papa meg Artur feljöttek elbúcsúzni, s Barnának végtelen jól esett, mikor az öreg hollandus így szólt hozzá:

— Édes Botáj úr, a szobáját fönntartjuk, csak hagyjon mindent úgy, a hogy van. Ha valamijére szüksége lesz, csak irjon.

Simándy nem állhatta meg, hogy kezet ne szorítson a becsületes öreggel, a ki tudtán kívül oly boldoggá tette barátját. Aztán vitték a beteget, a ki sóvár szemekkel tekintett körül, búcsúzott a faltól, a szögletektől, a folyosótól, az udvartól, a lépcsőtől, melyek mind-mind néma tanui voltak sóhajtásainak. De a kit ezek a sóhajtások illettek, az nem sejtett semmit és nem mutatta magát. S miközben a puszta kórházi szobát lakója elfoglalta, Simándy fölment a professzorhoz.

Sokáig kellett várnia az előszobában, míg hozzáférhetett. Halálra vált, ólomszürke arczú emberek közt kellett töltenie majd egy órát. Ezek a szegénysorsú betegek voltak, a kiknek a professzor ingyen rendelt. Körülötte hangzott a roncsolt tüdők hörgése, zihálása, köhögése, s a fénytelen szemek mohón kutattak köröskörül, hogy maguknál rosszabb állapotban lévő páczienst találjanak. S Pali érezte, hogy a nyomorultak irígykedve néznek széles vállaira, domború mellére, s szinte félelem fogta el, mert mintha ellenségek közt lett volna.

A professzor azonnal megismerte.

— Már vártam, mert önnek meg kell mondanom az igazat, a mit a beteg előtt el kellett titkolnom. Az ön barátja menthetetlen. Alig van már tüdeje neki...

Pali atléta-termete megroskadt, mintha valami nagy terhet tettek volna rá. Tudta, hogy nagy baj van, de ily gyors katasztrófára nem számított.

— Professzor úr, mi idegenek vagyunk, magyarok... köztünk, utrechti magyar diákok közt, a kik több mint egy évszázadja ide járunk tanulni, van egy fogadás, hogy a ki itt meghal, annak a mellére társai egy marék

hazai földet hozatnak s azzal temetik el ... Bocsásson meg, ön ért engem ...

A tudós ember megenyhült arczczal nézett Palira.

— Hozassa meg azt a földet, de rögtön ...

— Oly kevés ideje van? — rebegte Simándy.

— Minden órán megfulladhat ... de elélhet két-három hétig.

Simándy belekapaszkodott egy nehéz ébenfa-asztalba. Az ő teste nem remegett, de az asztal megérezte rettentő indulatát s a rajta lévő üvegcsövek, poharak, lombikok zörögni kezdtek.

Talán nem is köszönt a professzornak? Később nem emlékezett rá. Tántorogva ment ki, az utczán pedig futni kezdett. A hideg eső, mely végigpaskolta az arczát, magához térítette. A halál ólálkodik körülöttük!

Talán már a kórház kapuján zörög. Talán már a homályos folyosón siklik végig. Talán már Bótai ágya szélén ül.

Ujra futni kezdett az egyetemi kórház felé. Sötét volt már, mikor oda ért. A lépcsőn hosszú, fekete kasban hoztak le egy halottat ... Az est leple alatt szokták őket a halottas kamrába vinni. Pali mint egy őrült, odaugrott, s félrerántotta a leplet. Csalódott. Egy fehér szakállu öreg ember feküdt benne, viaszsárga arczczal. Szegény, de sokat szenvedhetett, hisz hosszú életet élt.

Fölment Bótaihoz. A beteg tejet ivott, s folyton a szíve működését figyelte.

— Irtál az apádnak? — kérdé Pali közömbös hangon.

— Nem, nem is akarom neki megírni, hogy beteg vagyok ... tavaszszal is hogy kétségbe voltak esve.

Másnap Pali megdöbbenve látta viszont barátját. Mintha tíz évvel öregebb lett volna.

— Miért hoztatok el abból a kedves házból? — szólt rekedt, békétlen hangon. — Itt nem tudok aludni, ha alszom, nyugtalanító álmaim vannak. Mintha nagy

hegyek feküdnének a mellemen. Fulladozom ... Ott meggyógyultam volna.

Harmadnap lázasan, veszekedő hangon így szólt Palihoz:

— Hiába beszéltek, én érzem, hogy meg fogok halni. Mit sápadsz el? Máris látod rajtam a facies hippocraticát? Csak arra kérlek, hogy (s itt a hangja suttogóvá vált) a kuratórium előtt titkoljátok el, a míg lehet, s a deczemberi stipendiumot küldjétek egészen az apámnak.

Itt zavartan megállt, s a fejét tapogatta.

— Megállj ... óh, most jut eszembe ... az apám előtt legfőképp el kell titkolnotok a halálomat ... meghasadna a szíve szegény öregnek, s ha meghalna, akkor a testvéreim az utczára volnának dobva ... Megállj ... Nincs semmi gondolatod? Szólj, megnémultál? Azt kell írni, hogy valami egyetemi pályadíjat nyertem, különben föltünik otthon, hogy én az egész stipendiumot haza küldöm. Megértettél? Egyetemi stipendiumot mondtam ...

Vad kétségbeesés fogta el Pali szivét. Sokáig összeszorította, véresre harapdálta az ajkát s végre megszólalt:

— Édes öregem, ne izgasd magadat, azzal csak a gyógyulásodat hátráltatod. Én nem azért jöttem, hogy te beszélj nekem, hanem hogy én beszéljek neked. Valakiről, a ki mindennap tudakozódik utánad ...

A boszús arcz kezdett kisimulni.

— Ne mondd, hogy ki, ne mondd ...

— Én nem mondom. Minek mondanám, mikor úgyis tudod?

A fakó arczon örömpir jelent meg.

— Azt mondod: mindennap? — suttogá.

— Mindennap. Sőt azt is kérdi, hogy lehetne-e neked egy kis virágot vagy gyömölcsöt beküldeni ...

— Hát miért nem küldött? Miért nem küldött? — kiáltott siránkozva a beteg.

— Tudod, hogy a kórházba nem szabad semmit beküldeni.

— De ez kegyetlenség!

— Majd beszélek az igazgatóval. Jó?

— Beszélj, az Isten áldjon meg, beszélj. De hamar. Még ma. Most, rögtön. Eredj! Hát mégis itt vagy?

— Tüstént megyek, csak viseld magad okosan és légy nyugodt.

— Nincs már semmi bajom, csak szaladj!

Arcza piros volt és szemei égtek. Simándy vígan intett neki és mikor az ajtót maga után betette, már a könnyei folytak. Az ajtón keresztül hallotta, hogy Bótai fütyül. Befogta a fülét és futott-futott, mert érezte, hogy meghasad a szíve.

X.

Hazudott, hazudott neki; de hát nem volt-e kötelessége?

Nem ugyanazt tette-e, a mit a tudós orvos, a ki látta benne a halált és mégis megcsillogtatta előtte az élet reményét? Csak azért, hogy ne vegye észre, hogyan közeledik feléje nesztelen léptekkel a halál.

Szégyelte magát, egész lelke fájt bele, de aztán a tudat, hogy ezzel megaranyozza barátjának utolsó napjait, lassankint lecsillapította belső háborgását. Érezte, hogy jót cselekedett.

De hát a lány? Az az aranyszőke kis lány? Szabad volt-e őt belevonni ebbe a kegyetlen játékba? Szűzi lelkét, vidám, napsugaras gyermeki életét szabad-e összeköttetésbe hozni e halálos ágyon vívódó ifjú emésztő szenvedélyével? Szabad-e megsejtetni vele, hogy az élet nem csupán madárdal, lánykaczagás, virágillat és napsugár?

Súlyos léptekkel haladt tova Simándy az utczán. Ugy érezte, mintha Derryt megbántotta volna. Mit csináljon? Hogy ápolja tovább a haldokló édes illuzióit és hogyan árulja el a lánynak?

Puskás otthon ült, s a kályha tüzénél melegedett. Éppen befejezte a levelet, melyben Pali utasítására egyik nagy-enyedi barátjától egy kis ládika földet kért a kollégium kertjének földjéből. Okul azt irta oda:

meg akarjuk próbálni, tenyészik-e a magyar földben a hollandi tulipán. Ekkor nyitott be hozzá Simándy, a ki szó nélkül odaült melléje a tűzhöz. Mind a ketten fáztak. Sokáig egy szót se váltottak, végre Simándy halkan elkezdett beszélni kórházi látogatásáról. Legföljebb három hétig él. Nekik azonban halálát nem szabad az otthoniak előtt elárulni. Az öreg, gyönge Bótait rögtön megölné fiának, büszkeségének, szemefényének halála. S a lányok ki lennének dobva az utczára. Az öreg Bótainé már meghalt, a gyerekeknek pedig nem dukál a kegyév az eklézsiától. Hogyan ámítsák el az öreget? Folytatni kell fia rendes heti leveleit...

— Ez az, ezt magamra vállalom, — felelt Puskás, — mind a ketten az öreg Szabótól tanultuk Enyeden a szépírást, s tudod, hogy Szabó bácsi tanítványai majdnem mind teljesen egyformán írtak. Előveszem szegény Barna írásait, s másolni fogom... pontról-pontra, betűről-betűre... Százszor leírom, lerajzolom a betűit, de megtanulom híven utánozni... nyugodt lehetsz.

A szobaleány behozta a délutáni teát. Gábor zavartan nézett körül. Valamit készített ő ehhez, de nem jutott eszébe, hogy mit... Végre a homlokára ütött. Krumplit rakott a parázs közé sülni. Előpiszkálta. Korommá volt már égve.

Simándy komoran nézett a tűzbe. Besötétedett már, de nem gyújtottak lámpát. A kandalló föl-föllobbanó tüze egy pillanatra élénk vörös fényt vetett szét, aztán újra félhomály borult a szobára. Ilyen fölvillanáskor két óriási árnyék jelent meg mögöttük a falon... mint a sötét gond, mely a lovas mögött ül... Odakint megszólaltak a grachtokon közeledő hajók tompa hangú bús kürtjei. Simándy fölállt. Tisztán állt előtte a dolog. Baljonhoz kell mennie, bocsánatot és segítséget kérni.

Baljon úr a raktárban volt, hol a most érkezett jávai kávés-zsákokat helyezték el. Egy szolgálatkész fiatal úr a labirintuson át odavezette. Egyszerre egy elektromo-

san világított óriási teremben találta magát, hol száz meg száz munkás sürgölődött, transzmissziós szíjjak csattogtak, s fölhuzó gépek dübörögtek. Baljon, a ki egy magas dobogón ült, meglepetve látta fiatal barátját belépni ide.

Egy intésére széket toltak oda Simándynak, s az öreg odahajolt hozzá:

— Valami baj van?

— Az. Nem háborgatom?

— Óh, dehogy, semmi dolgom sincs, csak az kell, hogy a munkások itt lássanak. Ön megijeszt a sápadt, komor arczával. Bótai?

Simándy szomorúan biczentett.

— Nagyon rosszul van?

— Végét járja.

— Segítségre van szükségük?

— Arra.

— Kérem, számíthatnak rám.

Simándy habozva nézett az öreg úr jóságos és megindult arczára. Azután lassú, töredezett hangon elmondta Bótai szerelmét, reménytelen szerelmét Friderika iránt. Végül bevallotta, hogyan használta föl ő ezt az érzelmet, hogy a boldogtalannak végső napjait megédesítse.

— Bocsásson meg, uram, — fejezte be szavait, — az ön lánya valóságos angyali szerepre, arra van hivatva, hogy e szegény fiunak megszerezze itt lent az üdvösséget. Az emberszeretet nevében kérem, tegye meg azt, a mivel én barátomat kecsegtettem...

A nagy, erős legénynek melle hullámzott, s ujjai görcsösen egymásba fonódtak, mikor könyörgésre emelte kezét.

Baljon egypárszor végigsétált a dobogón, hogy izgatottságát lecsillapítsa és meghatottságát elpalástolja. Majd megállt Simándy előtt.

— Rendben van.

Többet nem szólt, figyelmét újra a munkásokra

fordította. De a következő napokon Simándynak sokszor eszébe jutott az otthon szokásos léha fogadkozás, igérgetés, a miből mind nem lesz semmi. A becsületes hollandus azt mondta csupán: rendben van, s ezt magára nézve olyan kötelezőnek tartotta, mintha szent esküvéssel megfogadta volna. Minden reggel megérkezett a két szál rózsa a kórházba, s a puszta szobát, hol az elmulás rémei lassan haladtak előre kérlelhetetlen munkájukban, Tündérországgá változtatta át. Egyszer őszi baraczk jött, melybe a Derry név volt tűvel beleszurkálva. S a beteg odaszurkálta mellé a Barna nevet. És nevetett és kaczagott hozzá és föl akart kelni és ugrálni a szobában. Eltette a két baraczkot a vánkosa mögé. Elő-elővette és olvasta a két nevet, mintha valami édes titkot akart volna belőle kiolvasni. De egy hét mulva, mikor reggel elővette, megdöbbent... A baraczkok romlani kezdtek. Először elrothadt a Barna, azután a Derry. S a szegény fiu mereven nézte, hogyan nyeli el lassan a pusztulás ezt a két nevet és sirdogált rajta.

Simándy és Puskás fölváltva órákat töltöttek a kórházban. Simándy azonkívül mindennap megjelent a háznál Arturt tanítani. De sohse ment be a családhoz. Nem is látott senkit. Egyszer találkozott Derryvel az üvegfolyosón, s ekkor nem állhatta meg, hogy vele szembe fordulva, azt ne mondja neki:

— Óh, kisasszony, áldja meg az Isten a jóságáért.

Ezzel tova akart sietni. De Derry megszólalt:

— Gondolja, hogy meg fog áldani?

S ránézett csodálatos, mély szemeivel.

— Meg, kisasszony. Imádkozni fogok érte. Lássa, nekem nincs kiért imádkoznom, a maga boldogságáért fogok imádkozni.

— Az én boldogságomért? — szólt lassan, gondolkozva Derry. S ez már nem a rövidruhás kis leány hangja, hanem a nő megszólalása volt, a ki figyel, hogy erre a szóra: *boldogság*, támad-e visszhang odabent a szívben?

A leány hirtelen összerezzent. Simándy körülnézett és megjegyezte, hogy egy ablak nyitva van, azon jött be a hideg. A leány jóváhagyta, azután így szólt:

— Én lestem itt magát, mert valami mondani valóm van. Holnapután deczember hatodika, Szent Miklós napja van. Tudja, hogy ez Hollandia ünnepe? Mi nem karácsonykor, hanem Sanct Nicolaaskor szoktuk egymást ajándékokkal meglepni. Nézze, milyen helyes kis pénztárczát csináltam Bótainak. Gondolja, hogy örömet fog neki szerezni?

— Boldoggá fogja tenni.

— Majd hatodikán reggel kiküldöm a kórházba.

Simándy meghatottan nézett a kedves gyermekre, s nem tudott mit mondani. Mélyen meghajtotta magát, s eltávozott.

Deczember hatodikán hideg, tiszta reggel volt. Zászlók lobogtak a házakon, zenekarok járták be az utczákat, ünneplőbe öltözött tömeg zajongott mindenfelé. Így ünnepelte a város Miklós püspök emlékét, a ki az inkviziczió ellen védelmezte a hollandus népet... S az örömzaj közepett egy virágos kalapú kórházi szolga kopogtatott be Simándyhoz. Jőjjön, mert a harminczötös szám haldoklik.

Lélekszakadva futott Puskásért, s aztán a vídámságtól csapongó népen keresztültörve magukat, rohantak a kórházba.

Későn érkeztek. Már a pap is elkésett, a ki az Urvacsorát hozta. Ott állt az ágy fejénél. Csöndesen imádkozott a láthatatlan Istenhez, az ismeretlen halottért. A két jóbarát odaállt melléje, s imádkozott. A szájuk meg se mozdult, de a könyörgő lelkük hatalmas szárnyalással követte a meghaltnak lelkét az Isten trónja elé. S szemük ráesett a halottnak sárga arczára, melyen békesség honolt. A nyugtalan, szenvedélyes, szerelmes lélek elhagyta, s elköltözött új, örök hazájába, melyet a képzelet hiába kutat, de a hit megtalál. És az arcz most nyugodt, a hitvány test véges és romlatag szer-

veivel elégedetten visszatér a porba, a honnan vétetett.

Az ajtó nyilt és hozták Derry ajándékát és vele friss virágokat... És a jó barátok a halott kezébe tették az erszényt, s telehintették őt piros és fehér rózsával... Odakint ujongott a nép, álarczos csoportok vídám tréfáitól harsogott az utcza, zúgtak a harangok és a rajnai régi bástyán dörögtek az ágyuk... Az öröm tombolásába hirtelen, élesen belecsendült a kórház lélekharangja... Bent, a puszta szobában az ágyra borulva, két fiu keservesen sirt.

XI.

Viszik Bótai Barnát, nem is hozzák vissza. Egyszerű, pompa nélkül való, zajtalan, igazi puritán hollandi temetés volt. A kórháznál, hol Valeton úr, a kuratórium elnöke is megjelent pár perczre, a pap imádkozott, aztán a fekete kocsi elindult. Utána a két magyar, az öreg Baljonnal, egy pár német és hollandi studens. És a sötét koporsón a kis Derry friss rózsakoszorúja, s a koporsóban az ifjú, a ki oly keveset élt és oly sokat szenvedett, és mellére terítve és feje alá téve a fekete hazai föld az enyedi kollégium virágos kertjéből... Az utczán szomorúan lógtak a Mikulásnapi diszítések ázott rongyai... Beértek a temetőbe, a márványsiremlékekkel ékes, szép utrechti temetőbe, de a pompától messze elkanyarodtak, hátra a szegények városrésze felé, hol már kidőlt fakeresztek és eltaposott sirhalmok is láthatók voltak. Ide tették le szegény Abódi Nagy József közelébe, a ki 1876-ban halt meg Utrechtben s a kuratórium sirkövet állíttatott neki. Itt Simándy imádkozott fölötte utóljára, s aztán dübörögve zúdultak rá az idegen hantok. Édes jó pajtás, Isten veled!

Komor napok következtek barátainkra. Könyveikbe temetkezve töltötték idejüket, az egyetemen, a kuratórium könyvtárában, vagy otthon. Estefelé összejöttek, együtt teázgattak és órákig pipáltak szótlanul. Puskás is mintha teljesen megnémult volna. Szelid lelke har-

móniáját megzavarta ez a csapás, s a fiu egészen elvesztette jó kedvét. Ha néha valami vídámabb dolog jutott eszébe: elég volt egy pillantás Simándy szomorú arczára, hogy eltemesse magába, a mit mondani készült.

Legkeservesebb óráik azok voltak, mikor Bótai nevében a hazug leveleket írták. Puskás mesterien megtanulta utánozni Barna írását. És minden héten ment haza a levél a messze Székelyföldre, az öreg kálvinista paphoz ... és rendesen jöttek vissza a válaszok Rózsától, e keserű vénlánytól, kinek szája mindig tele volt panaszszal s a sors ellen való kifakadásokkal. Elégedetlen volt öcscse hosszas elmaradásával, ha hazajött volna, régen megválasztották volna papnak vagy tanárnak, s a családon segítve volna.

Deczember 18-án osztották ki a stipendium második részletét, s ekkor Simándy megkérte Valeton urat, hogy adják ki a Bótai száz forintját is még ez egyszer, hadd segítsenek vele apján, a nyomorúságban élő öreg papon. Valeton úr engedett a kivánságnak, s a fiuk ezuttal a szokottnál jobb kedvvel ültek le megírni a dicsekedő levelet, melyben Barna elmondja, hogy pályadíjat nyert egy hollandi nyelven írt értekezésével, a tanári kar nagyon megdicsérte, s szép jövőt jósolt neki. Itt küldi a pénzt, mert neki nincs rá szüksége...

Itt megbicsaklott Simándy Pál hangja és Gábor tolla: *nincs rá szüksége.* Lehajtották a fejüket. Bizony nincs rá szükséged, jó fiú, de ezt odalent, a messze parokián nem sejtik, s mekkora öröm lesz, mikor a postás bekopogtat a pénzes levéllel. A tiszteletes úr fogja a görcsös botját, fejébe nyomja a báránybőr süveget, s a keményre tiport havas úton átballag a jegyző úrhoz, hogy egy kicsit eldicsekedjék. Az ő fia! A Barna! Püspök lesz abból, vagy professzor Kolozsvárott. Jobban ír az hollandusul, mint mi magyarul. Ha ezt az édesanyja megérhette volna. «No, karácsony után beviszem a lányokat Sepsi-Szent-Györgyre, tudja szomszéd, jó háznál mindenféle apróságra van szükség...

Ugyan szomszéd, nem tudná megmondani, melyik lapra fizessek elő?» Az öreg egészen meggyógyul, fölfrissül, s karácsonyra még tán új prédikáczióval is meglepi a híveit... S a mint a félig behúnyt szemmel álmodozó fiuk előtt ezek a képek elvonultak, egyszerre megdöbbenve kapták föl a fejüket és egymásra néztek. Most is egyet gondoltak. A képek sorozatát az utrechti temető friss sirhalma fejezte be. A sir, hol az öreg pap reményeit és büszkeségét már kikezdték a férgek.

Simándy egy hétig feléje se nézett Baljonék házának. Levelet írt az öregnek, s kimentette elmaradását. Azután újra járni kezdett, s buzgón tanította Arturt, a ki igen komoly volt már, s mindenképp igyekezett Pali becsülését megnyerni. Lassan-lassan Pál visszazökkent a rendes kerékvágásba. Hollandiába való megérkezésének első napjától kezdve sokszor fölmerült benne a sötét gondolat, hogy Barna valami pusztító betegség csiráját hordozza magában; de nem hitte, hogy a vég ily gyorsan bekövetkezzék. A katasztrófa megrázta, de aztán megnyugodott a megváltoztathatatlanban. Csak a levélírás torturája tépte föl mindig egy napra a hegedő sebeket.

Egy izben Derry valami könyvért benyitott Artur szobájába, a leczke alatt. Pali tiszteletteljesen fölemelkedett, meghajtotta magát, s néhány szóval újra megköszönte neki, a mit barátjáért tett. Azzal, mielőtt a lány felelhetett volna, hátat fordított neki, leült s tovább magyarázott Arturnak. Derry állt egy pár perczig, az ajkai mozogtak, de nem mondtak semmit, aztán hirtelen elfutott, s a keresett könyvet ott felejtette. Majdnem mindennap találkoztak az üveges folyosón, mikor Pali jött vagy ment. Ilyenkor a fiu alázatosan köszönt s szó nélkül tovább ment. Derry pedig dühösen összeszorította ökleit, s buksi szőke fejét ütögette: mindig meg akarta szólítani Palit és sohse merte. Csak akkor jött meg a bátorsága, mikor Pali már eltünt.

Ez a nagykoponyájú hun ivadék nem is sejtette,

hogy a kis hollandi madonna, fehér lányszobájában, micsoda regényeket szövöget róla. A tündérregék királyfiai és daliái, a nemzeti történet hősei Pali alakjában jelentek meg előtte. Ő rá gondolt nappali életében, s ő róla sóhajtozott, mikor szűzi álmainak birodalmában kalandozott. De az árva fiu, a kit az élet szerénységre és visszahuzódásra tanított, s ki a női szív nagy titkainak megfejtésével sohse foglalkozott, nem vett észre semmit, vak és süket volt, s Derryben a dúsgazdag, előkelő lányt, magában pedig az alacsony származású, koldus házitanítót látta. Így ez a szép csillag hiába keringett körülötte, ő még a szemét sem emelte rá. Vagy talán megóvta őt újabb érzelmek ellen a talizmán, az a fakó vidéki fénykép, a kartonruhás kis lánynyal. Az a barnahajú paplány az erdővidéki alacsony parokiában, a mestergerendás, egyszerűen butorozott szobában, melynek ólomkeretes ablakai egy vén diófára nyiltak. Ez az ő szerelme, életének első nagy érzelme, mely örökre fészket rakott hű, meleg, becsületes szivében. Az első lány, a kit szeretett, s az első lény, a ki őt szerette... A ki őt szerette! Ah, mily édes, mily jóleső gondolat ez neki, a ki apjára már nem is emlékszik, anyjának drága alakja pedig egyre jobban elmosódik a lassan hátravonuló, ködbe vesző multban...

Artur egy ebéd alkalmával érdekes dolgokat beszélt a családnak. Elmondta, a mit a tanító úrtól hallott, hogy milyen családias ünnep magyar földön a karácsony. Hogyan várják a gyermekek a kis Jézus ajándékait, hogyan lepik meg a felnőttek is egymást ajándékokkal, hogyan járnak a betlehemes pásztorok énekszóval házról-házra, hirdetve Jézus születését, hogyan gyűlnek össze az égő viaszgyertyácskáktól ragyogó karácsonyfa körül mind... S milyen szerencsétlen ilyenkor az az ember, a kinek nincs családja. Százszorosan elhagyott és sajnálatraméltó. Baljon papa el is határozta rögtön, hogy a két magyart meghívja karácsony estére.

Mikor a meghivást megkapták, Pál és Gábor haditanácsot tartottak. Nem azon tanakodtak, hogy elfogadják-e, hanem egy ötletük volt. Gábor ugyanis már megkapta a levelet hazulról, mely jelentette, hogy az osdolai *bimmi-bummi, egyelmás, öreg szeredás* útban van. Ezek a rejtélyes szavak különösen a hollandi koszton alaposan kiéhezett Gábort izgatták föl s fantáziája úgy fölcsigázódott, mintha Osdoláról nagy tehervonatok indultak volna útnak, tele disznóaprólékkal. Most már azon tanácskoztak, hogy a magyar konyha útban lévő gyöngyeit bemutassák-e a Baljon-családnak is? Nem lesz-e tolakodás, ha ők e gazdag népet egy kis traktamentumra hívják? S ha hívják, milyen alakban tegyék?

— Ezt rád bízom, Pali, ezt süsd ki, elég eszed van hozzá. Ezt a traktát te rendezed. Én más traktát rendezek: a német studenseket hívom meg. Hadd lássák, hogy milyen nyomorultan élnek, hadd ismerjék el, hogy a magyar konyhának nincs párja a világon. Össze fogjuk zúzni őket.

Nagy léptekkel járt föl s alá. Majd megállt Pali előtt.

— Ez az első tervem. A második az, hogy a hollandus studensekből összeállítunk egy válogatott kompániát és őket is leterítjük a magyar konyhával.

Akkor a fejére ütött:

— Nem látom be, hogy miért ne hívnók meg a stipendium kuratóriumát?

Simándy mosolygott s halkan szóla:

— Európát, Ázsiát, Afrikát . . .

Puskás lehült egy kicsit.

— Majd összeállítom, bízd rám, be akarom nekik bizonyítani, hogy ők csak moslékot esznek . . .

Pali nagy füstfellegeket fújt, aztán félretette a heidelbergi porczellánpipát s szó nélkül eltávozott. Baljonhoz ment. Megköszönte a karácsony estére szóló meghívást s aztán elmondta, hogy ősi szokás szerint az idegenben lakó magyar studensek karácsonykor honi eledeleket kapnak. Minthogy ezek olyan különös dolgok, a

minőkről külföldi embernek sejtelme sincs, engedje meg Baljon úr és kedves családja, hogy nekik is bemutassák. Már csak etnografiai szempontból is érdekes megtudni, hogy milyen a konyhája egy idegen népnek. Szóval, ők karácsony estére itt a háznál egy kis magyar vacsorát akarnak főzni. Ő — Pali — rövid előadást fog tartani s a konyha egyes specieseit (már a szerint, hogy mit küldenek hazulról) be fogja mutatni.

Baljon örömmel és érdeklődéssel fogadta az előterjesztést. Aztán egy kicsit a szemébe mosolygott a fiatal embernek s szólt:

— Legjobb volna azonban, ha maguk ketten ennék meg a küldött holmit. Hisz oly régen meg voltak fosztva tőle.

— Az igaz, de tessék elhinni, a magyar embernek jobban esik az étel, ha valakivel megoszthatja.

Mikor Simándy visszament Puskáshoz, a fiút már nagy extázisban találta. Megérkezett a pakk s ő két asztalon kiteregette és a szemével evett belőlük.

— Jó, hogy jösz, Pali. Meg akartalak várni a szalonnázással. Képzeld, egy oldal friss, ropogós süldőszalonnát küldtek.

Pali nem kérette magát. Bicskára kaptak s hazai szokás szerint a mutatónjj és hüvelykujj közé csípve a szalonnát, a megmaradt három ujjal a tenyérbe szorítva a kenyeret, elkezdtek falatozni. Egy szavuk sem esett ezalatt. Szinte beleizzadtak a jó érzésbe s Gábor bevallotta, hogy három hónap óta ez az első jóizű evése.

— Ez még a német studens-pajtásainknak is fog izleni, — szólt Pali.

— A német studenseknek? — kiáltott Gábor, — csak nem gondolod, hogy ezt közprédává teszem? Majd elfölöstökömözünk mi ezen pár hétig szép csendesen.

Pál nem szólt rá semmit.

— No, mi van még? Nézzük meg a kincsünket.

— Látod ezt a vasfazekat? Ebben töltött káposzta van, füstölt hússal és kolbászszal.

— Töltött káposzta? No, ezen hollandus kollégáink nagyot fognak bámulni.

Gábor kajánul nevetett.

— Azt hiszed? Addig éljünk, a míg ez hollandus kollégáink torkán lecsúszik. Csak nem ettünk bolondgombát?

— Azt hittem, meghivod őket.

— Meghivom, meghivom, erről nem lehet beszélni... de ez nem annyit jelent, hogy éppen a legjavát, a töltött káposztát odaadjuk nekik. Csak gondold meg: mikor jutunk mi megint töltött káposztához?

— No, mi van még?

— Van vagy két rőf kolbász.

— Azt hiszem, ezt az idevaló studensek is ösmerik.

— Gondolod? . . . Hát akkor pláne nem hívhatom meg őket.

Pali újra mosolygott.

— Tovább.

— Véres- és májas-hurka.

— No, ezt be nem veszi európai gyomor.

— Akkor, Isten neki, ne is kináljuk meg vele. Aztán van egy sonka . . . ez nemzetközi étel, ezzel nem rukkolhatunk ki . . . Marad a pogácsa . . .

Pali széleset mosolygott.

— Úgy érted, hogy rendezzünk kollégáinknak pogácsa-lakomát? Ezzel, fiam, nem nagyon tipornók el az európai konyhákat.

— Szakasztott ez az én nézetem is.

— Tehát egyelőre nem hívjuk ki párviadalra Hollandia ételeit?

Gábor megértette a gúnyt.

— Csalódtam a küldeményben, — mondá tettetett szomorúsággal, — sokkal többet vártam.

S miközben ezt mondta, tekintete szeretettel simogatta az osdolai küldeményt.

— Hisz ha többet küldtek volna! — folytatta búsan, de így még Valeton urat se lephetjük meg...

Örülök, ha Baljonéknak össze tudunk állítani egy kis szájboszantót.

Az ajtó kinyílt. Megdöbbenve néztek oda. Előtte való nap rendezték ugyanis Barna ruháit, könyveit, irásait s a két nagy fekete ládát, a mibe pakkolták, most hozták Gáborhoz, a kinek elég helye volt a megőrzésükre. Egyszerre elkomorodtak. Szegény Barna, róla meg is feledkeztek. Összerakták az aprólékot s többet egy szót se szóltak. Gábor lámpást gyújtott s mohón kezdték olvasni a sepsi-szent-györgyi és kézdi-vásárhelyi zsíros lapokat, melyekbe a küldemény pakkolva volt. S halkan figyelmeztették egymást szűkebb hazájuk apró kis eseményeire . . .

XII.

Milyen rosszul esik a szemnek és a léleknek a fekete karácsony. A karácsony költészetéhez a hó épp úgy hozzátartozik, mint a májuséhoz a nyíló virág. Barátaink valósággal szenvedtek, mikor a karácsony csak olyan köddel, sárral, esővel járt, mint az ősz és a tél többi napjai. Karácsony első napján este hatig otthon maradtak s akkor összepakkolva a hazai elemózsia egy kis részét, áthurczolkodtak Baljonékhoz, hogy a nagy érdeklődéssel, sőt izgatottsággal várt magyar vacsorát megfőzzék.

A mint megérkeztek, egyenesen a konyhába vonultak s Jantye, az öreg szakácsné nem kevéssé bámult el, mikor az exotikus holmival az asztalra kirakodtak. Látván azonban, hogy az urfiak egész komolyan főzni készülnek, sietve két hófehér kötényt kötött eléjük, figyelmeztetvén őket, hogy ha foltot találnak rajta ejteni, ő meghal bánatában. A fiúk egy kis vasfazékban töltött káposztát tettek föl melegíteni, azután kolbászt és kétféle hurkát sütöttek tepsiben. Gábor átszellemült arczczal szívta a párát s hallgatta a sistergést. Artur meg Derry az ablakfüggöny mögött lesték a rejtélyes előkészületeket. Hét órakor jelentette a szobalány, hogy meg van terítve, a fiúk ledobták kötényüket, lekefélkedtek egy kicsit s egy tálczára raktak mindent. A szobalány előttük vitte, ők meg diadalmasan vonultak utána.

A főzésben egy kicsit kipirultak, a mi igen jól állt nekik s udvarias köszönéssel helyet foglaltak, miközben a szobalány a tálczát az asztal közepére helyezte.

A Baljon-család tétovázva nézett egymásra.

Végre a papa biztatólag tekintett a feleségére, a ki nagy zavarban volt, mert mint máskor, úgy most is őt illette az elsőség.

A jó asszony nagy óvatossággal vett egy kis töltött káposztát. A néni, mint határozottabb karakter, a káposzta mellé kolbászt is vett. Baljon papa a hurka iránt érdeklődött. Derry és Artur össze-vissza mindenből vettek valamit. Akkor újra összenézett a család. Majd feszülten fiúkra figyelt. Pali, de különösen Gábor, megfeleltek a beléjük helyezett várakozásnak. Jókora porcziót mertek maguk elé s azt pár percz alatt el is fogyasztották.

Erre nekibátorodott a család s szintén falatozni kezdett. Azalatt pedig Pali megmagyarázta az ételek minéműségét, biztatván a hölgyeket, hogy a kolbászt mustárral egyék. Ették is, de puszta udvariasságból s Gábor meg lehetett elégedve, mert az oroszlánrész mindenből neki jutott. Baljonné már egy negyedóra mulva hevesen csöngetett teáért, Baljon úr pedig kijelentette, hogy az ilyesminek az élvezésére születni kell. Pál intett a szobalánynak, hogy vigyen el mindent, a mi a családban látható megkönnyebbülést idézett elő. Gábor diadalmasan mosolygott: a magyar eledelek elől való meghátrálásban a hollandus nemzet vereségét látta. A család utána nagyon mohón látott a teához és a sonkás zsemlyéhez, hogy megrendült egyensulyát némileg helyreállítsa.

Vacsora után Simándy tört hollandi nyelven s részben németül hazája karácsonyi népszokásait mesélte el.

Nem feledkezett meg a babonákról sem. Elmondta, hogy a lányok mikép főznek gombóczot, hogy jövendőbelijük nevét megtudják . . .

S ekkor a kis Derry, a ki oly áhítattal hallgatta Palit,

mintha a templomban prédikált volna, elhagyta a szobát s a konyhába futott. A bóbiskoló Jantyét fölrázta, vizet, lisztet kért s három kis gombóczot készített, mindegyikbe belegyúrva egy-egy papir-szeletkét; az egyiken volt első kérőjének a neve, a másodikon Pálé, a harmadikon semmi.

A forró víz az üres papapirszeletet vetette föl legelőször. Derry dühösen a földhöz vágta és miután égő homlokát egy ideig a folyosó hideg ablakán hűtötte, visszament a szalonba.

Ti tán azt hiszitek halandók, hogy az életben a tragédia olyan súlyos léptekkel közeledik felénk, mint Don Juanhoz a kőszobor-vendég. Óh, az élet oly egyszerű, oly mindennapi dolgok gyűjteménye . . . Boldog ember, a ki csak ezeket látja . . . Ez a töltöttkáposzta vacsora olyan prózai, közönséges, nevetséges dolog s a jó emberek, a kik körülötte ülnek, nem is sejtik, hogy micsoda felsőbb hatalmak játszanak velük.

Ime, Derry visszatér és körülnéz. Szemében különös elhatározottság látszik. Odaül Simándy mellé.

— Maga nem főzött gombóczot sohase?

— Nem, kisasszony, azt nálunk csak a lányok teszik.

— Hát ha lány volna, főzne?

— Ha mostani helyzetemben volnék: nem.

— Hogy érti ezt?

— Ugy, Derry kisasszony, hogy vőlegény vagyok.

Nem figyelt oda senki. Gábor Baljon papával hollandusul beszélt, a min az asszonyok és Artur pompásan mulattak.

Derry elfordult. Egy pillanatra fehér lett, mint a fal: minden vére szivébe futott, és majdnem szétvetette. Azután a földuzzadt szív újra visszakergette a vért s a lány biborvörös lett. Szőke hajában egy kis fehér virág úgy remegett, úgy remegett, mintha valami nagy veszedelmet érezne.

— Önnek menyasszonya van? — kérdé édes hangon.

— Igen, kisasszony. Egy szegény falusi papnak a

lánya, édes kis teremtés, a ki hűséges szerelemmel vár engem, messze-messze, az apja nádfödeles házikójában. És mikor ezt mondta, az arcza ragyogott a boldogságtól.

— Szereti? — kérdé a kis Derry halkan.

— Nagyon szeretem, — rebegte Simándy, a kit rendkívül meghatott, hogy az előkelő kisasszony így érdeklődik az ő kis Anikója iránt.

És mikor ezt mondta: *szerelem*, már ki is vette tárczájából az arczképet. Derry ránézett, de csak egy fekete foltot látott, szeme előtt összefutott minden.

— Miért nem mondta hamarább? — suttogá elhaló sóhajtással.

— Parancsol, kisasszony?

E pillanatban Gábor kétségbeesve kiáltott föl:

— Segíts, Pali!

— No, mi baj? — szólt mosolyogva Simándy, fölkelt és odament.

. . . Egy eltaposott életet hagyott maga mögött . . .

Éjfél. Kis Derry nyitott ablakában áll s hallgatja a Mária-téri érseki templom hatalmas harangjának szavát, mely éjféli misére hívja az embereket. Teste reszket, de nem a nedves levegőtől, mely beözönlik az ablakon. Kétségbeesve néz maga elé: mi lesz, én Istenem, mi lesz? De csak a sötétséget, az alaktalan ködöt látja maga előtt gomolyogni. Az ércznyelv üti a harangot s messze hirdeti: megszületett a Megváltó. De az ő lüktető vére keményebben üti szivét és hirdeti neki: megszületett a Szenvedés.

A ház kapuja zördül, Pál és Gábor most távoznak. Lépteik konganak az üres utczán végig, egyre halkabban, egyre távolabb... örökre. Soha, soha többé nem fogja látni őt. Harangozzatok, meghalt egy kis leány, a ki még nem is élt . . .

— Derrym, édes Derrym! a papa szólt be az ajtón, majd berohant, mikor a lányát a földön fekve látta. — Petrus, Jantye, Mary, fussatok orvosért, hamar!

Derry.

Föltették a lányt az ágyra s a jó öregek melléje ültek. S Baljon papa reszkető hangon megszólalt:

— Minek is engedted őt azokból a mérges eledelekből enni!

S a két öreg csendesen sirdogált és szidta a töltöttkáposztát.

XIII.

Ne mondjátok nekem, hogy a kanári madárnak nincs esze. Lám, a kis Derry kanárija legelőször érezte meg urnője búját és vele búsult. Verőfényes déli hazájából elrabolták s aranyos kalitkában örökös rabságra tették; de ő ezt nem érezte, azt hitte, hogy a fényes, sárga drótig tart az ő hazája és boldog volt. Vigan ugrált, illegette magát és csattogott, csicsergett, ha Derry szólt hozzá. S kis szivecskéje dagadt az örömtől, mikor Derry szájából czukrot csipkedett, vagy a puha szőke hajba dugva csőrét, lágyan gőgicsélt. De ime, elmaradtak a szép idők. Nem látta egy darabig a beteg Derryt, elmaradt a sárgarépa-lakoma, el a czukor-csemege, el a hangyatojás, nagy későre kapott egy kis friss vizet és kendermagot. S mikor Derry újra megjelent a szobában, feléje se nézett. Fáradtan ment az ablakig és kitekintett a sáros kertbe, leült és sokáig nem mozdult meg. Belenézett a tükörbe, szomorúan megcsóválta, aztán lehajtotta a fejét és könnyei végiggördültek sápadt arczán. A kis kanári izgatottan ugrált, éleseket kiabált . . . Derry nem hallotta, arra se fordította fejét, eltávozott . . . És a kis kanári fölült a legfelső pálczikára, fejét a két szárnya közé dugta és búsult. Búsult két napig, búsult három napig, kis szíve nem birta tovább: meghasadt.

Jantye az élettelen jószágot bevitte Derrynek.

— Utolsó barátom, — suttogott a lányka és megcsókolta. Könnyei már nem voltak számára.

— Mi baja lehetett neki, kisasszonykám?

A leány ránézett mélységes kék szemeivel és halkan felelt:

— Óh, Jantye, ki tudná azt megmondani, hogy mi baja lehet egy kis madárnak?

Mi baja lehet egy kis madárnak . . . Mi baja lehet egy kis lánynak . . . Ki tudná azt megmondani? Senki, senki; még csak nem is sejtette senki, hogy mi baja lehet ennek az édes, lágy szivű, puha kis babának. Az öreg háziorvos könnyű tifuszt mondott s büszke volt rá, hogy ilyen gyorsan kigyógyította. S a család is boldog volt, mert azt hitték, hogy a krízis elmúlt. Ki sejtette volna, hogy e tiszta, ártatlan gyermekszívbe, melyet egy gazdag, előkelő család hagyományai is körülbástyáztak, belevehesse magát egy emésztő, vad szenvedély? Ki álmodhatott volna erről ebben a környezetben, melyre a falakról szigorú arczukkal mindennap letekintettek a matrónák, a nagymama, a dédanya, a szépanya, a kik mind rendesen férjhezmentek patricziusi-családok jól nevelt fiaihoz s gyermekeik nevelésének szentelték életüket? Semmi nyoma sehol, bár századokra nézzenek is vissza, rendellenes, viharos, szenvedélyes szerelemnek, csak az okos házasságnak. Óh, ez nem Romeo és Julia, ez Filemon és Baucisz hazája.

És Simándy Pál szürke köznapiságban élte napjait, tanult és tanított, diktálta Bótai nevében a rövid leveleket, küldte haza a Bótai-családnak a húsz forintokat és elmerengett egy színehagyott rossz arczképen és szőtte messze jövő ábrándjait... holott közel hozzá egy boldogtalan ifjú szív vergődött, egy fiatal virágzó élet hervadt... és minderről ő nem sejtett semmit. Derry eljajgatta a falaknak, elimádkozta a könyörülő Istennek bánatát, de szólani nem szólt senkinek se. Édes mama, édes papa, a gyengék, a jók, az öregek, ne tudják meg soha, hogy az ő életéből örökre elköltözött a verőfény.

Lassankint rájött, hogy útjában van önmagának. Mihelyt álmából fölébredt s öntudata visszatért, rosszul kezdte magát érezni. Nem érdekelte semmi, nem esett jól semmi, különösnek találta, hogy külömböző szinű és formájú ruhái vannak, mikor az oly mindegy. Unta a házat, nem örvendett a napnak, ha egyszer-egyszer kisütött s az őt átkaroló szülei szeretet melegét nem érezte. Mohón várta az estét, a sötétséget, a csendet, az álmot. Mikor ágyába feküdt és lehunyta szemét, érzékei elzsibbadtak. Még nem aludt, de már álmodott. Ilyenkor egyszerre megszabadult minden terhétől, könnyedén és boldogan járt, de ismeretlen tájakon és idegen emberek közt; semmi, semmi se volt itt régi életéből . . . óh, mily jó itt . . .

Aztán fölriadt. Felült ágyában. Az utczáról léptek halk kopogása hallatszott. Megállt kapujok előtt. Aztán föl s alá sétált a ház előtt. Őt várja! Őt várja! Ki lehet az? Az ő egyetlen barátja? Igen. Azaz, tudja már, hogy ki. Érte jött, hogy elvigye ismeretlen tájak és idegen emberek közé, hol örökre boldog lesz.

Ez a halál.

S a mint ez a gondolat végigvillant forró fejében, édes nyugalom fogta el egész valóját.

Igen, van egy barátja, a ki várja őt: ez a halál.

És újra végigvetette magát ágyán és a halál szelid testvére, az álom, elvezette őt megint magával e földről . . . és a mint bolyongott, egy nagy fekete kapu rajzolódott előtte az égre, s a fekete kapu felé sietett ezer meg ezer ember, asszony, gyerek . . . és őt is rettentő vágy fogta el, hogy e fekete kapu küszöbét átlépje . . . Érezte, hogy ott lakik az ő egyetlen jó barátja: a halál.

. . . S mikor reggel a világosság beszűrődött ablakán, odacsuszott, bezárta a táblát, leeresztette a függönyt. Aztán visszafeküdt az ágyba: ne még, ne még, ne hívjatok vissza a földi életbe. Olyan jó a halálról álmodni. Én Istenem, de jó volna meghalni.

Meghalni, feledni.

Elcsöndesedett a Baljon-család. Nehéz, nyomasztó lett otthon a levegő. Mintha valami balsejtelem borongott volna fölöttük. Derry este korán szobájába vonult, s magukra hagyta az öregeket, a kik értelmetlenül néztek egymásra s lelkiismereti furdalásokat éreztek. Micsoda mulasztást, micsoda hibát követtek el, hogy a kis lányuk egyszerre így megváltozott? A míg jókedvű, engedelmes, szelíd, kedves, szerető gyerek volt, gyakorolták fölötte a rendes szülei tekintélyt, de mióta megváltozott s oly különös magaviseletet tanúsított, kisiklott a kezükből. Érezték, hogy nincs hatalmukban, nem segíthetnek rajta, még csak bele sem hatolhatnak a titokba, hogy hát tulajdonkép mi baja. És a néni elkezdte emlegetni azt a franczia nőt, azt a hugenotta menekültet, a kinek a pasztell-képe Baljon úr szobájába volt száműzve s nem foglalhatott helyet a szalon tisztavérű matrónái közt. Ez a nyugtalan frank vér, ez a párisi lány, mintha kisértet volna, csinál itt kavarodást. A család krónikái említik, hogy milyen szép volt, milyen kedves volt s hogyan bomlott érte, hogyan vette feleségül Baljon Edvárd, a ki meg is halt bánatában, mert azt hitte, hogy a felesége mást szeret.

Ez a vér jelentkezik újra Derryben, talán ismeretlen vágyakat, alaktalan gondolatokat támaszt benne s ezért szűk, unalmas keretnek találja családját. Nem vették észre, hogy hasonlít Derry ahhoz az asszonyhoz? Hátha az asszony tulajdonságait is örökölte?

És Baljon úr hátán végigfutott a hideg. Mert eszébe jutott, a mit a családi papirok sárgult lapjai mesélnek, hogy annak az üldözött, a család által lenézett franczia nőnek bizony aranyszive lehetett, mert mikor az ura meghalt, amsterdami vásárosok szekerén megszökött hazulról s beleugrott a Zuiderseebe. Nem tudta túlélni az urát.

Az öreg úr fölugrott s izgatottan sétált. Aztán kimondta a határozatot:

– Elviszem utazni Derryt. Szórakozás kell neki.

XIV.

Egy régi kelta legenda meséli, hogy egyszer a hajnal istennője megkoszorúzta a Napistent s a koszorú legszebb virága lehullott az égből a földre. Ebből a mennyből alászállt virágból támadt a Zuidersee közepén a Zandvorth-sziget. Ezért a Zandvorth-sziget valóságos paradicsom; ott örök a tavasz, mindig zöldek a fák, sohse hervadnak el a virágok. A levegő meleg, még az északi szél se tudja lehűteni. A világ azonban forgott tovább, az emberiség haladt előre, a régi istenek meghaltak s a legendák elpusztultak. Ma már minden gyerek tudja, mert a tudomány megtanította rá, hogy a Zandvorth-sziget körül, köröskörül, bő melegforrások fakadnak a tóból s ezeknek gőze teszi mindig meleggé a kis darab földet.

Még a kontinensen dermedten aludt minden s a kis szigeten már egész pompájában állt a tavasz, kinyílt virágaival. S a virágos fák alatt kicsi kertekben dolgoztak az asszonyok, játszottak a gyerekek, a tengerparton pedig fehérszakállu öreg emberek pipálgattak... Ifjú ember és férfi nem volt sehol látható. Ezek a szárazföldön mint munkások, vagy fönt az Északi-tengeren és még messzebb mint halászok keresték a kenyerüket.

Miután az amszterdami és hágai rokonlátogatás nem szórakoztatta Derryt, egy híres orvostudós javaslatára

a zandvorthi szigetre hozta kis leányát az öreg Baljon. Egy fehérhaju öreg asszonynál, Roynennénél, a kinek férje és két fia volt a tengeren és egy leánya otthon, kibérelt egy fából épült szép kerti házat, mely arra volt szánva, hogy urak lakjanak benne s ott a gazdagon virító orgonabokrok és rózsák közt letelepedtek.

Derry láthatólag könnyebben érezte magát itt. Lassankint a papával az egész szigetet bejárták, beszélgettek az asszonyokkal, a gyerekekkel, virágot kötöttek bokrétába . . . aztán a leány kiült valami magas tengerparti sziklára, a bokrétákat a tengerbe szórta s órákig elnézte, a mint az áramlat a virágokat lassan sodorta befelé s elvitte messze, messze, ki tudja hová . . .

Derry nem lett beszédesebb, de arcza mintha nyugodtabb kifejezést öltött volna. Mikor a szél halkan zúgott a fák között, mikor a tenger lassan morajlott, a parti sziklákat csapdosva, mikor megindult a bogarak tavaszi zümmögése s a madarak édes csicsergése, arcza gyakran feszült figyelmet árult el. Mintha e rejtélyes, érthetetlen hangokból valami üzenetet lesett volna a maga számára. Vagy talán megérezte, hogy ezek a szerelem hangjai? A tenger szerelmet vall a földnek . . . a szél a fának, a virágnak, miközben megrázván szirmait, tovahordja a termékenyítő port . . . Szerelemről zúg a bogár . . . arról csicsereg, énekel a madár . . . S ez visszhangzott az ő szegény szivében is.

Elsétáltak mindennap a kikötőhöz is, az amszterdami kis gőzös érkezését várva. Az hozta és vitte naponkint egyszer a postát s mindig volt egy csomó öreg ember és asszony s várta a hireket szeretteitől, a kik Uj-Fundland messze vidékein vagy fönt a skót, dán, norvég partokon halásztak, ezer veszedelem közt. Micsoda öröm volt az, mikor valahová egy-egy levél érkezett. Csapatosan követték a boldog és büszke aszszonyt, mert tudták, hogy ha egyszer valamelyik nehézkezü halász rászánja magát a levélirásra, az egyúttal az összes zandvorthiakról beszámol.

Egy este egészen váratlanul, az amszterdami gőzösön megérkezett az idősebbik Roynen-fiú. Már hetek óta távol voltak, az Északi tengeren halásztak s a halat Hamburgba hordták; úgy volt, hogy még hetekig el fognak maradni. Azért a kikötőnél elbámultak, mikor magas alakját a partra kiugrani látták. Az üdvözlő kiáltásokra, a köszöntésekre nem felelt, lehorgasztott fővel, lassu léptekkel hazament.

Mindenki tudta, hogy a Roynen-családban baj történt. S az asszonyok csoportba verődve, a ház felé indultak. Bizonyos távolságra megálltak s vártak.

Nemsokára aztán megtudták, hogy mi baj van. A hamburgi kikötőben egy lezuhanó árbocz leterítette a kisebbik fiut s most súlyosan betegen hozzák haza a bárkán. Az idősebbik fiú előresietett, hogy édesanyját előkészítse.

A tengerésznek és halászembernek anyja erősszívű asszony. Mindennap imádkozik férjéért, fiaiért s bizik az erős Istenben, ki a vihartól korbácsolt tengeren ép úgy őrködik az emberek fölött, mint a biztos, mozdulatlan szárazföldön.

A Roynen fiú megcsókolta anyját és hugát s előadta a dolgot. És akkor az asszonyok onnan kivülről látták, hogy Roynenné meggyújt két gyertyát, előveszi fekete nagy imádságos könyvét és imádkozik.

Nem sírt.

Összekulcsolt kézzel térdel mellette egyik oldalt a fiú, a másik oldalt a leány.

Ezeknek a szeme is könytelen. Jól látják az asszonyok, a kik közelebb huzódnak a házhoz s összetett kézzel szintén áhitatba merülnek.

De a homályban, az egyik virágzó fa alatt, zokogás hallatszik. Rozáli sir, a szép kis Rozáli, a kisebbik Roynen fiú titkos menyasszonya. S a fa, mintha vele sirna, csöndesen hullatja rá virágait a lanyha esti szellőben.

— *Jön a bárka . . .*

Oh, ő nem tud parancsolni ifjú szivének.

Roynenné befejezi az imádságot, megcsókolja könyvét, megcsókolják a gyerekek is. Aztán bejönnek az öreg asszonyok és biztatják, hogy hátha már azóta jobban is van a fiú.

Bemegy az öreg Baljon is és vigasztalja. Bemegy Derry is, átkarolja és megcsókolja az öregasszonyt. Aztán apja nyakába esik, hosszan-hosszan átölelve tartja és ritkás, szürke haját csókolgatja. Oh, érzi, mélyen érzi, hogy vígasztalni kell azokat, a kiknek halottjuk van.

Baljonék aludni térnek a kerti házba. És Friderika hallja távolról a tenger egyforma hullámcsapásait . . . és úgy hangzik ez a zaj a fülébe, mintha valami közeledő hajó evezőcsapása volna . . .

Igen, érzi, tudja: a halál közeledik a sziget felé. Fekete hajón ül és hozza az ifjú Roynent.

Sokáig elgondolkozva üldögélt szobájában. Egy pár bogár beröpült az ablakon, bele egyenesen a gyertyalángba. Elégve, nagyot koppanva, élettelenül hullott a földre. Kint a fákon álmukban csicseregtek a madarak. Valahol a messzeségből tompán búgott ide egy gőzhajó kürtje . . . . De Derry az éjszaka különböző hangjain keresztül is hallotta az evezők egyforma csapását.

Másnap késő délután az egész zandvorthi nép a kikötőben volt és várta a Roynenék bárkáját. Köd nem volt, de ólomszínű felhők borították az eget, mely észak felé piszkos kékes-sárga volt. A tenger háta folyton borzongott, tarajos, tajtékos volt s néha egy-egy hullám, mintha üldözték volna, nagyot szökelve csapott föl a partra. Minden arra mutatott, hogy vihar készül. Egy kis csúcson állt a biró és messzelátóval kémlelte a tengert. Egyszerre látták, hogy összecsukja a csövet s lejön a nép közé.

Roynenné ránézett. Az öreg ember vállára tette kezét s szóla:

— Roynenné s ti gyerekek, menjetek haza, huzzátok föl a fekete ruhátokat.

Megállt.

— Jön a bárka, — folytatta halkan, — s az árboczán fekete zászló leng.

Az öregasszony elfordult s fia nyakába borult. Nem tört ki belőle semmi hang, de testének rángatózása mutatta, hogy zokog.

És a szegény nyomorultak lassan hazafelé baktattak, hogy illendően gyászba öltözködhessenek.

És a hullámok hátán nemsokára megjelent a bárka a fekete zászlóval és Friderika kitágult szemekkel, remegő testével egy fához támaszkodva nézett rá. A parton álló öregek levették kalapjukat, az asszonyok összekulcsolt kézzel csendesen imádkoztak.

Már azt is lehetett látni, hogy a bárkán egy fekete koporsó van ... Már azt is látták, hogy az ősz Roynen a koporsó mögött térdel s valami könyvet olvas. Bizonyosan a bibliát.

A falu kápolnájának kis harangja megcsendült.

A bárka kikötött és a férfiak vállukra vették a koporsót és vitték a Roynen-ház felé. És az asszonyok és leányok és gyermekek utána mentek és a part, a kikötő üres lett . . . csak Friderika állt ott és nézte a feketezászlós hajót.

A halál hajóját. Ezen jött és most vár, várja azt, a kin a sor van, hogy a nagy fekete kapun áthaladjon.

Virágos ravatalon fekszik az ifjú Roynen; a gyertyák sárga fénye mellett, villogó hajósszekerczével őrt áll mellette két agg halász, a falubeli asszonyok pedig fölváltva, hangosan imádkoznak.

Baljon nem engedte oda leányát, sietve elvonult vele a kerti házba, lefektette, megcsókolta, gondosan betakarta és maga is lefeküdt.

A leány felült az ágyban és figyelt. Az eső kezdett zuhogni odakint, a szél rázta a fákat, a ház pattogott és recsegett.

Derry kinyitotta az ablakot és figyelt. Az elemek harczának zaján keresztül éles kiáltásokat hallott. Talán a tenger fölött csapongó viharmadarak kiáltásásait? Talán az erdő záporvert szárnyasainak jajgatásait? Ki tudja, hogy a vihar szavából, a háborgó tenger mélyéből, a fölkorbácsolt erdő sötétségéből miféle szellemek szólnak az emberhez?

A leány remegő kézzel öltözködni kezdett. A hajó, a hajó, ott áll üresen a parton és utasára vár. Talán a sötét hajós kiált hozzá az éjszakából, hogy siessen. Fehér ruhába öltözködik, mintha esküvőre menne. Hajába virágot fon, keblére bokrétát tűz. Aztán lassan fölkúszik az alacsony ablakra s ott habozva megáll. Az éjjeli lámpás bús világánál még egy pillantást vet a szobára, majd visszajön. Levelet vesz elő a zsebből, megcsókolja, s beleteszi az asztalon levő imádságos könyvbe. Azután, mintha hirtelen világos pillanata támadna, leborul apja szobájának küszöbére és csókolgatja. A következő perczben kimászik az ablakon s a kert hátsó kapuján át a kikötő felé fut. Az eső elállt, a felhők szakadoznak. Megbotlik a kövekben elesik a fagyökerekben, fölugrik, szalad tovább.

Ott áll a hajónál. A fekete zászló lebben az árboczon, mintha üdvözletet intene. A Baljon-ház féltve őrzött drága virága belegázol a vízbe s a csónakba kúszik. A hullámok nagyot rándítanak a bárkán, de a kötél mindig visszarántja. Mintha a föld nem akarná ereszteni. El veled, fájdalmak, szenvedések hitvány tanyája . . . Derry előveszi kis kését s kétségbeesetten vagdalja a kötelet. Aztán fölragad egy szekerczét s azzal vagdalja . . . Végre! A tenger fölkapja a bárkát, a kötél szakad . . . s a hajó egy nagy lökéssel bent van a tengerben, a homályban, a ködben . . . . Kis Derryt viszi a halál hajója. A tenger dörgése s az éji madarak sikoltásai kisérik.

XV.

Simándy korán reggel fölkelt, lámpást gyújtott és tanuláshoz látott. Az volt az ambicziója, hogy hollandus nyelven kollokváljon s hetek óta keményen készült rá. A magyar és német stipendisták közt erős versengés folyt minden téren. A sörivásban föltétlenül és mindig a németek győztek. Most következett a hollandi nyelven való kollokválás. Ez volt a döntő ütközet. A németek közül öten készültek rá, magyar részen csak Simándy; Puskás Gábor, bármily élénken óhajtotta is a nemzet diadalát, ez elől a harcz elől félrevonult, mert az ő hollandus tudománya csak arra volt elég, hogy a szomszédos öreg trafikos kisasszonynak vidám perczeket szerezzen. A ki az idegenek közt legjobban kollokvált, az kapott a kuratóriumtól egy elismerő diplomát s azonkívül ő mondhatta nagypénteken, Dom-Kerkben, Utrecht első templomában, a prédikácziót. Követte ezt husvétvasárnap diszebéd Valeton úrnál, a győztes tiszteletére. Mindez nagy kitüntetés volt és Simándy dagadni érezte a keblét, ha a diadal elkövetkezendő napjaira gondolt.

Fázott egy kicsit, azért fölállt és begyújtott a kandallóba. Aztán az ablakhoz ment és a folyékony, piszkos, opálszínű reggelt nézte. Elkomorodott. Rémítő elhagyottnak érezte magát, fáradt is volt a sok tanulástól, meg a hideg is borzongatta.

Csengetett és a teáját kérte. Az öreg cseléd egy levelet is hozott be vele. Rendőr hozta, — úgymond. — Rendőr? Pali kiváncsian bontotta föl. Maga a rendőrfőnök kérte őt benne, hogy látogassa meg.

Kilencz óra tájban Pali fölment. Az előszobában a jelentéssel érkezett tisztek egész csapatja várakozott, de mikor megmondta, hogy kicsoda, azonnal bevezették a rendőrfőhöz, a ki erőteljes, magas, de nyájasképű öreg ember volt. Helylyel kinálta Simándyt.

— Ön Simándy Pál?

— Igen.

— Stipendiummal itt tanuló magyar teológus?

— Igen.

— Tudomása van önnek arról, hogy Baljon Friderika kisasszony meghalt?

— Meghalt? — s a fiú fölugrott székéről.

— Meg. Három nap előtt. Nem is sejtette?

— Nem is álmodtam róla, uram.

— Pedig önnek is van köze a dologhoz, mert a kisasszony semmit se hagyott hátra, csupán egy levelet önhöz.

— Hozzám?

— Önhöz. Figyeljen ide . . .

— Meghalt! . . . . — suttogta Pali s lerogyott a székre.

— Baljon úr és leánya a zandvorthi szigeten voltak . . . Három nap előtt, éjjel, a kisasszony otthagyta apját s mint a kutatások kiderítették, egy csónakban kiment a viharos Zuiderseere . . .

— Meghalt! . . . mormogott magában Pali.

— Az apa kétségbeesett kutatásokat indított. A csónakot meg is találták, a partra vetve, a kisasszony, úgy látszik, a vízbe ugrott s holttestét a hajnali erős áramlat a Zuiderseeből az Északi-tengerbe sodorta . . . Baljon úr nagy jutalmat tűzött ki annak, a ki a holttestet megtalálja . . . Ő maga az éjjel haza jött s egyenesen hozzám sietett a hátrahagyott levéllel, megkérve, mint régi

barátját, hogy e levél s ön útján tudjam meg a valót... Ő nem akar önnel találkozni.

— Nem akar? — hebegte Pali gépiesen.

— Nagyon meg van törve. Haja és szakálla hófehér lett három nap alatt . . . Íme a levél . . .

Az az, ez Derry írása. Erős betűkkel van a boritékra írva: *Paul Szimandy.*

Pali kezében remegett a levél a karjai erőtlenül hanyatlottak le. Nem merte föltépni. Vajjon micsoda titkot rejteget számára? Vére hevesen lüktetett, homlokán verejtékcsöppök jelentek meg.

Végre feltörte és olvasta, a mint következik:

Keletről jöttél, mint a nap, fényt és melegséget árasztottál reám.

Nem vetted észre, óh, miért nem vetted észre a kis virágot, mely utadon nyilt.

Oh, miért jöttél ködös hazámba, hol oly boldog voltam . . . miért léptél atyám házába, hol engen úgy szerettek . . .

S ha már jöttél, miért nem vittél magaddal erős karjaid közt, dobogó sziveden napkeletre . . .

Ah, oly örömest mentem volna veled . . . itt hagytam volna a házat, melyben bölcsőm ringott, itt hagytam volna jó atyámat, elhagytam volna édesanyámat és behúnyt szemmel követtelek volna. S a szemem nem ejtett volna könnyet, a búcsuzáskor száraz maradt volna, mert a te látásod foglalta volna el egészen.

De te nem szóltál s most mindennek vége.

Korán elhúnyt napom, Isten veled! Én most eltávozom magam; kis Derryt nem látjátok többet. A fekete hajó vár a zúgó tengeren, az éjszakából láthatatlan alakok kiáltanak felém, szólítanak, hívnak. Isten veled. Gondolj rám, ha virágot szakítsz, gondolj rám, ha a mennybolton tündökölni látod a csillagokat . . . Gondolj rám, ha boldog lészsz . . . s ha boldogtalan lészsz, jusson eszedbe, hogy kis Derry vár rád valahol, egy ismeretlen fehér országban . . . fehér ruhában . . . a fején virág . . . kis Derry, a te menyasszonyod.

A fiú halálsápadt lett, vonásai szinte megmeredtek. Sokáig mozdulatlanul ült a helyén ... azután elfordúlt egy sötét zúg felé s megtörölte két szemét . . . Kínos sóhajtás tört ki kebléből. Az ég felé emelve rázta összekulcsolt kezét, de szó nem jött ki ajkán . . . Mit tehet róla ő, szegény nyomorúlt, hogy a vak sors ily kegyetlen játékra választotta ki.

A rendőrfő jó darabig nem háborgatta. Végre odament hozzá, átkarolta a nyakát és gyöngéden szólt:

— Nos, édes fiam, nyilatkozzék.

Pali odaadta neki a levelet. Az öreg úr figyelmesen olvasta.

— Szegény kis gyerek, — mormogta, — s önnek sejtelme se volt róla?

Pali tompán felelt:

— Az én érzelmeim, uram, mást illetnek . . . nekem menyasszonyom van otthon . . . pap vagyok és férfi, adott szavam kétszeresen köt . . .

— S ő ezt nyilván tudta?

— Valószinüleg megtudta. De ha szabad volnék is, hogy mertem volna én, földhöz ragadt szegény ember, jött-ment idegen, szememet Baljon Friderikára fölemelni? — Suttogva tette hozzá:

— Istenem, Istenem, milyen szerencsétlenség. Mondja, uram, az égre kérem, mondja meg, mit tegyek?

— Semmit, itt nem lehet tenni semmit . . . De ne járjon Baljonékhoz, nehogy arra a szerencsétlen gyermekre emlékeztesse őket.

Pali izgatottan járkált föl s alá.

— Ne kérhessek bocsánatot attól a jó öreg embertől, azoktól a lágyszívű asszonyságoktól? Oh, én uram, én Istenem, miféle sötét hatalmak űzik itt velünk játékukat! . . .

A rendőrfő visszaadta neki a levelet.

— Uram, édes jó uram, mondja meg Baljon úrnak . . . mondja meg Baljonnénak . . . de mit mond-

jon meg? Mit mondjon meg?... Jobb lesz ne szóljon semmit...

Meghajtotta magát és kitámolygott a szobából... A feje szédült, egy párszor a falnak kellett támaszkodnia, mert úgy érezte, hogy elesik... Bántotta az utczai lárma s a mellette hullámzó mindennapi élet, közömbös és ismeretlen embertömegével... Futott haza, hogy egyedül legyen, de megrettent, mikor homályos szobájába lépett s a csendesség körülfogta... Oly élénken, oly rokonszenvvel, oly fájdalommal gondolt a szőke kis Derryre, hogy folyton maga előtt látta... S a csendesség halk susogással beszélt hozzá: *Te vagy az oka halálának, te ölted meg, téged vádol a tenger fenekéről s ha nem volna köztetek az Oczeán ezer láb mély tömege, jajkiáltása, vádja szétszaggatná a füledet, megtépné a lelkedet...*

Ah, rettentő mikor a csendesség beszélni kezd.

A szegény fiú mint egy kínpadra vont bűnös vonaglott.

Ekkor toppant be Gábor.

— Pali, tudod mi a hír?

Csak ekkor vette észre barátja arczának elváltozását.

— Mi bajod, fiam? Beteg vagy?

Pali megfogta a kezét és átölelte a nyakát. Végre egy jó barátot lát! Csillapulni kezdett. Nyugalma lassan visszatért.

— Ülj le, Gábor, jó hogy jöttél, nagyon rossz perczeim voltak.

— Tudod, mi a hir?

— Tudom.

— Baljon Derry...

— Igen, az.

— A tengerbe veszett. A szivaros kisasszony mondta, hogy az ujságban van. Ne menjünk Baljonékhoz kondoleálni?

Pali ijedten nézett rá.

— Nem!

— Borzasztó, hogy ilyen véletlen szerencsétlenségek történhetnek . . . Képzelem ennek a boldogtalan családnak a zilált lelki állapotát . . . Egész életük föl van dúlva.

Pali feje keblére hanyatlott.

— Legalább egy koszorút szentelhetnék emlékének.

Pali fölemelte a fejét.

— Igen, azt fogjuk tenni.

— De hová?

— Az idegenben meghaltak síremlékére.

— Igazad van.

S a két fiú összeszedte a legszebb virágokat, koszorúba fonta s ezzel elzarándokolt az utrechti temetőnek egy platánuszok által bekerített szomorú terére... Ezen áll egy obeliszk-formájú síremlék, azoknak szentelve, a kik messze hazájuktól, idegenben haltak meg s kiknek csontjai tán a tengerfenék korállsziklái közt, a borneói őserdőkben, vagy valamely gyarmati város helyőrségi temetőjében nyugszanak. Nézzétek az emlék talpazatán a temérdek koszorút: e kis nép szerteszét küldi fiait a nagyvilágba s majdnem minden család sirat valakit, a kiről azt sem tudja, hogy hol van eltemetve. Nézzétek a fekete asszony-csoportokat, melyek napróI-napra körülállják az obeliszket s könnypatakkal áldoznak szeretteik emlékének . . . A két magyar fiú is ide tette le virágait, a kis hollandi leány édes emlékére gondolva... S mikor őszinte, nyílt, becsületes tekintetüket elhomályosította a kitörő könny, kis Derry tán megérezte ezt lent a víz rettentő birodalmának moh-erdői alatt . . . vagy fent, a csillagok tiszta világában . . . a mérhetetlenségben . . . a mindenségben . . . az Istenség ölén.

XVI.

Puskás Gábor, a ki úgy nézett föl Simándy Pálra, mint egy félistenre, virágvasárnap után való kedden összes hollandus barátaikat abba a tanterembe gyűjtötte, melyben a kollokválás volt. Meg volt győződve róla, hogy Pali fényesen fog vizsgázni s azt akarta, hogy a magyar szellemi felsőbbség minél nagyobb közönség előtt derüljön ki. S mikor Pali tényleg lefőzte német kollégáit s Valeton úr neki a diplomát pár meleg szó kiséretében átnyújtotta, a hollandus gyerekek rivalgásába Gábor oly mennydörgő szittya éljeneket vegyített, mintha legalább is fél Erdély tüdejét akarná kellőkép képviselni. A professzorok sorba kezet fogtak vele, a hollandusok ölelgették, a németek savanyú képpel üdvözölték. Gábor pedig úgy megszorongatta egy párszor, hogy még a bordái is ropogtak bele. Azonnal megkapta a fölszólítást a nagypénteki prédikálásra s a meghívást Valeton úr husvétvasárnapi ebédjére. Gábor karon ragadta, kihurczolta a tömegből s kivitte a folyosóra.

— Gyere öreg, — mondá neki, — dicsőséged csak akkor teljes, ha az egészet megírjuk Anikónak.

Pál sápadt, fáradt arczán az öröm derűje futott végig. Gyöngéden megszorította figyelmes barátja kezét s felelt:

— Igazad van. Kívüled csak egy lény van még, a ki ennek szívből örül s ez Anikó.

Együtt siettek haza. Útközben Gábor megállt egy bolt előtt s áldomás szempontjából egy üveg magyar bort vett, abból a Hollandiában nagyon elterjedt fajtából, mely ezt a föliratot viseli: Nullum vinum, nisi hungaricum.

Otthon levél várta őket, levél Bótai Rózától, a rendesen levelező legöregebbik pap-leánytól, Bótai Barnához. S míg Gábor a bort bontotta és poharakat szedett elő, Pali a levelet olvasta . . . Egyszerre csak a fiú nagyot hördült, mintha egy hatalmas ütést kapott volna, összeesett.

— Pali, Pali fiam, mi bajod? — kiáltott Gábor és odaugorva, nagy kínnal a díványra emelte.

Kiszaladt. A cselédet orvosért küldte, aztán berohant, föltépte Pali ingét, vízzel locsolta a fejét, maszszirozta a mellét, levegőt fújt a szájába . . . Simándy behúnyt szemmel feküdt ott s elkezdett kínosan nyöszörögni, mintha valami rosszat álmodnék . . . Kezével elhárító mozdulatokat tett, mintha rossz szellemek közelednének feléje . . . Azután elkezdett egész testében reszketni, végre hirtelen felült és tágra nyitott szemmel nézett körül.

— Pali, édes Palim, mi bajod? — esengett Gábor.

Pali a levélre mutatott és rekedten megszólalt:

— Vége mindennek. A halott értem jött a tenger fenekéről és magával visz.

— Csillapodjál, fiam.

— Olvasd!

A levél így szólt:

«Kedves öcsém

Mivel te olyan rövid, száraz leveleket irogatsz nekünk, én nem tartottam szükségesnek, téged mindenről azonnal értesiteni. Azt talán írtam, hogy Anikó Sepsi-Szent-Györgyön volt egy barátnéjánál egy hónapig, hát

levelet kapok, hogy menjek le, mert nagy újság van. Anikót nagy szerencse érte: egy ügyvéd, a kinek földje meg szőllője is van, megkérte kezét. Tudom, Barna, te azt mondod: Simándy. De mikor lesz az? Két év múlva, hat év múlva? Mikor kap parókiát? És olyan parókiát, hogy megházasodhassék rá? Apánk egészen vak, csak a karszékben ül és pipáz, a templomba vezetnünk kell. A káplán a nyakunkon. Cselédet nem tarthatunk, mi főzünk, mi söprünk, mi mosunk, de a káplán czipőjét nem fogjuk puczolni, tudod! Torkig vagyok ezzel a nyomorúsággal, a foltos ruhákkal, a koplalással, stóla semmi, a romániai pénzből a nép nekünk semmit sem juttat. Szerelem? Az a regényekben van, nem falusi szalmafödeles házak alatt. Az ügyvéd engem is a házához vesz, apánkat is kisegíti a nyomorúságból. Anikó az ostoba, egy darabig sírt, de a fejébe vertem, hogy ezzel tartozik a családjának. Csak nem akar ő is vén leány maradni, mint mi? Mert Simándyra ugyan várhat itéletnapig, tudja Isten, ki után szaladgál a külső országokban. Lám, Barna, te se jösz haza, pedig tudod, hogy életünk sora milyen nehéz és férfi kell itthon . . . Anikó végre azt mondta, hogy te mondd meg, mit csináljon, neked szót fogad . . . Most már, Barna, te tőled függ szerencsénk. Édes apánk is remegve várja véleményedet. Vigyázz jól, mit mondasz . . . tekintsd koldusmódra tengődő családodat. Ez az Anikó is itt hervad már a várakozásban meg a nélkülözésben. Ha visszautasítod a kérőt, én nem tudom, mit csinálok magammal. Okos fiú vagy, Simándyt előkészítheted, nem szeretheti az se olyan nagyon Anikót . . .»

. . . Igy folyt a kegyetlen vénlány levele tovább, hol panaszkodva, hol fenyegetőzve, hol rimánkodva, s Gábor szemei előtt végre összefolytak a betük. A szív hangja nem volt benne, csak az önzés vad kitörése. Ő maga sohse szeretett senkit, s ha szeretett: a balsors elfagyasztotta reményeit, csalódott, pártában maradt.

Azért aztán nem is ismerte el a szerelem jogát. Ugráljon örömében az a kolduslány, hogy ilyen szerencsét csinál. Az egész családját fölsegítheti vele.

Gábor eltakarta a szemét, becsületes jó szívét összeszorította a fájdalom. Pali fölé hajolt, hátrasimította a haját és megcsókolta a homlokát.

Az orvos belépett. Lázt konstatált, Simándyt ágyba fektette. Gábor odaült az ágyához, s nem mozdult el többet onnan.

És a beteg megszólalt. Forró keze rátapadt Gábor karjára, odahajolt hozzá és miközben szemei csodálatosan fénylettek, mintha egy idegen lélek nézett volna ki rajtuk, a fülébe suttogott különös, összefüggéstelen dolgokat . . . arról a szőke lányról, a ki feljött a tenger fenekéről és elválasztotta őt a barna lánytól.

Gábor megdermedt kezekkel facsarta a jégre rakott borogatást és betakarta vele Pali lázas homlokát . . . Aztán csöndesen imádkozott . . . S hűséges szemeiből nagy könnycseppek peregtek alá.

Nagycsütörtökön éjjel a beteg megcsillapodott. Láza csökkent s pár órát nyugodtan aludt. Reggel felé hirtelen felült az ágyban, s alig hallható hangon kérdezte:

— Micsoda nap van ma?

— Nagypéntek reggel.

— Fogj tollat, végy elő papirost, tintát, írjad. Vigyázz, Bótai Barna kezével írj!

Gábor szó nélkül engedelmeskedett. Pali két kezébe temette arczát, s lassu hangon diktálta:

Kedves Róza!

Igazad van. Semmi kifogásom sincs az ellen, ha Anikó férjhez megy . . .

Gábor fölnézett.

— Pali, nem ezt kellene . . .

A beteg türelmetlen mozdulatot tett.

— Hallgass! Az az Isten ujja, nem lehet másképp... Nem tehetek mást ... a végzet rám nehezedik ... Golgotámat járom ... Ird tovább!

És Gábor írta:

Simándyt magamra vállalom, nem lesz semmi baj. Isten veletek!

Szerető öcséd Barna.

— Megvan?

— Meg.

— Csöngess. Hamar borítékba, czímezd meg és ajánlva küldd el a postára!

— Édes fiam, gondold meg ...

A beteg hevesen kiugrott az ágyból. Ugy megtántorodott, hogy az asztalba kellett kapaszkodnia.

— Palim, édes Palim, az ég szerelmére, feküdjél vissza ...

— Engedelmeskedel?

— Engedelmeskedem.

A beteg visszadőlt ágyába, a levél elment. Sokáig csend volt a szobában. A távolban a Domkerk órája tompán verte a nyolczat.

— Gábor! Parancsolsz?

— Add elő az ünnepi ruhámat, a kucsmával és a palásttal ...

— Megyek prédikálni az Ur Jézusról, a ki megváltott minket a szenvedésektől ...

XVII.

A hatalmas, dupla oszlopsoros templom emberma-gasságig feketébe volt vonva. Fekete szőnyegek borították a földet, a padokat, s gyászfátyollal takarták be a szines üvegű ablakokat is, nehogy egypár vidám napsugár zavarólag tolakodjék a komor nagypénteki pompába.

A gyász szinébe öltözött embertömegek, ég felé emelt arczczal, az orgona tompa búgása mellett, zsoltárokat énekeltek. És a hívők egyesült fohászának ereje meglebegtette fönt az ablakokon a gyászfátyolokat, s a boltozatról, a kupoláról dörgéssé erősödve verődött vissza az énekhang. A levegő minden atómja rezgett, remegett, s lassankint az atmoszféra szinte izzóvá lett.

Hirtelen mély csend támadt. Hosszú sorban bevonult a teológusok serege, fölállt az Urasztala körül, s aztán hatalmas kardalban egy régi, fájdalmas zsolozsmát zengett el, abból az időből, mikor őseik Alba herczeg katonái elől mocsarak közé menekülve, titokban imádták az Istent.

Simándy és Puskás a sekrestyében vártak.

— Pali, te sápadt vagy, lázad van és remegsz, — mondá aggódva Puskás.

— Isten színe elé készülök.

Gábor megdöbbenve nézett rá. Simándy jóformán magánkívül volt. Behunyt szemmel, előrehajolva figyelt az énekre.

Egy öreg pap intett, Simándy fölment a szószékre, összetette a kezét s lenézett a tömegre.

Kétezer arcz volt feléje fordulva. Barázdás arczú öregek, rózsásképű fiatalok, az egyik mély áhitattal, a másik közönséges kiváncsisággal. Forró lehelletük feléje csapott, tekintetük egyenesen a szemére irányult, s mintha valamennyien unszolták volna: Beszélj, beszélj, s vezess minket az imádság szárnyán Urunk, Istenünk elé.

A kapukat becsukták, mély csend lett odalent és Istennek gyönge szolgája, kitárva karjait, megtört hangon szólla:

Végigtekintek a hivők fekete tömegén és csupa idegen arcz néz rám. Egy ismerős vonást nem látok sehol, nem ismerem életeteket, szenvedéseiteket, örömeiteket, vágyaitokat. Nem tudom, hogy micsoda bűnötöket imádkozzátok le, nem tudom, hogy micsoda óhajotok beteljesüléseért könyörögtök . . . De óh, keresztény társaim, bizony mondom nektek, jól tettétek, hogy Jézus Krisztus kínszenvedéseinek és keresztrefeszítésének napján lelketek fájdalmát én rám, gyarló ismeretlenre biztátok, hogy az Úr zsámolya elé kalauzoljam.

Mert én a bánat testvére vagyok, fejemen töviskorona, szivemben dárda.

Én tőlem a föld megtagadta melegét, a nap világosságát.

Az én tavaszom téllé vált, az én szivem jéggé dermedt.

Az én virágaim elhervadtak, az én ételeim méreggé váltak.

Engem a földhöz immár nem fűz semmi, érzéketlenül állok itt, mint az országúton az útmutató, de mint ez, mutatom az ösvényt az örök élet kútfeje, minden bünök bocsánata : az Isten felé.

Jertek, ti anyák, kik egyetlen gyermeketek ravatala fölött minden könnyeteket elsírtátok. Én megvigasztallak és veletek imádkozom.

Simándy Pál.

Jertek, ti tört szivek!
Jertek, ti szétzúzott remények!
Jertek, ti sírbafult illuziók!
Boruljunk le Isten egyszülött fia előtt, imádjuk őt, ki megtanított bennünket békén tűrni szenvedéseinket.

A tömeg ámulva tekintett föl az ifjúra, a kinek hangja majd élesen, majd búsan, zokogva, szívszaggatóan zúgott végig a sötét boltívek alatt. S a szegények, a szenvedők, a nyomorultak kipirult arczczal, lázas szemmel meredtek rá, mert mintha az ő panaszaik találtak volna jajszavakat az ifjú ajakán.

Az ifjú fehér lett, mint a fal, aztán halkan így szólt:

Óh, ha a földi bánat örömmé válnék: de boldog lenne egyszerre a világ!

Itt megingott, s csak ennyit tudott mondani: *Amen!*

Azzal összeroskadt. Szemei lezárultak s hatalmas teste nagy zuhanással bukott le a lépcsőn.

A lent állók rémülten hátráltak. A szószéken hirtelen megjelent Valeton s elkezdé:

— Mi atyánk, ki a mennyekben vagy, szenteltessék meg a te neved, jőjjön el a te országod, legyen meg a te akaratod . . .

— A tömeg vele imádkozott. Ekkor Puskás törte át magát ököllel a presbitereken, letérdelt, fölszaggatta Simándy nyakán a ruhát.

— Még él! Segítsetek a sekrestyébe vinni. Orvost, orvost!

A sekrestyében már két orvos várt.

— Mert tied az ország, a hatalom és a dicsőség, most és mindörökké, amen! — zúgott be az imádság vége a templomból.

— Talán túléli a krizist! — mondták az orvosok.

S Gábor összetett kézzel, ég felé meredt tekintettel utána mormogá:

— Tied az ország, a hatalom, a dicsőség . . .

XVIII.

Megélt. De végkép lesoványodott, s magas termete meggörbült.

A csodaszép, friss hollandi tavasz, mely ennek az országnak legremekebb évszaka, teljes pompájában állt már, mikor Pál Gábor karján újra megjelent az utrechti sétatereken. Hallgatagon járkáltak, élvezve a madarak dalát. Simándy egyáltalán nagyon szótalan lett. Mikorra a kórházból kikerült, Gábor szép, napos, háromszobás közös lakást vett föl, s odavonult be ő is, meg a lábadozó is. Volt egy kis kertjük, tele illatozó orgonával, s a kert egyik oldala egy csöndes grachtra nyilt, melyben halkan locsogott folyton a víz.

Itt ült mindig Simándy, s a távolban úszó bárányfelhőket nézegette. A multról nem beszélt soha, mintha teljesen elfelejtette volna. Mikor betegsége után legelőször magához tért, úgy nézett körül, mint az olyan ember, a ki sokáig volt víz alatt, s el van bódulva. Ez a bódultsága, apatiája sokáig tartott, s az öntudat lassan tért vissza beléje.

Összes tanárai meglátogatták, s a kuratórium nagyobb összeget szavazott meg egészsége helyreállítására. A konyhára Gábor felügyelt, jó, erősítő borokról is ő gondoskodott s úgy ápolta, gondozta Palit, mintha az édesanyja lett volna.

XIX.

Még Pali a kórházban feküdt, mikor megjött Bótai Róza levele Anikó esküvőjéről, mely az egész családot boldoggá tette. Az önző vénlány áradozott az örömtől és újra meg újra köszönte Barnának, hogy nem gördített eléje akadályokat, *a fiatalok éretlen szerelmeskedése miatt.*

Gábor dühösen rongyokra szaggatta és a szemétbe dobta a levelet, melyről persze Pali előtt mélyen hallgatott.

Egyszer a beteg így szólt Gáborhoz:

— Te, küldöd a pénzt rendesen Bótaiéknak?

— Küldöm.

— S írod a leveleket is?

— Írom.

— Köszönöm.

Arczán nem látszott semmi fölindulás. Csak mintha a hangja egy kicsit remegett volna.

Egyszer újra megszólította Gábort:

— Különös, arra a halottra jobb szívvel gondolok, mint az élőre.

— És miért mondtál te le az élőről?

— Meg kellett lenni. Derry akarta így. Mi történik azzal a nyomorult családdal, ha az a leány még rám várt volna három-négy évig? S ha elveszem, mi lesz? Egy halott állt volna köztünk . . . Lehet, hogy boldogok lettünk volna, de nem hiszem, nem hiszem . . .

Arcza kipirult, nyitott szájjal, sebesen lélekzett.

— Az én életemnek vége, a balsors fűződött hozzám, mint a rabhoz a bilincs. Az előtt álmomban szép, lombos székely erdőink közt jártam, zúgásukon elandalodott a lelkem . . . most mindig a tengeren járok, leszállok a mélybe, egyre mélyebbre, sötétebbre, s nézek, tapogatok, kutatok, mintha valamit elvesztettem volna . . . a fülemben pedig örökké a nagy vizek mormogását hallom . . .

Megtörölte a homlokát. Sokáig hallgatott, végre megszólalt:

— Vajjon férjhez ment-e már?

— Nem tudom . . . talán . . . azt hiszem igen.

Pali feje lassan keblére sülyedt.

— Azt hiszem, nem is szeretett. Gyerek volt még, szivében nem szánthatott mély barázdát a szerelem. Rövid idő is betemette. Ez a fátum. A ki engem szeret, elpusztul bele, a kit én szeretek, nem lehet enyém.

Halkan beszélt, bús megadással, lemondással.

— Különben úgy se tart soká.

Gábor nyugtalanul nézett rá.

— Mit akarsz ezzel mondani?

— Semmit. Csak azt, hogy meg fogok halni nemsokára. Miért éljek? Mi vár reám? Micsoda föladat érdekelheti, galvanizálhatja ezt az összetört lelket? Semmi. Félreállok az útból, kilépek az előretörő tömegből és lefekszem az árokba meghalni . . . Fontos ez? Hisz már csak ennek a rongy testnek a haláláról, a gépezet megállításáról van szó . . . dicsőbb részem már halott . . .

Mintha önmagának beszélt volna, rá se nézett Gáborra. A szegény fiú félreállt, s csak nagy nehezen tudta visszafojtani a zokogást. Oh, jól ösmerte már szegény Derry történetét, a szerepet, melyet barátja a boldogtalan kis leány életében játszott. És erős esküt tett, hogy ezentúl egy pillanatra se hagyja magára beteg barátját.

Pünkösd közeledtével az orvosok egy Hamburg mellett levő tengerparti szanatóriumot jelöltek ki, mint a mely a beteget végkép meg fogja gyógyítani. Simándy szó nélkül beleegyezett, mikor eléje terjesztették a dolgot s Gábor azonnal hozzáfogott az előkészületekhez.

Az elutazás előtt való nap egy óra leforgása alatt Bótai nevére két távirat érkezett. Az egyik jelentette, hogy az öreg nagyon rosszul van, Barna jőjjön haza. A másik jelentete, hogy már késő, az öreg meghalt.

És ekkor Gábor leült és egy hosszú levélben megírta Barna halálát, az ő kegyes csalásukat, pénzküldésüket, Simándy önfeláldozását, betegségét, mostani állapotát s intette a vénlányt, hogy imádkozzanak ezért a fiúért, *a ki olyan hős, a ki olyan szent és olyan boldogtalan!*

Másnap Amsterdamból gőzhajón elutaztak Hamburgba.

Simándy a vizen nyugtalan lett. A hajó orrán állt s szeme a messzeségbe mélyedt. Majd a tenger szinét fürkészte köröskörül. Szeme fölvillant, ha valami fekete pontot pillantott meg a távolban; de tüze kialudt, ha kiderült, hogy az hajó.

A nap elpihent a vérvörös hullámok közt. Feljött a hold és bűvös világa elömlött a ringó végtelenségen. Gábor igyekezett az ebédlőbe csalni barátját. De nem sikerült. Simándy leült s mereven maga elé nézett. És suttogva kezdé:

— Hagyj békén, légy csöndesen. Most az ő birodalmában vagyunk. És ő tudja ezt. Itt lebeg a víz szinén, vagy a holdsugárban . . . fehér ruhában, a fehér ország királynéja . . .

Elhallgatott, lehunyta szemét s álmodozott, Gábor meg virrasztott mellette.

A hajó befordult az Elba torkolatánál, s még sötét éjjel volt, mikor Hamburg alatt, a nagy óczeánjáró gőzhajók közt horgonyt vetett.

A szomszédban egy háromemeletes hajó pöfögött,

vastag füstfelhők szikraözönnel vegyest tódultak ki kettős kéményéből. Erősen fűtötték, útra készült. Simándy fejét a hajó korlátjára hajtotta s teljesen mozdulatlanul volt.

Derengeni kezdett a szürkület. A hajóóriás belefújt sivító kürtjébe. Simándy fölriadt álmából s körülnézett az idegen világban.

— Hol vagyunk?

— A hamburgi kikötőben.

Keleten világosodott az ég. Kábító zörgéssel vonták föl a készülődő hajó — a *Germania* — két óriási horgonyát. Az árboczokon matrózok jelentek meg s a kötelet bontogatták. A kikötő ébredni kezdett, vonatok robogtak be s indultak el, kis gőzösök hasították a vizet, emberrajok jelentek meg a parton.

Rózsaszinű volt már az ég a keleti szemhatáron.

Még egyet búgott a *Germania* kürtje, s lassan elindult. Kivándorlókat vitt, a harmadik födélzet, leghátul, tele volt alakokkal, kik kalapot, kendőt lobogtattak az elhagyott szárazföld felé.

És ekkor egyszerre, ott az Amerika felé induló hajón száz meg száz torokból fölhangzott a zsoltár:

Te benned bíztunk eleitől fogva,
Uram, téged tartottunk hajlékunknak,
Mikor még semmi hegyek sem voltanak,
Hogy még sem ég, sem föld nem volt formálva,
Te voltál és te vagy, erős Isten,
És te megmaradsz minden időben.

Egészen parasztosan, kezdetlegesen énekelték, hoszszan elnyújtva, mint odahaza. Az öreg emberek rekedt rikácsolása kihangzott az alaptónusból: mintha megtört, kétségbeesett szivek sikoltottak volna segítségért az Istenhez. Már a népet is látták, a *Germania* egészen közel haladt el mellettük . . . Levett kalappal álltak ott . . . Jóképű magyar alakok voltak, sok öreg ember

volt köztük szürkülő hajjal, ránczos arczczal... Egy kemény munkában eltöltött élet keserű csalódásaival mehettek új életet, új hazát keresni. Egy csomó asszony, ifjú, gyerek állt ott az öregek körül s áhitatos arczát valamennyi a mennyek felé tartva, buzgón énekelt... S az óriási hajó zakatolásán, a kikötői élet dübörgésén keresztül repült a hajnalpiros ég felé a tehetetlenek, a nyomorultak könyörgése.

Simándy fakó arczczal, tágra nyitott szemmel meredt rájuk.

— A kilenczvenedik zsoltár, — rebegte Gábor.

Egyszerre Simándy keble elkezdett hullámzani, arcza vonaglott, eltorzult, s két szeméből kicsordult a könny forró patakja. Aztán összekulcsolta, majd kitárta karjait, s a zokogástól elfulladt hangon suttogta:

— Hitem, hazám kiált hozzám, nem hallod? Veszendő népem, pusztuló hazám... óh! értelek, köszönöm Istenem az égi hangot!

Kelet felől teljes királyi pompájával emelkedett föl a nap, s ragyogása elárasztotta a kikötő száz meg száz hajóját és nyüzsgő életét. Simándy dagadó kebellel szívta magába a fényt.

— Oda nézz fiú! Világosság és melegség árad ránk keletről: ott a mi hazánk! Ujra élek. Van már czélom, van már föladatom: haza megyünk.

MÁSODIK RÉSZ.

A HAVASOK KÖZT.

1.

Kincses Kolozsvár fölött a nyári hajnal derengett, de kincstelen lakói még mély álomban szenderegtek. A nagy piacz régi erdélyi házai, melyekben sok ősi dalia utódja szendergett, egymásután bontakoztak ki a homályból. Az egész téren csak két élő lény mozgott, a két rendőr, kik a Nagy Gábor fogadója előtt sétáltak, honnan a nyitott ablakon át muzsikaszó hangzott ki.

A két rendőr megállt és hallgatta a zenét.

— Mióta áll itt poszton, komám? — kérdé az egyik.

— Tizenegy óra óta.

— Hallott-e vaj egy magyar nótát azóta ezektől?

— Nem én, komám, egyet se.

— Én is ide ügyeltem a tulsó oldalról, de egy fiát se hallottam. Csupa oláhosat meg németeset játszottak.

Csóválták egy darabig a fejüket.

— Nem volna jó beszólni hozzájuk?

— Minek?

— Hogy hát hagyják már abba, mert virrad.

— Nincs nekünk ahhoz, komám, semmi közünk. Az

a mi parancsunk, hogy vigyázzunk az oláhokra, hogy semmi bajuk se legyen a mi népünk részéről.

— Igaz, szent igaz. De nekem mégis nagy örömem vóna, úgy tíz hóstáti magyart közéjük ereszteni, lőcscsel . . .

— Én se bánnám, de ne feledjük, komám, hogy m' rendőrök vagyunk, nem pedig polgárok.

. . . Nagy Gábor fogadójában a császárhoz intézett memorandum miatt pörbe fogott románok mulattak. Folyt a pezsgő meg a konyak, gurult a bukaresti arany, félművelt, durva külsejű papok ölelkeztek bukaresti monoklis ügyvédekkel, kieresztett ingű, bőrtüszős falusi bírákkal, tanítókkal s kisvárosi tyúkprókátorokkal. A mámor ült valamennyinek az arczán, s néha egymást kézen fogva, a hegyi móczok vad tánczát járták el. Egy kifestett arczú, sovány lány, valamelyik prókátornak a lánya, járt legelül vadság dolgában. Rikoltozott, öklével döngette az asztalt, s kibontott hajjal ugrándozott, míg a többiek szilaj kiáltásokkal kísérték.

Lent, a terjedelmes, nyitott kocsiszin alatt, sok embert nem engedett aludni ez a lárma. Az oda beállított szekereken hált ugyanis egy csomó mezőségi és havasi református lelkész, a kik a papszentelésre jöttek be. Többeket az ev. ref. kollégiumba szállásoltak, a ki bírta, vendéglőbe szállt, de nagyrészüknek bizony minden szállása a kurátor kocsija volt, melyen több napi járóföldeket megtéve, bejöttek Kolozsvárra, hogy a papszentelést el ne mulaszszák.

Hajnal felé egy fiatal dászkál egy hófehér hajú, pirosképű, öreg református papot tuszkolt be az ajtón.

— Uraim! — kiáltott stentori hangon, — van szerencsém a szomszédomat, a sárréti magyar papot bemutatni. Aszonta, nem tud aludni a lármánktól, hát beinvitáltam egy pohár pezsgőre... Aszonta, sohse ivott pezsgőt... Annál inkább kóstolja meg, mondám én... Ugy elalszik tőle, hogy ágyúval lövöldözhetnek a füle mellett, még sem ébred föl...

Az öreg pap alázatosan mosolygott.

— Remélem, nem veszik tolakodásnak nagyságtok...

A társaság röhögött és a dászkál egy erős sörös poharat, szinültig töltve pezsgővel, a markába nyomott. Az öreg figyelmesen nézte a gyöngyöző italt, azután óvatosan megkóstolta és végül egy hajtásra kiürítette. Nagyot csettentett a nyelvével s szeme fölragyogott. A dászkál intett társainak s a következő perczben újra teletöltötték az öregnek a poharát.

— Oh, kérem, az urak nagyon kegyesek... Valóban, felséges egy ital... Egészségükre...

És újra föl akarta hajtani. E perczben valaki fellökte az ajtót, s megjelent Simándy Pál hatalmas alakja. Csak soványabb és sápadtabb volt, s arczára komor ránczokat vont az élet. Ő is a kocsiszínben aludt, s az oláhok mulatsága mint egy rossz álom gyötörte. A kurátortól hallotta, hogy az öreg sárréti pap hova ment, s utána sietett.

— Gábor bácsi, mit csinál? — szólt rá az öregre.

Az öreg összerezzent, mint egy torkoskodáson kapott gyerek.

— Hát, fiam, egy kis pezsgővel kináltak meg az urak, — hebegte.

— Jőjjön, nem magyar embernek való hely ez. Nem látja, hogy csúfot üznek a maga szerénységéből?

És karon ragadta. De a dászkál eléjük állt.

— Mi jogon viszi el a papunkat, ha egyszer itt jobban érzi magát, mint a kocsiszínben?

A társaság vihogott. Simándy keble meg dagadt az indulattól. Halkan szólt:

— Nagyon duzzadhatsz a bukaresti pénztől, hogy ilyen szemtelen vagy, dászkál. Jőjjön, Gábor bácsi!

Az öreg egy fájó sóhajjal tette le a tele poharat, s lehajtott fejjel ment ki az ajtón. Simándy végignézett a kompánián, s követte az öreget, keményen bevágva maga után az ajtót.

Az oláhok tele torokkal a *Desteptate romane*t kezd-

ték fújni, s ablakot, táblát berakattak, mert már egészen világos volt odakint. A legnagyobb ordítozás közepette nyilt az ajtó, s a híres oroszlánvadász gróf zömök, erős alakja jelent meg, fején tollas kalappal, kezében lovagló korbácscsal, melynek csontnyelével megkopogtatta az asztalt.

A czigány egyszerre abbahagyta a zenét, az oláhok közt, a kik mind ismerték a grófot, halotti csend lett.

A gróf intett, a primás odament.

— Hallottam, hogy egész éjjel egy magyar nótát se huztál.

— Nem parancsoltak, méltóságos úr.

— Komisz malaczbanda vagy, jegyezd meg, hogy Erdélyben többet úrnak nem fogsz muzsikálni.

A czigány fehér lett, mint a fal. A gróf az oláhokhoz fordult.

— Mozogjatok és pedig gyorsan, kifelé! Csak nem gondoljátok, hogy veletek fogok tovább mulatni? Pista, — szólt az egyik vadászához, — nyisd ki nekik az ajtót, a ki nem siet, azt lökd ki. Vendéglős, magyar pezsgőt! János (ez volt a másik inas) szaladj a Salamon bandájáért! Czigányok, nyissatok ablakot, aztán kotródjatok!

Az oláhok és a czigányok szó nélkül elsompolyogtak. A gróf Salamon bandáját a folyosóra állította, a hová a románok szobái nyiltak, s reggelig huzatta nekik a Rákóczi-indulót.

II.

— Simándy Pál kitünő bizonyítványokkal tért haza Utrechtből, a hol mindenki sajnálta távozását, úgy a tanárai, mint a kollégái. De ő nem tudott megmaradni, s nem engedett semmiféle marasztalásnak. Nagy temető volt rá nézve Hollandia, itt vesztette el legjobb barátját, s itt érte őt két pusztító vihar, mely szívvilágát kietlenné tette, megdermesztette. Érezte, hogy a bús emlékek folyton előtte lebegő képeinek révén lassan-lassan a melankólia, a csüggedés lopódzik lelkébe, s akkor össze fog roskadni. Pedig nagy föladatokat látott maga előtt lebegni s Isten rendelésének tekintette, hogy elszakadt minden kedves kapocs, mely őt a földhöz fűzte, a röghöz kötötte s immár kizárólagosan a két nagy ideálnak szentelheti magát: a hitnek és a hazának.

Kolozsvárott tisztelgett a református püspöknél, a ki megnézte bizonyítványait és szóla:

— Nem idevaló vagy te, fiam, neked Budapesten vagy egy más magyarországi egyházkerületben volna a helyed. Hova tegyünk? Mit csináljunk az ilyen tehetséggel és tudománynyal? Mi koldusok, elhagyottak, szenvedők vagyunk.

— Minél nekezebb küzdelem vár rám, méltóságos úr, annál örömestebb szentelem magam neki. Leszek a koldusok papja, az elhagyottak támasza, a szenvedők vigasztalója.

A püspök figyelmesen ránézett.

— Jól beszélsz, fiam, de nem ismered a züllést odakint. Ha majd az élet beléd vágja tigriskarmait, másként fogsz gondolkodni és tetteród megtörik.

Az ifju mélyet sóhajtott.

— Az élet már szétmarczangolt engem, én rám már nem várhat szenvedés.

— Ne beszélj így, fiatal vagy, bár homlokodon egypár rántz s arczodon néhány keserű vonás mutatja, hogy gondolkoztál és szenvedtél már...

Az inas belépett, jelenteni, hogy a magyar-garabói presbitérium küldöttei visszajöttek a válaszért.

— Ez is egy fejetlen egyház. Templomukat a híres Bod Péter építette, s nem kapnak bele papot.

— Miért?

— Mert senki se megy oda nyomorogni. Szét fognak züllení, s a templomot becsukhatjuk, a régi, híres kálvinista templomot...

Simándy hirtelen elhatározással szólt:

— Elmegyek én.

A püspök szánakozva ránézett.

— De ott be kell állnod parasztnak.

— Be fogok állni parasztnak.

— Magad fogsz aratni és kaszálni.

— Magam fogok aratni és kaszálni.

A püspök türelmetlen mozdulatot tett.

— Hadd el, itt fogsz maradni Kolozsvárott, egyelőre káplánnak és hitoktatónak.

— Óh atyám, engedd meg, hogy elbujdossam a hegyek közé, s védjek egy veszendő várat.

Hangjában annyi fájdalom rezgett, hogy a püspököt is meginditotta.

— A hogy akarod, édes fiam. Kár érted, de talán igazad van... A veszélyes pontokra kell a legkiválóbb katonákat küldeni... Jőjjenek be a magyargarabóiak!

Beléptek hárman, a kurátor és két presbiter. Tiszta

külsejü, értelmes arczú magyar volt mind a három. A püspök Simándyra mutatott.

— Itt a papjuk. Nagy tudományú, kitünően iskolázott ifjú ember, örülhetnek, hogy megkaphatják.

A kurátor zavartan köhintett.

— A tiszteletes úr talán nem tudja, hogy miféle eklézsiába kerül?

— Tudom, hogy nagyon szegény az eklézsia, — felelt Pál, — de ez nem ok arra, hogy meghátráljak. Én nem olyan helyet keresek, a hol nincs semmi baj, hanem olyant, a hol küzdeni, dolgozni, fáradni kell.

Most már a fejét vakarta a kurátor.

— Isten éltesse, tiszteletes úr, és tartsa meg a jó szándékában, de nekem mégis meg kell mondani a dolgot, instálom, úgy, a hogy van. A kepe, a pap része nálunk nem a huszadik, hanem minden harminczadik kalangya a gabonából. Lukma nincs, mert borunk nem terem. Stóla nincs, mert az oláh pap a mi hiveinket ingyen kiszolgálja, így hát a mi papunk is kénytelen vele. Készpénzfizetés semmi, aztán vannak földek, de nincs hozzá ingyen-napszám... Vagyunk pedig össze-vissza százhusz lélek... Aztán bizony az iskolát is a tiszteletes úrnak kellene elvégezni.

— Rendben van. Mikor foglalhatom el a helyemet? — szólt Simándy.

A kurátor bámulva nézett hol rá, hol a püspökre.

— Hát eljönne a tiszteletes úr? Mi csak azért jöttünk, hogy legalább valami földhöz ragadt kostát kapjunk, ha már a papjaink elszöknek... Nem is hittük, hogy ilyen szerencsésen járjunk... No, lesz öröm Magyar-Garabón... Rövidesen megválasztjuk mi, tiszteletes úr.

— Addig pedig itt maradsz, fiam, mellettem, — szólt a püspök.

A kurátor pedig addig somfordált, a míg el nem kapta Pali kezét és meg nem csókolta. Pali rászólt, hogy ő ezt csak az asszonyoknak és gyerekeknek engedi meg, mire a kurátor visszafelelt:

— Instálom, tiszteletes úr, nem úgy van az. A ki pap, az pap. Az oláh papnak még a ruháját is csókolják nálunk. Nem akarjuk, hogy a nép őt nagyobb embernek tartsa, mint a tiszteletes urat.

És Palinak meg kellett engednie, hogy a presbiterek is szépen kezet csókoljanak neki.

Aztán sietve elmentek, hogy az örömhírt hazavigyék és a papválaszlást megtartsák. Így lett Simándy Pál pap Magyar-Garabón, a görgényi havasok közt.

III.

Simándy Pál tudta, hogy mit cselekszik, mikor a magyar-garabóiak meghívását habozás nélkül elfogadta. Erdélyi fiú volt. Hunyad vármegyében született s ott töltötte gyerekéveit, a mi annyit tesz, hogy a régi dicsőség képei, emlékei már legzsengébb korában bevésődtek lelkébe. Ő, a késő ivadék, már romok közt jött a világra. A szétzüllött magyarság romjai közt. Látott régi magyar templomokat oláh kézen, vagy becsukva, körülötte ölmagas dudvával. Látott üresen álló nemesi udvarházakat, melyeknek tégláiból az oláh parasztok építettek kunyhót maguknak. Hegytetőkön sokszor elborongott középkori várak romjai közt, hol egykoron a magyar vitézek álltak őrt a falon, vigyázva a messzeterülő völgyeket... Százával, ezrével látott magyar tipusú, magyar nevű parasztokat, kik elvesztették őseik nyelvét, őseik vallását, s lelke kínosan vonaglott, mikor látta, hogy e tömegek immár idegen eszme, idegen nemzet szolgálatába hajtották erejüket, s magyar öntudatuknak utolsó szikrája is kihamvadt bennük.

S a mint nőtt-nőtt, lelkébe nőtt egy bús kép, a szomorú, a beteg, a szenvedő Erdélyről. S ez a kép megelevenedett, s feléje kiáltott azon a hajnalon, a hamburgi kikötőben, a bujdosó magyarok ajkairól. Széttört lelkébe új erő, új élet, új czél költözött, s most boldog megelégedés töltötte el, mikor egy olyan szörnyű sze-

gény helyre, haldokló nép közé jutott. Ugy érezte magát, mint az afrikai vadonba induló missionárius... apostolnak érezte magát, a ki a pogány Róma légiói és czivilizácziója ellen indul, mezitláb, fegyvertelen kézzel... s lelke fölmagasztosult e gondolatra.

A papság sorrendje az, hogy mikor valaki elvégezte a teológiát, leteszi a lelkészi vizsgát, aztán elmegy káplánkodni, s közben, ha megürül egy hely, pályázik és várja a jó eklézsiát. Simándynak tehát nem kellett soká várni; de az is bizonyos, hogy mindenki összecsapta a kezét, mikor meghallotta, hogy odamegy. Puskás Gábor pedig a legélénkebb szemrehányásokkal illette. Simándy szomorú mosolylyal hallgatta s végre igy felelt:

— A beszédedből azt látom, hogy te igen kiváló férfinak és kitünő papnak tartasz engem.

— A legkitünőbbnek a mi generácziónkból.

— Nos, tudod, hogy a súlyos betegséghez a legelső egyetemi orvos-tanárt hívják. Vedd úgy, hogy én nagyon súlyos beteghez megyek.

... Ugy beszélte meg a hivekkel, hogy papszentelésre Benedek Péter kurátor uram bejön szekéren, s ő mindjárt kimegy vele Magyar-Garabóra. És a mint a szekér beállt a Nagy Gábor fogadójának kocsiszíne alá, Simándy azonnal odaköltözködött, a többi szegény pap közé, a kik az ünnepélyre bejöttek.

Fényes, napsugaras reggel volt, az ódon város utczái közé a Szamos völgyéből s a havasokról csak úgy dőlt be a kábító virágillat. Az utcza tele volt néppel, félvad, hosszú hajú, bocskoros alakokkal, kik tanítóik és papjaik vezetése alatt sorakoztak Nagy Gábor vendéglőjétől a régi erdélyi országgyűlések puszta, rideg külsejű házáig, melyben a törvényszék a memorandumpört tárgyalta. Szép, szálas csendőrlegények sétálgattak a tömegben, puskájuk végén villogott a szurony. E külföldi pénzen ide behurczolt jámbor és tudatlan nép, melynek sejtelme se volt arról, hogy ő mit keres

itt, levett süveggel, alázatosan tért ki a félelmes megjelenésű csendőrök elől.

Egyszerre csak megkondultak az öreg református templom harangjai, s a püspök lakásából a papok fekete tömege vonult át az egyházba. Elül az óriási termetű püspök, magyar kucsmában, selyempalástja körülölelte egész testét. Azután az esperesek, majd a fölszentelendő papok s végül a kolozsvári teológusok. A templom nyitott kapuján kihangzott az orgona búgása s a hivek zsoltáréneke. Egy perczre elhalt az utcza lármája, miközben a lassan uszó fekete tutaj eltünt a kapu torkában. Két nagy dördüléssel bevágódtak a kapu szárnyai, a világ zaja, a szenvedély, a gyűlölet, a bosszú, az árulás kint rekedt... Az ifjú papok ott álltak, Istenük előtt.

A teológusok kara elénekelt egy szomorú dalt... aztán a szószéken megjelent a püspök és imádkozott. Simándy ott állt az első sorban és égő tekintetét ráfüggesztette. Mint a kiszáradt föld a májusi esőt, úgy szomjazta a főpap ajkáról az igét. És a püspök dörgő hangja betöltötte a legtávolabbi zugokat is, de nem töltötte be a legközelebbi sziveket se... Szép, papos imádság volt, melyet el lehet imádkozni az utrechti dómban is... és Pali érezte, hogy itt hiányzik valami...

— Szetreászka! Szetreászka! dördült meg odakint bömbölve ezer meg ezer ajkról.

A komédiások odakint most vonultak biráik elé... A püspök odabent imádkozott tovább... És Pali maga előtt látta a durva tömeget... a gyűlölettől villogó szemeket, melyeknek vad sortüze közt az imént elvonultak... s lángoló tekintetét az imádkozó főpapra emelve, bensejében könyörgött: nyisd ki, óh, főpap-atyám, szemedet és lásd meg ezt a dühös tengert, mely szigetünket ostromolja... Halld meg bősz ordítását... erről beszélj nekünk, gyönge csónakosoknak, kik kiszállandók vagyunk az óczeánra...

Csönd lett odakint, a szertartás folyt idebent. A püspök után a szószékre lépett az öreg falusi pap, a ki egész életét a hegyek közt, küzdelemben töltötte... Az életnek késő őszét taposta már s így tapasztalatainak érett gyümölcsét nyújthatta a pályájuk kezdetén álló ifjaknak.

És beszélt az ifjú papokhoz, szolgatársaihoz az Urban.

És elmondta, hogy a jó papnak föladata tanítani, nemcsak a templomban, a szószéken, hanem kint az életben példájával is. Sűrűn czitálta Pál apostol leveleit. Hivatkozott az Idvezítőre, a ki nemcsak hirdette, hanem gyakorolta is a szeretetet és az alázatosságot. Nemcsak hirdette az Atya akaratát, hanem életével be is töltötte azt.

...A templom ablakai szinte megzörrentek a kint kavargó oláh parasztok ordításától. Egy vörös czingulusos hirhedt protopópa haladt végig köztük, áldást osztogatva...

Az öreg pap pedig száraz hangon figyelmeztette a papokat, hogy a tanításhoz tudomány és buzgóság is szükséges, mert a ki másokat tanítani akar, annak a tudást nem lehet nélkülöznie. Az iskola csak a tudás alapköveit tette le. Tanulják különösen a bibliát, mely nem emberektől, de Istentől vagyon, nem elmuló, de örökkévaló.

...Az utczán trombitaszó harsant meg. Egy szakasz huszár vonult végig, kivont karddal. A lovak patkói dübörögtek a kövezeten... Simándy kábultan, fáradtan nézett körül. Ugy érezte, hogy mindjárt a kötélhez rohan s félreveri a harangot... aztán megrázza két vállát az öreg papnak és a fülébe kiáltja: «Ébredj, atyám és ébredjetek ti mind, óh, keresztyén társaim! Nem halljátok vakmerő ellenségeink tombolását? Nagy veszedelem fenyeget bennünket, ha nem lesz meg bennünk az első apostolok és vértanúk lelke, akkor végünk van! Hajónk összetöredezik és elsülyed. Nélkü-

lőzések meg ne törjenek, fáradtságot ne ismerjünk, éjt és napot olvaszszunk össze, hogy szétszórt híveinket összegyüjthessük s a magunk lelkének lángját beléjük leheljük. Világosítsd meg, óh, hatalmas Isten, az általunk követendő utat, mert sötétben botorkálunk s veszendőbe megy az evangyéliomi vallás!»

Végigsimította forró homlokát, s körülnézett. Szája és nyelve száraz volt, mintha csakugyan szónokolt volna... de nem, ő nem szólt semmit, a szószékről még mindig az öreg pap monoton hangja recsegett. Most már teljesen elvont okoskodásokba merült és Simándy csüggedten hajtotta le fejét...

Az ifjú papok elhelyezkedtek az Urasztala körül. Az esperesek mindegyike egy-egy ifju pap fejére tette a kezét s a püspök olvasta az áldást...

Az öreg harang újra megkondult, a kapuk kitárultak s a fekete menet vonult vissza a püspök házába. És találkoztak egy másik menettel: fülsiketítő kiáltások közt tértek vissza a vádlottak vendéglőjükbe. S a vendéglő előtt összeállva, a bukaresti fotográfus lefényképezte a mártirokat. Az egyik oláh pap kérésére még a csendőrök is sziveskedtek mögéjök állni, föltüzött szuronynyal. Így nagyobb lesz a hatás Bukarestben s jobban fizet a liga.

IV.

Ott volt tehát Magyar-Garabón, a havasok közt, Bod Péter, a híres tudós református pap eklézsiájában. Mikor a kurátor kocsiján a hegytetőre érkezett, s az öreg ostorával lemutatott a völgybe, hogy nézze: az ott Garabó, Pál levette kalapját, s az éghez fohászkodott. Nem azért fohászkodott, hogy a Mindenható adjon neki türelmet, erőt és kitartást, mert hisz érezte, hogy ezek a tulajdonságok meglesznek benne, hanem hálát adott azért, hogy az élet zugó zaját, ezer örvényeit maga mögött hagyhatta. S ime, megérkezett hátralevő éveinek, remeteségének helyére. A magas hegyeket hatalmas tölgyerdő borította, a tisztavizű erek csöndes zúgással csurogtak le mindenfelől a völgybe, hogy ott patakká erősödve szakadjanak le a messze sikságok folyóiba.

Az erdő fái bólintgatva zúgtak, a mezők virágai hajladoztak, a nagy kukoriczások is remegve száraz zörgést hallattak: az egész völgy mintha a hegytetőről alászálló, feketeruhás, sápadt ifjú megérkezését tárgyalta volna suttogva, összedugott fejjel. S az ifjú szinte összerezzent, mikor a sűrűből hirtelen éles, gúnyos nevetés csendült meg: a vad gerle nyers kaczagása. Egy perczre mintha elsötétedett volna előtte a völgy, egy kis szivszorongást is érzett. De hamar vége volt.

S a patak mellett huzódott a falu, végig az egész völgyön. Szalmafödeles viskókból állt az egész, alacsony, földhöz lapult viskókból, melyek mintha azért huzódtak volna így össze, csakhogy a hatalmasok valahogy észre ne vegyék létezésüket és ne foglalkozzanak velük. A házak körül kukoriczaföldek voltak; a hol egy kis szabad tér volt, ott kukoriczát lehetett látni: ez itt a népnek legfőbb kincse, a mindennapi kenyere; s mesébe való nagy dolognak tartják azt a legendát, hogy vannak olyan dúsgazdag emberek is, a kik a kukoriczát csak a disznaikkal etetik meg. Ott tehát a disznó van olyan úr, mint errefelé az ember. A patak egyik partján, magas dombon, állt a kétszáz éves református templom, tornya tetején a csillagos buzogánynyal. Csakhogy mikor küszöbét a külföldi akadémiákon tanult Bod Péter taposta, még akkor e völgyben magyarul dicsérték az Istent, s az ide látszó várhegyről lefelé kanyargó úton Bethlen Kata zöldruhás csatlósai és apródjai száguldoztak. A templom kőfallal volt kerítve, udvara ölmagas fű, gyom, dudva, az ajtót a rozsdás kulcscsal alig lehetett kinyitni. Bent az ablakok csupa pókháló, egy-két tábla ki is volt törve, az Urasztalán ujjmagas por, a toronyban bagolycsalád. A tető lyukain, de sokszor becsoroghatott az eső, látszott a helye a vakolatukat hullató falakon, a kőkoczkákkal kirakott földön. A padokat is a szú kezdte már rágni. Vigasztalan szomorú kép volt, s az öreg parasztok, a kik papjukkal az első utat oda megtették, lehajtott fejjel állták körül Pált.

— Ne csüggedjetek, keresztyén társaim, a templom elpusztul, romlik, de él a hit és új fénybe borítja e kopott, komor falakat. Ha az Isten megsegít, majd lassankint a templomunkat is kijavítjuk.

Benedek, az öreg kurátor, a fejét csóválta szomorúan.

— Szépen beszél, tiszteletes uram, de majd megunja a kínlódást, ha látja, hogy a magunk erejére va-

gyunk hagyva, s a magunk ereje milyen gyönge... Voltak itt már nagyon kemény papok... de papolni is, tanítani is, meg parasztmunkát is végezni: ezt nem birta egy se.

— Majd én elbirom.

— Éppen félesztendeje, hogy az utolsó papunk elhagyott... Azóta zárva van a templom, csak az én házamnál volt vasárnap egy kis imádkozás, bibliaolvasás, zsoltáréneklés... ezekkel az öreg emberekkel... Mert úgy tessék venni, hogy ezekből, meg egypár asszonyból áll az eklézsia... Ezek a maguk gazdái, van valamicskéjük, a többi zsellérember, napszámos, pásztor. Oláh módra él, hun itthon van, hun nincs itthon, a hegyek közt csatangol, fát vág... azokra mi nem számíthatunk.

— Majd összeszedjük újra. Csak hirdessétek ki mindenfelé, hogy a garabói pap megjött, a templom kapui kitárultak s várják a hiveket a könyörgésre.

Egy nagyon öreg ember lépett elő a csoportból.

— Instálom alássan, tiszteletes úr, estefelé jár, meghúzhatom a harangot? Ez majd elviszi a hirét a völgyben, hogy megjött a papunk.

— Kend a harangozó?

— Én vagyok, instálom. Két harangunk van: egyik hívja az eleveneket, másik kiséri a halottakat. De bizony alig-alig akad dolgom. A mi hiveink is odaát járnak harangoztatásért, mert itt ritkán van pap.

— Hova odaát?

— Az oláh paphoz.

Kimentek a templom elé. És egyszer csak fejük felett megkondult a harang, bim-bam-bim-bam. És a hivek áhítattal levették süvegüket és Pali észrevette, hogy egypáran, ó-hitű ritus szerint, keresztet vetnek magukra. A falu utczája megnépesedett. Asszonyok jöttek ki a kapu elé, sokan megindultak a templomdombra.

A harangozás véget ért s ekkor Pali a tömeghez fordult:

— Miért vetettetek keresztet magatokra?

— Instálom, keresztények vagyunk mink is, — szólt egy asszony, — s ezt külsőleg is kell vallani. Így tanítja a pópa.

Egy másik asszony hozzátette:

— Ugyis azt mondják rólunk az oláhok, instálom, hogy pogányok vagyunk, mert még a templomunkon sincs kereszt.

Pali lehorgasztotta a fejét. Az egyszerű emberek, a kik körülállották, nem sejtették, hogy micsoda vihar dul keblében. Ugy érezte magát, mint a hadvezér, a ki észreveszi, hogy az ellenség már egypár fontos pozicziót elfoglalt. Közben odajárultak eléje mind és kezet csókoltak neki. És ő nem szólt ellene semmit, mert látta, hogy örömet okoz vele a népnek.

Lementek mind a parókiára. És útközben Benedek kurátor uram lassú hangon beszélgetett hozzá:

— Bocsásson meg, tiszteletes úr, ha szólok, de én is végeztem két iskolát Enyeden, tudok valamit. Én mondom, hogy a papságot kétszer kell megtanulni. Először a teológián, aztán elülről kell kezdeni a parókián. Nem úgy van ám itt, a hogy a könyvekből tanulják, meg a hogy a püspök úr gondolja. Az oláh csókolhatja a papja kezét, ruháját, a feszületet, a szent képeit, a temploma oltárját, meg a temploma földjét is. S minden ilyen csók után könnyebben érzi magát, mert azt hiszi, hogy Istennek tetsző cselekedetet mívelt. A népünk ezt látja, megszokja... aztán kezdi irigyelni, mert azt hiszi, hogy az oláh könnyebben jut Istenéhez, több módja van bűneinek bocsánatára...

Az öreg ember elhallgatott.

— Mit akar ezzel mondani, kurátor uram?

Az öreg zavartan köhintett.

— Én nem akarok semmit se mondani, de úgy olvastam, hogy Kinában a hittérítők kinaiasan viselkednek, ruházkodnak, fésülködnek... Azt hiszem...

Ujra elhallgatott. Pál megértette. A tapasztalt öreg

azt akarta kifejezni, hogy a magyar papnak is idomulnia kell itt a helyi szokásokhoz, különben nem állja ki a versenyt az oláhokkal.

Pali föltekintett az égre. Az ég tiszta volt és fényes, mert a hegyek mögül a nap sugarai még odaverődtek. Aztán letekintett a völgybe, hol már a házak a földdel, a mezők az erdővel összeolvadni kezdtek az esthomályban. Megragadta az öreg ember kezét.

— Benedek uram, nézzen föl, a fényes Mindenségbe. A mi hitünk, menten minden földi salaktól, odaemeli a lelket, az egy igaz Istenhez. Meghalhatok, belepusztulhatok, de én csak az ő imádását hirdetem, tisztán, egyszerűen, az evangyéliomi hit tanai szerint, a hogy őseinktől örökül kaptuk. Nézzen oda le, a földi sötétségbe: innen akarom fölemelni népemet a világosságba. Isten engem úgy segéljen!

— Amen! — felelt rá a kurátor, a ki csodálattal szegezte szemét az ifjú papra.

A parókiához érkeztek. Ódon, vastagfalu, hulladozó, cseréppel födött ház volt ez, széles tornáczczal. Előtte egy kis tisztás, azon két diófa állt. Tulajdonképp udvara nem is volt, mert a házat teljesen kukoriczás vette körül. A ház háta mögött mély vízmosás tátongott, melynek partját ölmagas dudva borította. Kietlen, elhagyott hely volt ez, mély szomorúság ömlött el rajta, s Pál maga is megdöbbent, mikor legelőször szemtől-szembe állt leendő otthonával.

Az asszonyok ekkor már mind elmaradtak onnan. Pál megkérdezte az okát. A kurátor zavartan köhintett.

— Nem mernek idejönni a Salamonar miatt.

— Salamonar? Mi az?

— Instálom, errefelé úgy hivják a garabonczás diákot.

— De hát mi köze annak az én házamhoz?

— Azt tartják a faluban, hogy éjjel rendesen itt hál a Salamonar. Nyegru Lázár hushagyó kedden, éjjel tizenkét órakor hallotta, mikor a bagoly hétszer

huhogott a parókia kéményén. Ez a huhogás izenet volt a prikulicsoknak...

— Mi az a prikulics?

— Instálom, a prikulics gonosz szellem, a mely vagy emberi, vagy állati alakban él a földön és pusztít bennünket.

— És kigyelmed hiszi ezeket a meséket?

— Én nem hiszem, de... de ne tessék elárulni a feleségemnek.

— Hát az asszony hiszi?

— Az asszonyok mind hiszik.

És az öreg kurátor hangjában mély szomorúság rezgett. Simándy szédülni érezte fejét. Mintha feneketlen mélység tárult volna föl szemei előtt. Már egészen este volt. Az ég már csak nyugat felé volt világos. Simándy sóvár, fájdalmas tekintetet vetett oda: mintha ott tünt volna el a hit. Aztán tekintete visszahullott a földre, s rémülten meredt bele az alaktalan sötétségbe: ez meg a babona.

A férfiak is lassankint eloszladoztak, csak még a kurátor volt hátra, a ki vacsorára és hálásra hivta a papot, mert a parókiát csak tegnap meszelték és rosszul esnék benne az alvás. De Pali nem fogadta el, nehogy akadjon valaki, a ki azt mondja, hogy tán a garaboncziás diáktól fél.

Miután kurátoréknál elfogyasztotta tejből és fekete kenyérből álló egyszerű vacsoráját, fölment a házába és gyertyát gyujtott. Első éjszakáját volt itt töltendő. Az egész ház két alacsony szobából állott, középen volt a konyha, nyitott nagy tűzhelylyel, fölötte a kémény füstös torka tátongott. A külső szoba butorzata volt: ágy, faliszekrény, asztal, falócza, két szék, padlója keményre taposott agyag, padmalya mestergerendás. Ágyát már megvetette napközben a kurátorné; két nagy ládája még kipakolatlanul állott. Az egyikben ruhaneműi, a másikban könyvei, képei, emléktárgyai állottak. Fölnyitotta az utóbbinak a födelét, s elkez-

dett kirakodni. Ott volt utrechti tanárainak arczképe, hollandi és angol aczélmetszetek régi mesterek képeiről, albumok, tele külföldi városok képeivel, az utrechti teológiai fakultás fotografiája... És egyszerre csak keze lehanyatlott... egy perczig mozdulatlanul nézett maga elé... ott feküdt előtte Bótai Anikó fakó arczképe, melyet hajdan Utrechtben kapott Bótai Barnabástól.

Hajdan! Úgy van, hajdan. De régen is volt az már, édes Istenem, mintha századok homályán kellene fáradt tekintetének áttörnie, hogy addig az időig érjen, a mikor az utrechti kocsmában hallgatták hárman az éjszaki szél üvöltését... És akkor ez a leány közelebb volt hozzá, mint most, mikor egy ország levegőjét szívják... Vajjon mit csinál? Boldog-e? Gondol-e még rá?... S a leány emléke elemi erővel rohanta meg, arcza, hajának szine, hangja, utolsó ruhája, melyet búcsuzáskor viselt, minden-minden egyszerre eszébe jutott e pillanatban, mikor új otthonának rendezéséhez fogott. Ha ő itt volna, ha ő most itt volna! Bizonyosan a konyhában sürögne s a vacsorára sülő krumplit piszkálná... be-beszaladna, s a tűztől kipirult arczát eléje tartva, meginstálná az édes urát, hogy rakja már el a sok bolond könyvet az asztalról, hadd terítsen.

... Eh, ostoba! Hát ide hozhatnád azt a leányt? Két szájat erre a kolduskenyérre?

... Ide? Hisz nem is jött volna ám akkor ide ő se. Maga a püspök megmondta, hogy rá fényes jövő vár, csak türelem.

Remegő kézzel megsimította homlokát, s bevágta a láda tetejét. Ime, első este gondolatban már dezertált innen. Szégyen, szégyen rád, te hitvány, gyönge lélek... álmodni jöttél te erre a helyre?

A gyertya lángja meglobbant, az ablak megzörrent, a nyitott kéményben irgalmatlan sivítással dudálni kezdett a szél. Pali kiment a ház elé; távoli villámlások

hasították az eget és tompa dördülések jelentették, hogy vihar közeledik. Pali gondosan bezárta ablakait, ajtaját, imádkozott és lefeküdt. Csak azt hallotta még, hogy az oláh templomban félreverik a harangokat: a vihar elé harangoztak; aztán elaludt.

És nem hiába mondják az álmot a halál szelíd testvérének: ez a szelíd testvér elvezette őt ahhoz a leányhoz, a ki a zord testvér karjai közt pihent. Mint mikor egy öreg ember ifjukorát álmodja vissza, oly kellemes érzéssel álmodta meg Pál hollandi életének képeit. Csupa szép és kedves jelenet vonult el az álmodó előtt, valamennyiben ott állt Derry hosszú aranyhajával, s hamvas, gömbölyű, gyermeteg arczának édes mosolyával. Előtte állott az egész hollandi család, barátságos meleg otthonában, nyájas, vidám arczczal... Változik a kép. Ők Puskással mennek Baljonékhoz ebédre, s boldogan sietnek czéljuk felé. Végig a régi grachton, aztán a fapiaczon, majd a Katalin-téren... és még nincsenek ott. Kis sikátorokon rohannak át, mert hisz már nagy késésben vannak... száz meg száz apró utczán, zugon haladnak keresztül és megint a fapiaczon vannak... Itt tájékozzák magukat s újra elindulnak. Egyszerre hosszú tehervonat robog el előttük, meg kell állniok... aztán majd belerohannak egy csatorna vizébe, megint vissza kell fordulniok. Fáradtan lihegnek. Beesteledik. Az utczák ködbe borulnak, elnéptelenednek, a házak egyre összébb szorulnak... a falhoz lapulva nagy kínnal kúsznak át a keskeny közökön. Pál megáll, körülnéz, kiált, tapogat, Puskás nincs sehol. Rémülten belekapaszkodik az esőcsatornába s felkúszik a háztetőre. Keze vérzik, ruhája elrongyosodik: fent van. A köd elmaradt. A háztetők ragyogó holdfényben úsznak. Az ott a dóm, az ott az érseki templom... most már tudja az utat. S háztetőről háztetőre ugrálva, egyszerre csak a Baljonék házán van. Üres. Az ablakok összetörve, kifordulva sarkukból. Széltől űzött fehér ködfoszlányok gomolyognak végig

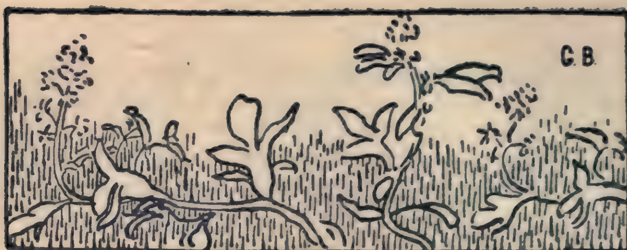
a szobákon. A kémények mellé huzódva gazdátlan macskák sikoltoznak. A cserepek és a vakolat éles zörejjel hullanak le a földre...

A meggyötört ifjú fölébredt. Homloka, teste csupa víz. Gyertyát gyujt és hallgatózik. Kint tombol a vihar, szakad a zápor, s a vízzel megtelt szakadékban a ház mögött mennydörögve rohan alá az áradat... Istenem, ez a fehér ország királynéjának látogatása... A tengerből szállt föl a fehér párával a felhőbe... a szél idehajtotta a felhővel... s most itt ostromolja, veri, könnyeivel öntözi a házat, mely megremeg a szenvedélytől, az indulattól... Ez az, ez az, Derry, a ki eljött utána...

Kiugrik az ágyból, neki veti a hátát a falnak, s az ajtóra szegezi tekintetét. Mintha azt várná, hogy egyszerre csak fölpattan, s belép rajta a hollandi kis lány... Az oláh és a magyar asszonyok pedig fölültek ágyukban és keresztet vetettek magukra. Ime, a magyar pap kiüzte hajlékából a garabonczást, s az most a prikulicsokat összeszedve, kitölti mérgét a falun. És sokan szentelt vízzel hintették meg a küszöbüket, hogy ott megtörjön a gonoszok ereje.

S a szegény fiú ott állt és nem tudott segíteni magán. Csak mikor elcsöndesedett a zivatar s derengeni kezdett a hajnal, akkor tért meg az ő nyugalma is. Fölment templomába, s két erős karját ég felé emelve, az imádság szárnyán gyönge szívét is oda igyekezett emelni.

Szegény tudós, bölcs ember, mit érsz a nagy eszeddel, a sok tudományoddal... ott vagy, a hol a tudatlan paraszt a babonájával... neked is megvannak gonosz szellemeid... multad rossz emlékei, melyek följárnak hozzád, mint a pásztorhoz a prikulics, a dráku, a Salamonar, a villi... csakhogy ő együgyű hókuszpókuszai mögé elsánczolja magát és nyugodt, de te, mint a gályarab a tüzes bélyegző nyomát, egész életedben hordod a lelkedbe égetett sebeket... Óh, jaj neked, jaj az intelligens embernek!

V.

A parókia tájáról a kurátor lesarlóztatta a füvet, gyomot, a diófa alá egy nagy czölöpöt ütött, rá asztalt és melléje padot csinált. Simándy ezalatt a második szobát a templomból áthordott padokkal berendezte iskolának, s egy hét mulva már a maga kenyerén élt. A konyhájába bevonult Sára néni, az eklézsia egyik régi harangozójának özvegye, a ki eddig úgy kézenközön, a jószívű emberek portáján szépen eléldegélt. Ő lett a gazdasszony, főzött, takarított, s közbe-közbe imádkozott. És alig gomolygott ki harmadszor füst a parókia kéményén, ime megjelentek a fecskék, s bár már másutt raktak fészket, ide jöttek a széles, száraz, tornáczeresz alá, melyre még tavalyról emlékeztek, hogy a legpompásabb, legbiztosabb hely az egész faluban. Egy reggelen mind a tíz régi fecskefészket tele találta Simándy vidáman csicsergő, kedves lakókkal, s ettől kezdve háza elvesztette sivár, embertelen jellegét. S a falu lakói általában kedvező jelnek vették, hogy a nagy tiszteletben álló madárkák siettek elfoglalni ősi helyüket s áhitattal tekintettek a komoly, ifjú papra, a ki kiverte a garaboncziást s vissza tudta hivni a fecskéket.

Egy vasárnapon a templomban hosszú fehérszakállu, ránczosképű öreg embert vett észre, a ki a prédikáczióját nagy figyelemmel hallgatta. A külföldi protes-

tánsok vallásosságáról, hatalmáról és erejéről beszélt. Áttért aztán az erdélyi fejedelmek korára és elmondta a hazai protestánsok küzdelmeit, szenvedéseit s mai állapotát. Hévvel, meggyőződéssel beszélt s hatalmas hangja betöltötte a puszta templomot. Elmondta, hogyan rázta őt föl közönbösségéből, mint egy égi szózat, Hamburgban a kivándorlók zsoltáréneke. S ő haza sietett, ide a félreeső völgybe, hogy a kevés számú hiveket összeszedje és megtartsa a nemzetnek. Szép és dicső dolog egy világbiró nagy nemzetet szolgálni, de mennyivel magasztosabb, lekesítőbb föladat egy kis nemzetet szolgálni, arczáról a munka verejtékét letörülni, sebeit bekötözni, s lelkét Isten felé vezérelni. *Vegyétek úgy, keresztény társaim, hogy mi itt egy régi magyar várnak utolsó ép bástyáját védelmezzük. Tartsunk össze, szeressük egymást, vigyázzunk, őrködjünk, hogy az ellenség erőt ne vegyen rajtunk.*

Istentisztelet után az öreg emberekkel összeállt a templom kapuja előtt, a falu dolgait megbeszélni, s minden egyes hivéről adatokat szerezni.

— Vette észre, tiszteletes úr? — szólt a kurátor, — itt volt a funtinelli remete.

— Ki az?

— Egy öreg birtokos úr, itt fent a havasok közt. Ritkán szokott megjelenni. Úgy látszik, az új pap hirére jött le, mert református ember. Emberkerülő, nem áll szóba senkivel, sok jót tesz, de a köszönetet nem szivesen fogadja. Azt beszélik, a forradalomban híres vitéz ember volt.

Mikor Pál haza ment, a funtinelli remete a diófa alatt a padon várta. A másik diófához két mokány hegyi ló volt kötve.

— Üdvözöllek, öcsém, én Zalathnay Gábor vagyok.

Pali is bemutatta magát.

— A templomban voltam, meghallgattam a papolásodat. Nem vagy közibénk való, nagyon tanult és okos vagy te Garabóra. Meg fogsz te innen szökni, fiam.

Pali szembe állt vele és ránézett.

— Olyannak ismert meg a beszédemből?

— Nem. A szíved helyén van és éreztem lelked forróságát. De éppen ezért el fogsz itt senyvedni, mert neked nem ilyen környezet való. Szivósságod elkopik, megtörik, lelked kipusztul, sivatag lesz, lesülyedsz, köznapi fráter lész és akkor majd kereket oldasz.

— Nem úgy, atyám, én készakarva választottam ezt a helyet. Az én lelkemet összetörte a szenvedés, mielőtt idejöttem, s itt fog megujhodni, megaczélozódni, összekalapálódni a küzdelemben.

Az öreg ránézett.

— Szenvedés? Gyermek, ne hivd ki magad ellen az eget. Mit tudsz te a szenvedésről? Mit tud a patak pisztrángja a vizek mélységeiről? Mit tud a veréb az ég végtelenségéről? Mit tudsz te az élet örvényeiről? Nézz rám, ki pelyhes állal láttam karóra tűzve apám fejét, láttam megbecstelenítve anyámat, nőmet s valamennyit megölve, két édes, kis gagyogó fiammal együtt...

Pali megdöbbenve nézett rá, Zalathnay lehajtotta a fejét.

— Csudálkozol, hogy e szörnyű emlékekre se fakad könny a szememben... Negyven éve annak... Elsirtam már minden könnyemet... De előbb vérben fürödtem, a lázadók vérében... azután Funtinellibe vonultam, ott kriptába tettem halottaimat és sirtam, sirtam, míg könnyeim patakja el nem apadt. És lecsillapultam. És jó ember lettem. És az Isten megáldott, mert az éj csendjében, mikor az álom tündére szememre ereszkedik, visszalopja szívembe a régi boldogságot... Álmomban minden éjjel két kis buksi fiammal játszom, a medvebőrön hempergünk, orromat, fülemet ránczigálják... Csak néha álmodom azt, hogy megdöbbenek: mert ime nekem olyan hosszú, hófehér szakállam van, a fiaim meg mindig olyan kicsinyek

maradnak ... Istenem, mekkorák volnának már! Már unokákat ringatnék a térdemen ...

Zalathnay fölkelt, föl és alá járt. Végre megállt Pál előtt.

– Nem ezért jöttem. De az az érzés vett rajtam erőt, hogy neked el kell mondanom mindent. Egy öreg szolgám nagy beteg, azt hiszem haldoklik ... rábirtam, hogy vegyen urvacsorát. Hozol neki?

– Kötelességem.

– Ebédelj meg, aztán az én két lovamon megyünk. Én majd a tarisznyából eszem.

Alig harangozták a delet, a remete és a pap lóra ültek és nekivágtak a havasoknak.

VI.

Az éjjeli vihar után remek friss volt a levegő az erdőben. A lovak vidám poroszkálással haladtak hegyre föl, völgybe le, áttörtettek vízmosásokon, melyekben még zuhogott a víz, s a két utitárs sokáig nem szólt egy szót sem egymáshoz.

Egy hegytetőn megálltak, lenyergeltek, Zalathnay füvet szedett marokra és megcsutakolta az izzadt lovakat. Mindezt szó nélkül. Szembe velük, a másik hegycsúcsról valami oláh pásztor botjára támaszkodva nézett le a völgybe. Zalathnay rámutatott.

— Nézz oda, fiam. Az ott az oláh nép története. Századokon át így néztek le biztos magasból a völgybe, hol azalatt a mi őseinket az ellenség öldöste. S mikor a mi udvarházainkból kipusztultak a lakók, akkor ők leszálltak a hegyekről, beültek a gazdátlan birtokokba, s azt mondták, hogy övék az ország.

Ettől kezdve Zalathnay beszédesebb lett.

— Én nem vétettem soha senkinek. Mindenkivel jól bántam. Miért bántottak engem? Miért irtották ki a családomat? Olyan emberek, a kik csak jóban részesültek tőlem. Engem is csak egy magyar kocsisom önfeláldozó hűsége mentett meg, az utolsó pillanatban. Bár ne mentett volna meg! Nem tapadna annyi vér a kezemhez. Mert rettentő boszút álltam. Mint boszuálló angyal dultam az oláhok közt... S az Isten azt mérte rám büntetésül, hogy hosszúéletű legyek, hogy

minél későbben láthassam enyéimet ott fent... Megálljunk! Itt pihenni fogunk.

Nemsokára egy tisztásra értek, melyen patak csörtetett végig. Ott újra lenyergelték a lovakat és legelni bocsátották, aztán lehevertek és vajaskenyeret, gyümölcsöt falatozva, friss havasi forrásvizet ittak rá. Még két pipa is előkerült Zalathnay iszákjából, füstölni kezdtek s hanyatt fekve, a kék eget nézték. Zalathnay lassan a földre eresztette a pipáját és elaludt. Jó sokáig aludt. Arcza kisimult és teljesen elvesztette komor kifejezését. Simándy meghatva nézte. Hirtelen, átmenet nélkül fölébredt és felült.

— Sokáig aludtam?

— Elég sokáig.

— Miért nem keltettél föl?

— Nem mertem. Arczán édes derű mutatkozott, s nekem az jutott eszembe, hogy bizonyosan a kis fiaival játszik.

Zalathnay elfordította fejét s fölkelt.

— Gyere utánam.

A tisztás egy sarkára vezette, s a bokrokat félrehajtotta. Egy sirdomb látszott kereszttel.

— Itt van eltemetve egy fiatal bécsi diák, a halálfejes légióból.

Körüljárta a sirt, a mely tele volt vadvirággal.

— Különös idők, érthetetlen idők voltak azok. Egy idegen harczol érettünk, a saját honfitársaink pedig föllázadnak ellenünk. Ez a lelkes stájer vagy tiroli gyerek elesik a magyar szabadságért, az oláh pedig, a ki velünk egy tálból eszik, dühödten, vérszomjan ellene tör. Hej, sok ilyen beszédes sirdomb van itt, szép Erdélyországban, de az élők nem értik meg a halottak szavát... Gyerünk!

Tovább lovagoltak, s most Simándy beszélt, elmondván születését, neveltetését és iskoláztatását. A mint belemélyedt, hangja egyre szakgatottabb lett s végre egészen eltompult. Zalathnay ránézett.

— Elég volt, fiam, ne folytasd. Emlékeiddel, látom, fájdalmaid visszatérnek. Még fiatal vagy, vigasztalódni fogsz és boldog leszel.

Rekedten felelt Simándy:

— Boldog leszek, remélem, de nem földi értelemben. Én a földtől, a sártól, a rögtől elszakítottam magam, atyám, s csak isteni és nemzeti hivatásomnak fogok élni... Jaj volna nekem, ha nem tudnék elszakadni a földtől!...

Sokáig hallgatagon haladtak odább. Egyszerre csak egy fensíkra értek, zab-, kukoricza- és krumpliföldek közé. Funtinellben voltak. Beértek a faluba, a mely rongyos viskókból állott, temploma nem volt. Csakhamar szemükbe tünt a kastély, Zalathnay háza. Egy oldalon mély vízmosás, a többi oldalon magas kőfal vette körül. Olyan volt, mint egy kis vár. Az egyik végén kápolna volt, ennek a kriptájában aludták örök álmukat a Zalathnayak háromszáz esztendő óta: ezek a hős és ingatag, cselszövő és szenvedélyes, vallásos és tivornyázó, nagyeszű és félbolond, vad, marcona, de utólérhetetlenül kedves erdélyi urak, kik a Kelet és Nyugat ott lefolyt nagy harczában oly csodálatosan fönn tudták tartani magukat, megőrizve annyira érdekes individualitásukat. Simándy különös meghatottsággal nézett az oszlopos magas tornáczra, szinte várta, hogy csatlósok, apródok futnak elő, megfogni a lovak kantárszárát. Aztán tekintete Zalathnayra esett, fáradt alakjára, ránczos arczára, ősz szakállára: ime a legvitézebb nemzetség utolsó sarja, a kinek összes vágya csak az, hogy odategyék a kriptába, ősei mellé... S akkor a ház pusztulásnak indul... köveit széthordják... s bele költözik a bagoly, meg a denevér.

Az istállóból egy oláh kocsis futott elő a lovakért.

— A papnak a lovait is bekötöttem, nagyságos úr.

Zalathnay meglepetve nézett rá.

— Miféle papét?

— Az oláh papét, instálom.

— Hát az mit keres itt?

— Nem tudom, instálom, csak jött és fölment a beteghez.

— Ki engedte meg? — ordította Zalathnay elvörösödve.

— Instálom, Borka asszony tudja, — szólt a kocsis remegve és elvezette a lovakat.

Zalathnay fölsietett a lépcsőn, Gábor utána. A tornáczon egy félig parasztosan öltözködött öreg asszony jött eléje.

— Borka, ki rendelte ide az oláh papot?

— Maga a haldokló, instálom. Az ördög kínozza szegényt és szeretné, ha kiüznék belőle. A haldokló kivánságát nem szabad megtagadni, nagyságos úr.

— Hol az a pap?

— Most ölti fel a misemondó ruháját.

Zalathnay be akart rohanni, ekkor Pál megfogta a vállát.

— Vezessen a beteghez. Ne foglalkozzunk mással.

A ház tulsó oldalán volt a cselédek traktusa, odamentek és beléptek a beteghez, a ki nagyon öreg ember volt.

— György szolgám, ismersz? — kérdé Zalathnay.

A cseléd intett, hogy ismeri.

— Nézd elhoztam a papunkat, hogy föladja neked az Úrvacsorát.

A cseléd Pálra nézett.

— Szenvedek, — nyöszörgé.

— Megfognak enyhülni kínjaid, figyelj Isten szolgájára.

Borka vánkost tett a beteg feje alá és félig felültette. A nyitott ajtón lassankint több-több cseléd szivárgott be. A folyosón is parasztok voltak, a kik letérdeltek, keresztet vetettek magukra és mormogva imádkoztak.

Simándy magával hozott pakkjából elővette palástját, az ütött-kopott kelyhet, bort töltött bele, s egy

tálczán kenyeret szelt. A palástot magára vette, kezét összekulcsolta és fohászkodott:

— *Kegyelmes Isten! Téged óhajt és vár a nyomorúság terhe alatt elalélt lélek! Jőjj, óh, jőjj, irgalom Istene, erősítsd és vigasztald a te szegény, beteg szolgádat, Amen.*

Itt a bibliát a kezébe vette, égre emelt tekintetét a betegre sülyesztette, s így szólt:

— *Keresztény társam! Ohajtottam, hogy mostani nyomorúságod közepett az Úr szent vacsorájában részesülj és ezáltal lelki vigaszt találj az Istennél. Ime, eljöttem hozzád, mint az én Uramnak, a Jézusnak szolgája, a te óhajtásodra. Kivánom, hogy legyen az Úr szent vacsorájában való részesülésed hitednek erősítésére és a lelkednek megnyugtatására.*

Jézus érettünk, bűnös emberekért halt meg a keresztfán és mikor az ő halálát emlegetjük, ugyanakkor saját bűnös voltunkról is meg kell emlékeznünk. Emlékezzél meg te is a Jézus kínos haláláról, de emlékezzél meg egyszersmind arról is, hogy te is bűnös ember vagy és neked is szükséged van az Isten bűnbocsátó kegyelmére. Jer azért, emeld föl szivedet az Istenhez és imádkozzál.

Könyörülő Isten! a te szent fiad én érettem is szenvedett és meghalt a keresztfán. Bocsásd meg, a mit életemben ellened és törvényeid ellen vétettem, hogy ha betegágyamból a koporsóba kellene is szállanom, lelkem hozzád mehessen, a Krisztus érdeme által megtisztítva, ártatlanul.

A beteg merőn nézett a papra, lassan összetette kezeit és utána mormogta az imádságot. Az imádság után a pap kihirdette a bűnbocsánatot és így fejezte be:

— *Az irgalmas Isten készítsen el szent lelke által és tegyen szent fia asztalának méltó vendégévé, Amen!*

Akkor a kehelylyel és a kenyérrel odalépett a beteghez, s e két szín alatt kiszolgáltatta neki az Urvacsorát. A beteg ezalatt nyugtalanul futkosó tekintettel az ura szemét kereste. De Zalathnay nem nézett rá. Térdre roskadt és ő is fölvette az Urvacsorát. Eszébe jutott, hogy mikor volt az ő házában utóljára magyar pap: a

mikor a kisebbik fiát keresztelték. És két nagy könnycsepp gördült végig az arczán.

A pap halkan suttogta, miközben az Urvacsorát osztotta:

— *Részesüljetek a Jézus megtöretett testének és kiontott vérének jegyeiben, mint a bűnbocsánat és üdvösség igéretének pecsételeiben.*

Azután emelt hangon így folytatta:

— *Íme, szenvedő testvérem, megadta az Isten szíved kívánságát, hogy részesülhettél a szent vacsorában. Oh, szolgáljon ez hited erősítésére és lelked megnyugtatására, hogy béketűréssel hordozd a rád mért szenvedést és nyugodt lélekkel várjad Isten akaratának rajtad való beteljesedését akár az életre, akár a halálra. Most pedig jer, emeld föl ismét szívedet az Istenhez és imádkozzál:*

— *Jó Istenem, édes atyám! te vagy nekem egyedüli örökségem, te benned nyugszik meg az én lelkem. Légy áldott, hogy a nyomorúságban is velem vagy, vígasztalsz, bátorítasz és az örökkévalóságba menetelre előkészítesz. Kész vagyok, uram, hozzád menni, mihelyt akarod és Idvezítőmmel én is azt mondom, «legyen meg a te akaratod», de míg e földön éltetsz, adj erőt a szenvedes elhordozására, hogy ne zúgolódjam ellened. Mikor pedig elhozod utolsó órámat, atyám! vedd magadhoz lelkemet és dicsőíts meg engem te magadnál. Amen.*

Itt a pap kis szünetet tartott, aztán kezdé:

Mi atyánk, ki a mennyekben vagy, szenteltessék meg a te neved, legyen meg a te akaratod . . .

Itt a beteg szeme fölragyogott, keresztet vetett magára s oláhul elmondta hangosan a Miatyánkot.

Simándy megvárta, míg szaggatott hangján végigdöczögött az imádságon, akkor kiterjesztette föléje kezeit és elmondta az áldást:

A jó Isten hallgassa meg kérésedet, nyugtassa meg a te lelkedet s adjon testednek megkönnyebbülést a lélek nyugalma által. Amen!

A szertartás véget ért. A fiatal pap hátra lépett.

— No György, öreg szolgám, — szólt Zalathnay, megnyugodtál?

Az öreg kétségbeesett tekintetet vetett urára. Kis ideig habozott, aztán halkan így szólt:

— Én jó gazdám, bocsáss meg öreg szolgádnak ... de hallom, a halál kopogtat az ajtón ... ne engedd elveszni hív szolgádat ...

— Mit akarsz?

— A tiszteletes úr elvégezte a dolgomat a Dumnezeuval ...

Itt megakadt. Majd rekedten folytatta:

— De engem a drak fojtogat ... érzem, hogy bennem van ... nem enged általmenni az idvesség kapuján ... leránt a kárhozatba.

Ordított és kimeresztette szemeit.

— Hozzátok a papot, a kiért küldtem. Ki volt érte Garabón? Pénzt is küldtem vele. Az oláh papot! Hát olyan rosszul bántam veletek? Azt akarjátok, hogy pokolra menjek? Hol a kereszt? A gyertya? A füstölő? Hatalmat vesz rajtam az ördög ... Segítsetek!

Hangja zokogásba fulladt ... a félelemtől hangosan vaczogott a foga. Simándy halálsápadtan nézett a boldogtalanra. Minden kiáltása úgy hatott rá, mint egy baltacsapás a fejére. Már ebben kipusztult a hit és rabjává tette a babona. A saját papja csak olyan ember neki, mint ő maga, legföljebb tudósabb ... és föléje magasodik a másik, a ki azt hirdeti, hogy az Isten minden hatalmat az ő kezébe adott ... a ki uralkodik az ördögön, a rossz lelkeken ... a ki nélkül nem üdvözülhetsz, ellenben pokolra juthatsz, ha ő akarja. A ki áraszthat rád fehér napokat és elboríthat fekete napokkal, a hogy a kedve tartja. S a mint a beteg ott sikoltozott és fetrengett, a fiatal pap előtt feneketlen mélység és mérhetetlen távolság nyilt meg. Előtte állott az ellenség: Bizáncz! A pompa és a külsőségek diadala a lényeg fölött, a babona diadala a hit fölött ... Mint a kénköves füst, a földre lapulva kúszik szét közöttünk

a bizánczi hit, ez az Ázsia miszticzizmusával, Egyiptom bűvészetével összekevert kereszténység, mely a szlávok pogánykori hitvilágát is megőrizte . . . ez a hit, mely bilincsekben tartja a szabad akaratot s az Isten tiszteletét az ördögtől és a gonosz lelkektől való félelemmel tartja fönn. Ez az ördög diadala az Isten fölött! Ezzel a hatalommal mersz szembeszállni, óh gyönge ifjú, puszta falú kopott templomoddal, egyszerű imádságaiddal, bibliáddal? A Keletnek üzensz te háborút? . . . Daczosan rántott egyet a vállán . . . Eszébe jutott, hogy egykor Botond bárdjával bevágta Bizáncz kapuját . . . és ökle összeszorúlt, mintha ütni akarna . . . Aztán nekidűlt a falnak, mert a feje szédült a mélységes és sötét dolgoktól, melyek fején átvillantak . . .

Kint megszólalt a csengetyű. A cselédek, a parasztok letérdeltek . . . Két ministráns gyerek lépett be, füstölővel, gyertyával . . . Zalathnay az ajtóhoz ugrott, fölegyenesedett, s az a gyilkos düh jelent meg az arczán, melylyel egykor harczba indult, családját megboszulni. És ekkor Simándy szelíden lefogta karjait és félrehúzta.

És jött a garabói oláh pap, kettős kereszttel a kezében és a beteg ágyához közeledett. S a beteg lecsendesedett és rajongással szegezte tekintetét a papra. És a pap elővette nagy könyvét és megszólítván az ördögöt, kiűzéséhez fogott ezen igékkel:

— *Megátkozlak téged, a gonoszság és a gyalázat kútforrását, az ellenkezés és galádság kezdőjét és létrehozóját! Megátkozlak téged az égi fényből kitagadott és kevélységed miatt a mélység sötétébe taszítottat. Megátkozlak téged és minden akaratodnak engedő erőt. Megátkozlak téged, tisztátalan lélek, az Istennel, Adonaival, Eloival, a mindenható Istennel! Menj ki és távozz Gyorgyéból, Isten szolgájából. Megátkozlak téged az Istennel, ki szavával teremtett mindent, ki alkotta a látott és nem látott természetet, ki teremté az embert az ő képére, ki előbb ezeket angyali örködésével megvédte, ki a magasból vízzel fullasztá meg*

a bűnt, s az ég alatti mélységeket kitárá és a tisztátalanságot cselekvő óriásokat megrontá és ama becstelenek tornyát szétrombolá — és tűzzel és kénnel égeté meg Sodoma és Gomora lakóinak földjét, minek tanújaként füstölög az olthatatlan füst; ki vesszővel elválasztá a tengert és a népet száraz lábbal vezeté át s Fáraó zsarnokot és Isten ellen küzdő hadseregét habok közé temette örökre . . . Megátkozlak azzal, ki a szelet megdorgálá és lecsendesíté a tenger viharát, ki elűzé az ördög seregét.

Félj, fuss, hordd el magad, távozzál, tisztátalan és förtelmes ördög, a ki a mélységből való csalárd vagy és alak nélküli, látható szemérmetlenségre, látható álnokságra; bárhol légy, avagy menj: akár te vagy maga a Belzebub, akár a megrázó, akár kigyó képében, akár vadállat alakjában, akár mint a pára, akár mint a látható füst, akár mint férfi, akár mint nő, akár mint állat, akár mint madár, akár mint éjszakán beszélő, akár siket, akár néma, akár rögtön megrémítő, akár összetörő, akár leselkedő, akár nehéz álomban, akár betegségben, akár tehetetlenségben, akár kaczagásra gerjesztő, akár könnyeket okozó, akár bujálkodó, akár kéjes könnyekre fakasztó, akár büdös, akár kivánságos, akár gyönyört adó, akár mérgező, akár szerelemben megőrült, akár csillagokból jósló, akár házi kuruzsló, akár szemérmetlen, akár veszekedő, akár állhatatlan és a hold szerint változó, akár valamely időben visszatérő, akár reggeli, akár déli, akár éjféli, akár késői vagy hajnalhasadti, akár önként lepted meg, akár valakitől küldve vagy, akár váratlanul érkeztél, akár tengerből, akár patakból, földből, kútból, omladékból, sírból, tóból, nádasból, iszapból, völgyből, erdőből, fákból, madarakból, akár dörgésből, akár bányatetőből, vízfürdőből, pogány temetőből, akár a honnan tudjuk, akár a honnan nem tudjuk, akár ismert, akár ismeretlen, akár nem látott helyről: távozzál és költözzél, szégyeld meg magad az Isten keze által alkotott és diszített képtől.

Félj a megtestesült Isten hasonlatosságától és ne rejtsd el magad Gyorgyéba, Isten szolgájába, mint vasbot, tűzkatlan, pokol és fogak csikorgatása, — lázadásod büntetése

vár . . . Félj! Fuss! Hallgass! Ne térj vissza, se el ne rejtőzzél más tisztátalan lélekkel, hanem térj nedv nélküli puszta, műveletlen földbe, melyen ember nem lakik, csak az Isten látogatja, a ki megöli mindazokat, a kik megsértik és leselkednek az ő képmása után; ki a sötétség lánczaival bilincselve adott át a pokolnak téged, a gonoszságok föltalálóját és elkövetőjét — ördög! Mert nagy az Istentől való félelem és nagy az Atya, Fiu és Szentlélek dicsősége, most és mindörökké. Amen.

És a beteg elaludt és arcza mosolygott. Simándy megtörölte izzadt homlokát, kézen fogta Zalathnayt és kivonszolta.

— Itt a csatát elvesztettem, — mondá halkan és szomorúan.

— Én meg ezt a világcsaló papot becsukatom, — dörmögött Zalathnay.

Simándy fejét csóválta.

— Az áfuriszálást már Bethlen Gábor fejedelmünk eltiltotta, — folytatta Zalathnay, — s be is csuktak e miatt egy csomó papot.

— De ha a nép lelkének ez kell. Ha ez megnyugtatja, boldoggá teszi, van-e jogom útját állni? A beteg ember, a haldokló ágyánál megszűnik a vallási kérdés. S ha a beteg egy útszéli czigányasszonyt hitt volna, hogy ráolvasson: annak se állhattam volna az útját nyugodt lélekkel.

Zalathnay szobájába értek. Az öreg lehevert egy medvebőrrel letakart divánra, Simándy pedig az ablakhoz állt. Hosszú szünet támadt, mind a kettejükben borzongott még az elmult századokból maradt, imént hallott sötét átok.

Végre megszólalt Zalathnay:

— Hallod fiam, eredj te vissza nagy Magyarországba, azok közé a boldog magyarok közé, a kik odaát azt hiszik, hogy ebben az országban nincs semmi baj. A kik nem hallják a düledező végvárak le-leomló falának robaját. Mit keressz te itt? Mit akarsz te itt? Fáj a szívem, hogy itt látlak. Mit keres a pálma a jégsivatagon?

Simándy összefont karokkal megállt a vén ember fölött.

— Mikor Pompejit kiásták, a város kapuja mellett találtak egy kővé vált római katonát. Egy közönséges, rosszul fizetett közkatonát. Odaállította a tisztje, hogy őrizze a kapút. A föld megrendült, a Vezuv elkezdett mennydörögni. Lángoszlopok törtek elő kráteréből, a lakosság menekült. A katona ott maradt őrhelyén. Fekete füst terjedt el a földön, forró hamú esett az égből, a gyilkos forróságú láva sisteregve ömlött alá a hegyről. A katona ott maradt őrhelyén. A láva elborított minden utczát és emelkedett. A nép egymást gázolva, sikoltozva menekült a katona mellett el, ki a városból. A katona a kapu falának támaszkodott, keményebben megmarkolta a kardját s nem mozdult onnan. Ott halt meg, a parancs, a kötelesség oda szegezte; egyedül ő nem vesztette el a fejét az általános rémületben . . . Az a római katona én vagyok.

Zalathnay felkönyökölt s néma csodálattal nézte, hallgatta a fiatalembert . . . Az est árnyai lassankint ráborultak a tájra. Az erdőből halk zúgás hallatszott, mintha az aludni térő fák gyöngéden búcsúznának egymástól. Néha valami láthatatlan éjjeli madár éles vijjongása ütődött idáig. Az öreg Zalathnay feje fáradtan lehanyatlott és elaludt . . . Kis idő mulva megcsendült a kápolna lélekharangja, Simándy fogta a bibliáját és távozott. Éjjel ébredt föl az aggastyán és szolgáinak csöngetett. Az udvaros, a ki ajtaja előtt összekuporodva aludt, bejött égő gyertyával.

— Mit csinál György?

— Meghalt, uram, az örök világosság fényeskedjék neki.

— Hol a magyar pap?

— Imádkozva virraszt a halott mellett, az asszonyokkal.

— Hát az oláh pap?

— A birónál kártyázik.

VII.

Itt a havasok közt télen egyforma fehér minden, tavaszszal és nyáron egyforma zöld minden. Az igazi színpompás, tarka világ csak őszszel kezdődik.

A természet itt akkor öltözködik föl legszebben, mikor meghalni indul.

A rengeteg erdő nagyon lassan hullatja leveleit. A levelek szivósan, sokáig ragaszkodnak az ághoz, az élethez. Először elkezdenek sárgulni, négy-ötféle sárga színt öltenek föl; azután egy részük átmegy a piros színbe, a pirosnak tízféle árnyalatába. S a pusztuló őserdőkben ilyenkor a legélénkebb, a vérvörös szín az uralkodó. Mellette vannak még zöld, sárga és fekete foltok. Azt hiszed, tündérkertben jársz, pedig itt nem tündérek űzik pajzán játékukat, hanem a halál járkál nehéz léptekkel.

Ez időtájt kelt útra Simándy a kurátorral, egy jól megrakott szekéren Baltavár felé, mely a hozzájuk legközelebb eső kis város volt. A kurátor a kukoriczáját vitte eladni, Simándy pedig fölhasználta az alkalmat, hogy egy kicsit emberek közé menjen, s egy láda könyvet, melyet a püspök küldött neki, a városban átvegyen. Gyermekes öröm fogta el, mikor egy csomó, szép sorban álló kőházat megpillantott, s egész élvezettel sörözött a vasúti állomáson, nézve, hogy robognak be prüszkölve a vonatok. Azután elment a vásárra, s a vidék-

beli néppel beszélgetett, majd pedig beült a czukrászdának nevezett kávéházba s kéjjel szürcsölte a rossz feketekávét, melyet egy kisasszony eléje tett, s megelégedéssel hallgatta egy környékbeli gazdasági gyakornoknak ugyanezen kisasszonynyal folytatott együgyű és érdektelen fecsegését. Szinte röstelte, mikor rajtakapta magát azon, hogy jóleső érzés tölti el. Hát már annyira elközönségesedett volna, annyira elunta volna magát, hogy ilyen semmiségeken is szórakozik? Szidta magát, mint gyönge karaktert s egyszerre üresnek találta az egész kis várost és ostobának a kávéházi környezetet.

Éppen fizetni készült, mikor két nő lépett a kávéházba. Anya és leánya. Fekete volt mind a kettő. Az anya nem öreg, de koravén, mint a román nők általában. A lány ugyanabból a fajtából volt, mely hamar érik, de hamar el is hervad. Most kezdett még csak érni. Hollósötét haja francziásan volt föltűzve, nagy, fekete szemei kaczér kiváncsisággal jártak körül, s ha beszélt, éles, hófehér fogai csak úgy villogtak. Elegáns úti ruhája csak úgy feszült rajta. Simándynak — nem tehetett róla, — örömet okozott a nézése. Mikor a leányt nézte, talán nem is rá gondolt, hanem azokra a rég elmúlt időkre, mikor még ő is hallgatta az úri ruhák suhogását . . .

A hölgyek fagylaltot rendeltek, s mikor nem kaptak, ezen francziául fejezték ki megbotránkozásukat. Utána jegeskávéval tettek kisérletet. Mikor ez se sikerült, hideg kávét rendeltek habbal s egy csomó süteményt hozzá, de mindent rossznak és állottnak találtak. A mama franczia és német szavakkal kevert román nyelven a nagyszebeni és tusnádi kosztot dicsérte, a leány azt emlegette, hogy Bukarestben minden olyan finom, mint Párisban, s nekik a leánynevelő kolostorban olyan franczia szakács főzött, a ki azelőtt a királyi udvarnál szolgált. Azután egy három nap előtt lezajlott nagyszebeni bálról merültek szapora beszélgetésbe, de ezt

már románul, s a lány különös elragadtatással beszélt a katonatisztekről, mint figyelmes gavallérokról és fess keringő-tánczosokról. Simándy azt is megtudta, hogy a szebeni ezredet nemrég hozták haza Bécsből, s ez nagyban fokozta a tisztikar nimbusát.

A két nőt a beszélgetésből egy-egy parasztembernek a belépése zökkentette ki. Ezek egy-egy kupicza pálinkát fölhajtani jöttek. Ilyenkor a lány mindig elfintorította az arczát és zsebkendőjét az orra alá tartotta.

— Jaj, mama, ha meggondolom, hogy mi vár rám otthon, kétségbe vagyok esve. Ez a parasztszag, a mely megcsap, keservesen emlékeztet jövő életemre.

— Ne légy hálátlan, Florica! Két télen nevelkedtél Bukarestben, kimulattad magadat elégszer Szebenben és Tusnádon. Ideje, hogy haza gyere. Hát nekünk ne legyen benned semmi örömünk?

A leány nagyot sóhajtott.

— Azt látom, hogy a papának szép összeköttetései, nagy protekcziói vannak s azt mégse tudja kivinni, hogy abból az utálatos fészekből jobb helyre, valami városba tegyék át.

— Hadd el, több jövedelmünk van itt, mint akárhol másutt . . .

— Csak legalább a zongorám hamar megjönne.

A mama nemsokára csengetett és román aranynyal fizetett. A fölszolgáló kisasszony odahozta Simándyhoz, megkérdezni, hogy jó pénz-e? A lány ekkor emelte tekintetét Pálra, s Pál úgy érezte, hogy ebben a tekintetben lenézés van. A gazdag oláh lány rögtön tisztában lehetett vele, hogy ez egy szegény kálvinista pap s a szerint rendezte be tekintetét. Pál elpirult, fizetett és otthagyta a kávéházat.

Odakint azonban elröstelkedett. Miért nézte volna le őt a leány? Van-e joga hozzá? Van-e oka rá? Honnan veszi ő ezt az ostoba gondolatot? Iszonyúan haragudott magára, hogy ilyen együgyűnek kellett magát találnia. Szinte kedve lett volna visszamenni és meg-

mondani nekik: nem olyan egyszerű, Kolozsváron soha túl nem járt falusi pappal van ám dolguk. Ezért az utolsó gondolatért aztán még jobban haragudott magára. Hát miért volna abban restelni való, ha valaki nem járt túl Kolozsváron?

Mikor este hazament a *Brassó városához* czímzett fogadóba, Benedek kurátor uram, a ki szerencsésen eladta a kukoriczáját, azzal fogadta:

— No, tiszteletes uram, szerencsével jártam, mert még fuvarom is akadt hazafelé.

— Kicsoda?

— Az oláh papnénak és a lányának a podgyásza.

— A garabói oláh papné, meg a lánya?

— A'bizony. Most jöttek haza Rumániából.

— Egy lilába öltözködött időses asszony és egy szürkeruhás fiatal lány?

— Az. Ösmeri őket?

— Nem. Csak a kávéházban láttam. És elfogadta a fuvart?

— Nem egészen. Ugy félig. Mert azt mondtam nekik, hogy a papommal vagyok itt, s ő neki is lesz még beleszólása.

Palika homloka ránczba húzódott.

— Hát csak fogadja el, kurátor uram.

— Ugy-e, azért megférünk mi ketten a szekeren?

— Nem. A könyves ládámat tegye föl. Én majd haza megyek gyalog.

— Gyalog? Azt csak nem engedhetem, tiszteletes úr.

— Én pedig nem mehetek az oláh pap podgyászos szekerén. Megértette?

— Meg. Igenis. De nagyon.

Azzal égő pipájának lecsukta a kupakját, az egész készséget zsebretette s fölment a korcsma ebédlőjébe. A garabói papné és leánya ott vacsoráltak. A kurátor egész illedelemmel odalépett:

— Instálom, tisztelendő asszony, nem vihetem Garabóra a podgyászt.

— Miért?

— Hát úgy határoztuk a tiszteletes úrral, hogy magunknak is van egy kis czók-mókunk, a két lovam nem igen bir el többet, mint ezt, meg kettőnket.

— Ezt a papja nélkül is tudhatta volna.

— Tudtam én azt, instálom, de nem voltam benne bizonyos. De most, hogy a tiszteletes úrral beszéltem, egészen tisztába vagyok vele.

— Hát most, késő este, hogyan kerítünk szekeret a pakkunknak? Magunknak is csak nagynehezen kaptam fiakkert.

— Majd én megpróbálok szerezni egyet, — ajánlkozott Benedek uram, — hiszen szekeret könnyebb kapni, instálom, mint hintót az asszonyságok számára.

— Próbálja meg, barátom, kap majd borravalót.

Benedek uram csavart egyet a bajuszán.

— Nem ismer engem a tisztelendő asszony? Én vagyok a kurátor. A jó szó az irányadó nálam, nem a borravaló. Majd visszajövök. Jó egészséget kivánok.

— Milyen büszke nép! — szólt a lány, újra beparfümirozva zsebkendőjét.

— Ugyancsak kellemetlen dolga lenne az apádnak, ha ennyi esze volna a parasztjainak.

Egy pár percz mulva újra beállított Benedek uram.

— Rendben van a dolog.

— Van fuvaros?

— Nincs, de lesz. Ha nem hozok reggelig, magam viszem Garabóra a tisztelendő asszony podgyászát.

— No, úgy-e, hogy elbirják a lovai?

— El, mert ebben az esetben a tiszteletes úr gyalog megy haza.

— Ej ha, de udvarias ember. Pedig apád azt írta róla, hogy egy vad, visszavonult remete, a ki gyűlöli a világot.

Benedek uram az első mondatra felelvén, így szólt:

— Nem úgy van, könyörgöm, mert a tiszteletes úr semmi áron nem akarja, hogy én a fuvartól elessem.

Én pedig nem akarom, hogy ő gyalog menjen haza. Ebbe' hát össze vagyunk még egy kicsit külömbözve.

Florica fehér fogait egy körtébe merítve, szólt:

— De hát híjjuk meg azt a szegény fiút a mi kocsinkra, a bakon pompás helye lesz. Kend pedig vigye a podgyászunkat.

Benedek uram kettőt köhintett.

— Bajos, instálom. Nagyon bajos. Mert a mi papunk aligha ül föl az oláh papné bakjára, ha már a bagázsiás kocsija se kell neki.

(Benedek uram addig diplomatizált, míg végre kikottyantotta az egész tényálladékot.)

— Ugy? — szólt dühösen a papné, — hát akkor pusztuljon innen, szemtelen paraszt.

Benedek uramnak egyet villant a szeme, de nem szólt. Csak föltette a sipkáját, kivette alvó pipáját, a nadrágján végigrántott gyujtóval rágyujtott, négy-öt füstfelhőt fújt, ezzel szélnek eresztette a mérgét. Aztán, miután magaviseletével bebizonyítottnak vélte, hogy nem imponálnak neki, csöndes hangon megszólalt:

— Jó, jó, tisztelendő asszony; de azért kocsi lesz, mert megigértem.

Ezzel köszönés nélkül eltávozott.

VIII.

Simándy a korcsmaszín alatt hált, Benedek uram kocsijában. Hajnalban a gazda fölkeltette, s jelentette neki, hogy indulnak. A papné podgyászának szerzett egy becsületes fuvarost, természetesen magyar embert, mert különösen a papné goromba szavai után érezte, hogy a pap pénzét azért is magyarnak kell juttatnia.

Félhomály volt még, mikor a csengős lovakkal kihajtottak az állásból s az alig ébredező kis városon áthaladva, nekivágtak a távoli havasoknak. Virradat felé egyre hidegebb lett, s Benedek uram ugyancsak takargatta a papját ködmennel, lópokróczczal, hogy meg ne vegye az őszi hajnal fogas hidege . . . Mikor a városból az egyenes, köves útra kiértek, szépen elbóbiskoltak mind a négyen: a két ember és a két ló. Így ballagtak a szentpáli csárdáig. Ott kezdődött a járhatatlanabb, kanyargós, sáros hegyi út. Innentől kezdve Benedek uramnak, meg a két lónak ébren kellett lennie, a pap szundikálhatott tovább. Benedek uram tehát leszállt, székely abrakot adott a lovainak, a mi abból állt, hogy sörényüknek a homlokukba lógó czafatjain jókorákat rántott, megrázta a négy lőcsöt, megnézte a kerékszöget, s jelentette a papjának, hogy minden rendben van, Isten nevében fölhághatunk a havasokra.

Pali pedig fölnézett a sötétségbe burkolt hegyóriásokra, melyeknek hallgatag tömege mögött kelőben

volt a nap és aztán visszanézett az elhagyott síkra, melynek lebegő, könnyű páráit a pirkadás első sugarai már megaranyozták. Előtte fagy és homály, mögötte melegség és fény. Egy kis borzongás futott végig rajta. Szörnyű elhagyottnak érezte magát, a szívén át-átnyilalt valami névtelen fájdalom. Mi várja őt ott, a hová megy? Még csak egy hű kutya se fut eléje nyájas ugrással. És ekkor eszébe jutott: hátha visszafordulna? Mit érne vele? Ott sincs neki senkije. Idegen embertömegek. Közömbös sokaság. Hajtson, kurátor uram! Gyerünk haza. S nekivágtak a hegy egyik messziről tátongó szakadékának és elnyelte őket a homály . . .

Ugyanakkor a baltavári fogadó egyetlen tisztességes vendégszobájában Todorescu Florica, gömbölyű két karját anyja nyaka köré fonva, könyörgött neki, hogy hagyja még egy kicsit aludni. De az anyja nem hagyta békén, mert a fuvaros már egy félórája türelmetlenkedett a tornáczon, hogy a pakkokat fölrakhassa. A szép Floricának kénytelen-kelletlen föl kellett kelnie, mert a ládák és kofferek a szobájukban voltak. Egy vörös pongyolát vett föl, s miközben anyja a haját kezdte fésülni, bejött a fuvaros a háziszolgával.

— Megálljon csak, — szólt Todorescuné, — kicsoda maga?

— Én, instálom, Gál András, helybeli polgár vagyok.

— Magát Benedek uram, a kurátor fogadta föl?

— Igenis, instálom.

— Hát ő hol van?

— Ő még kora virradatkor elindult haza a garabói magyar pappal.

— Ki áll jót azért, hogy nekünk semmi holmink el nem vész?

— Én magam, könyörgöm. Házam is van, földecském is van, keresheti rajtam a tisztelendő asszony nyugodtan, ha elveszítek valamit.

— Nyolcz darab.

— Majd megszámlálom, instálom.

Gál András gazda óvatosan átvett mindent, mindenről megkérdezte, hogy mi van benne, mert ha netán valamelyikben üveg volna, jobban kellenék rá vigyázni. Azután ajánlta magát és elment.

A hölgyek alája gyujtottak a szamovárnak és teát főztek. Florica lassan felöltözött, kis prémes bundát vett magára s kiment a tornáczra. Végiglátott a kelő naptól bearanyozott kis városon, s kitágult tüdővel szivta magába a friss levegőt. Aztán leszaladt a kertbe s az őszi virágokból szép bokrétát kötött. A czipője egészen átnedvesedett, úgy, hogy tiszta harisnyát kellett húznia. A lány dideregni kezdett, de két csésze forró tea helyreállította. Csak kissé sápadt volt az arcza. Anyja melléje állt és gyöngéden simogatta.

Todorescuék nagyon szerették a lányukat, s a világ minden kincsét ráköltötték volna. Todorescu, a garabói pap, nem volt szegény ember. A szétszórt havasi községben nagyon sokan laktak, s az oláh pap ezerféle módon meg tudta adóztatni a népét, mely különben is valóságos rajongással viseltetik a pópája iránt. A pap a népnek nemcsak a hitét, hanem a babonáját is szolgálja, s ha a hit gyengén fizet, annál dúsabban kamatozik a babona. Az oláh a beteg marhája ügyében is a papjához fordul. Az oláh a jószága ellopását nem a csendőrségnél, hanem a pópánál jelenti be, a ki a vasárnapi szent beszédbe szőve, átokkal sújtja a tolvajt, ha ennyi meg ennyi idő alatt nem jelentkezik. Az oláh maga, a papja tudtán kívül, nem is mer az Istenhez fordulni és pláne a paphoz fut segítségért, ha az ördöggel és a rossz szellemekkel van bajban. Mindez fokozza a pópa jövedelmét. Ezenkívül Todorescunak nagy összeköttetései voltak a nagyszebeni metropolitánál, honnan, mint rebesgették, tetemes segítséget kapott. Sőt a nemzeti komitében is voltak barátai, s így sikerült neki ahhoz jutni, hogy Florica ingyen alapítványi helyen nevelkedjék Bukarestben és Nagy-Szebenben. Todorescu azonban megelégelte

már lánya távollétét, s haza rendelte, mert attól félt, hogy hirtelen férjhez is megy, mielőtt az ő apai szíve kellőképp kigyönyörködte volna magát benne.

Így tartott hazafelé tizenhatéves korában Florica. S mivel egy nappal hamarább érkeztek, mint irták, Todorescu nem jöhetett eléjük, sőt még csak kocsit se küldhetett Baltavárra.

A rozoga baltavári fiakkerben hátradőlve, a szép lány nem foglalkozott a mával, a jelenvaló környezettel, hanem az elmult napok, hetek, hónapok emlékeinek élt. Eszébe jutott a bukaresti kolostori vizsga, hol a kitünőbb tanulók, köztük ő is, a jelenlevő román királyné saját kezéből Carmen Sylva műveit kapták meg. Lelkében zsongott emléke a vizsgai kirándulásnak Costanzába, a Fekete-tenger mellé, hol a tirgovesti kadétiskola növendékei bált rendeztek a bakfisek tiszteletére. Eszébe jutott, mikor már a mamával hazafelé jött, mulatozásuk Sinaiában, majd nyaralásuk Tusnádon, előkelő bojár társaságban, s őszi tartózkodásuk nagyszebeni rokonaiknál, hol különben Florica szintén több évig járt iskolába. S halkan dudolva, lábával és kezével jókedvűen verte a remek Strausz-féle keringők taktusát, mely a szebeni tisztikar mulatságáról maradt meg fülében. Mindez sokkal inkább elfoglalta, semhogy eszébe jutott volna körülnézni és észrevenni, hogy kocsijuk kidöczögött a verőfényes lapályról, s immár a nagy hegyek sötét árnyékot vetnek útjára.

Gál András uram pakkos szekerét elérték, el is hagyták s ekkor történt meg rajtuk, valami átkozott girbegörbe köves úton, hogy a kocsi egyik kereke összetörött és ők megrekedtek.

A fiakkeres oláhul jajgatott és magyarul káromkodott. E mellett a fületövét vakarta, de segíteni nem tudott. Kifogta a lovait, béklyóba kötve kicsapta legelni, ő maga meg pipára gyujtott s az árok szélére ült, mondván, hogy majd megsegít a jó Isten.

A jó Isten csakugyan küldött is segítséget, Gál

András uram képében, a ki egy óra mulva utólérte őket, mikor a papné már kezeit tördelte, hogy mi lesz velük ebben a vad rengetegben.

A fuvaros apróra megnézte a hibát.

— Ezt összeeszkábálni nem lehet, ehhez kovács kell. Ne tessék busulni, tisztelendő asszony, azért van feje az embernek, hogy gondolkozzék vele.

S elhallgatott egy darabig. Mutatta, hogy ő úgy tesz, a hogy beszél: gondolkozik a fejével.

— Én a podgyászt itt le nem rakhatom, hogy a dámákat tovább vigyem, mert nincs a ki vigyázzon rá. Hanem, frátye, — szólt a fiakkereshez, a ki áldott nyugalommal hevert a fűben, — aló mars, ülj föl a lovadra, eredj a garabói tiszteletes úr után és mondd el neki, meg Benedek uramnak a dolgot, majd ők tudnak segítséget. Frissen járj!

A fiakkeres csakugyan fölkapott a lovára és elporoszkált. Gál András pedig elővette a szalonnáját és kenyerét s jóizűen falatozni kezdett. A papék nyugalma is megjött, letelepedtek a fűre és süteményt ettek. Gál uram előkeresett a holmijából egy korsót, s nagy illemtudással üde, kristálytiszta vizet hozott nekik.

Florica kellemes meglepetéssel nézett az egyszerű emberre.

— Ihatik kisasszony bátran. Én még nem ittam belőle, — szólt Gál uram, félreértve a lány mozdulatát.

A papné úgy vélte, hogy illik vele konverzácziót kezdeni.

— De vajjon a garabói magyar pap küld-e nekünk segítséget?

Gál András furcsán nézett rá.

— Hogy küld-e? Már mér' ne küldene?

— Azt mondják, embergyűlölő.

— Nem lehet az, tisztelendő asszony, akkor a hivei nem szeretnék.

— Hát szeretik?

— Apjuk, papjuk, tanítójuk, barátjuk egyszerre. Nagyon elpálinkásodott ember lehet, a ki nem szereti.

Florica ásított. Gál uram odébb ment.

— Miféle fráter lehet tulajdonképp ez a pap? — kérdé a lány.

— Valami kétségbeesett éhenkórász, földhözragadt közönséges félparaszt alak lehet, s nagyon meglepne, ha igaz volna, a mit ez a paraszt beszél róla, — szólt a papné, — mert Garabóra ugyan nem jön másfajta, csak olyan elzüllött, mindenünnen kikopott vén káplán. A régiek mind ilyenek voltak. Csak akkor jutottak egy-egy jó falathoz, ha mi megkönyörültünk rajtuk. Alig van egypár hivőjük, az is mihozzánk jár templomba. Én nem is tudom, hogy apád miért nem intézkedik, hogy a nagy kőtemplomukat adják át nekünk... Háromezren fölül vagyunk s fatemplomunk van csak.

— Társaság van?

— No, szép társaság. Örülök, ha nincs. Ha néha egy-két pap eljön a szomszédból s ott tanyázik, kártyázik, iszik két-három napig... Isten ments meg tőle. Csak azért nem szólok ellene, mert az apádnak ez az egyetlen szórakozása... kivált mikor te se voltál itthon.

— De a faluban sincs senki?

— Senki. Éppen senki.

A lány elgondolkozva nézett maga elé. Most először tolakodott be egy kissé a multak kedves emlékeibe a jelen vigasztalan képe. Egyet sóhajtott és búsan szólt:

— Mivel fogom én itthon tölteni a telet?

Az anyja megcsókolta.

— Hát nem öröm az neked, hogy végre a szüleiddel vagy? Abban a házban, melyben születtél?

A lány visszacsókolta az anyját.

— Igaza van, mama. De azért mégis úgy beszél, mintha az én leányiskolai olvasókönyvemből lesné ki... Aztán meg ne vegye rossz néven, hogy egy kicsit sajnálom a vidám társaságot.

— Majd megszokol itthon. Csak apádnak el ne áruld a kedvetlenségedet.

— Oh, Isten ments, kimélni fogom a papa érzékenységét.

A fiakkeres a szelistyei csárdánál utólérte Simándy szekerét és előadta a bajt. Benedek gazda kedvetlen képet vágott a dologhoz, hogy végre is neki kell hazavinni a papékat, s haditanácsot tartott Simándyval. Aztán a kocsin lévő terüt lerakták a korcsmában, a szekérre szalmából jó ülést csináltak, pokróczczal leterítették s Benedek így visszament értük. Simándy a korcsmánál volt fölülendő a szekérre.

Lent, a baleset szinhelyén a két magyar először is egy fiatal fát szántalp gyanánt a törött kerék helyébe kötözött, hogy a fiakker azzal visszamehessen Baltavárra, aztán besegítették a hölgyeket a kocsiba, s megindultak.

— Hát a papját hová tette, kurátor uram? — kérdé nyájas, leereszkedő hangon Todorescuné.

(«Kurátor uram!» — mormogá Benedek — «nagyon szép, az este még *szemtelen paraszt*. Szép tőle, legalább azt mögböcsüli, a ki a bajából kisegíti.»)

— Hát bizony a tiszteletes úr ott vár ránk a szelistyei csárdában, — folytatta hangosan.

— Képzelem, dühös volt.

— Mér' lett volna dühös? Magyar ember szivesen segít azon, a ki bajba' van; hát még, ha hozzá pap is.

A papné nem beszélgetett tovább.

Dél felé járt, mire a szelistyei csárdához fölkaptattak. A papné is, a lánya is rosszul voltak már a döczögéstől, melyet a fédertelen kocsin elszenvedtek, s annak az óhajuknak adtak kifejezést, hogy itt pihenni és ebédelni szeretnének.

— Lehet, — felelt kurtán Benedek uram, s a korcsma elé hajtva, lesegítette a hölgyeket és aztán lovainak kifogásához látott. Azokra is ráfér egy kis pihenés.

A csárda szomorú, düledezett, ferde épület volt, mintha úgy vágták volna oda a hegyoldalhoz. Nem volt hozzá se udvar, se istálló, se szin, se ól. A küszöbön egy életúntnak látszó kutya üldögélt, mely álmosan, érdeklődés nélkül nézett az ujonnan jöttekre. Minek is érdeklődjék? Jöhet ide, a ki akar, nincs itt mit lopni, tehát nincs mit őrizni, s egy becsületes kutya, a legjobb akarat mellett is, dologtalanul kénytelen napjait lemorzsolni. A kutya mögött csakhamar egy oláh asszony jelent meg, a csárdásné, a ki fölismervén a papnét, kisietett, s kezet csókolt mindkettőjüknek.

A hölgyek bevonultak az egyetlen szobába, melynek ablakai zárva voltak, ellenben egy büdös, füstölgő olajos mécs égett egy szentkép alatt, s egy kicsit könynyítettek a miderükön.

— Tudna nekünk valamit enni adni? — kérdé a papné.

— Kezét csókolom, csak négy tojás van a házamnál, s azt már megrendelte ebédre a garabói magyar pap.

— Hát hol van az a pap?

— Fölment a hegyre.

— Hát híjja le, talán megosztja velünk az ebédjét.

— Hallom, jön is már.

És az asszony kisietett a szobából. Florica az ablakhoz ment és kilesett rajta.

Simándy hosszú messzelátóval a hóna alatt, s kezében egy nagy bokréta erdei virággal, akkor érkezett a ház elé. Kissé ki volt melegedve, s ez a pir merész és okos arczát széppé és érdekessé tette. Kigombolt ingéből csak úgy dagadt ki fehér, erős bikanyaka. Levette a kalapját, s régen nem nyirt szöghaja mint egy sátor hullott homlokára.

A mint a csárdásné kérését megértette, rögtön szólt:

— Mondja meg a tisztelendő asszonynak, hogy a tojás egészen az övék... De nekem adjon egy kancsó vizet, hogy a virágomat bele állítsam.

Mikor a virágjáról gondoskodott, Benedek urammal kiment az útra beszélgetni.

Florica visszafordult az ablaktól.

— Mama, milyen szépen beszél ez a fiatalember románul. Bukarestben sem hallottam szebbet.

— Ne mondd!

— Nem is lehet olyan paraszt, mint te gondolod, mert mikor látta, hogy már itt vagyunk, első mozdulata volt kibontott ingét begombolni és a nyakkendőjét felkötni.

— Lehet, hogy forgott már úri társaságban.

— És ha láttad volna, milyen gyönyörű, izléses bokrétát kötött... S a mint ideérkezett, azonnal vízbe állította. Gyöngéd lelkű fiu lehet.

Az asszony megterítette az asztalt s behozta a rántottát; Todorescuné a kézitáskájukból egy kis bort, hideg húst, maradéksüteményt, kenyeret vett elő. Florica megszólalt:

— Mama, hiszen mi túlon-túl el vagyunk látva. Ettől a fiatalembertől elvettük a kocsiját, elvettük az ebédjét. Meghihatnánk legalább.

— Megjegyzem, hogy én nagyon éhes vagyok.

— De én nem. Jut neki is bőven.

— No hát hívd meg, ha kedved tartja.

Az asszony ment és jött a követséggel.

— A tisztelendő úr köszöni a meghivást, de ő már hozzáfogott az ebédjéhez.

Florica megint az ablakhoz ment, megnézni azt az ebédet.

Egészen jó lehetett. Benedek uram leterített egy pokróczot, s közepébe tette a tarisznyáját. Aztán a tiszteletes úrral melléje telepedtek. Az iszákból előkerült egy jókora darab szalonna, fekete kenyér és zöld paprika. A szalonnát megpaprikázták, a paprikát megsózták, s jóizűen fölbicskázták.

Florica azonban az orrát fintorította, mikor elmondta az anyjának, a mit látott.

— Hadd el, annak az fejedelmi étel. A magyar, még ha gróf is, akkor is legkedvesebb eledele a szalonna. Parasztnak született ez mind, az bizonyos.

Ebéd után Florica és az anyja heverésztek egy kicsit s a pihenésből Benedek uram kopogtatása zavarta ki őket. Jelenteni jött, hogy be van fogva. A papnénak Simándy okozott egy kis gondot. Remélte, hogy lesz annyi szerénység benne, hogy megvárja Gál András pakkos kocsiját, s azon megy haza. De erről a reményéről csakhamar lemondott, hisz bizonyára örül a szegény feje, ha Todorescuékkal megösmerkedhetik és hozzájuk dörgölőzhetik, hisz ez az egyetlen jó ház itt messze környéken. Utasította is a leányát, hogy legyen leereszkedő hozzá, ha kocsijukra ül. Ne igen beszélgessen azonban vele, mert hátha ezt biztatásnak venné arra, hogy járjon a házhoz, s ezt Todorescu aligha szeretné, mert ki nem állhatja ezeket a dölyfös és hideg kálvinistákat.

Florica egy szürke selyem feredsét vett elő kézitáskájukból s turbánszerűleg a fejére csavarta... Pali nem állhatta meg, hogy bámuló pillantással ne adózzon neki, mikor a rozoga korcsma ajtajának keretében megjelent. Meghajtotta magát.

— Simándy Pál, garabói református lelkész vagyok.

A hölgyek üdvözlőleg biccentettek.

— Megengedik, hogy én is kocsijukon foglaljak helyet, Benedek uram mellett.

— Tessék! — felelt a papné és sokat jelentőleg nézett a leányára: úgy-e mondtam, hogy dörgölőzni fog.

A hölgyek felültek, Simándy a ládáját Benedek uram segítségével föltette a saroglyába, a gazda ujra székelyabrakban részesítette a lovait, s azzal a pap és kurátor fölültek az első ülésre — a pap is, Florica nagy csalódására háttal feléjük, pedig a leány eltökélte, hogy ezzel a furcsa koponyáju pogánynyal fogja az út hátralévő részének unalmát agyonütni. Ő, a Bukarestben előkelően nevelkedett alapítványi kisasszony, nagy mu-

latságot igért magának ez Isten háta mögött felnőtt medvebocscsal való beszélgetésből.

Simándy a legnagyobb nyugalommal elővette hollandi kis fapipáját s rágyujtott. Közbe a kurátorral beszélgetett. A lovak csak lépést haladhattak a rossz úton.

— Unalmas fajankó, — súgta az anyjának Florica, — bosszant, hogy itt a háta közepét bámuljam.

— Ugyan kérlek, nézz keresztül rajta, mintha ott se ülne.

Pali megérezte, hogy róla beszélnek.

— Talán a füst zsenirozza önöket? Arra csapódik.

— Óh nem, — felelt a leány, — csak pipáljon tovább.

— Kényelmesen ülnek? Talán lecsúszott az ülésről a pokrócz?

— Nem, nincs semmi baj.

Pali aztán tovább magyarázta a kurátornak, hogy mi a különbség az erdélyi ősz és a magyarországi ősz közt, hogy ez meg az a fa mióta tenyészik Erdélyben, hogy ez az erdő kinek a tulajdona, mikor lehet kivágni és hogyan lehet újra ültetni...

Egyszerre csak Florica megszólította:

— Mondja csak, uram, hol tanult ön románul?

— Hunyadmegyei fiu vagyok s gyerekkorom óta beszélem a nyelvet.

— S szeret románul beszélni?

— Beszélek, ha muszáj.

— Tehát nem szeret?

— Erre sohase gondoltam. A mikor csak lehet, magyarul beszélek, a mikor nem lehet, beszélem azt a nyelvet, a melyet az adott esetben kell beszélnem, — ha tudom.

— Úgy-e, mi önt föltartóztattuk útjában?

— Nem, kisasszony. A szelistyei csárdában úgyis meg akartam állni, hogy a hegytetőn levő várromokat megtekintsem.

— Miféle várromok azok?

— A Kendyek ősi fészke. Vagy háromszáz év előtt huszonkét napig védték kétszázan magyarok háromezer török ellen. S a védők mind egy lábig elestek.

— Sok ilyen várrom van Erdélyben?

— Nagyon sok, kisasszony, s mindegyikhez véres és szomorú történet fűződik.

— S maga ismeri mindezeket a történeteket?

Pali egészen hátrafordult.

— Hogyne ismerném, kisasszony, hisz hazám története ez.

Florica hallgatott egy darabig, aztán újra kezdte:

— Szereti a virágot?

— Nagyon szeretem, s kora tavasztól késő őszig nincs olyan nap, hogy egy bokrétával ne szedjek a mezőn. Ez az egyetlen kincsem, ezt bőven ontja elém a teremtő. S ha leülök egy virágos rét közepén, s szívom a föld illatát, szinte hallom a föld lélekzését is és lelkem mint a lepke csapong ide-oda a napfényben. Ez az én legnagyobb élvezetem... boldogságom...

— Nem fájdult még meg a nyaka? — szakította félbe Florica.

— A folytonos hátratekintgetésbe?

— Abba. Ugyan forduljon meg egészen és üljön szembe velem.

Simándy megtette. S a két bokréta, melyet mindegyik a kezében tartott, egészen egymás mellé került. És ekkor Simándy elkezdte a lánynak magyarázni a különbséget a mezei virág és a kerti virág közt. Mennyivel vadabb, bódítóbb, erősebb a mezei virág illata, mint a kerti virágé. A kerti virág már csak olyan, mint a mesterséges parfüm. Megmagyarázta a virágok jelentőségét, az úgynevezett virágnyelvet, elmondta híres emberek és asszonyok kedvencz virágait... Tompa virágregéi közül néhányat...

Florica elnevette magát.

— Jaj, de jó lett volna maga a botanika tanárának!

Ha eszembe jut, hogy gyűlöltem ezt a tantárgyat! Igazam is volt, oly szárazon adták elő, hogy hallatlan... Higyje el, hogy a rózsát máig se tudom a tulipántól megkülönböztetni...

— Hol járt iskolába?

— Szebenben és Bukarestben.

— Bukarestben? — s a fiu hangja egyszerre elvesztette melegségét.

Ránézett. Oly szép volt a lány. Föl volt villanyozva s nagy fekete szemei ragyogtak. És ő érezte, hogy egyszerre távolodik tőle... ez is Keletről hoz műveltséget, oda megy meríteni, mint öntudatlan eszköz elvakult emberek kezében... a kik ássák a medret, egyre mélyebben, egy hazában lakó két faj közt...

— Bocsásson meg, kisasszony, úgy érzem, a lábára léptem. Szűk ez a hely kettőnknek.

És ezzel visszafordult a kurátor mellé. Florica többet egy szót se szólt.

Otthon voltak. A falu végén Pali leemelte czók-mókját és ládáját s két arra menő oláhval haza indította. Azután udvariasan és tiszteletteljesen köszönt, de kezet nem fogtak. A kocsi tovább haladt. Ekkor vette csak észre Pali, hogy a bokrétájukat kicserélték. Rákiáltott Benedekre, a kocsi megállt, Pali utána sietett.

— Bocsánat, kisasszony, tévedésből elvittem a bokrétáját.

— Nem baj. Hagyott itt helyette szebbet.

— Hát ezt nekem adja?

— Magának.

— Köszönöm.

Némán megemelte a kalapját s a gyalogösvényen elsietett. Kis idő mulva megállt s a bokrétát arczához közelítette. Különös! Mintha ma a kerti virágok illata kábítóbb volna...

IX.

Sára néni, Simándy öreg szakácsnéja, egy kötényre való sárga virággal jött haza. A pap a ház előtt sétálva tanulta a vasárnapi prédikácziót. Sára néni leült a padra s elkezdett a virágból két koszorút fonni: egy kereket és egy keresztformájút. Simándy megkérdezte, mit csinál?

Az öreg asszony zavarba jött, egy kicsit köhögött, azután bevallotta, hogy a jövendőjét akarja ezen az úton megtudni.

— Hogyan?

— Földobom a háztetőre. Ha leesik, baj ér a jövő évben, tán meg is halok. Ha pedig fönn marad, jó esztendőm lesz.

— Hallja, Sára néni, én nem engedem meg, hogy maga ilyen babonaságot csináljon. Ha a pap cselédje is csinálja, mit szóljanak a többiek?

— Semmit, tiszteletes uram. Mindenki ezt cselekszi ma a faluban, akár magyar hiten van, akár oláh.

Simándy megszokta már erős lélekkel szeme közé nézni ezeknek a dolgoknak. Mit vesződjék ezzel az öreg asszonynyal, a kiben már megrögzött minden rossz szokás. Lehajtotta fejét és sokáig szótlanul nézte az öreg asszony babrálását.

— Kinek készíti a másikat?

— Az a keresztalakú, az férfinak dukál.

— Csak nem a kis unokájának szánta?

— Dehogy, nincs az még legénysorban. Nem arra való.

— Hát kinek?

Sára néni egy darabig zavartan ümmögött, de végre egyenesen kibökte:

— De biz én megvallom igazán, hogy a tiszteletes úr számára csináltam.

— No de ezzel már csakugyan eltakarodjék a házamnak még a tájékáról is. Nézze meg az ember.

Sára néni búsan sóhajtott s elvonult a kukoriczásba a virágaival, valami fa alá.

Szép őszi estén fölsétált a templomhoz, hogy az alkonyban gyönyörködjék. Az oláh pap háza felől rengeteg patália lármája hangzott oda. Egyszerre látja, hogy a kurátor nagy sebbel-lobbal feléje tart, s már messziről kiabál:

— Tiszteletes úr, tiszteletes úr!

— Mi baj, Benedek uram?

— Ölik az oláh papot.

— Kik?

— A favágók, a kik fát hoztak neki. Tessék hamar kijönni.

Pali futólépésben megindult az oláh pap háza felé. Az udvarban négy félmeztelen, fejszés vad alak lármázott és fenyegetőzött. Egy ötödik az istálló ajtaját feszegette. Todorescu cselédjei szétfutottak. A mint Pali az udvarra lépett, a paplak tornáczán megjelent Florica, kisírt szemekkel.

Pali nem vette észre, egyenesen a móczok közé lépett. Azonnal megismerte, hogy kettő közülök magyar.

— No Kovács, no Gáspár, mit csinálnak kigyelmetek ilyen éktelen lármát?

A két ember meglepetve fordult hátra, egyszerre levette mindenik a báránybőrsüvegét s kezet csókolt Simándynak.

— Instálom, ez a pap meg akar rövidíteni igaz jussunkban.

Az istállónál levő alak nyers hangon, oláhul megszólalt:

— Ne járjon a szátok, hanem törjük be az ajtót és üssük fejbe a pópát.

Simándy odalépett, megragadta a mócz fejszéjét, egyet csavarintott rajta, s a fejsze az ő kezében maradt; de a mócz a földön feküdt.

— Frátye, nem ajánlom, hogy még egyszer kinyisd a szádat.

Todorescu hangja kisivított az istállóból:

— Csak a puskámat a házban ne hagytam volna, majd befognád a szádat örökre, te gazember!

Dühös kiáltással felelt a földön fekvő oláh, de egyúttal félénk pillantást vetett a Simándy kezében villogó baltára.

Simándy nyugodtan megszólalt:

— Kovács, Gáspár, menjenek mindnyájan a kurátor úr házához, majd nyélbe ütöm a dolgukat. Nem fognak igaz jussukban kárt szenvedni.

Florica a tornáczon elsikoltotta magát: Pál oda fordult.

— A mama elájult.

— Dörzsöljék meg a homlokát eczettel, s azt is szagoltassanak vele.

Florica eltünt. A parasztok, a kik már lerakták a fát, dörmögve elvonultak apró lovaikkal, Todorescu pedig zilált ábrázattal bújt elő az istállóból. Nagyon ráijesztettek. Szidta a tolvaj, gyilkos, gazember móczokat, de csakhamar kiderült, hogy csakugyan meg akarta rövidíteni őket, számítván a pénznemekben való járatlanságukra. Nagy kelletlenül kifizette a különbözetet a kurátornak, a ki elment, s aztán elkezdte összekiabálni a cselédeit.

E perczben Florica újra megjelent a tornáczon, s kikönyökölve, Palira nézett.

— Jó estét, kisasszony! A tiszteletes asszony magához tért?

— Igen.

— Akkor jó éjt kivánok, csak legyenek nyugodtak, majd ügyelek, hogy a móczok még ma este elhagyják a falut.

— Tiszteletes úr . . .

— Parancsol?

— A mama kéri, hogy maradjon itt vacsorára.

— Jaj, nem lehet, ma sült krumplit eszem vajjal, s a sült krumplit, ha egyszer meg van sütve, nem lehet holnapra eltenni . . .

— Hátha nincs megsütve?

— Dehogy nincs, Sára néni ilyenkor már rendesen tálalni szokott . . .

A leány előrehajolt, hogy a kezdődő sötétségben a fiatalember arczát lássa.

— Nem únja magát egyedül?

— Sok dolgom van, nem érek rá unatkozni.

— A jó társaság nem hiányzik önnek?

Pál egy darab ideig hallgatott. Jól esett neki a lány lágy, dallamos hangját hallani.

— Nem, kisasszony. Az én múltam után jobb nekem így elhagyottan, a vadonban élni, s tisztán az Isten szolgálatának szentelni életemet.

— Talán sokat szenvedett?

S ezt oly édes hangon kérdezte, hogy a fiatalember szive hirtelen földobogott: sohse beszélt ő erről senkinek, se férfinak, se lánynak, s most szinte elemi erővel rohanta meg a vágy, hogy panaszkodjék, sirjon. Elmondjon mindent, a mi történt és a hogyan történt.

Ránézett a lányra.

— Kisasszony, maga oly fiatal, szép és boldog . . . csak zavarná lelki világát, ha az én bús életemet megismerné.

— Bocsásson meg, hogy kérdeztem, persze egészen más, ha a testvére volnék, vagy a . . .

Itt összerezzent.

— Jó éjt! — szólt hirtelen és beszaladt.

Simándy egy pillanatig utána bámult, rosszul esett neki, hogy a leány eltünt. Szemére húzta a kalapját s hazament.

Háza előtt, az asztalon feküdt a keresztalakú sárga virág . . . Körülnézett. Sára néni a konyhában volt. Simándy hirtelen, lopva, fölragadta a bokrétát s a háztetőre dobta. Tompa zuhanással esett vissza a földre. Nehéz lélekzet tört ki a fiú melléből. Gyönge volt, hibázott, a babona egy perczre leütötte a lábáról, s ime, bűnhődött érte . . .

X.

A dalos madarak elrepültek. A falu fölött varjak károgtak. Az erdő lombjai, a mint a havasokról beléjük fújt egypárszor a metsző szél, egyszerre lehullottak. Az égen tanyát vertek a sötét felhők, s egyszer északról délre, máskor keletről nyugatra rohantak kifogyhatatlan tömegükkel. Simándy tanított, prédikált imádkozott, olvasott és a tarlott erdőben sétálgatott. Nem volt hozzá való ember a községben és így mindig önmagával társalgott. Ez pedig veszedelmes társaság. Sokszor azt a kérdést vetette föl: nem hibázta-e el egész életét? Nem tehetne-e más helyen fontosabb szolgálatot, mint itt? Nem fecséreli-e el itt egész életét, életének minden munkáját, holott a pusztulást nem tartóztathatja föl? Tán más helyen nagyobb sikerrel latba vethetné erejét a közszolgálatában? Aztán a kétkedés fogta el. Erejét? Hát van-e még neki ereje? Meg tudná-e állani a helyét az emberi társaságban, az élet harczában, az összeütköződésekben, a hol egymást gátolják és ököllel csinálnak maguknak utat? Erre se tudott felelni. Fatalisztikus érzés vett rajta erőt. A mi róla a sors könyvében meg van írva, az be fog teljesedni rajta. Hisz eddigi életét is a végzet igazgatta, s taszította őt ismeretlen utakon végig, a nélkül, hogy ő beleavatkozhatott, vagy bármit is elháríthatott volna. Fond össze a karodat, fiú, húnyd be még a szemedet is és várj. Ez az elhatározás vergődött túlsulyra

benne. Lassankint megszokta a mindennapi környezetét. Nagy türelemmel hallgatta a parasztok elbeszéléseit a faluban történt érdektelen eseményekről, résztvett a közügyeket tárgyaló megbeszéléseikben.

Vasárnaponkint egyik-másik jobbmódú gazdánál ebédelt, megtanította őket régi szép asztali áldásokra, estefelé pedig az iskola termébe gyülekeztek a felnőttek, s pipaszó mellett elbeszélgettek az ország dolgairól, nagy Magyarországról, Budapestről, külső országokról, idegen népekről. S áhitattal hallgatták papjuk szavait... csak a babonáikkal nem boldogult ... mikor a sötét erdők mélyén lebegő árnyékalakok, az éjszakában elhangzó titokzatos suttogások és panaszos jajszavak kerültek szóba, akkor meghajoltak a büszke derekak, a félelem sápadtsága ült az arczokra, s összébb bujtak az emberek ... S elkezdték meséiket az emberalakú sziklákról, a vízi manókról, a hegyi szellemekről, az erdők tündérleányairól, a gonosz lelkekről ... és olyankor siettek haza ... szinte érezni lehetett lelkük didergését ... És a pap maga maradt a pipafüstös, rosszul világított iskolában ... mint egy hadvezér, kinek megszökött a hadserege. S lassankint őt is valami buta, érthetetlen félelem fogta el. Kisietett a háza elé, hogy forró homlokát lehűtse egy kicsit ... Én Istenem, a népnek igaza van! Ime az erdő zúg, borzong, reszket, mintha száz meg száz sebesült madár csapkodna benne szárnyaival ... A vízmosás ott tátong mellette, mint egy óriás sárkány szája ... benne a folydogáló csermely is mintha beszélne, a mint a kavicsokat görgeti. Köröskörül él minden ... a kis csemetét valami erő sudárba hajtja ... a puszta földből kibújik a zöld vetés ... valami kis barna magból gyönyörű virág lesz ... A csillagok mozdulatlanul sziporkáznak fent a végtelenségben ... Ki szegezte őket oda? Ki szökkenti magasba a facsemetét? Ki lehel életet a puszta mezőre? Ki parancsolja a liliomnak, hogy fehér legyen, a rózsának pedig, hogy sárga, vagy piros?

Az Isten, az Isten, az Isten!

Mondom és hiszem én, a ki pap vagyok, és leborulok előtted, óh Atyám . . .

De a nép a körülötte működő erőket nem foglalja össze, hanem szétszedi és megszemélyesíti. Rossz és jó szellemekkel népesíti be a tájat, a melyen lakik . . . ezt a vad, szaggatott, darabos, girbe-görbe tájat, melynek mély völgyei és vízmosásai a pokol felé irányítják figyelmét. És mindenben, a mi körülötte történik, a jó és rossz szellemek működését látja. És a jó szellemek segítségül hivására, a rossz szellemek haragjának elhárítására évszázadok óta meggyökeresedett szokásai vannak . . .

Ki lehet-e azt irtani a lelkéből? Nem tépjük-e ki a lelkét is, a hitét is vele? Nem jobb-e meghagyni a népnek az ő mitológiáját, mely szellemalakokkal népesíti be az eget és a földet, s mindnyája fölött uralkodik a láthatatlan, az örökkévaló, a mindenható nagy Isten?

Belekiáltja a nagy kérdést az éjszakába, de feleletet nem kap rá se az égtől, se a földtől; s összetört lélekkel vonul vissza magányos hajlékába, imádkozni.

Mikor már ebbe is belefáradt, gondolatai, imádsága visszaestek a földre, s lassan, de ellenállhatatlan erővel kúsztak egy és ugyanazon pont . . . az oláh pap háza felé. S megjelent előtte a tornáczon az a szép, fekete lány, a kinek oly dallamos volt a hangja, s oly édesen nézett rá mélytüzű szemeivel. Úgy vágyott rá, hogy láthassa, hogy beszélgethessen vele . . . Aztán megkeményítette, lecsitította a szivét és azon gondolkozott, nyugodtan, önvizsgálódásba merülve, hogy szerelmes-e ő Floricába? Ezerszer ismételte, hogy nem, nem . . . Szivére ütött, a lábával toppantott, de a kép, a tornáczról lemosolygó lány, nem ijedt meg, ott lebegett ujra meg újra előtte. Azt a szokást kezdte fölvenni, hogy vacsora után rágyujtott kurtaszárú hollandi fapipájára és elment sétálni . . . És rendesen a papék felé . . .

Az enyhe őszi estén a papék ablakai nyitva voltak, s Florica zongorázása messze elhallatszott a csöndes völgyben . . . Todorescu háza fölött a dombon egy vén, óriási diófa volt, e mellé állt rendesen Pali, s a sötétséggel egygyé olvadva, mohón szívta be a keringők és bús román nóták harmóniáját . . . néha Florica maga is énekelt hozzá, üde gyermekhangon . . . Pali egészen belekábult, de végigsimította forró homlokát, hidegen konstatálta magáról, hogy ő a czivilizácziót, a társaságot, a zenét, a hasonlókkal való érintkezést szomjazza . . . Igy megnyugtatva magát, szegény fiú nyugodtabban átadhatta magát az ábrándozásnak.

Százszor, ezerszer megfordult fejében a gondolat, hogy látogatást tesz Todorescuéknál... de minél gyakrabban foglalkozott a lánynyal, annál kevésbbé merte ezt a látogatást megtenni. Félt. Ezerszer ismételte magában, hogy ő az életet, az élet vidámabb részét lezárta . . . Most a remeteséget, az apostolkodást éli, a lemondás, a vezeklés útját járja. Többet az ő világába a föld be nem tolakodik profán érzelmekkel. Mint a körüle némán álló havasok, úgy tornyosulnak előtte föladatai: ezek nem tűrnek meg semmiféle más gondolatot.

És mig így megállapította, megkörvonalazta életét, ő, a pap, elfelejtette, hogy: ember fia, porból lettél és porrá lészsz, el nem szakíthatod magadat a földtől . . .

Az esti kirándulásoknak is vége lett.

Fagyni kezdett, leesett a hó, nyájasabb lett a vidék. Az az utálatos, ragadós, fekete sár eltünt s a szem vidámabban, könnyebben siklott végig a mezőkön.

Florica únta magát az atyai házban. Az apjának nem mert szólani, mert az öreg lobbanékony, kíméletlen szavu ember volt, de édesanyjának sokszor tett keserű szemrehányást, hogy miért nevelték városban úrilánynak, mikor ide hozzák az Isten háta mögé elhervadni. Pedig járattak neki egy csomó bukaresti és németországi képeslapot, minden hónapban egyszer Szebenbe

Florica otthon.

küldtek s egy tuczat könyvet hozattak a kölcsönkönyvtárból, kapott szép zongorát és mindenféle kottát — de a leány békétlenkedett, mert nem volt társasága.

— Az a bamba magyar pap legalább felénk nézhetne néha — fakadt ki egyszer az anyjának — ugyan rosszúl ismerték, ha azt hitték, hogy dörgölőzni fog hozzánk.

— Hallgass, mert az apád megver, ha ilyeneket mondasz.

— Pedig én mondok! Az az egyetlen fiatalember a községben s az se jár ide.

— Ugyan mit nyernél azzal a feszes kálvinista bugrissal?

— Lássa mama, maga igazságtalan. Egészen jól elbeszélgettünk útközben, meg mikor itt járt.

— Jó, jó, de nem hivhatjuk meg, ha nem tesz első vizitet nálunk. Uj pap és fia lehetne apádnak. De persze nem tudja, mi az illendőség.

Floricát csakugyan idegessé tette, hogy Simándy nem óhajtja az ismeretséget folytatni. Hetek múltak el a legutolsó találkozás óta, de a lány újra szinét se látta a magyar papnak. Ez bosszantotta a hiúságát. Ugy látszik, ártatlan kaczérkodása nyomtalanul lepörgött a fiatalemberről. Gondolkozott, hogy nem sértette-e meg? Talán ő, vagy a mama nagyon is leereszkedőleg bántak vele? Eszébe idézett minden szót, a mit beszélgettek, de nem bukkant rá semmire, a mi Simándy érzékenységét sérthette. Talán azért haragszik, hogy ő olyan rosszul beszél magyarul? Hiába töprengett, nem tudott rájönni. De mély fájdalommal rendezgette, szellőztette sokféle szép ruháját, melyek mind kárba vesztek. Soh'se vette föl, mert nem érdemes, nem volt, kinek tessen. S a mint egyszer a nagy ruhás szekrényben babrált, két elszáradt bokréta került a kezébe. Az egyik a costanzai parkból, a másik a Simándyé. Sokáig nézegette, aztán a costanzait a kályhába dobta. A Simándyé ide-oda forgott a kezében, de végre azt

visszahajította a szekrénybe és ruhákat tett rá. Miért? Arról maga se tudott számot adni.

Valamelyik kora téli napon Sára néni, a tiszteletes úr földi gondviselője, jelent meg a görög-keleti parókián, tudakozódni, hogy az unokája, a ki pakulár-bojtár volt Todorescunál, mikor jön le a birkákkal a havasi esztenáról. A pópa nem volt otthon, hát Sára néni leült a konyhán egy kicsit diskurálni. A cselédek tréfáltak az öreg asszonynyal s ajánlottak neki módokat, hogyan boszorkányozza meg a szép, fiatal gazdáját, ha azt akarja, hogy beleszeressen. Ekkor Florica lépett a konyhába s a vihogó lányok elhallgattak, de Sára néni jónak látta megjegyezni:

— Ha én ilyen szép, derék ifjú lányka volnék, mint a kisasszonyka, akkor is csak imádsággal mernék hozzá közeledni . . .

— Kihez? — kérdé Florica.

— Az én áldott jó gazdámhoz.

— Ki a maga gazdája?

— A magyar pap, instálom.

— Maga vezeti a háztartását? — szólt a lány és melléje telepedett a padra.

— Igenis, instálom, én.

— Milyen ember a maguk papja?

— Nem szólhatok hozzá, instálom, nem érem én őt fel észszel. De azt tudom, hogy jó, mint a falat kenyér. A multkor az Ávrámék kutyája is, a leggonoszabb állat a faluban, oda simult a lábához és a farkát csóválta. Még az állat is megérzi, hogy jó emberrel van dolga . . . A minap gyalog fölment a havasokra s három napig a favágók közt maradt; egy gyereket megkeresztelt, a nagyokat megtanította az evangyéliomi hitre és meghagyta nekik, hogy karácsonyra lejőjjenek Úrvacsorát venni.

— De hát mit csinál egész istenadta nap?

— Tanítja a gyerekeket. Aztán jár a templomba, imádkozni. Olvas odahaza, meg játszik a kis orgonáján.

Az Úrasztala alatt a gödörben régi irásokat talált, most egyre azt bújja. Azt mondja, megírja abból az eklézsia régi történetét.

Todorescuné jött ki, hát a lány elhallgatott a kérdezősködésekkel. Sőt intett Sára néninek, hogy hallgasson, s a tűzhelyhez lépve, nagy buzgalommal kevergetett valami fazékban. Arról persze nem tehetett, hogy a fazékban véletlenül nem volt egyéb forró víznél. Sára néni illedelmesen kezet csókolt a papnénak, s tudakozódott, hogy mikor jönnek le a pásztorok, s velük Gyorgye Sabo, a ki alatt Szabó György értendő, a kis pakulár.

— Nem maga a magyar pap cselédje? — szólt a papné.

— De igenis, instálom, én vagyok.

— Én bizony azt hittem, hogy a maga gazdája meghalt, vagy tán elszökött innen. Van egy hónapja, hogy hirét se hallottam.

— Tetszik ösmerni?

— Persze. Együtt jöttünk haza még az őszön. Egy kocsin. Aztán egyszer megmentett bennünket a favágóktól. De nehogy szóljon neki. Ha neki a remeteség jobban tetszik, éljen a kedve szerint . . .

— Sok dolga van, instálom, az én gazdámnak, nem ér az rá mulatni. Nem talál itt magához való embert, hát hová is járjon?

A papné mérgesen nézett az öreg asszonyra, a ki megérezte e tekintet szúrását, megint alázatosan kezet csókolt és elkullogott.

Ijesztő, sötétszürke felhők tanyáztak napok óta az égen, jeléül annak, hogy hóvihar közelg. A varjúk ezrével tódultak a faluba, mintha ők is féltek volna attól, a mi odakint készül. Egy este, vacsoratájban, Sári néni ijedt ábrázattal állít be Simándyhoz és jelenti, hogy megjöttek a havasi pakulárok, de a Gyorgye fiút elveszítették. Belezuhant valami ködös mélységbe, s társai, miután egy darabig kiabáltak utána, ott hagyták, mert

a köd egyre sűrűbb lett, s estére a birkákat födél alá kellett hozni. Simándy rögtön ment Todorescuhoz. A pap kint volt az akolnál, s mivel öt birkája hiányzott, csunya veszekedés után különböző levonásokkal büntette a pakulárokat. A félvad, sovány alakok megtörve, szomorúan álltak az istállólámpa pislogó fényében. Most következett volna jutalma az egész évi fáradozásuknak, s érezték, hogy az a csekélység is, a mit vártak, hogy siklik ki kezükből. Már a hízót lekanyarította a pap a salláriumból, lecsipkedett a kukoriczakommenczióból is. A pálinkát pedig szóba se merték hozni. Ez olyan áldomásféle volt, melyet az este szoktak elinni, víg dudaszó mellett. Mikor a pap rekedten, dohogva a háza felé indult, Pali ráköszöntötte a jó estét. Todorescu mogorván fogadta, s kérdezte, hogy mi tetszik?

— Pár szóm volna önnel.

— Tessék feljönni a lakásomra, egészen át vagyok már fázva.

Szótlanul haladtak egymás mellett, a pap beszólt a konyhába:

— Asszony, add be az irodába a szilvóriumot, két pohárral.

A pap irodája barátságosan, jól volt bebutorozva. Néhány szőnyeg is volt benne. A falon a király, a szebeni metropolita s Carmen Sylva arczképe lógott. Pali letette a bundáját, s a kinált székre ült. Még mielőtt szólhatott volna, nyilt az ajtó s Florica lépett be, tálczán hozva a szilvóriumot. A lány meglepetten nézett Palira, a ki kimért udvariassággal köszönt. A mint letette a tálczát, futott ki. Nyilván egy kicsit kóczos volt a haja, egy kicsit pongyola a ruhája.

— Hagyja, tisztelendő úr — szólt Pali, mikor a pap tölteni készült, — nincs időm iddogálni. Nagyon komoly dolog hozott ide. Mi lesz a Szabó fiúval, a ki a mélységbe zuhant?

A pap vállat vont.

— Vagy meghalt, s ez valószinű, vagy még él s akkor reggelre megfagy.

— S ezt ön, a ki gazdája, csak ilyen könnyedén odaveti?

A pap ingerülten fölcsattant:

— Talán a kezeimet tördeljem? Csak egyéb bajom ne volna ennél.

Pali hidegen szólt:

— Én e fiu életéért önt teszem felelőssé. Ha ön a pakulárokat lámpákkal és kötelekkel tüstént visszaküldte volna, megmenthették volna a fiút.

A pap idegesen felelt:

— Legyen szives más hangot használni velem szemben, az én házamban. A pakulárok nappal se mertek utána ereszkedni, hát hogy mernének éjjel?

— Ez az utolsó szava?

— Az utolsó.

— Nem hajlandó segédkezet nyujtani, hogy a fiut megmentsük?

— Kárbaveszett fáradság. Sőt veszedelmes vállalkozás.

— Hát akkor megmentem magam.

S Pali fölállt. A pap is.

— Mit akar tenni?

— Összeszedem a faluban a bátor embereket, s utána megyek.

— Még az éjjel?

— Tüstént.

— Florica jelent meg, egy nagy égő lámpással, a haja már teljesen rendben volt és sötét ruhájára egy kaczér kis fehér kötényt tett föl. A lámpást letette és a gyertyát elfujta.

— Papa, — szólt a lány — a mama kérdi, hogy a tiszteletes úr talán nálunk vacsorál?

— Köszönöm, kisasszony, sürgős dolgom van.

És fölvette a kabátját. Todorescu komor, bosszús arczczal nézett maga elé. A fiatal pap udvariasan kö-

szönt, bocsánatot kért, hogy a háziakat háborgatta és elsietett. Todorescuval nem fogtak kezet. Az oláh pap valami köszönésfélét morgott, de artikulált hang nem jött ki a száján. Alig csukódott be mögötte az ajtó, Todorescuból kitört a düh, s olyat ütött öklével az asztalra, hogy a lámpás külső üvege megrepedt.

— Honnan került ide ez a félbolond? Mi köze annak a rongyos pásztorfiúnak az életéhez? Mit törődik vele, hogy él-e vagy meghalt? Nem értem, nem értem.

Ekkor lépett be Todorescuné.

— Képzeld, ez a féleszű fráter azt kivánta, hogy én most tüstént kerekedjem föl és éjnek évadján rohanjak Szabó Gyorgye után, a ki bizonyosan összetörve és halva fekszik valamelyik feneketlen mélységben.

— Miért nem megy ő maga? — csattant föl Todorescuné, — Hisz még erőteljes fiatalember.

A pap összehuzta szemöldökeit.

— Hiszen megy. Azonnal elindul egypár emberrel, ha ugyan fog magának bolondokat ... de ha nem fog, akkor képes maga is elmenni. Hát ez a föladata egy papnak? Hisz ez hallatlan.

Nagyon halkan megszólalt Florica hangja:

— Papa, veszedelmes ez a vállalkozás?

— Veszedelmes-e? Olyan veszedelmes, hogy ha meg nem fagynak, akkor a mélységbe zuhannak; de ha ezt kikerülik, bizonyosan megeszik őket a farkasok.

Florica szó nélkül kifordult a szobából. A konyha zugában keservesen sírt egy bejáró mosogatólány.

— Mi bajod, Rózi?

— Hagyja kisasszonykám, nem lehet vele okosan beszélni, — szólt a szakácsné. A magyar pappal elment a szeretője, Petru, a pakulár, a ki csak ma jött meg a havasokról ...

— Te ezen sirsz? Derék, bátor fiu a Petru, hogy elmegy segíteni a kis Gyorgyét megmenteni.

— De én érzem, hogy Petrut nem fogom többet látni. El fog pusztulni a többivel, — bőgött a lány, —

a hogy megálmodtam, úgy lesz. Össszetépik a gonosz lelkek, s megiszszák a vérét, hogy ne fázzanak.

— Arra is mondtam már segítséget! Gyujts a Szent Bazil képe alatt gyertyát és imádkozzál el hét Miatyánkot és hét Üdvözlégyet...

Florica fölkapta a szakácsné nagy kendőjét és kiállt a tornáczra. Fagyos szél fujt, mely a száraz, kemény erdőben olyan különös zajt csinált, mintha egy brigád masirozó csontváz csontjai zörögnének. Erősen kezdett havazni. Néha dörgő roppanás hallatszott a messzeségből: lavina zuhant alá a völgybe.

Egy pakulárbojtár settenkedett elő valahonnan a konyha felé.

— Te, fiu, elmentek a Gyorgyeért?

— El.

— Kik?

— A magyar pap, Petru, meg Papp Mózes, a medveölő.

— Gyalog mentek?

— Nem a, szánon, fegyverrel, lámpással, kötéllel...

Egy hang kiáltott ki belülről:

— Florica, hun vagy? Vacsorálni gyere!

A leány még egy hosszú pillantást vetett az alaktalan téli éjszakába, aztán borzongva befutott. Apja az egész vacsora alatt Simándyt tárgyalta, válogatott gorombaságok kiséretében. Néha az erősbülő szél megrázta az ablakokat. Ilyenkor a pap elhallgatott, mintha az a sejtelem villant volna át a lelkén: hátha ez a fiú most utolsó útját járja? És suttogva tette hozzá: *Az őrült, az őrült!*

A havasi faluban mindenki elpihent, a házak egymásután behunyták sárga szemüket. De az emberek aligha. Mindenki remegve hallgatta a Jégkirálynak, s az Éj királynéjának vad mulatozását, a hóvihart. És Florica ágya fölött égett a gyertya Szent Bazil aranyos képe előtt... a leány merőn nézett rá... keze össze volt téve... és imádsága túlszárnyalta a hóvihart, fölhatolt még a csillagokon is túl, az örök Isten zsámolya elé...

XI.

Simándy legelőször is Papp Mózes házához ment. Papp Mózes olyan elparasztosodott kurtanemes volt. Az apja, a nagyapja valami nagyobb uraságnál vadász, ő maga is ebbe a mesterségbe született. Egész életét, a mint az iskolából kikerült, kint az erdőn töltötte, s most ide vonult, hogy földjén eléldegéljen s a szabad rengetegben elvadászgasson. Pofáján egy medvekarmolás mély barázdája vonult végig, testében mindig lakott egypár sörét, vadorzókkal vívott csaták emlékéül. Ölmagas, bozontos szakállu férfiu volt, templomba bizony nem igen járogatott, inkább néha a papjához egy kis beszélgetésre. Mikor Simándy előadta neki, hogy miről van szó, fölállt a meleg kemenczesutból, s csak annyit mondott nagy flegmával: *Meg lehet próbálni.* Simándy elsietett, hogy a pakulárok közül keressen egy vezetőt és lelkére kötötte Mózes gazdának, hogy gyorsan elkészüljön. Egy fertályóra múlva vissza is tért Petruval, a kinek pénzt és pálinkát igért, csakhogy velük jöjjön. Papp Mózes akkorra már befogta a lovait, két apró macskát egy kis szánkóba. Aztán végig nézett a papján, s a vizsgálat eredménye az lett, hogy tetőtől-talpig felöltöztette, meleg posztócsizmába és hosszú báránybőrbekecsbe. A szán hátuljába hosszú kötelet, lapátokat, lámpásokat, elemózsiával jól megtömött tarisznyát és egy kétliteres pálinkás-butykost tett, megmondván

A lovak lassan baktattak előre.

Rákosi: Elnémult harangok. 185. lap.

Petrunak, hogy ne próbálja a holmit megdézsmálni, különben ledobja valami szakadékba. A dohányzacskóját repedésig megtömte, s azonkívül felszólította a papot, sőt Petrunak is megengedte, hogy gyujtson pipára. »Csak úgy, mintha rendes dologban járnánk. Az nyugtatja meg az embert.« Még egy kupicza pálinkát is fölhajtottak, aztán Petru kapott egy szekerczét, Simándy egy puskát, Papp Mózes is fogta a rendes medveölő fegyverét és elhelyezkedtek a szánon.

A lovak lassan kifordultak az útra és neki vágtak a havasoknak. Simándy szeme-szája egyszerre tele lett hóval és nem látott. A mint a Csiszár-dombra, honnan még egy pillantást vethettek a falura, fölértek, a szélvész egyszerre egész hófelhőt dobott rájuk, s a lovak megálltak.

— Czudar idő, rosszabb, mint gondoltam, — mormogta Mózes.

— Jézus segélj! — felelt hangosan a pap.

Petru megmozdult, mintha ki akarna ugrani. A medveölő mellbe taszította a puskájával.

— Érzed Petru? Úgy vigyázz, szolgám, hogy keresztűllőlek, ha szökni akarsz.

— Isten legyen nekünk irgalmas, — felelt vissza az oláh, keresztet vetett magára és hangosan imádkozott.

Mózes gazda leszállt, körülnézte a lovakat, hámot, istrángot megtapogatott, aztán visszaült és elindította állatait. A gyeplőt is eleresztette, vagyis oda kötözte a szánhoz.

— Isten kegyelmére és a lovak ösztönére bízzuk magunkat, — magyarázta a papnak.

A lovak lassan baktattak előre. Óvatosan haladtak, mintha megválogatták volna, hogy hova lépnek, de nem álltak meg egy pillanatra se. Néha egész hótömeget fujt rájuk a szél, s úgy tetszett, mintha elakadnának, de Mózes egy szavára a derék párák nekifeküdtek az istrángnak, s a kis szán szépen tovasiklott. A lova-

kon lógó vékonyhangú kakasharangok élesen csilingeltek. Ha a szél nem hordta volna a havat, egészen jól láthatták volna, mert a hó fehérsége világossá tette az éjszakát.

Papp Mózes még beszélgetni is ráért.

— Mondja csak, tiszteletes úr, mije kigyelmednek az a Gyorgye-gyerek, hogy így szivén viseli a sorsát?

— Embertársam, Papp uram.

A magyar sokáig hallgatott. Forgatta magában a feleletet. A fejéből a szivébe küldte, meg vissza.

— Ki törődik egy ilyen tudatlan, apró féreggel? — folytatta — hát nem mindegy, hogy ma fagy-e meg, vagy holnap eszik meg a farkasok? Ki veszi észre, hogy az a kis, piszkos pakulár-bojtár, a kit a juhászok ide-oda rugdalnak, nincs többé a világon? Vajjon sír-e utána valaki, ha nem hallja többé szólni a furulyáját?

És Simándy vissza:

— Lehet, hogy úgy van, Papp uram. Lehet, hogy a Bodonyék szép, fehér kutyáját többen sajnálnák a faluban, de én azzal nem törődöm. O is az Isten teremtése, belé is olyan lelket lehelt az Ur, mint a hatalmas királyokba. Van neki gondolkodó feje és érző szive. Micsoda lelkiismerettel ülnénk mi most a meleg sutban, tudva azt, hogy embertársunk kint az éjszakában halállal küzd és segítségért sikoltoz?

— Hátha úgy végezte az Ur, hogy így haljon meg? — szólt Mózes.

— Hátha úgy végezte, hogy mi védjük meg?

És a kálvinista vissza:

— Hátha úgy végezte, hogy mi is ott veszszünk?

Simándy megdöbbenve elhallgatott. Van-e joga neki ezt a két embert magával vinni ebbe a veszedelembe? Mit tudja ő ezek primitiv életének a titkát; ismeri-e kisded érzelemkörüket? Talán ennek a marczona medveölőnek kedves kis unokái járnak az eszében, a kiknek medvekalandjait mesélni szokta? Talán annak

a hosszúhajú oláhnak, ott a kasban, egy fehérviganós fekete lány jelenik meg a szeme előtt, a kivel kis, hegyoldalon álló sárkunyhóban boldog, hosszú családi életet álmodott magának? Csak ő az itt, a ki nyomtalanul suhanhat át a megsemmisülésbe, széles e világon sehol nincs egy arcz, melyen az ő emlékezetének szentelt könny fog végiggördülni. Micsoda vad önzés tőle, a kit az élet nem érdekel, két embert magával ragadni...

— Papp uram, ha tetszik, visszafordulhat, én egyedül is tovább megyek.

A medveölő egyet horkant, mintha valami sértőt mondtak volna neki.

— Nem úgy van az, tiszteletes úr. Nincs az a veszedelem, a mi elől én meghátrálnék. Mert tudom, hogy életem az Ur kezében van, s nem történhetik más, mint a mi elvégeztetett. De hát tudni akartam valamit és most már tudom... A tiszteletes úr nemcsak szavaival pap, hanem tetteivel is. Volt itt nálunk már sok szépen imádkozó, szépen prédikáló pap, de mind megszökött, mikor a zabkenyérre került a sor... Így aztán szétzüllöttünk, elfogdosott bennünket a pópa, a ki százféle babonával hálózza be lelkünket... Apostolok, próféták kellenének a mi hitünknek, uram... mert ha a pap gyönge legény, megdől az eklézsia, minden ő rajta fordulván meg... De hát a tiszteletes úr más fából van faragva... jó fából... neki megy a halálos veszedelemnek embertársáért... Tiszteletes úr, most már ismerem, ha kell, tudom, nyomorog, küzd, meghal a hitéért, a hazájáért... A jó Isten áldja meg!

Ott motoszkált Simándy bekecse körül, végre elérte czélját: elkapta kezét és megcsókolta.

Simándy csak engedte. Mélyenjáró gondolatok szántottak végig háborgó lelkén: ez az egyszerű ember nagy dolgokat leplezett le előtte. Hát úgy volna? Mint református papnak oly csekély külső eszközök állnak rendelkezésére, hogy hívei kedélyvilágára hasson, hogy

csakis nagy tettekkel, példákkal lehet őket vallásukhoz bilincselni? Így volna ez? Minden a pap egyéni értékén fordulna meg? De hisz akkor jaj neked, szegény fiú, mert az élet buta, köznapi, egyforma szürkeségében mikor nyilik alkalom a tettekre? A tömegeket magukkal ragadó példákra? Az önfeláldozásra?

— Hahó! — kiáltott Papp Mózes és a lovak megálltak.

A medveölő leugrott a szánról és a lovak elé állt.

Az út egyik felén mélység volt, a másik felén meredek hegy, gyér fenyőerdővel. Valamelyik szálfát a vihar kitörte és az most szánkázott lefelé irtóztató zúgással. Petru jajgatott, a lovak fujtak és remegtek. Simándy kimeresztette a szemét és előre nézett. A lovakat és gazdájukat belepte a hó: mint fehér márványszobrok álltak előtte az éjszakában. A zúgás egyre közelebb jött, erősödött, valóságos dörgés lett belőle. Mintha az egész hegyoldal megmozdult volna: pattogott, sivított, recsegett minden. S egyszerre a félelmes lavina, mint egy élő szörnyeteg, villámsebesen átnyargalt az úton s tovább robogott a mélységbe, a pokolba.

Valami negyven lépésnyire mögöttük vágott el. De a nagy légáramlat egy tömeg fölkavart havat vágott rájuk.

— Hahó, tiszteletes úr!

— Itt vagyok, Papp uram!

— Mögöttünk vágott le a görgeteg.

— Hála Istennek. Mehetünk tovább?

— Előbb egy kicsit ki kell ásni magunkat. Hej, Petru, ne vaczogj! Hozd ide a lapátokat!

Petrut ez a fölszólítás meglehetős örömmel töltötte el, mert följogosította őt rá nézve fölöttébb kedvező kombinácziókra. Ha Papp gazda a lapátokat kéri, akkor Papp gazdát az ördög nem vihette el. Ha ő ezt a fölszólítást egészen jól hallja: az ördög őt se vihette el. Így egyelőre nincs semmi baj. Fölemelkedett vaczkából, lerázta a havat magáról és ment lapátolni.

— Láttad a drákut, gazda, a mint elszánkázott mellettünk? — kérdé halkan Mózest. Mert az oláh tudja, hogy a magyar még akkor se bujik el és hunyja be a szemét, mikor a dráku megjelenik előtte.

— Nem dráku volt az, szolgám, hanem az Istennyila. A magyarok Istene belelőtt a pokolba.

— Biztosan tudod?

— Láttam. Ülj föl, indulunk.

Pár percz múlva baktattak tovább az úton. Petru folyton beszélgetett; így bátorságosabbnak érezte az állapotot. Simándy szótlanul hallgatta őket; a magyart, a ki az üvöltő vésznek közepette is megőrizte hidegvérét és humorát, és a román fiút, a kit a félelem fecsegővé tett.

Rövid idő mulva az Ördög szájához érkeztek, s Petru egészen pontosan megjelölte a helyet, a hol Gyorgye a mélységbe zuhant. Papp Mózes mindjárt mondta, hogy itt a mélység elég meneteles, s lehet, hogy a fiú épen ért le s odalent se törte össze magát, ha nagy hóba esett s nem valami szikladarabnak ütődött. A vihar itt kevésbbé dühöngött, mert a hegyek összébb szorultak és az erdő is sűrűbb lett. Csak a fejük fölött hallották tombolását a csúcsokon, de maguk keveset éreztek belőle. Papp Mózes azonnal cselekvéshez látott. Az útnak a mélység mellett futó szélén egy villámsujtotta fatörzs állott, erre ráhurkolta a leghosszabb kötelét, melyre minden két arasznyira egy gomb volt kötve. A kötél másik végét ledobta a mélységbe. Aztán a lovakat is fához kötözte s tele abrakos tarisznyát akasztott a fejükre. Petrunak megengedte, hogy húzzon egyet a kulacsból s aztán meghagyta neki, hogy álljon a lovak mellé és vigyázzon rájuk. Aztán a papnak szólt:

— Tiszteletes úr, én puskával, lámpással lemegyek, a kötélbe kapaszkodva. Aztán, ha belefujok a sípomba, jőjjön utánam szintén puskával és lámpával.

— Tán előbb én...

— Hagyja! Én úgy ismerem odalent a talajt, mint a tenyeremet. Vakon is el tudnék itt igazodni. Isten nevében!

Simándy kezet szorított a marczona vén vadászszal s az a kötél mentén leereszkedett a mélységbe. Nem telt bele öt percz, éles sivítás tört föl alulról. Simándy utána ereszkedett. Néha lógott a kötélen, olyan meredek volt a hegyoldal, de különben szépen lépésben haladhatott. Egyszer csak elfogyott a kötél.

— Hahó, Papp úr!

— Itt vagyok. Végire jutott a kötélnek?

— Végire.

— Csak előre. Lent van már.

Simándy a hang után ment s egy kis csetlés-botlás után ott állt Papp Mózes mellett. Meggyujtották a lámpásokat.

— Ide nem sok havat teregetett a vihar. A fiút tehát el nem takarhatta. Lehet, hogy semmi baja se történt, s elindult itt a mélységben, valamerre utat keresni hazafelé. Akkor biztos, hogy eltemette a hó. De talán itt fekszik valahol, meghuzta magát szélmentes helyen s várja a virradatot. Hahó Szabó, hahó Gyorgye!

Nem jött rá felelet. Ekkor elindultak, az egyik jobbra, a másik balra, s minden fát, bokrot, szikladarabot megnéztek. Simándy utasítása az volt, hogy csak addig menjen, a míg Papp Mózes lámpáját látja, messzebbre ne.

— Hahó! — kiáltott a medvevadász vagy negyven lépésről.

— Hahó!

— Nem hallotta?

— Mit?

— Kutyaugatást.

— Nem! — kiáltott Pál és Papp Mózeshez sietett.

Figyeltek. Most tisztán, bár gyöngén, ismétlődött a kutyaugatás. A két ember arra sietett. Egy mély patakmeder felé közeledtek: onnan egyre erősebben hallat-

szott az ugatás. Leugrottak a mederbe: ott, a kinyúló part alatt, széltől védett, hótól mentes helyen feküdt egy fiatal gyerek: a Szabó Gyorgye. Mellette egy kis, kóczos, lompos, nyeszledt kutya, mely a fiú képét nyalogatta és közbe-közbe ugatott. Mikor a két férfit meglátta, farkcsóválva eléjük ugrott és öröme jeléül viháncezolni kezdett.

— Lám, a társai ott hagyták, s ez a dög utána ugrott, — szólt Papp Mózes.

Azzal a fiú mellé térdelt, föltépte a mellét.

— Még él, de egészen meg van dermedve. Gyorsan vetkőztessük le.

Egy pillanat alatt meztelenre vetkeztették, s hóval tetől-talpig keményen megdörzsölték. A fiú tagjai melegedni kezdtek. Aztán száraz ruhával sebtiben újra megdörgölték és megint felöltöztették. Most Papp Mózes bicskával fölfeszítette összeszorított száját s jó öt korty pálinkát mért bele. A fiú nagyokat nyelt és kinyitotta a szemét.

— Jézus, légy velem! — mormogá, azzal pillái újra lecsukódtak.

A vén medveölő szó nélkül levetette hatalmas bekecsét, bepólyálta a fiút s fölállt.

— Ezzel egyelőre megvagyunk. Nem fog meghalni.

— Talán tüzet kéne rakni?

— Nem, most elég melege van. Most a vére újra megpezsdült s bejárja minden porczikáját... No, gyere ide, te kis kóczos!

Ez a fölhivás a kutyának szólt, mely hihetetlen örömmel nézte a segítők működését. Hol az egyikhez, hol a másikhoz futott, míg térdeltek, s nyájasan döfödte őket az orrával. Majd elkezdett vidáman ugatni, majd ismét körös-körül szaladgálta őket, mint egy bolond s nagyokat hempergett a fagyos földön. A fölhivásra heves farkcsóválások közt azonnal Papp Mózesnél termett.

A vén vadásznak csak úgy sugárzott a szeme a szeretettől, mikor a görhes, kiéhezett állaton végignézett. Micsoda utolsó alakja a világrendnek a havasi juhászok kis bojtárja! S ezután még hol következik a bojtár kis kutyája! S ebbe a hulladékokból táplálkozó, rugásokkal traktált nyomorult féregbe mekkora szeretetet, hűséget, önfeláldozást oltott a teremtő! Ezt jártatta az eszében Simándy, mikor Papp Mózes végig-végig simogatta a kutyát, s megveregette a koponyáját.

— Pálinkát nem adhatok neked, hanem megállj, van más.

Elővett egy darab szalonnát, kenyeret, fölvagdalta, s a kutya elé rakta. A szegény állat mohón fölfalta s utána még jobb kedve támadt.

— No, most vigyük föl a Gyorgyét a kocsira. Menjen előre, tiszteletes úr, a lámpásokkal.

Ölbe vette a fiút és úgy vitte a pap után. Megkeresték a kötél végét.

— Hát most, tiszteletes úr, kapaszkodjék föl a kötélen, aztán majd én rákötöm Gyorgyét és sipolok. Akkor feküdjenek neki Petruval odafönt és húzzák. De ki ne ereszszék a kezükből. No, előre!

Pali fiatalos erővel neki vágott a mélység meredekének, s nemsokára fönt volt.

— Élsz még, Petru?

— Élek. Megvan-e Gyorgye?

— Meg, fiam. Semmi baja nincs.

— Dicsértessék az Ur neve. De ha én a lovak közé nem állok, már régen megfagytam volna.

— Gyere csak ki onnan. Állj ide!

Megmagyarázta neki, hogy miről van szó. Pali és Petru elhelyezkedtek a mélység szélén. Egyszerre csak éles sípszó hangzott a ködös homályból.

— Isten nevében, ne sajnáld, Petru, és húzd, ha megszakadsz is bele.

A két fiatal ember elkezdte húzni a kötelet. Lassan jött a teher, hol könnyebbnek érezték, hol nehezebb-

nek. Néha megakadt s olyankor pihentek. Mikor a síp megszólalt, újra kezdték a munkát. Így ment ez valami husz perczig, a mi nekik egész végtelenségnek tetszett. Végre megszólalt az öreg vadásznak a hangja a sötétben:

— Itt vagyok, tiszteletes uram. Még két percz és fönt vagyunk. No még egy kis erőlködés. Ne sajnáld, Petru.

A két ifjú újra nekifeküdt, s a medveölő ott termett az úton, jóformán emelve maga után Gyorgyét.

— Hozta Isten, Papp uram, — szólt Pali, a verejtékét törülgetve.

— Nehéz volt?

— Egy kicsit.

— Nem várhattuk meg, míg egészen magához tér, mert az idő kezd irtóztató hidegre fordulni s mind itt fagytunk volna.

— Haza viszszük?

— Bajos. A görgeteg elzárta az utat visszafelé. Tudok én ide közel egy jó medvebarlangot, oda vonulunk, míg a vihar el nem múlik.

Jól betakargatva, a szánra tették Gyorgyét, a ki lélekzett, de eszméletlen volt, melléje dugták, jól be a szalma közé, a kis kutyát, aztán jót húztak mind a hárman a pálinkás butykosból, s elindultak.

— Hová megyünk? — kérdé némi nyugtalansággal Petru.

— Nem messze, fiam, egy jó meleg medvebarlangba.

— De hátha a medve otthon van?

— Elférünk azért ott mi is. A medve jó állat.

— Jó állat az ördögnek, de nem nekünk, — dörmögte Petru.

— Hopp! — kiáltott Papp Mózes és leugorva a szánról, a lovak elé ment, megfogta a kötőfék végét s valami fensíkfélére, oldalt vezette őket, — itt vagyunk.

Meggyújtotta az egyik lámpást s fogta a puskáját.
— Petru, vedd a fejszédet és gyere velem.
— Hová?
— Megnézni, hogy üres-e a medvebarlang?
— Uram, neked ép olyan két jó szemet adott a teremtő. Száz medvét ép úgy meglátsz velük, mint egyet... Minek neked még az én két szemem is?
— Majd én megyek, — szólt Pali.
— Petru, gyáva ficzkó, kösd a lovakat egy fához. Tiszteletes úr, tegye le ide a földre a lámpását.
Azután a medveölő megnézte a fegyvereket, s a Paliét is golyóra töltötte. Valami harmincz lépést fölfelé mentek a hegyoldalban s egy csomó bokor közt, majdnem embermagasságnyi nyílás előtt megálltak.
— Tiszteletes úr, tegye le ide a földre a lámpáját. Ha lövést nem hall, de medvét lát kirohanni, hagyja futni, ne lőjjön rá. Mert jegyezze meg, s halld meg te is Petru, ő jobban fél tőlünk, mint mi tőle... Ha lövést hall bent, be ne jöjjön, de akkor résen legyen, mert én vele harczba keveredtem, s megsebezve hajtom kifelé és akkor ő fog önre rohanni. Csak arra vigyázzon, hogy ha én futok ki elől, véletlenül belém ne lőjjön.
Az öreg vadász meglazította hüvelyében a vadászkését, fölhuzta a puskáját és a végére akasztva az égő lámpást, belépett.
Egy szempillantás alatt kívül termett.
— A medve itt van, de alszik. No, Petru, föl mered-e költeni?
— Lődd agyon álmában, uram. Hisz így pompásan megszabadulunk tőle.
A vén vadász indignálódva felelt:
— Jegyezd meg, hogy a magyar ember senkit se öl meg álmában, még az állatot se. Majd mindjárt fölébred őkelme.
Egy darab szalonnát vett hamar elő, a lámpa lángjánál megpirította, s behajította a barlangba.

— Erre a szagra tüstént magához tér. Szaladj Petru a lovakhoz, hogy világgá ne menjenek. Tiszteletes úr, a két első lába közé czélozzon, mind a két töltést oda. Ha véletlenül nem volna neki elég és önnek futna, ne kimélje a puska boldogabb végit.

Dörmögés hallatszott a barlangban.

— Vigyázat, jön már!

A következő pillanatban egy nagy barna medve bujt ki a nyíláson. Négy lövés dördült egyszerre, s a maczkó vért okádva a fehér hóra, hirtelen leült, miközben irtóztatóan ordított. Papp Mózes villámsebesen töltött, s egy ötödik lövéssel szétloccsantotta a vadállat koponyáját. A medve lefeküdt, egyet rúgott s vége volt. Ekkorra már ott termett Petru is és bocskoros lábával elégedetten gázolta a bozontos vadat.

E pillanatban ágyúdörgés-szerű roppanás hallatszott.

— Siessünk elhelyezkedni és tüzet rakni, — szólt a medveölő, — már a fák is repedeznek a hidegtől.

A maczkót félrehuzták a barlang szájától. Aztán Gyorgyét átszállították, utána bevezették a lovakat, mialatt Petru sebtiben fát vágott. Majd a szánon levő összes holmit a barlangban helyezték el, s mikor ezzel is készen voltak, a barlang szájánál hatalmas tüzet raktak. Ekkorra magához tért Gyorgye is s bámulva tekintett szét a lámpások kétes világánál. Rövid idő alatt Petrunak kissé nagyító és dicsekvő előadásából megtudta, hogyan került a halál völgyéből ebbe a kellemes barlangba. De még mielőtt eszébe jutott volna hálálkodni, Papp Mózes a kezébe nyomott egy darab szalonnát, egy jókora karéj kenyeret, s a fiu mohón enni kezdett, szinte a szemei is kidülledtek bele. Petru is megkapta a maga részét, Simándy is, Papp Mózes is jóizűet falatozott, aztán szalmából, pokróczokból türhető ágyat vetettek, egy pár nagy tuskót vetettek a tűzre, s a medveölőt kivéve, mind lefeküdtek s elaludtak. Odakint sivított a szél, s rongyokra szag-

gatott hólepedőket hurczolt ide-oda az erdőben; lavinák robogtak le a mélybe, s a megpattant fenyőfák roppantak koronkint óriásit.

Papp Mózes a tűz mellé ült, virrasztott, az ember sohse tudhatja, mikor jöhet rá az éjszakából veszedelem. Néha lehunyta a félszemét, ő azt állította, hogy ilyenkor a félteste alszik. Egyszerre csak előrehajolt és hallgatódzott, mint mikor valaki élesen figyel. Aztán fölugrott s puskáját ösztönszerűleg kezébe kapta. Gyermekkora óta ismerte a téli erdő, a nyári erdő, a csöndes erdő s a vihartól vert erdő minden hangját. Most is tehát valami szokatlan zaj ütődhetett a fülébe. Megrázta Simándyt s a két juhászt. Egyszerre talpon voltak mind.

— Mit hall, tiszteletes úr?

— Semmit.

— Hát ti?

— Mintha kutyaugatást hallanék, — szólt Petru.

— Vagy tán farkas? — vélekedett Szabó.

— Valami búgás is keveredik bele, — szólt Papp Mózes, — ez vadászkürt.

Erre hatalmas öblű medveölő puskáját kétszer elsütötte.

— Mit csinál?

— Figyelmeztetem az eltévedt vadászokat.

Csakhamar puskadurranások jöttek feleletül. Papp Mózes újra lőtt. A kutyaugatás nemsokára egészen közelükből hangzott, s pár pillanat mulva dühös vakkantásokkal pár finom vadászkutya rohant a tűz világos körébe, neki egyenesen az elejtett medvének, melyet elkezdtek marczangolni. Utánuk a hóförgetegből három elegáns vadászruhába öltözködött alak bontakozott ki, majd erdészek és cselédek csengős lovakat vezettek elő, melyek a szánokba voltak fogva.

— Baranghy gróf, — mormogott Papp Mózes és levette a süvegét.

Csakugyan Baranghy László gróf volt, az erdélyi fejedelmek nagyhírű sarjadéka, az ismert oroszlán- és

tigrisvadász, ez az érdekes és férfias alak, a ki őseitől öröklött kalandszomját India és Afrika rengetegeiben szokta lecsillapítani. Simándy jól ismerte őt híréből, s kiváncsian nézett rá. Mindig erősen meg szokta figyelni azokat, a kiknek a sors kiváltságos helyzetet, nagy vagyont, nagy nevet biztosított. S magában mindegyik elé vagyonának és nevének megfelelő nagy kötelességeket tűzött. És sokat gondolkozott ezeken az örökké teljesítetlenül maradó nagy kötelességeken olyankor, mikor látta, hogy adóba hogyan hajtják el a szegény embernek utolsó tehenét ... Ezt bezzeg romlása árán is kényszerítik kötelessége teljesítésére ...

— Hahó, kik vagytok? — kiáltott a gróf.

— Magyar-garabói vadászok, méltóságos úr, a kik a vihar elől a medve barlangjába menekültünk, — felelt levett süveggel, alázatosan Papp Mózes.

— A mint látom, hatalmas maczkót zavartatok ki a barlangjából ... Verjétek el róla a kutyákat ...

A gróf odament az elejtett fenevadhoz, s lábával végigtapogatta. A két másik úr is jól körülnézte a pompás állatot ... Aztán mind a tűz köré állottak, s gémberedett tagjaikat melengették ... Az erdészek a lovak körül maradtak. A gróf figyelmesen nézte Pappot.

— Hallod-e, öreg, nem Papp Mózes vagy te, a medveölő?

— De az vagyok, instálom. Én is tanítottam a méltóságos urat vadászni.

— Nem mehetnénk még az éjjel födél alá, Garabóra? A vendégeim czudarul el vannak fáradva.

— Nem tanácsolom, méltóságos uram. A hógörgeteg elzárta az utunkat, s mindnyájan ott találnánk veszni ebben a rengeteg hidegben. Hanem tessék a barlangot elfoglalni, ott nem ér a szél.

A gróf német nyelven vendégeihez fordult.

— Nos uraim, én megigértem, hogy olyan telet mutatok önöknek, a minőt sohse láttak. Hát nem tartottam meg igéretemet?

— Köszönöm, gróf, — felelt az idősebbik, egy erőteljes, kissé köpczösödő alak, — ilyet nem láttam se a tibeti határon, se Kanadában.

És megszólalt a fiatalabbik, egy nyulánk, szőke ember:

— Nem bántam meg, hogy lejöttem Bécsből. Ez a hóvihar vetekszik az orosz sivatag huránájával. Egyszer, emlékszem, az Ural hegységben láttam efféljét. Gratulálok, gróf úr.

— Nézzék ezt a vén embert, -- szólt a gróf, Mózes gazdára mutatva. — ennek már a nagyapja is a családomat szolgálta. Ő volt az én első tanítóm a vadászatban. Több medvét elejtett, mint a mennyit mi hárman láttunk. Most különben azt jelenti, hogy nem mehetünk tovább, mert bentveszhetünk a hóban.

— Hát mit csinálunk?

— Itt hálunk a medve barlangjában.

— Bravó! — kiáltott a köpczös, — lesz mit mesélni az udvari bálon.

— Csinálj ott bent helyet, Mózes!

Ezalatt már Gyorgye, Petru s az erdészek két hatalmas tüzet csináltak, s a gróf lovait azok közé állították. Papp Mózes is kivezette a maga lovait, s a többi közé állította. A cselédek a szánokról leszedtek mindent, pokróczot, elemózsiát, vánkosokat, s a barlangba vitték. Nagy benzinlámpát is gyújtottak, s az üregben elhelyezték. Az urak rögtön be is vonultak. Ekkor lépett csak elő Simándy, s bemutatta magát. A grófnak magyarul, a másik két urnak németül.

— Nini, hát maga az én papom? — szólt szives hangon a gróf, — én csak egy garabói papot ismerek, a vén Todorescut, a ki követválasztáskor le szokta hozni a móczait, rám szavazni. Nagy gézengúz az öreg, érti a dolgát.

A két idegen a grófnak két bécsi barátja volt: az idősebbik lord Harrington, az angol nagykövetség első tanácsosa, a másik Vensolov ezredes, az orosz nagy-

követség katonai attaséja. Harringtonnal annak idején Indiában ismerkedett meg, Vensolov ezredessel pedig a bécsi udvari élet hozta össze. A fényes császárváros puha, meleg, főúri kényelméhez szokott urak szinte gyerekes örömmel élvezték a rendkívüli helyzetet: a barlang előtt a tűz lobogó fényénél eléjük táruló fantasztikus látványt, a véres medvével, a kavargó hóviharral, a lovak mellett szoborszerűen mozdulatlanul álló vadászokkal, szolgákkal és parasztokkal, azután élvezték a jól világított, pokróczokkal kipárnázott, eléggé meleg barlangot, melynek közepén csakhamar égett a spiritusz a szamovár alatt, miközben egy belső inas nagy ezüsttálczán hideg borjút, szárnyast, czipót tett eléjük, s egyszerre vagy öt üveg vörös borból húzta ki a dugót.

Simándy a barlang szája előtt levő tűz felé húzódott.

— Tartson velünk, tiszteletes úr, — szólt a gróf.

— Köszönöm, méltóságos uram, már beszalonnáztam.

— No csak vegye elő a bicskáját és lásson hozzá. Van itt mit enni.

Simándy nem kérette magát, hanem a tálcza mellé telepedett, a hol az angol és az orosz farkas-étvágygyal működtek. Az étel és a bor mesés gyorsasággal eltüntek, azután az inas mindenkinek töltött egy csésze párolgó teát, a gróf mindenkinek egy vastag szivart dugott a szájába, s végigfeküdtek a pokróczokon.

— No, kedves grófom, ön valóságos ezermester, hogy itt a vadon közepén így el tudja az embert látni, — szólt Harrington.

— Ez csak revanche a pendsabi szép napokért. És még mennyivel maradok adósa a negyedik bengáli lovasezred tisztikarának! Ne is beszéljünk róla, mylord. Sohse felejtem el, hogy minő felejthetetlen napokat köszönhetek önnek és indiai bajtársainak.

— Hja, India; az a mi páratlan vadászterületünk, ott még élhetünk jól, tetszésünk, egyéni gusztusunk

szerint, romantikusan, verekedve, vadászgatva. Ha az átkozott afgán kutya át nem lövi a lábamat, ma is ott vagyok, s nem térek át a diplomácziai szolgálatra. De most is mindig visszasóvárgok a szabad élet után. Unom a czivilizácziót, Angliát pláne! A családom különben is szét van szórva az egész világon; az egyik farmer Ausztráliában s van neki vagy negyvenezer marhája. A másik a kanadai kőszénbányáit turja s a saját hajóin hordja szét a szenét, a harmadik Belső-Afrikában, valahol Uganda vidékén kormányző vagy király. Az öcsém van legközelebb, az Maltán hadnagy. Angliában senki se él közülünk.

— Bocsásson meg, mylord, — szólt az orosz, — de én csak két igazi urat ismerek a világon: a magyar urat és az orosz urat. Önök már, hogy is mondjam csak, elnyárspolgárosodtak egy kicsit. Önök mindennel foglalkoznak már, de a magyar és az orosz úr csak a földjét műveli és szereti, és pedig rajongásig. Azt az egyet tekinti arisztokratikus foglalkozásnak. Ha egy orosz nemes elveszti ősei földjét, elzüllik, más mesterségre nem tud átmenni...

Az orosz megállt egy pillanatra, hogy szippantson a szivarjából. Simándy megszólalt:

— Megengedik az urak, hogy én is beleszóljak?

— Csak tessék! — felelt az angol.

— Az onnan van, mert bár az orosz birodalom óriási, az ifjúságot szűk látkörben nevelik föl. A mindenható dinasztia nem a nemzet elé tűz nagy czélokat, hanem önmaga elé, a maga dicsőségére, a nemzetet meg se kérdik, a nemzetnek örökké hallgatnia kell... Angliában ellenben arra szoktatják az ifjúságot, hogy az egész világ a te nemzetedé; ha otthon nem férsz el, eredj a tengerre, az összes vizeken megtalálod a szineidet, s ha holnap La Platában görbén néznek rád, holnapután már ott van az angol hadihajó a város felé fordított ágyútorkokkal. Ha tengeren se férsz el, eredj a gyarmatokra: minden világrészben megtalálod

a hazádat, mindenütt angol maradhatsz, s bárhol, bárminő munkát végezel, Anglia vagyonát és hatalmát szolgálod vele. A magyar meg az orosz úr csak a hazájában, a maga földjén van igazán otthon, a hol nem parancsol neki senki: hát ott marad és megőrzi patriarkális tulajdonságait, a melyeket az ezredes úr úri tulajdonságoknak nevezett...

Harrington a hevesen gesztikuláló fiatalemberre nézett:

— Ön talán ortodox keleti pap és Moszkvában tanult?

— Nem, mylord, én protestáns pap vagyok és Hollandiában tanultam.

— De csak vadászni jött ide szintén és valami nagyobb városban lakik?

— Nem, mylord, én itt lakom ezen a hegyen túl egy faluban és papja vagyok egy száz főből álló eklézsiának.

— Magyar pap?

— Az vagyok, mylord.

— Valami igaza van a tiszteletes úrnak, — szólt az orosz ásítva, — de mivel szivarom végig égett s én álmos vagyok, nem veszek részt többé a beszélgetésben. Jó éjszakát, urak.

Lord Harrington látható érdeklődéssel nézte a fiatalembert, de az álmosság és fáradtság őt is elnyomta s azért jó éjszakát kivánva, szintén végignyult a földön.

Baranghy gróf friss szivarra gyújtott, s a barlang előtt égő tűz mellé ült. Az, a mit Simándytól hallott, nagyon gondolkozóvá tette.

— Hallja, ifjú barátom, — szólt lassú hangon, — én itt a vad rengetegben, az üvöltő viharban, a megölt medve barlangjából vaktában kizavarok két parasztbundás alakot, a kik közül az egyik megszólal, s lord Harringtonnak, Vensolov ezredesnek és Baranghy grófnak perorál olyan értelmesen, a minőt ezek az urak a maguk körében is ritkán szoktak hallani. Ez nem

természetes dolog... Hogy került maga arra a rongyos Garabóra?

— Méltóságos uram, annak hosszú története van, mely méltóságodat nem érdekli. Különben is a magam szántából jöttem oda...

— Nincs valami kivánsága? Nem akar a sorsán változtatni? Szivesen fölajánlom a segítségemet.

— Csak azt kérem, hogy ha az eklézsiának szüksége lesz valamire, akkor fogadjon szivesen méltóságod.

— Meglesz, meglesz... Hát maga úgy véli, hogy a mi nemzetünknek nincsenek nagy czéljai, nagy föladatai?...

Simándy lehorgasztotta a fejét. Majd rekedten így szólt:

— Mi? Hiszen mi még itthon is a létért küzdünk... és veszítjük a csatát... koldusok vagyunk és senkise támogat... a katonáink fogynak... a fegyverek egyre hullanak a kezünkből... S ezt a nemzet nagy tömege nem látja, nem tudja, nem hallja...

A gróf tágra nyitott szemmel meredt a tűzbe. Nemes, éles, bátor arczán mély szomorúság ült. Simándy ránézett, s valami vakmerő gondolat fogta el. Megragadta a gróf kezét s szólt:

— Fejedelem, én uram, ne menj te idegen világokba fenevadakra vadászni... maradj ebben az elhagyott országban... Látod, nekem ez a haza nem adott semmit, se előkelő rangot, se kitüntetéseket, se vagyont, s itt állok, itt dolgozom a helyemen, elpusztulok, de el nem megyek róla.

A gróf ránézett Simándyra, a ki a kezét fogta:

— Valamit mondani akar?

A szegény fiu azt hitte, hogy beszél, de csak a gondolatok viharzottak végig lelkén, szája nem nyilt szólásra. Eleresztette a gróf kezét.

— Bocsásson meg, méltóságos uram, csak arra akartam kérni, hogy szeresse, ne hagyja el ezt a mi szegény Erdélyünket, pusztuló egyházunkat...

ilyen nagy nevet mi nem nélkülözhetünk ádáz harczunkban.

A gróf belehajította a szivarját a tűzbe.

— Hát mit tegyek? Mit tegyek? Sohse szoktunk mi ilyesmiről beszélgetni... Mit kellene tenni? Ki tudna erre feleletet adni? A fórumon annyi jelszót ordítanak; egyszer az egyik van divatban, másszor a másik; s mindegyik csak arra való, hogy az emberek egyéni hiúságát, karriérjét szolgálja...

Hangja egyre emelkedett és hevesebb lett.

— Az országgal tulajdonképp nem törődik senki.

Hirtelen fölugrott.

— Nagyon hideg van idekint. Ez a komisz szél szinte a bőröm alá fúj. Jó éjszakát.

Besietett a barlangba. Papp Mózes újra megrakatta jól a tüzeket, Simándy ott, a hol ült, végignyult a meleg földön s elaludt. Mózes gazda egy vánkost csúsztatott a feje alá, s a fiut betakarta egy pár vastag pokróczczal. Aztán ő is odafeküdt melléje. Szabó és Petru is lassan-lassan odasompolyogtak. Csak a gróf vadászai és cselédjei álltak a lovak közt mozdulatlanul, mint az őrtálló katonák.

Talán már hajnal felé lehetett, mikor a vihar hirtelen megállt. Papp Mózes azonnal fölébredt, s gyöngéden megérintette Simándy karját.

— Mi baj?

— Tiszteletes úr, a vihar pihen.

— Elállt?

— Nem, csak pihen. Ez itt a viharnak rendes szokása, hogy egy-két órát megáll, s aztán újult erővel kezdi. Jó volna, ha a méltóságos urakat fölkeltené. A szünet alatt bevergődhetünk Garabóra.

Pali rögtön a barlangba sietett, s fölkeltette a grófot, ez pedig a vendégeket. Mindnyájan helyeselték az indulást, a gróf pár rövid szót kiáltott legényei felé, a szánok egyszeribe föl voltak pakkolva, s a lovak befogva. Indulás előtt a gróf mindenkinek egy pohár

konyakot adott: a cselédeknek is, a parasztoknak is. A lámpásokat is meggyújtották, s elől Papp Mózes két jóravaló, kis macskalovával nekivágtak az útnak. Pali szó nélkül Mózes gazda mellé ült a bakra, s az egyik lámpást tartotta. A medve alá fatalpat csináltak s a leghátulsó szán mögé kötözték. Lassan, koczogva, de mégis előre haladtak.

XII.

A nagy vihart követő reggel a faluban irtóztató kutyaugatás támadt. Az ebek megérezték a szagát a medvének, mely a szán mögé volt kötve. A kutyák föltűnő nyugtalanságára mindenki a kapuja elé sietett, s látták a havasi úton aláereszkedni a karavánt, s egyszerre megismerték a gróf szürkeruhás, violaszin zsinóros vadászait, a mint a czifra szánokat, csengős lovakat lesegítették a meredeken. Ekkor Papp Mózes szánja már illedelmesen hátul kullogott. S a mint lent voltak, Pali illedelmesen köszönt az uraknak, s a szánnal jobbra fordultak, Papp Mózes háza felé. A gróf valamit kiáltott utánuk, de a prémes gallér elfogta a hangot. A mint a gróféktól eltávolodtak, Petru nagyot kurjantott, s hangosan kiáltotta a népnek, hogy ime itt a Gyorgye, megmentettük, s még egy nagy medvét is öltünk. Az asszonyok mind oda siettek, s kezet csókoltak Simándynak. Egész karavánnal érkeztek Mózes gazda házához, a hová már Sára néni is megjött egy csomó öregasszonynyal. Sára néni előbb kötényébe törölgette a szemét, aztán erőt vett rajta az indulat, elsirta magát, megölelte, megcsókolta az unokáját, végül pedig úgy vágta pofon, hogy leesett a süvege. Ekkor esett a papjának s a hol érte, csókolgatta a ruháját. Pali itt visszaöltözködött fekete ruhájába, és Sára nénivel és Gyorgyeval hazament, otthagyván Petrut, a ki egész nap

nagyszámú közönségnek örvendett, mely mind a hőstettek elbeszélését kivánta hallani. A nép fölváltva ácsorgott Mózes gazda és Todorescuék háza előtt, hová az előkelő uraságok szálltak. Pali hazament, megivott egy csésze forró kávét, aztán ágyba feküdt, s elaludt, mint a bunda.

A gróf vendégeit egyenesen Todorescuékhoz vitte, a kikről tudta, hogy nagy, kényelmes, kőből épített úriházuk van. Képzelhető a pap-család meglepetése, mikor Baranghy gróf az angol lorddal és az orosz attaséval betoppant. A hölgyek azonnal elfutottak, toalettet csinálni, Todorescu pedig, a ki a grófot már régóta személyesen ismerte, zavartan kinálgatta őket helylyel.

— Kedves tisztelendő úr, — szólt a gróf szokott szives modorában, miután a bemutatásokat elvégezte, — legyen rá elkészülve, hogy mindaddig itt maradunk, a míg ez a hóvihar, mely tegnap a hegyek közt meglepett, teljesen el nem mulik.

— Nagyon szerencsés, boldog vagyok, méltóságos úr...

— Maga is azt hiszi, hogy a vihar minden perczben újra kitörhet?

— Biztosra veszem. Rendesen három napig szokott tartani, közbe csekély szünetekkel. Vakmerőség volna most tovább indulni...

— Hát akkor egyelőre kérünk egy szobát, vizet mosdani, s Pista inasomat.

— Minden meglesz.

S Todorescu elsietett. Az urak tíz percz alatt átöltözködtek, s Todorescu hivására megjelentek az ebédlőben, hol a hölgyek már vártak rájuk, s frissen főtt kávéval szolgáltak.

Todorescuné még meglehetősen elfogult volt, de Florica már eléggé összeszedte magát. Nagyon csinos volt divatos, egyszerű drapruhájában, fehér kötényével, s a koromfekete gazdag hajából elővillogó aranyhajtűkkel. Az urak egészen meglepetve néztek rá és sorba

odajárultak eléje, bemutatkozni. S ő a Bukarestben jól megtanult pukedlizést kifogástalan előkelőséggel érvényesítette. Lord Harrington sodort egyet a bajuszán, Vensolov ezredes pedig a haját s nyakkendőjét igazította.

— Bocsásson meg, tisztelendő asszony, hogy így ajtóstul a szobába rohantunk, — szólt a gróf, — de nem is sejtettük, hogy egy felnőtt leány van a háznál. Mióta?

— Az őszszel jött haza a nevelőből. Florica, a leányom.

— Óh, én ismerem a gróf urat, gyermekkorom óta. Emlékszem, hogy kétszer járt a házunknál.

— Igen, követválasztások alkalmával, — nevetett a gróf, — maga azalatt megnőtt, én pedig megvénültem.

— Arra is emlékszem, hogy a gróf úr egyszer fölemelt a levegőbe, megcsókolt és azt az igéretet tette, hogy ha férjhez megyek, násznagyom lesz...

— No, a mi a csókot illeti, azt szivesen megismételném...

— Nem lehet, gróf úr, mert ha megengedném, az nagy gorombaság volna részemről...

— Hogyhogy?

— Akkor azt hihetné, hogy csakugyan öreg embernek tekintem.

A gróf nevetve nézett rá.

— Hallja maga, kis kisasszony, tudja, hogy ez pompás felelet? Ilyen nem minden havasi faluban terem...

És lefordította az uraknak németre.

— Kedves gróf, — szólt a lord, — ön csupa ilyen meglepetéseket tartogat nekünk. Ki volt az a csinos, nagy feketeszemű fiatalember, a ki az éjjel olyan okos dolgokat beszélt nekünk a medve barlangjában?

— Hisz megmondta. Az itteni protestáns pap.

— Hja, igaz. Nagyon álmos voltam, elfelejtettem. Tudja-e, hogy szeretnék annak a ficzkónak a szeme közé nézni, s egy kicsit beszélgetni vele?

— Jó, majd elhívjuk ... úgyis itt maradunk bezárva tán két napig is.

Florica biborvörös arczczal az ablak felé fordult. Az a pár szó, melyet Simándyról hallott, maga se tudta miért, de önkénytelen büszkeséggel töltötte el. Az uraságok betoppanása nagyon megzavarta őt, mert se Simándy, se Gyorgye után nem tudakozódhatott, pedig rettentő türelmetlenül várta hazaérkezésüket, s egész éjjel nyugtalanul, szaggatottan aludt. Annyit félfüllel, sebtiben elkapott, hogy itthon vannak, de égve vágyott a részletekre, s ehhez nem juthatott.

A jóízű reggeli után az urak szivarra gyújtottak, s a lord hátradőlve szólt:

— Most jön ki csak belőlem a hideg, s érzem, hogy bágyadt és fáradt vagyok.

— Mondja csak, tisztelendő asszony, — szólt a gróf, — ágyaink meg vannak már vetve?

— Szolgálatjára, méltóságos úr.

— Megengedik, hogy lefeküdjünk. Tegnap egész nap szánkáztunk, s bizony éjjel is nagyon keveset aludtunk. Nem veszik rossz néven, ha lepihenünk...

— Óh, kérem, — felelt Todorescu alázatosan.

— Pista! — szólt a gróf az ajtóban feszesen álló huszárjához, — összes élelmiszereinket és italainkat a konyhába hordod és a tisztelendő asszony rendelkezésére bocsátod. Tessék mindent fölhasználni, s én még csak zt az egyet kérem, hogy két óra előtt ne legyen az ebéd.

— A mint parancsolni méltóztatik.

— Előre, uraim, — szólt a gróf, — ebédig aludni fogunk.

Az angol és az orosz, kiknek már majdnem leragadt a szeme, szivesen engedtek a fölhivásnak. A gróf még kiszólt a szobából:

— Igaz, kérem, ismerik a helybeli református papot?

— Ismerjük.

— Tegyék meg a kedvemért és hivják meg őt is ebédre.

— Parancsára, méltóságos úr.

Az urak eltüntek, s mikor fejüket lehajtották, az újra kezdődő vihar első rohamai már végigzúgtak a völgyön. Florica sugárzó arczczal állt a tükör elé: itt lesz Simándy is, mit csináljon, hogy még szebb legyen? Végre ott fog ülni, mellette, vagy szembe vele, ránézhet, a mikor akar, vele egy levegőt szív, hallja folyton a hangját. S a kis Florica szive oly hevesen összeszorult, hogy egyszerre az arczába hajtott minden vért. Aztán elnevette magát, tapsolt, s a konyhába futott. Ma ő is fog főzni valamit.

— Csak félre, félre az útból, — szólt Todorescuné, a ki átvette a dirigálást, — mindenkinek helyén legyen az esze, mert nagyuraknak főzünk ma ebédet.

Pista megkezdte a szánból a hideg sült szárnyasok, a libamájpástétom, az egész sonkák, hideg nyelv s más efféle ételek fölhordását. Azután jött kosárban fehér és vörös bor s pezsgő.

— Biz ehhez nem is kell már más, mint jó húsleves és friss kenyér, — vélekedett az inas.

— Todorescuné gondolkozott.

— Talán egy kis nyulat is csinálok még, jó bő, tejfölös mártásban.

— Én meg egy kis habgaluskát készítek, — vélekedett Florica.

— A' bizony jó lesz, — hagyta helyben Pista.

A konyhában megkezdődött a munka, Florica pedig a szobájába lebegett, mert nem volt tisztában vele, hogy melyik ruháját vegye föl. Sorba nézegette valamennyi gunyáját, próbálgatta, de egyikkel se volt teljesen megelégedve. Az anyját nem merte megkérdezni, mert rámordult volna, hogy *ugyan kinek a kedvéért akarsz te szép lenni?* A haját, azt a szép fekete, fényes haját is lebontotta és sokáig próbálgatta, míg végre egy megfelelő frizurát talált. Divatosan fésülködni jól megtanították a bukaresti nevelőintézetben. Eszébe jutott, hogy bomlottak érte a szebeni katonatisztek és a tus-

nádi fürdővendégek, s törte a fejét, hogy visszaemlékezzék, hogyan viselte magát, mit fecsegett az udvarlóival, hogy úgy elbájolta őket. Aztán elnevette magát: hisz ő az egyetlen lány a faluban, azt is mondják, hogy nem nagyon csunya, ugyan mit erőlködik, mikor nem kell vetélytársnőitől tartania. Fölvett egy fehér kötényt és kifutott a konyhába, hol már nagy sürgés-forgás, készülődés volt. Pista a padkán ült és czigarettázva melegedett.

— Pista, — szólt halkan Florica, — tudja maga, hol lakik a faluban a magyar pap?

— Nem én.

— A református templom alatt mindjárt van egy régi kőház: abban lakik. Menjen el oda és mondja meg neki, hogy két órára legyen itt ebéden. A papa is kéri, meg a méltóságos úr is üzeni.

Pista fölrántotta bekecsét, kilépett a tornáczra s az orkánban megindult a buzogányos templom irányában. Simándy az alatt már fölkelt, s miután a gyerekek a viharban nem jöttek iskolába, olvasgatott. Mikor Pista átadta az üzenetet, így szólt:

— Ki küldte mégis magát ide? A pap-e, vagy a gróf úr?

— Nekem ugyan a papkisasszony szóla.

— A kisasszony?

— Az a'. De azt mondta, hogy az apja óhajtja, meg a méltóságos gróf úr.

Jó, jó, Pali, azért ne légy olyan izgatott. Háromszor-négyszer végigmérte a szobáját, aztán ő is tükre elé ült és gondosan megborotválkozott. És ez alatt az arczát nézte, vizsgálta, a mit sohase szokott tenni. Bizony falusi papnak elég fehér volt a bőre, szemei alatt keskeny kék karika húzódott, szempillái meghosszabbodtak, s a szeme tán még feketébb volt, mint régen. Elmenjen az ebédre? Egy délután belemerüljön az úri társaságba, aztán szomjazzék tovább? Ez csak békétlenséget, nyugtalanságot, sőt tán elégedetlenséget kel-

tene lelkében . . . Ujra a szeme közé nézett . . . Nem vagy őszinte, fiú. Te Florica miatt habozol. Mit neked az angol diplomata, az orosz katona . . . te attól a dallamos hangú kis fekete lánytól félsz, a kinek fecsegése olyan édes bizsergésbe hozza a szivedet . . . S ha úgy volna? Örökké tarlott mezőkön kell neked járnod? Nem szabad egy pillanatra se elhagynod életed pusztaságát? Hisz te kemény legény vagy, mint a vas . . . hideg vagy, mint a jég . . . nem vétesz se Isten, se ember ellen, ha egy kis boldogságot megengedsz magadnak. Elmegyek. Nem tudja meg soha senki, hogy egy pár boldog órát raboltam magamnak. Elmegyek.

Jó fél óráig vesződött azzal, hogy fekete haját simára lefésülje, a mi nem igen sikerült; aztán ünnepi feketébe öltözködött, a bajuszát kipödörte egy kicsit, bundáját a nyaka közé kerítette, s nekivágott az orkánnak. Mint egy szerelmes, légyottra siető diák, úgy sietett, nem gondolkozva, nem nézve se jobbra, se balra, csak gázolva a havat türelmetlenül.

XIII.

Mikor Simándy Todorescuék házához ért, az urak már fölkeltek, s az ebédlőben czigarettáztak. Florica is megállapodott már a toalettjében. Sötét szoknyát vett föl, rózsaszínű blúzzal, s a konyhai tűztől kipirulva éppen terített. Simándy szerény alázattal lépett be, s mélyen meghajolt az úri társaság előtt. Florica sugárzó arczczal nézett rá, mikor a fiú eléje lépett s megszorította a kezét. Az angol követségi tanácsos mindjárt elfogta Palit.

— Mondja csak, tiszteletes úr, maguk medvét vadászni jártak kint az éjjel?

— Nem, mylord, egy kis pásztorgyereket kerestünk, a ki a mélységbe zuhant.

— S magukat is ott érte a vihar? — szólt a gróf.

— Nem, méltóságos úr, mi már a vihar alatt mentünk ki a havasok közé.

— Hogyan? Maga egy rongyos kis pakulár-kölyökért koczkára tette az életét?

— Nem tettem koczkára, méltóságos úr, mert íme élek.

— De ott veszhetett volna.

— Az ilyesmi nekem csak utólag szokott eszembe jutni. Aztán megvallom, puszta önzésből tettem.

— Hogyhogy?

— Mint református papnak semmi külső eszközöm

nincs arra, hogy a népre hassak. Tehát példámmal kell hatnom. Az adott esetben csak azt tettem, a mit helyemben minden becsületes ember megtett volna, de az egyszerű nép ezt nagyba veszi s ezzel a papi tekintélyem emelkedik.

— Bravó, fiatalember, — szólt az angol, — ön csakugyan igen hidegen, szárazon és okosan meg tudja magyarázni, hogy miért cselekedett így. Azért azonban bizonyos, hogy ön hőstettet követett el.

— Ne feledje el, mylord, hogy nekem ebben az úgynevezett hőstettben segítőtársaim voltak. Egyszerű parasztemberek, kik életösztönüket intelligencziájuk hiányánál fogva nehezebben tudják legyőzni, mint én. S így a nagyobb érdem az övék.

— Kik voltak azok? — kérdé a gróf.

— Papp Mózes s egy oláh pásztor.

— No, ezeket megjutalmazom. Ne feledjen el, tiszteletes úr, száz forintot kérni tőlem a számukra.

— Köszönöm, méltóságos uram, adhatok belőle a megmentettnek is?

— Oszsza szét belátása szerint. Ön pedig fogadja tőlem emlékül ezt a gyűrűt, melyet a zanzibári szultántól kaptam.

S ezzel lehúzott ujjáról egy zafirköves aranygyűrűt, mely két egymásba fonódott kigyót ábrázolt és Simándynak adta.

— Köszönöm, gróf úr, legkedvesebb emlékeim közé fog tartozni.

S ujjára húzta.

Az orosz katonai attasé ez alatt Floricával enyelgett, a ki e miatt nagyon boszús volt, mert ekkép a Simándy és a két úr közt lefolyt beszélgetés egy részét elszalasztotta.

— Hohó, kedves kisasszony, — szólt a gróf, — maga kevésnek terített.

— Én meg a mama nem ebédelünk az asztalnál.

— Már miért nem?

— A mama tálal, én pedig fölszolgálok.

— Tálalás, az helyes. De a fölszolgálást, engedjen meg, Pista sokkal jobban elvégzi. Maga velünk fog ebédelni, még pedig az asztalfőn. Ugy sincs virág az asztal közepén, hát legalább maga legyen az asztaldísz.

— Megkérdem a mamát.

Simándyra nézett, mert érezte, hogy a fiú folyton rászegzi a szemét. Azután kisietett. Az orosz megszólalt:

— Bájos egy gyermek, s oly kedvesen elbeszélget az emberrel, hogy igazán gyönyörűségem telik benne. Ugy-e ön pravoszláv? — fordult Todorescuhoz.

— Igenis, ó-hitű vagyok, — felelt Todorescu.

Florica bejött, s jelentette, hogy a mama megengedte, hogy az urakkal ebédeljen. A lány közel férkőzött Simándyhoz, s odasúgta neki:

— Látja azt az ibolyavirágos tányért? Az az enyém. Olyanból csak én szoktam enni. Most az a maga helye, üljön oda.

Simándy meghajtotta magát. Nyilt az ajtó s Pista megjelent egy tál gőzölgő levessel. Florica kiosztotta, az inas széthordta, a vendégek leültek. A gróf megszólalt:

— Miután pap házánál vagyunk s két papunk is van, ugyan Simándy, mondjon egy asztali áldást, lehetőleg németül, hogy a külföldi urak is megértsék.

Simándy fölállt, összekulcsolta a kezét, mind hasonlót tettek és németül így imádkozott:

Uram, mindeneknek Ura, engedd meg, hogy hálatelt szivünket hozzád emeljük, a mikor áldásodban részesülendők vagyunk. De mikor köszönetet mondunk, hogy ebben a viharban, ebben a hidegben meleg fészekről gondoskodtál számunkra, kérünk, hogy ne feledkezzél meg szerencsétlenebb embertársainkról, kik talán odakint remegnek és nem találnak hajlékot; kik talán éheznek és nincs, mi kínjokat csillapítaná. Irgalmasságnak Istene, hallgasd meg könyörgésünket. Amen!

Az urak állva maradtak, Todorescu, az orosz és Florica keresztet vetettek magukra, s a pópa román imádságot mondott.

Ebéd alatt élénk társalgás folyt, melyben csak Todorescu vett kevés részt, mert magyarul is, németül is keveset tudott. Ellenben az angol, a gróf, Simándy és az orosz élénk beszélgetést folytattak utazásaikról, idegen népekről, vadászataikról s különösen érdekelte az urakat az, a mit Simándy beszélt Erdély történetéről, a reformáczióról és a román nép babonáiról. Florica nem játszott jelentékeny szerepet az ebédnél, mert nagyon izgatott volt, s minduntalan kiszaladt a konyhára. Kint teljes erővel dühöngött a hóvihar, s mindnyájan kéjes érzettel adták át magukat a meleg szoba és a jó ebéd élvezetének.

Ebéd után a gróf az attaséval nekiült écartézni, Simándy pedig egy vadászszal elhozatta hazulról a sakkját, s lord Harringtonnal, a ki szenvedélyes játékos volt, összeültek játszani. Alig játszottak háromnegyed órát, az angol megszólalt:

— Ifju barátom, ha magának volna alkalma játszani, idővel mesterré nőhetné ki magát. Zseniális ötletei vannak.

— Köszönöm, mylord, csak az a baj, hogy ötleteimet nem tudom összefüggő csatatervvé fűzni. Mikor teológus voltam, Utrechtben sokat sakkoztam elsőrendű hollandi sakkistákkal, de érzem, hogy nagyon elmaradtam.

Todorescu, a ki eddig csöndesen kibiczelt, most megszólalt:

— Ha csak az kell, kolléga úr, én szivesen fölajánlom magamat. Én is mint teológus kitünő sakkista voltam hajdanában.

— Elfogadom, nagy örömmel elfogadom, kolléga úr.

Közbe Pista pezsgőt bontott, s folyton kínálta az urakat. Legbuzgóbban Todorescu hajtogatta a poharat, s jó hangulatában Simándyval szemben érzelmei telje-

sen megváltoztak. Eddig gyűlölte, de imponált neki. Most, látván, hogy e finom urak milyen jól bánnak vele, holott őt, mint házigazdát, pusztán köteles udvariasságban részesítik, látván, hogy mily élénk részt tud venni a művelt urak társalgásában: gyűlölete olvadt. Eddig azt hitte, hogy ez tulajdonkép egy bátor, nagylelkű, de paraszt-kosta, a ki minden jóravaló eklézsiából kikopott, s ezért került erre a kétségbeesett helyre; de most látta, hogy ez egy világlátott, sokat tanult, jó modorú úr, a ki egy mozdulatával, egy hangjával nem rí ki a nagyúri társaságból, melynek körében e pillanatban mozog és vitatkozik. Es egy nagy kérdés merült föl lelkében. Hogyan vetődött ez az eszes ember a havasok legrongyosabb eklézsiájába? A ki tehetségénél fogva a legelső eklézsiákat megérdemelné. Bizonyára boldogtalan s önkéntes száműzetésben él itt. Ez a gondolat a vén papot engesztelékeny hangulatba ringatta, s több ízben fölragadta a pezsgős poharat, hogy ifjú kollégájával koczintson, a mi Floricának, a ki titokban folyton figyelemmel kisérte őket, nagy örömet okozott.

Ez alatt Todorescuné is toalettet változtatott, s bejött a szobába. Az urak mind gratuláltak neki a kitünő ebédhez és ittak az egészségére. Minthogy már sötétedni kezdett, lámpát gyújtottak, az attasé pedig leült a zongorához, s orosz dalokat kezdett játszani. Ez alatt Florica és Simándy egymás mellé kerültek.

— Izlett az ebéd? — kérdé a lány, s kaczérul nézett az ifjúra.

— Kitünő volt.

— Miért nem evett a habgaluskából?

— Édességet sohse eszem.

— De ezt én csináltam ám.

— Óh, hátha megigézett volna . . .

— Hogyan?

— Sára nénitől, az én vén gazdasszonyomtól hallottam, hogy a lány a magafőzte étellel mindig meg

tudja igézni a fiatalembert, ha az alatt, míg eszik, a lány ránéz és három különös imádságot mormol.

— De kár, hogy nem tudtam előbb! — mondá Florica naiv őszinteséggel.

— Miért akarna engem megbabonázni? Mit érne velem, hideg, száraz, szomorú emberrel?

Florica meghalkította a hangját.

— Valami nagy bánata van, úgy-e? Miért nem mondja el valakinek?

Simándy homlokán egy mély barázda jelent meg, szempillái leereszkedtek és elfödték nagy fekete szemeit; arcza olyan lett, mint mikor napsütötte rónán hirtelen valami felhő árnyéka repül át.

— Nincs nekem senkim, kisasszony.

— Kisasszony, szabad kérnem, — hallatszott az attasé hangja.

A zongorához szólította Flóricát, hogy román dalokat játszszék. Simándy pedig egy sarokba ült, s nézte a leányt. És Florica oly szépen, oly érzéssel játszott, hogy Todorescuné könnyezett, s mind gratuláltak. Simándy pedig ellenállhatatlan vágyat érzett, hogy ezt a leányt erős karjaival átölelje, s össze-vissza csókolja.

— Tiszteletes úr, hát maga tud-e zongorázni? — szólt a gróf.

Pali fölrezzent álmodozásából.

— Szolgálatjára, méltóságos uram. Az orgonálás révén ezt is megtanultam.

— Ugyan verjen el nekik egypár jó magyar nótát. Ettől a sok vontatott, szomorú nótától már a könnyeim is kicsordulnak.

Pali engedett a fölszólításnak, s eljátszott egypár ropogós, vérpezsdítő friss nótát azok közül, melyeket azok a boldog magyarok szoktak énekelni, eljárni ott künt, messze a kalásztermő nagy síkságon, melyre sohasem esik rá a nagy hegyek árnyéka, melyet sehol sem szakítanak meg sötét szakadékok.

Florica a zongorára könyökölt.

— Ugy-e, erre mind meg fog tanítani? — suttogá.

Simándy igent intett.

— Sohse játszottam, nem is hallottam ezeket a nótákat. Nekem azt mondták, hogy a magyarok nótáit a czigányok csinálják. Talán maguknak szomorú nótáik nincsenek is?

Simándy hirtelen megállt.

— Akar szomorút hallani? — kérdé halkan.

— Szeretnék.

A fiú végigcsúsztatta ujjait a billentyűkön, s a zongora hangja egyszerre meghalkult. S aztán egymásután születtek meg keze alatt azok a régi bús nóták, azokból a régi bús időkből, mikor a magyart a közélet teréről visszaszorították családi tűzhelye mellé, s hazája sorsát idegen bakók intézték. Azután azokból a még régibb időkből, mikor a bujdosó kuruczok nyomát hóval födte be a szél. A gróf arcza egyszerre komor lett, s mereven nézett maga elé, majd hirtelen, mintha nehéz gondokat akarna magától elűzni, fölugrott, s majdnem nyersen szólt:

— Eh, tiszteletes úr, ne feledje: *lesz még szőlő lágy kenyérrel.* Most pedig inkább mulassunk. Ezredes, üljön a zongorához, halljuk a legújabb bécsi keringőket.

Az orosz nem kérette magát, s csakhamar Strausz egy andalító keringője hangzott fel. A gróf félrerakatta a butorokat, s lord Harrington, a ki már nagyon verte a taktust, egy öreges valczerbe fogott Floricával. A lány féloldalt fordította a fejét, s égő tekintetet vetett Palira. Félig nyitott szájából elővillogtak fehér fogai, s mintha azt suttogta volna: Jer, jer, édes; hát te nem akarod, hogy kebledre símuljak?

— No, tiszteletes úr, — bíztatta a gróf, — előre! Az enyedi diákok mindig híres tánczosok voltak.

Simándy nem látott, nem hallott többet. A lányhoz rohant, s a következő perczben Florica remegve hajolt széles mellére s tova lebegtek a keringő hullámain. Óh, veszedelmes és áldott hullámok ti, Ámor isten leghűbb

szolgái, hány ifjú szivet elbódítottatok már ... Simándy arczát jóformán beletemette a lány hajába s szívta annak illatát.

Egyszerre megállt. Két keze lehullt. Az orosz is abbahagyta a zenét. A vihar megszűnt odakint s mély, ünnepélyes harangszó hangzott.

— Az én harangom, — mormogá.

A kipirult lány fölnézett rá, s megdöbbent hirtelen ránczossá vált arczán.

— Bocsánat, kisasszony ... méltóságos úr ... ez az én harangom, a Bod Péter öreg harangja. Holnap vasárnap lesz, szombaton mindig meghúzatjuk.

Megtörölte verejtékes homlokát.

— Óh, hogy elfelejtettem ... Bocsánat, méltóságos urak ... prédikáczióra kell készülnöm ...

Ezzel kirohant, mintha kergetnék. A Strausz-keringő újra fölhangzott odabent. Simándy csak futott, futott, mintha menekülne. Sötét volt már. Egy-egy házból a tűz fénye piros csíkot vetett ki a hóra, mintha ott valami megölt ember vére folyna. A haldokló zivatar utolsó gyönge lehelleteivel meg-megrázta még a fákat, s ilyenkor panaszos zörgés futott végig rajtuk. Simándy belefutott egy hóval megtelt árokba, fölbukott, pár ölet csúszott, s arczával szántotta a havat. Mikor fölugrott, a zenét már nem hallotta, csak a harangkongás hangzott fölötte, megtöltvén hangjával a völgyet. Nagyot lélekzett, a zene, a pezsgő, az asszonyi szépség okozta mámor kiszállt a fejéből. A harangnyelv mintha minden ütésével az ő szívét verte volna keményebbre. Mire odaért rideg hajlékához: egészen rendben volt. A harang elhallgatott, a pap belépett a házába.

— Kezét csókolom! — szólt Sára néni, — ugyancsak jól mulattak az oláh papnál. Szent Isten, mitől véres az arcza, tiszteletes uram?

Simándy odanyult. Meleg vér serkedezett végig az arczán. Nem is vette észre.

— Elestem, s arczczal a földön csúsztam. Adjon vizet.

Sára néni szaladt, s közbe elmesélte, hogy a Gyorgye egészen jól érzi magát, s a nyáron egy olyan szép botot fog faragni a tiszteletes úrnak, hogy még a méltóságos gróf úr is megirigyli.

Mindenki aludt már a faluban. De a magyar pap nem. Nem mert lefeküdni. A mint a lámpást elfújta, s a szemét behunyta, zongoraszót hallott, s Todorescuéknál volt. A feje forró volt, s Pali azt bizonyítgatta magában, hogy láza van a sebtől. De meggyújtotta a lámpát és felöltözött. Az asztalra könyökölt s maga elé bámult. Szereti-e ő Floricát vagy nem? Szereti-e őt Florica vagy nem? Hűtlenné lesz-e valakihez, ha Floriczát szereti? S ha igen: egy halott lányhoz lesz-e hűtelen, vagy fogadalmához, kötelességéhez, hitéhez, hazájához? E rettentő gondolatra homlokán kidagadtak az erek . . . érezte, hogy feje megrepedni készül. Nem jön-e el újra a vizek fehér királynéja, a kis Derry, korallsírjából, hogy közéjük álljon? . . . Rettentő eszme!

Fölugrott és kiment a konyhába. A nyitott padkán égett még a tűz.

— Gyorgye, rakd meg jól. Sára néni, tud-e maga mesélni?

— Hogyne tudnék, lelkem tiszteletes uram?

— Fáj az arczom, nem tudok tőle aludni. Nézze, ide ülök a padka sarkába, meséljen mindent, a mi csak eszébe jut.

S miközben a tűz magasra csapkodott, Pali leült s hallgatta a motyogó öreg asszonyt. Szembe vele Gyorgye ült, lábánál a kis kóczos juhászkutya . . . s Pali lassan-lassan megnyugodott, mert nem volt egyedül. Feje oldalt fordult, szeme fáradtan lecsukódott, elaludt. Az öregasszony pedig zötyögős nyelvével Tündérországban barangolt és sárkányviaskodásokat regélt. De az álom végre rá is leszállt, s a fehérre meszelt rideg konyhában, a hamvadó tűz hunyó világánál aludtak sorba: a pap, az öregasszony, a bojtár és a kutya.

XIV.

A nagyurak másnap kora reggel csengős szánjaikon elutaztak szolgaszemélyzetükkel, s talán soha az életben egy gondolattal se fordultak többé a kis hegyi falu felé. A gróf jól ismerte Todorescut, s távozásakor egy ötvenest adott neki négyszemközt. A pópa egy darabig vonakodott, de végre mégis elfogadta. Simándy, mikor a kis kakasharangot csöngeni hallotta, kiállt háza elé a partra. A gróf odaintette, kezet fogott vele, s lediktálta neki a jószágigazgatója czímét, a kihez forduljon, ha az eklézsiának bármire szüksége lenne. Lord Harrington és Vensolov ezredes szintén nyájasan, kézszorítással búcsúztak el tőle, s ő úgy nézett a tovarepülő szánok után, mintha a czivilizáczió vonulna ki azokon a faluból. Egyedül maradt.

És a mint az úri társaságot elnyelte az erdő, lassan visszafordult a félig hó alá temetett falu felé. A házak kéményéből egyenesen szállt fölfelé a füst. Az oláh templomban kegyetlenül harangoztak, s nehéz czammogással, idomtalan czondrába pólyált oláh parasztok bandukoltak itt-ott a házak közt, a misére. Oly hideg, oly alacsony, olyan közönséges volt körülötte minden. Elszorult a szíve, s hideg futott át rajta. Ujra elfogta az a gondolat, mely Derry halála s Anikó hűtlensége után uralkodott rajta: ő már befejezte életét, nem érdemes tovább tengődnie.

S nehéz gondolatokba merülve sétált ki az erdőbe, a mezőre, hol nyáron annyi szép virágot szedett. S egy-egy csúcson, melyről szabadabb kilátás nyilt, elővette messzelátóját, s lenézett a faluba. A messzelátó önkénytelenül is a papék háza felé fordult, s ő dobogó szívvel leste, hogy nem pillantja-e meg a kedves gyermeket, kinek társaságában tegnap oly édes órákat töltött.

Estefelé Floricának egy levele érkezett, mely őt egészen szárazon vacsorára hívta, úgynevezett *tyúkverőre*, mely a maradék elfogyasztásából áll. Egészen belesápadt a levélbe, s azt vetette oda a cselédnek:

— Nem megyek.

De mikor a cseléd eltávozott, utána futott, s azt mondta neki:

— Nézd az arczomat. Be van kötve. Elestem és most az arczom csupa seb. Igy nem mehetek vacsorára.

De a kis Florica nem tágított. Nemsokára jött vissza a cseléd, hogy akár fáj az arcza, akár nem, csak jőjjön azonnal vacsorára.

És a hatalmas legény megpuhult, kellemes érzelmek melegét érezte szívében, s mint a párját kereső hiúz, futott végig a falun, az oláh pap házához. Valami mámor fogta el, mely megzsibbasztotta érzékeit. Nem gondolkozott, csak Floricát nézte, s vacsora közben, a zongora mellett száz meg száz semmitmondó ostobaságot fecsegtek össze-vissza s egymás szemébe nézve gyerekes örömmel nevetgéltek.

Óh, mily jól érezte magát e pillanatban Simándy, elfeledkezett mindenről, a multról, a jelenről, a jövőről, s az a sejtelem derengett a szívében, hogy ezek az édes ostobaságok ennek a rövid földi életnek nagyon is lényeges alkatrészei. Egyszer már fészket vert szívében a szerelem, de hajh, a sors kiverte onnan. A félszeg, székely falusi Madonnával sohse űzhették az első, ifjú, bimbozó szerelem bohó játékait. Mikor ez az érzelem leghevesebben forrt szívében: csak egy

fakó arczképet őrzött tőle s erre vesztegette tekintetének minden tüzét. Derry szerelmét csak akkor tudta meg, mikor a Fehérország királynéját a sós hullámok már a végtelen Óczeán felé ringatták. Az első, életében az első lány volt Florica, a kit már karjai közt tartott, a ki vidám kaczajjal rálegyintett kezére, a kinek formás, telt, nyulánk teste sóvárogva hajolt feléje s szép arcza szelid boldogságtól sugárzott, mikor Pali tréfáit hallgatta. Szomorú gyermekkorára nehéz, küzdelmekkel telt ifjúság következett és nem ért rá, még csak futólag se, az asszonyokkal foglalkozni. S férfias ösztönei jóformán csak most ébredtek föl benne teljes erejükben.

Todorescu a vállára ütött. A pópa egy kissé pityókos állapotban volt. Egész nap itta a pezsgőt, melyet a gróf otthagyott. Arcza vörös volt, s nagyokat fujt.

— No, papocskám, nem sakkozunk?

Florica közbeszólt:

— Ugyan hagyja, papa. Simándy úr most nekem fog zongorázni.

— Elhallgass, te kis boszorkány, eleget mulattatok már.

— De papa!

— Csitt! Hol a sakktáblám?

Florica boszusan a zongorához ült, a két pap pedig sakkozni kezdett. Mikor Todorescura nézve a harmadik parti is veszendőnek indult, lesöpörte a figurákat.

— Eh, ostoba mulatság. Pezsgőt hozzatok!

Simándy föl akart kelni.

— Maradj öcsém, velem még sohse beszélgettél. Igyál!

Simándy fölhajtott egy pohár pezsgőt. A pópa dünnyögött:

— Én tudom, hogy nem vagy közönséges legény. Minek jöttél hát ide, az Isten háta mögé? Nem pap vagy te itt, hanem spion... arra vigyázol, hogy én itt mit csinálok... Ne üss le, öcsém... részeg va-

gyok ... igyál ... holnap már nem fogom tudni, mit beszéltem ... Én mondom neked, bolond vagy, ha itt ülsz ... Itt már nincs mit tenned. Itt én parancsolok. A butaságnak nagyobb ereje van, mint az okosságnak. A mi népünk elmaradt, tudatlan, hiszékeny, babonás. Rólam azt hiszi, hogy úgy az Isten, mint az ördög mindig rendelkezésemre áll ... Fél tőlem, tisztel és fizet, mert azt hiszi, hogy a fél zsebemből egész tömeg rossz lelket bocsáthatok rá. Ez az én erőm, ez az ő ereje, melylyel rátok fekszik, kik az Egy Élő Istent imádjátok és semmi mást ... Egy Élő Isten ... én is imádom ... de az én népemnek az kevés ... A nép szegény, alázatos, félénk, meg van rémülve, ha a főszolgabirót látja ... no, igyál ebből a felséges italból ... hát még mennyire fél, mikor Istenéhez akar fordulni! Nem is teszi. Előbb hozzám jön, én elűzöm a rossz szellemeket s a jó embert tovább vezetem ... nem az Istenéhez, arra ő nem is gondol ... csak a védőszentjéhez ... a védőszentje aztán elkalauzolja az Isten trónja elé ...

Simándy halálsápadtan hallgatta a mámoros pópa különös beszédét.

— Hallgass, ember, szavad úgy hangzik az én fülembe, mint az istenkáromlás.

— Ne vedd rossz néven, de sok pezsgőt ittam. Nem tudom mit beszélek, de lehet, hogy igaz, a mit mondok. Oláh ember el nem hagyja a hitét, mert ezer babonaszál fűzi hozzá, s ezerféle átokkal sujthatjuk, ha el akar szakadni. Ne is küzdj ellenünk. Hiábavaló. Aztán az oláh mind szegény, a ki itt gazdag, az magyar és úr és szász. Erdélyben a szegény ember nyelve az oláh, s ez teszi őt rokonszenvessé a szegénysorsu magyar előtt ...

Florica arcza jelent meg Simándy előtt. A lány egy nagy vizes poharat szinültig megtöltött pezsgővel s szólt:

— Igya meg az én egészégemre!

Magyar-Garabó.

Rákosi : Elnémult harangok. 226. lap.

És Simándy, ki remegő ajakkal készült felelni a papnak, megragadta a poharat és fenékig ürítette.

Florica újra tele töltötte a poharat s egy kortyot ivott belőle. Aztán lángoló tekintetet vetett Palira.

— Ezt is igya meg, — suttogá.

S Pali jól ismerte a babonát: hogy ezzel a lány szerelmét iszsza meg. Remegő kézzel nyult a pohár után s rekedten szólt:

— És ha méreg volna benne, azt hiszi nem innám meg?

Ezt is fölhajtotta, belenézett az üres pohárba s szólt:

— Akkor talán még szivesebben meginnám.

A pópa az asztalra könyökölve, mámorosan nézett rá.

— Ide hallgass, magyar! Én azt mondom neked...

Pali olyat ütött az asztalra, hogy a poharak tánczoltak.

— Elég! Tudod-e, hogy székelylyel beszélsz? Másfél ezer éve vagyunk itt... Mi Attila népe vagyunk... Másfél ezer év előtt is világhódítók voltunk... ti meg most is libapásztorok vagytok...

A pópa megfogta Simándy karját.

— Jó, de most mi következünk. Ti elvégeztétek, elvonultok...

E pillanatban a konyhában megszólalt a dudásbanda. A pakulárok jöttek oda tisztelegni a gazdájuknak és köszönetet mondani Simándynak. A ház udvarában nagy tüzet raktak, s a nép körüljárta az Ardeleanát. A mint Todorescu a dudaszót meghallotta, kirugta maga alól a széket, s kezét, lábát hajigálva, dühösen tánczolni kezdett. A mócz vér felpezsdült benne. Rekedten kiabált és süvegét a levegőbe hajigálta. Majd egy ugrással az asztalnál termett s lesöpörte a pezsgőt.

— Pálinkát hozzatok ide! Nem kell ez a komisz úri ital!

Üvegből itta a pálinkát, s aztán odatette Simándy elé. A fiúban már össze volt kuszálva minden érzés, minden gondolat... csak Floricát nézte, a ki tapssal és lábdobogással nézte apja vad mozdulatait... Valami ördög rohanta meg iszonyú erővel, ránczigálta, s a fülébe ordította: igyál, feledj, kezdj új életet, bolond!

Inni, feledni, új életet kezdeni! De jó is volna egy olyan orvosság, vagy kés, a mely az agyból kivágja azokat a sajgó, fájó sejteket. A fehér ital ott csillogott előtte. Talán ez az? A nyomorult nép egyetlen orvossága, vigasza, barátja. Az ópiuma, a morfiuma. Tágra nyilt szemekkel nézte, aztán kinyujtotta a kezét, fölragadta és fölhajtotta... mintha láng csapott volna végig egész testén, láng, mely pusztít benne. Aztán hőség futott keresztül rajta, majd egyszerre egészen könnyűnek érezte magát, s vigan fölkelt. A dudaszó hirtelen megszünt. A muzsikusok kétfelé váltak, s ott állt Petru, a pakulár, tányérral a kezében.

— Domnu magyar pópa, a pakulárok ma levágták legszebb birkájukat, hogy hazaérkezésüket ünneppel megüljék. A vacsorán nem feledkeztünk meg rólad, ki Gyorgye társunkat megmentetted, s elhoztuk neked a birka forró szívét, mert a ki azt megteszi, boldog lészen, mert szelid, jó asszonyt ád neki a jó Isten párul. Fogadd tőlünk szivesen.

Odalépett Simándyhoz, a ki ökölre szorított kézzel várta, s energiájának utolsó morzsájával a ficzkót tányérostól ki akarta lódítani. Ekkor Florica termett Petru mellett, kivette a legény kezéből a tányért, s a kis czicza dorombolásához hasonló meleg hangon így szólt:

— No, egye meg. A szelid, jó asszony nagy kincs.

S Pali megtört. Megette az oláh lánytól kinált birkaszívet. A duda újra megszólalt, a fiú daczosan hátraszegte a nyakát, elkapta Floricát, s szilajon járni kezdte vele a hunyadmegyei hórát. Todorescu a fele-

ségével ugrált, a ház előtt a havon a parasztok üvöltöttek, tánczoltak s a tüzet ugrálták keresztül. Florica haja elszabadulva hullott alá, s Pali végigsimította remegő kezével. Majd hirtelen megállt.

— Florica, bocsásson, rosszul vagyok. Valami összeszorítja a szívemet.

— Uljön le egy kicsit a mellékszobában, ott friss a levegő, az ablakok nyitva voltak.

Pali betántorgott a sötét szobába. Tapogatva megkereste a divánt s úgy zuhant végig rajta, mint egy darab fa.

Florica nagy bundát kapott magára és a tornáczra futott, a nép mulatozását nézni. Kis idő mulva bejött, s égő gyertyával, lábujjhegyen bement Simándyhoz. Simándy hanyatt feküdt, aludt; arcza halálsápadt volt, homloka, szeme kegyetlen ránczokba huzódott, a mi valami végtelen bánatos kifejezést adott neki. Zihálva lélekzett, s néha mélyet sóhajtott. Florica összekulcsolt kézzel sokáig bámult rá, aztán lehajolt s hirtelen megcsókolta. És ime, mintha rossz álmai elfutottak volna: a ránczok elsimultak, a szomorúság eltünt, lélekzete is rendes lett. Nyugodtan aludt.

. . . Odakint a részeg nép a részeg pópa vezetése alatt elénekelte az *Ébredj román* kezdetü lázító dalt; a dudások pedig elindultak a falun végig, s a Hóra és Kloska lázadása idejéből fönmaradt, magyar-irtást hirdető csatadalokat fujták.

XV.

Simándy hajnal felé ébredt föl, nehéz fejjel, bután. Eltartott egy darab ideig, a mig rájött arra, hogy hol van. A ház és a falu csöndes volt már, tapogatódzva ért ki a tornáczra s elsompolygott a pópa házától, mint egy leforrázott kutya.

Egy hétig nem bujt ki a házából. Szégyelt a napvilágra jönni. Homályos sejtelme volt arról, hogy valami olyast cselekedett, a mi korábbi életétől merőben különbözik. Azután a szivét akarta kipróbálni. Néha úgy érezte, hogy Floricát nem szereti; nos, akkor egy hónapra elmegy a városba, emberek közé. De mikor ez a föltevés megérlelődött benne, olyankor végtelen fájdalom fogta el a szívét. Ime, most Florica szorítja össze kicsi markával. Tehát mégis az ő kezében van. De hát mi következik abból, ha szereted? Nem vagy-e te erős férfi, a ki a szenvedések iskolájában nőttél nagyra? Nem vagy-e te pap, vértanu, próféta? Mi közöd neked a földi salakhoz? Nem állsz-e te a hegycsúcson s alattad mélyen kavarognak az emberi szenvedélyek, bűnök, indulatok piszkos felhői, ködei? Óh, én édes Istenem, de mikor ez a hegycsúcs oly kopár, oly hideg, levegője oly metsző . . . s ő úgy vágyik a ködtől eltakart völgybe, a rongyos faluba, a szalmafödeles házba, a nyájas tűzhely mellé . . . Hogy megdobbant a szíve, mikor megjelent a Todorescuék

cselédje, a Petru szeretője, s hívta a pópáékhoz. Milyen nehezére esett neki azt üzenni, hogy beteg s a házból se megy ki.

Ez a hét a szenvedések hete volt. Az erős, de hanyatló lélek végső tusája a gyönge testtel. Se tanítás, se imádkozás, se olvasás, se séta nem használt; valami vasmarok mindig egy bizonyos irányba csavarta gondolatait. A végzet ismét hatalmába kerítette, s végrehajtotta rajta azt, a mi odafönt meg volt irva róla a csillagokban.

Szombaton estefelé beállít hozzá Benedek kurátor úr fia, ünneplőben, egy szintúgy felöltözködött leánynyal, s emlékeztetvén a tiszteletes urat arra, hogy holnap lesz az esküvőjük, egyúttal beinvitálták, hogy ebédre tisztelje meg a kurátorék házát, vacsorára pedig sziveskedjék Tar Gerzsonékhoz, a lány szüleinek házához elfáradni.

A kurátor fiának esküvője nagy esemény volt, a fél falu kirukkolt rá és Simándy, mikor vasárnap az istentisztelet után félórával a templomban várta a násznépet, megdöbbenve látta, hogy még Floricza is az ifjú pár után jön elsőnek, az édesanyjával. Tar Sára, a menyasszony, ugyanis huzamosabb ideig kedvencz szobalánya volt Todorescunénak, s a papék még egy tuczat selyemzsebkendőt is adtak a lánynak. Florica derekára szép fehér prémes bunda simult, arczát a hideg pirosra csipte, akaratos, apró hajfürtei homlokába lógtak; de fekete szemeiből annyi szemrehányás nézett, szeretet sugárzott Simándy felé, hogy ez szédülést érzett s a nyitott imádságos könyv lapjai összegyűrődtek, beszakadtak ujjainak görcsös vonaglása alatt.

Pali magára vonta papi palástját, összekulcsolta kezeit, s az Úrasztala emelvényén állva, elnézett a sokaság fölött, azután kezdé:

Mindenható Isten, tekints alá kegyelmesen a Te szolgádra, a ki ime eléd járul, hogy áldásodat lekönyörögje egy ifjú párra, mely az Általad alkotott Természet örök

törvényei szerint Házadban megjelent, hogy e földi életre szeretetben egyesüljön s abban éljen, míglen ki nem nyilik számukra az üdvösség kapuja, s el nem hivattatnak, hogy őseik szellemével egyesülnének...

Itt tekintete lassan leereszkedett, s fáradtan megpihent Florica arczán. A lány áhítattal nézett a papra. Simándy mereven rászegezte tekintetét s kérdé:

— Te lány, ki előttem állsz, szereted-e ezt a legényt?

Florica arczán pir futott végig, ajkai mintha megmozdultak volna.

— Szeretem, — felelt Tar Sára.

— És te, legény, szereted-e ezt a leányzót?

És ekkor Simándy egész testén remegés szaladt át, ajkai megnyiltak és halkan rebegték: *szeretem.* És Florica, a ki tágragyúlt tekintettel nézett rá, megértette, lassan lehunyta a szemeit, mintha magához akarna térni a gyönyörűségtől.

— Szeretem! — felelt a vőlegény kemény hangon.

A szertartás folyt tovább és senki se tudta, nem is sejtette, hogy e pillanatban Simándy Pál és Todorescu Florica is szerelmet esküdtek egymásnak. És Florica szempilláinak kárpitja újra felgördült és tekintete mint egy ijedt madár kezdett ide-oda röpködni a templomban. Kereste, hogy mihez fűzze esküjét... a román lány lelkének hiányzott a kereszt, az oltár, az égő gyertya, a szent kép... a szobor... tekintete lesiklott a puszta falakról s szorongás fogta el szívét.

Simándy pedig befejezvén a szertartást, szóla:

Keresztyén társaim!

Odakint fehér halotti lepedő alatt megdermedve nyugszik a föld s hazakergeti a mezőről a munkásembert. Ne panaszkodjunk, nem kell irtózni a téltől, ellenkezőleg áldanunk és szeretnünk kell azt. Nemcsak a tavasznak és nyárnak, hanem a szomorú télnek is megvannak a maga örömei. De mi most ne az örömeiről, hanem a tanulságairól beszéljünk. A tél közelebb hozza az embereket. Mennyi

család jöhet össze csupán a tél kevésbbé szorgos napjaiban, — a tavasz, nyár és ősz munkái elfoglalják őket egészen és sokszor elszakasztják egymástól az egy és ugyanazon családhoz tartozókat is! És a tél visszaadja őket önmaguknak és egymásnak s egyesíti ismétlen őket. És menynyiőnk elég szórakozást talál a még viruló természetben, virágaiban, csodáiban, nap mint nap, úgy, hogy alig jut pár óránk a társas élvezetekre; de midőn a természet bezárja előttünk szépségét, mintegy e parancsolattal búcsuzik tőlünk: menjetek, keressétek most már az örömet ott, a hol egyedül találjátok, a családok és jóbarátok társaságában! Innét van, hogy télen ma is sokkal élénkebb a társaságos élet és sokkal több a mulatság, mint például nyáron; és ez így volt minden népnél, minden időben és így is marad. Óh, bölcs édesanya a téli természet: mikor visszavonul önmagába, arra tanít, hogy forduljunk mi is mimagunkhoz, ember az emberhez, s ha ő immár nem adhat nekünk virágot, illatot, enyhe napsugárt, élvezzük a társaság örömének édességét, virágait.*

... Mi itt a világtól elszakadva, a magas hegyek között, jóformán hozzáférhetetlen helyen élünk, rászorulva egymás szeretetére, támogatására ... hát szeressük egymást, mert akkor a mi életünkben még zordon tél közepén is a nyár illatos virágai fakadnak ... Keresztyén társam, ki kézen tartod ama keresztyén hajadont, a kinek most hűséget esküdtél, tudd meg, hogy az Isten megáldott, mert ifjui szíved idejekorán megtalálta a szerető szívet, ki a tied mellett fog dobogni, a tiedével fájni, ha bánatod van, örülni, ha örömed van ... Óh, százszor szerencsétlenek azok, a kiket az Úr kegyelme ettől megfosztott ... azoknak élete az örök hóval, jéggel födött hegycsúcsokhoz hasonlatos, melyek mellett a nap fényes, forró sugárkévéi is hatástalanul siklanak el, míg lejebb, a barátságos völgyekben uj életet fakasztanak ... Hozzád fohászkodunk óh Atyánk, világítsd meg végtelen irgalmad sugaraival e

* Dicsőfi József: *Templomi gondolatok.*

boldogtalanok életének sötét éjszakáját ... Add meg nekik, hogy részük legyen a mindenható szeretetben, melyet Jézusunk hirdetett ... Mert oly sokan vagyunk, kik szeretet nélkül elsorvadunk ... kiknek oldalát lándzsával megszúrják ... kiknek üdítő víz helyett eczet jut italul ... kik hordozzuk a töviskoronát ...

Simándy hangja mint egy kétségbeesett jajgatás hangzott végig a templom boltozatai alatt. A nép megdöbbenve hallgatta, talán nem értette, de a fájdalmat megérezte belőle. Florica remegve kapaszkodott anyja karjába, s szeméből egy könnycsepp gördült végig arczán. Simándy megtört hangon folytatta:

A próféta írja, hogy vőn Jóáb három nyilat kezébe és Absálómnak szivébe lövé. Egy szívnek három nyil! Mily kegyetlenség! Hiszen egy nyil elég az oroszlán szívének is! A puszták királyát is halálra sebezheti! ... És az én szegény szívemet már két nyil járta át ... Ments meg, óh Uram, a harmadik nyiltól ... Imádkozzunk!

A szertartás, a beszéd, az imádság véget ért. Simándy padjába ült és tenyerébe támasztotta a fejét. A nép lassan távozott ... Florica a templomajtóból visszanézett, de Simándy arcza eltakarva maradt.

És a pap egyedül maradt templomában és Istenével társalgott. A nyulánk, szép fekete lány pedig fájó szívvel futott egyenesen a maga templomába, az oltár elé térdelt, keresztet vetett, imádkozott, sirt, könyörgött, a mellét verte ... s kérte a jó Istent, tegye boldoggá azt a szenvedőt, a kinek fájdalmas hangja még fülében rezgett, s ne feledkezzék meg itt térdeplő kis cselédjéről se, a ki mindig jó volt, nem vétett soha senkinek ... s a kinek vergődő, puha, édes szíve annyira tele van szerelemmel, hogy ha könynyé válnék benne, egész életében patakzanék szelíd fekete szemeiből ...

XVI.

A kurátor megleste, mikor a papja hazament a lakására, aztán jelt adott és a lakodalmi menet bevonult az oláh templomba, hol Todorescu is megáldotta az új házaspárt, s mindegyiknek adott egy amulettet, mely a rossz szellemek ellen volt megvédendő őket. Ez már így szokás a havasok közt; de a kurátor érezte, hogy a papjuk ezt tőlük nagyon zokon venné, azért lehetőleg Simándy tudtán kívül csinálta.

Simándy otthon egy kicsit kicsinosította magát; a templomban nagy vihar zúgott keresztül a szívén, de most már megnyugodott, megkönnyebbültnek, sőt boldognak érezte magát. Az lebegett előtte, hogy egész nap Florica társaságában lehet, a nélkül, hogy egyuttal Todorescuék kellemetlen házánál kellene lennie. S úgy lehet együtt Floricával, mintha csak ketten volnának, mert az egyszerű, naiv nép nem fogja őket gyanakodó szemmel nézni, s megjegyzésekkel kisérni.

Az asztalfőn, egy sarokban ültek ők ketten. A szoba lassankint megtelt füsttel, ételgőzzel s a mint egyre több és több pálinkát fogyasztottak, a jókedv is hangosabb és hangosabb lett. Simándy egy jódarabig hallgatott, aztán hirtelen Florica kezére tette a kezét.

— Bizony, édes Florica, gyenge, bűnös ember vagyok én. Vajha az Isten megbocsátaná, a mit ma a templomban ellene vétettem.

Florica ránézett és halkan suttogta:

— Mit?

— Nem is láttam az előttem álló jegyespárt, csak magára néztem és magamra gondoltam.

— Ép' úgy, mint én.

— Magának esküdtem.

— És én magának.

— S talán ezzel még azt a bűnt is elkövettem, hogy lelkemhez lánczoltam a maga lelkét...

— Hát ezt bűnnek tekinti?

— Annak, mert az én lelkem össze van törve, beteg; s az én életem a hullámokon hánykolódó rossz ladik, mely elsülyedésre van szánva.

A lány megsimogatta Pali kezét.

— Ne beszéljen így. Tudom, hogy eddig szomorú élete volt, s én annál jobban szeretem magát; de most majd következnek a fehér napok.

— Fehér napok? Óh, Florica, ha tudná, hogy mennyi fekete nap van az én elmult ifjúságomban. Én értem tengerbe ölte magát egy szép, szőke hollandi angyal, a kinek szerelméről sejtelmem se volt; s engem elhagyott első szerelmem, szép tavaszom legelső rügyeit leforrázta a dér. Bús emlékek romjai és halottak sápadt arcza közt kigyózik multam ösvénye. S ha az öregedés az átélt szenvedések szerint történnék, én mint fehérhajú aggastyán, viaszsárga aczczal és görbedt vállal állanék itt... Azért szeretem úgy magát, mert maga mellett úgy érzem magamat, mint a vándor, a ki a hideg, havas, sötét, végtelen pusztaságon lobogó pásztortűzre talál. S boldog vagyok, mert puha kezének szorítását érzem. S szeretném, ha mi itt összefonódva fává változnánk, s századokon át állnánk egymás mellett... és suttogva, összehajló lombjaink közt boldog kis madarak fészket raknának és szerelemről csicseregnének.

Így ömlött a szenvedélyes, szerelmes szavak patakja az ifjú ajkáról... de nem egyszerre... lassan, halkan,

sokáig, s a lány lelke mohón szívta be, s koronkint megremegett az örömtől.

— Pali, édes Pali, — suttogott, — szeretlek, nagyon szeretlek.

— Vigyázz, Florica! Egy egész világ áll köztünk; te tán nem érted, de tudd meg, hogy mi egymáséi nem lehetünk, ha csak az előitéleteknek egész gonosz világát szét nem romboljuk.

Florica mind a két kezével megragadta Simándy kezét.

— Ha kiáltó szavadat hallanám az éjszakában, futva mennék utánnad, nem törődve azzal, hogy kőbe botlom, tüskebokorba futok, mélységbe zuhanok...

— Édes!

A füstből Todorescu vérfutotta arcza merült föl. A vén pap a vadállat ösztönével mintha megérezte volna, hogy kölyke veszedelemben forog, s megjelent.

— Papocskám, a lányomat mulattatod?

És a lányra rászólt:

— Florica, gyere, valamit akarok mondani.

A lány engedelmesen szállt ki. A pap karonragadta s elvonszolta.

— Miért nem tánczolsz? — mordult rá odakint a tornáczon. — Mit bujsz össze azzal a pogány tatárral? Mit suttogtok folyton? Mézes-mázos szájával tán szerelemről beszél? (Itt eltorzult a pópa arcza.) Ha ezt tudnám, azonnal megfojtanálak. Román lány vagy — érted? Urilány vagy — érted? Művelt lány vagy — érted? Rád uri kényelem vár, városi élet, gazdag férj. Ne busulj, majd eljön, én gondoskodom róla — te oly okos kis lány, jó kis lány vagy, Florica, ne keserítsd öreg apádat. Megfojtalak, ha másképp lesz. Érted? És most eredj tánczolni!

A lány elfordult. Apja visszarántotta.

— Addig szóba se állj vele, míg oláh nem lesz. Majd ha mellettünk térdel, velünk imádkozik, böjtöl és vezekel, akkor adhatsz neki nyájas szót. Eredj!

Florica panaszos hangon megszólalt:

— Apám, hazamegyek.

— Mi bajod?

— Megfájdult a fejem a nagy füstben.

Apja megragadta a lány két vállát, s merőn az arczába nézett.

— Csakugyan nagyon sápadt vagy. Mit beszélt neked az a ficzkó?

— Semmi rosszat, apám.

A pópa megfogott egy cselédet.

— Te, küldd ki a feleségemet.

Todorescuné kijött s gondjaiba véve a leányt, hazakisérte. Todorescu nehéz léptekkel visszament a lakodalmas házba, szembe ült a magyar pappal s az asztalra könyökölt. Sokáig farkasszemet néztek egymással. Simándy szó nélkül meredt a pópa kivörösödött ábrázatára, gondolatai egészen másfelé kalandoztak. Végre a pópa megszólalt:

— A tavaszszal a leány Szebenbe megy rokonaihoz. Örökké csak nem ülhet itthon? Férjhez kell adni, arra való . . . A nyáron meg Borszékre megy az anyjával . . . tán még bojár is elveszi . . . szép is, okos is, művelt is . . . meg egy kis pénze is van.

Simándy nem felelt rá.

— Hát te nem házasodol meg, öcsém? Asszony kéne már neked is a házhoz. Ez nem élet.

Simándy hallgatott.

— Nem felelsz? Min gondolkozol?

Simándy mélységes szomorúság rezgésével hangjában végre megszólalt:

— Hadd abba, pópa, nem értesz te meg engem, én sem értelek meg téged. Minek fáraszszuk magunkat üres zörgéssel?

Simándy azon gondolkozott, hogy ez az előtte álló ember mily távol, mily idegenül áll ahhoz az emésztő szenvedélyhez, mely az ő szivét eltölti. Pedig atyja a leánynak s ő nem tud képzelni olyan esetet, hogy ez

embernek a nyakába boruljon s megvallja, hogy a leányát szereti. Sőt mikor az apa különös, nyugtalanító, czélzásokkal telt beszédét hallotta, vad gyűlölet szállt föl lelke mélyéről s úgy nézett a pópára, mintha az volna a mesebeli sárkány, melynek körmei közül kincsét ki kell ragadnia.

A pópa fölugrott s otthagyta. Simándy is fölállt s a mint az asztalt hátrább tolta, szeme valami csillogó tárgyat pillantott meg a földön. Fölemelte: azonnal ráismert, Florica amuletje volt, az ismert kazáni Szent Szűz, a gyermek Jézussal karján. Zsebébe rejtette.

Beállt az est, csöndes lett a falu és sötét, csak a lakodalmas házból tört ki néha a vigasság zaja s a világosság. Florica barátságos leányszobája csak egy síró és imádkozó gyermeket látott. Egyszerre megzördült a kis kertre nyiló ablaka. A leány remegve ment oda s félig kinyitotta.

Egy mély hang megszólalt a sötétben:

— Florica, édes Florica, úgy rémlik, elfelejtettem neked megmondani, hogy szeretlek.

— Csak mondd, csak mondd, édes.

— Csókolj meg, Florica!

S a vasrács közt megcsókolták egymást, oly erősen, oly hevesen, hogy a szegletes rud véres sávot vont mindegyiknek homlokára.

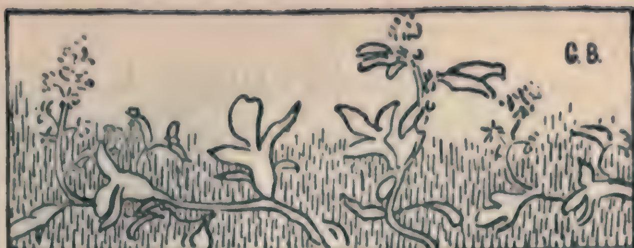
— Kis leány, imádkoztál-e ma este a kazáni Szűz Máriához?

— Oh, Atyám, irgalmazz, elvesztettem az amuletemet.

— Nem vesztetted el, Florica, mert a sors úgy akarta, hogy általam megkerüljön. Fogd! Imádkozzál mindenhez, a miben hiszel, hogy elnyerd a boldogságot. Hisz én már a fényes csillagokat is ostromolom könyörgéseimmel. Rózsás álmokat, édes, drága szivem!

S a kis leány egyszerre boldog, vidám lett, tapsolt,

ugrált s imádkozván a Szűz Máriához, szépen elaludt. A pap pedig késő éjszakáig botorkált a faluban ide-oda, zúgó fejjel, nehéz szívvel, megbomlott lelkiismerettel, összetört világgal, melyben csak egy ép, egész érzelem volt: szerelme.

XVII.

Különös az, mikor a tavasz hósírjából bontakozik. Az első zaj az, mikor az ereszről megindul az olvadó hó egyhangú csöpögése. Azután a hó fehérségét a mezőn nagy fekete foltok kezdik megszakítani. Majd a patakok veszítik el jégkérgüket s vidám csörtetéssel futnak végig medrükben. Rá következik a télen át hallgatag verebek csiripelése s a házi szárnyasok barátságos kukorékolása, kotkodácsolása, mintha tudakozódnának szomszédról-szomszédra, hogyan töltötték társaik a telet. A bogarak zümmögése is megindul a meleg konyhában. Most már kezd szinesedni is a föld. A nagy fekete foltokból egész zöld táblák lesznek. Az erdőben megjelenik az ibolya és a gyöngyvirág s már madarak is karicsolnak itt-ott.

Simándy fásultan húzta az élet igáját. Minden héten elment egy párszor Todorescuékhoz, de csak rövid látogatásra, csakhogy épen Floricát láthassa; s ezek a látogatások lassankint beleszorították a köznapi, egyszerű, nyárspolgári gondolkozás, életmód szűk kereteibe. Kötelességeit, mint pap és tanító, rendesen teljesítette, de azontúl csak a leánynyal és közös jövőjükkel foglalkozott. Majd Todorescuék lassan megbarátkoznak vele s elfogadják vőnek.

Egy református papot hivat és Floricával megesküszik a saját templomában; azután Todorescu rájuk adja

az áldást, a maga templomában. Mi volna ebben rossz? Miért nem volna szabad ezt neki megtennie? Mit áldoz föl, ha ezt megteszi? Néha elboruló lelkén villámként czikázott át egy pár rémes gondolat: hát ennek a földnek, a testnek szenvedélyeitől, melyektől örökre mentnek hitte magát, csakugyan nem tudott megszabadulni? Vajjon ő még mindig az a pompéji praetoriánus, a ki nem mozdul az őrhelyről, mikor az egész világ összeomlik? De hát letépheti-e magáról a húst, lelkének ezt az utálatos börtönét, mely ide köti, lehúzza őt a többi féreg közé, kik ember néven itt mászkálnak, míg rövid létük végső határa el nem érkezik? A sas fölszáll a nap felé, a bogár kimászik a verőfényre, a medve jóizűen hempereg a moszatban, a mohos pázsiton, a madár a fészekben csicsereg a párjával . . . Csak épen ő legyen örök bánatra verőfénytelen, sötét napokra kárhoztatva? Csak azért, mert az Alkotó keze, mikor sárból kigyúrta, nemesebb, gyöngédebb lelket, e lélekkel meleg érzéseket, hivatásáról és emberi méltóságáról emelkedettebb fölfogást lehelt bele? Nem, nem, ezzel nem veszíthette el jogát a boldog életre, az ő számára is van fény, melegség, nyugalom, boldogság . . . szerelem.

Ezeken a gondolatokon keresztül alakult ki Simándyban egy új életfelfogás, e fölfogás alapján aztán félretett mindent s teljesen Floricának élt. A kis kertre nyiló ablak látta éjszakánkint, mikor nem volt holdvilág, szenvedélyes csókjaikat és nagy esküvéseiket. Mikor pedig mások jelenlétében találkoztak, ezer együgyü semmiségről beszélgettek, a mi rájuk nézve mindmegannyi édes, rejtett czélzást tartalmazott.

Valamelyik kora tavaszi reggelen, mikor még itt-ott hófoltok fehérlettek s a dalos madár torka még nem nyilt meg, Simándy fölkelt, hogy a Máslás-oldalt elborító bokrok kezdődő rügyezésében gyönyörködjék. Halk zsongás, zümmögés hallatszott, a miből kitetszett,

hogy már a bogarak is kezdik bontogatni szárnyukat. Simándy rendes szokása szerint fölhágott a Balintye-dombra, honnan épen Todorescuék tornáczára látott. Itt szokott lenni Florica, a ki fehér zsebkendőjével egyet-kettőt úgy suttyomban mindig intett a fiúnak. Most még nem volt ott. Pali hátát egy fának vetve, merőn nézett le a pópáék házára. Alulról mintha hidegség csapott volna rá; most ment ki a föld fagya, nyilván azt érezte. Lassankint észrevette, hogy a ház szokatlanul elhagyott. Ajtók, ablakok csukva maradnak, nem járt ki a tornáczra senki, még cseléd se. Az udvaron néha végigment egy-egy leány, de más nem mutatkozott. Balsejtelem fogta Pali szivét. Itt valami történt. Egy darabig dermedten állt, aztán nagy léptekkel megindúlt lefelé, egyenesen Todorescuék kerítésének. Itt már oly türelmetlen volt, hogy egyszerűen átvetette magát s futva haladt át a kerten. Valahonnan az ólak közül egy kóczos leány bújt elő.

— Te, nincs idehaza senki?

— Nincs, instálom.

— Hová lettek?

— Még hajnalban elutaztak kocsin, a tisztelendő úr, a tisztelendő asszony, meg a kisasszony.

— Hová?

— Nem tudom. De parasztszekér vitte utánuk a nagy pakkot.

Simándy elfehéredett arczczal nézett a néma házra. Tántorgó léptekkel ment a kis kertbe. Florica odanyiló ablaka vastáblákkal volt bezárva. Így találta már az éjjel is, azért nem is mert kopogtatni. A vasrúd lakatja mellé egy kis bokréta ibolya volt tüzve, egészen friss ibolya. Ezt csak Florica tehette oda. Simándy két kézzel kapott utána és a tárczájába rejtette. Aztán lassú léptekkel, agyában mázsás gondolatokkal, hazafelé indúlt. Semmi kétség, Floricát elrabolták tőle. A vén pópa mindenre rájött s elhatározt , hogy egy elhatározó lépéssel véget vet az egésznek. Pali izmai irtóz-

tató erővel huzódtak össze: rettentő, halálos ütést tudott volna adni mindenkinek, a kinek része van a rablásban. Fogai csikorogtak s arczán a düh és a fájdalom fölváltva kergették végig egymást. Levágta magát az ágyra s gondolkozott. Aztán fölugrott, útra öltözködött, nagy görcsös botot vett a kezébe s kiment a ház elé. Összevont szemöldökei alul vad tekintetet vetett a völgyre, minden oly unott, oly üres, oly közönséges volt előtte e pillanatban. Házát kietlennek, templomát zordnak találta. Aztán nyersen hátat fordított az egésznek s nekivágott a hegyi útnak. Baltavár felé. Egy félóra múlva, puha talajon, friss keréknyomot talált. Ez a papék kocsija. A szelistyei csárdánál megállott. A régi kocsmárosné pogácsával és pálinkával kínálta. Gépiesen lemorzsolt egy pogácsát s ivott rá.

— Szintén a városba megy, tisztelendő úr?

— Oda.

— Ma hajnalban ment erre a papunk, az egész családjával.

Pali föleszmélt. Az igaz, hisz ez az asszony látta őket. Beszélni lehetne vele.

— Ne mondja. Hova mentek?

— Baltavárra. Valami nagy mulatság lesz ott. A kocsistól hallottam, a ki külön szekéren vitte a sok gyönyörű báli ruhát.

Pali megkönnyebbült. Hát csak mulatni viszik Floricát, nem rabolják el végkép tőle. Hát vigyázni fog arra a leányra, csak megtalálja. És jaj annak, a ki útjába mer állni?

— Beszélt a kisasszonynyal?

— Igenis, instálom.

— Mit?

— Azt kérdezte tőlem, emlékszem-e még arra, mikor ők itt a garabói magyar pappal találkoztak?

— Azt kérdezte?

— Azt. A kisasszony szegény bizony nagyon betegnek látszott. Mintha csak temetésre ment volna.

— Igazán? — s Pali szive, az az önző, szerelmes szív, szinte ugrált örömében, — hát még mit beszéltek?

— Többet nem, mert az édesanyja odajött s előtte, úgy látszik, nem akart beszélgetni.

Pali tovább haladt az erdőben, megkönnyebült szívvel. De most már súlyos eltökélés vonúlt föl szivében: azt a leányt kiragadja onnan, magával hurczolja s ha nincs máshová: a vadonba, mint a tigris a zsákmányt.

Késő délután ért be Baltavárra és egy városvégi korcsmában meghuzódott, s ott nagy vörös plakátokról rögtön megtudta, hogy miről van szó. A román szinpártoló egyesület tartotta évi közgyűlését s erre Szebenből, Brassóból, Balázsfalváról összegyülekezett egy csomó pap, tanár, tanító, ügyvéd. Lesz itt ünnepi istentisztelet, szinielőadás, hangverseny, bál. Az *Apaffy-fogadó* előtt nagy tömeg vidéki parasztság ácsorgott, őket is bevezényelték a dászkálok.

A mint besötétedett, Simándy is beosont a városba s egy sötét pontról a fogadó kivilágított kapuját figyelte. Egyszerre csak megdobbant a szive. Todorescut és a feleségét látta kijönni: tehát Florica itt van és egyedül van fönt. A mint Todorescuék eltüntek a homályban, két ugrással a kapu alatt termett s fölszaladt az elsőemeleti folyosóra.

— Todorescuék melyik szobában laknak? — kérdé a szobalánytól.

— Kilencz.

Kopogtatott.

— Ki az?

Ez Florica hangja volt.

— Én vagyok.

— Pali, édes Pali, az Isten áldjon meg, hát eljöttél?

— Nyisd ki az ajtót, Florica.

— Nem, édes szivem, nem lehet, magam vagyok.

— Florica, még ma nem mondhattam meg, hogy szeretlek. Hogy érzed magad?

— Rosszul, mert nem látlak és nem csókolhatlak. Ne félj, csak rád gondolok, mindig örökké... Eredj, mert apám Szebenbe visz, ha megtudja, hogy utánunk jöttél. S akkor én meghalok.

— Édes Florica, itt leszek közel és vigyázok rád. Nyisd ki legalább az ablakodat, hadd lássalak. Az ég áldjon meg!

Léptek hallatszottak. Pali egy sötét fülkébe vonta magát, aztán leosont a fogadó előtt levő sáros térre. Néhány percz mulva kinyilt az első emeleten egy ablak, fehérruhás női alak jelent meg s két rózsát ledobott. Pali diadalmasan rárohant, fölemelte, megcsókolta s a tárczájába tette. A leány odafönt egy pillanatra kihajolt, aztán eltünt s az ablak becsukódott.

Így szedte föl ez a szegény bolond fiú a sárból Florica virágait. S egy sötét sarokba állva, órákon keresztül dideregve nézte az ablakot, mely mögött oly forró szívvel gondolt rá Florica, a havasi pap szépséges szép virágszála. Így alakította át a mindenható szerelem ezt a férfit ábrándozó diákká.

Később, mikor a románok már gyűlni kezdtek a szinielőadásra, bement az Apaffy-fogadó sarkán lévő kocsmába, mely kávéház is volt egyúttal. Itt egy asztalhoz vonult és sört ivott. Az egyik sarokban egy pár magyar sörözött vacsora előtt, tanítók, hivatalnokok, járásbiró, kereskedő s arról beszéltek, hogy a mai oláh mulatságra még Bukarestből is jöttek vendégek. Az egyik tanító, a ki ismerte Simándyt, megszólította, hogy ne búsuljon egymagában, hanem üljön oda közéjük. Simándy odament és sorba bemutatkozott. Az egyik úr különösen meglepetve nézett rá:

— Ön Simándy Pál?

— Az.

— Az a Simándy Pál, a ki Hollandiában tanult Bótai Barnával?

— Az.

— Örvendek. Én, uram, Szentpáli Tamás vagyok, helybeli járásbiró.

— Szentpáli Tamás, Bótai Anikó férje? — kiáltott meglepetve Pali.

— Az.

Pali élesen végignézte ezt a férfit, a kit most látott először életében s a ki olyan végzetes szerepet játszott életében. De tekintetében nem volt se harag, se gyűlölet: puszta emberi kiváncsiság.

— De hisz ön ügyvéd volt?

— Átléptem a birói pályára.

— Hogy van a kedves neje? — s maga is elbámúlt, hogy ezt olyan közömbösen tudja kérdezni. Ez a szó *Anikó* többé nem hozta rezgésbe szivét.

— Köszönöm, jól. Ugyan jőjjön el ma hozzánk vacsorára. Az asszonynak nagy örömet fog szerezni.

Simándy egy darabig habozott, azután halkan azt felelte:

— Nem bánom.

A járásbiró haza is üzente mindjárt, hogy kedves vendéget visz vacsorára, de nem árulta el, hogy kit.

Nyolcz órakor eloszlott a társaság. Szentpáli is vitte haza a vendéget. A mint közeledtek a házhoz, Pali szivében kezdtek elevenedni a régi emlékek: találkozásai Anikóval, látogatásai Bótaiék eklézsiájában, a parókia, a patak, a Bethlen Gábor nagy fája, hollandi életük, Anikó fakó arczképe. Egy párszor nehéz sóhaj tört föl a kebléből, de semmi különös izgatottságot nem érzett.

Szentpáli előre sietett. Már a tornáczról bekiáltott:

— El se képzeled, asszony, kit hozok.

— Nem én, — felelt vissza egy kedélyes hang.

Szentpáli előretolta Simándyt.

— Szent Isten. Jól látok-e? Hisz ez Simándy.

— Az vagyok.

— Hozta Isten.

— Kezét csókolom.

És megcsókolta a kezét. Így látták egymást viszont, hosszú idők múlva, Simándy és az a leány, a ki egykor megölte a szegény kis Derryt. Szentpáliné kissé elhizott asszony volt, csak a szemei voltak a régi Anikó szemei. Nem lévén rajta füző, meglehetősen formátlanul terjedt szét. Egész lénye arra mutatott, hogy a búsulásra, szerencsétlenségre nincs semmi tehetsége. Szemeiből rokonszenv sugárzott Simándy felé, de világos, hogy váratlan megjelenése semmi különös indulatot nem keltett puha lelkében. Szerette Simándyt, de a sors máshoz adta társul s lassankint egészen lezárta, elfelejtette a mult aktáit. Lám, Simándy lelke szikla volt, melybe erős kézzel volt bevésve Anikó és utána Derry emléke. És a sors ezt is le tudta faragni onnan és ujat vésni bele. Hát még az ilyen labdaruganyosságú asszonylélekről hogy lepattanhattak az impressziók, még ha azok az első szerelem impressziói is. Simándy nézte és eszébe jutott: vajjon ő boldog lett volna-e ezzel az asszonynyal? Lehet. Hisz a férjtől függ, hogy milyen irányban fejlődjék az asszony.

— Rózsa, hozz egy kis szilvóriumot. Tamás piszkáld föl a kályhát. Én kinézek a konyhára.

És elszaladt, Simándy ott állt maga a szoba közepén s azon gondolkozott, hogy minek is jött ő ide.

Rózsa, Anikó vén-leány nénje bejött a pálinkával és Simándy szivét egyszerre keserűség fogta el. Eszébe jutott a vén leány Utrechtbe írt kegyetlen levelének minden sora. És eszébe jutott az ő keserves nagypéntekje. Miért is jött ide, hogy életének kálváriáját újra végigjárja.

— Jó estét kivánok.

— Jó estét.

— Tessék egy kis paramorgót inni.

— Köszönöm.

— Én a gyereket megyek huzogatni, különben fölébred és bömböl.

Ezzel rosszkedvűen a másik szobába ment.

— Rózsa mindig ilyen harapós, — szólt halkan Szentpáli, — ne vegye tőle rossz néven.

— Oh, dehogy! — felelt Simándy s eszébe jutott, hogy ezekért hozta az áldozatot és dobta oda Anikót.

Ekkor bejött az asszony.

— Látta már a kis fiamat?

— Nem.

Fölfogta az égő lámpást és bevezette Simándyt. Kis kocsijában édesdeden szuszogva aludt egy kövér kis kölyök s Anikó ragyogó arczczal nézegette.

— Rózsa, szívem, kérlek, légy szives tálalni, kész a vacsora.

— Hát a Treszka mire való?

— Tudod, milyen ügyetlen és ostoba.

Simándy elfordult és visszament a szomszéd szobába. Unta az alakokat, a jeleneteket és Floricára gondolt. Nagyon megbánta, hogy idejött. Az emlékeket, a melyek s a az alakokat, a kik ma eléje kerültek, régen eltemette már. Mire való neki a temetőben járkálni? A szép virágos kertben látta utoljára az édes Anikót, karcsún, kedvesen, fehér köténynyel, szelid remegéssel egész testében s most itt áll előtte a folytatása: egy kövér, közönséges asszony, a ki hol a nénjével, hol a cselédjével veszekszik s a csontot jóizüen szopogatja.

. . . Közönséges, kövér . . . de boldog, — ezt súgta egy hang Simándy szivében.

A vacsora meglehetősen egyhanguan folyt le, Szentpáli beszélt csak sokat, helyi érdekű és járásbirósági eseményeket. Rózsa mogorván hallgatott, az asszony ki-kinézett, vagy a konyhába, vagy a gyermekhez s aztán a piacz drágaságáról, a cselédek gyarlóságáról s arról kezdett panaszkodni, hogy ezen a télen mennyi fát elfütöttek. Majd ismét azt emlegette, hogy itt Baltaváron soha sincs semmi mulatság, az a pár szegény magyar hivatalnok se tart össze valami csunya pletyka

folytán, mely háborúságba vitte egymás ellen a magyarságot. A szászok egészen külön vonulnak, az oláhok is, a magyarok is; ők maguk csak egy házhoz járnak: Eránosz örmény kereskedőhöz, a kinek a felesége erdővidéki s Anikónak leánykori ismerőse. Az oláhok bezzeg minden esztendőben találnak valami alkalmat összecsődülni s akkor egész esztendőre kimulatják magukat.

Simándy hallgatagon nézte a beszédes asszonyt s igyekezett a régi Anikóból fölfedezni egy vonást, vagy egy hangot. De nem sikerült. Hanem abból, a mit az asszony pusztán a mulatságok elmaradása s a társasélet hiánya szempontjából fölpanaszolt, egy sötét képet rajzolt meg magának: az erdélyi társadalom züllöttségét. A nép ismeretlen milliói fölött áll az intelligenczia, mely háromfelé húz és nincs egy közös eszme, mely őket eltöltené. Szász, román, magyar, ez a háromféle irány, valamennyi külön törekvést, külön eszmekört, egy egészen külön világot képvisel. Csak az állam vaspántjai tartják őket össze. S valamennyi közül a legmostohább ez a szegény magyar, az egyetlen, a ki csakis ezt a hazát vallja magáénak, az egyetlen, a kinek lelke az ország határánál szárnyaszegetten lehull, mert tovább nincs mit keresnie, míg a szász, a román lélektáplálékért vígan repül tovább — az egyik Berlin, a másik Bukarest felé. A magyar ezeréves küzdelemben kifáradva, vérevesztetten áll itt s napról-napra jobban koldusodva védi az *egy haza* göröngyeit. Az asszony egyszer csak észrevette Simándy arczának komorságát s erre elhallgatott.

— Én untatom magát, ugy-e, ezekkel az együgyü kisvárosi dolgokkal?

Simándy nem felelt. Mit is feleljen? Egész másfelé jártak az ő gondolatai. Kicsinységének érzete fogta el. Eszébe jutottak a nagy álmok, melyek egykor hevítették s végiggondolta a mai napot, melyen elköznapiasodott első ideálja mellett halad el oly közön-

Ott állott a téren . . .

Rákosi : Elnémult harangok. 249. lap.

bösen, mint egy úszó jéghegy, ellenben a másik után szalad az éjszakában, hidegben, mint egy kis kutya.

Valóban az volna ő? Fölállt, megsimította homlokát és távozni készült. S ekkor észrevette, hogy Anikó az urát oldalba döfi s valamire figyelmezteti. A férj csakugyan meg is szólalt:

— Igaz, tiszteletes úr, mi még köszönettel is tartozunk önnek.

— Miért?

— A mit szegény boldogult apósommal tett Bótai Barna halála után. Hogy nem árulta el a halálát, sőt pénzt is küldött a magáéból . . .

— Vagy úgy? Kérem hagyja . . .

A kalapja már a kezében volt, kezet szorított mindnyájukkal s elment. A férj lámpával kisérte a kapuig, ott még egyszer elbúcsuztak és Simándy kisietett az utczára . . . Hideg volt, összehúzta a kabátját. Vagy talán a lelke fázott? Lehet. Oly különös, oly nevetséges volt elgondolni, hogy ő mit tett Bótaiékért . . . s hozzágondolni ezt a mostani jelenetet, a mikor a baltavári királyi járásbiró ezt neki sok idő mulva olyanformán köszöni meg, mintha egy hordó ajándék-borról volna szó. Oly különös, oly nevetséges volt, hogy a könnyei kicsordultak fájdalmában.

Csakhamar megpillantotta az Apaffy-fogadó kivilágított ablakait s vére egyszerre fölforrt. Talán már azt a másikat is elvették tőle . . . A kiért idefutott, mint a bolond . . . a kihez lopva fölkúszott, mint a tolvaj . . . a kinek sáros virágait fölszedte a földről . . . a kinek száraz ibolyáját itt rejtegeti a zsebében. Ott állott a téren s összeszorított ököllel nézett a házra . . . Föl szerette volna gyújtani . . . Vagy berohanni és a leányt a hajánál fogva kihurczolni onnan.

Ujra fölment. Megfogott egy pinczért s adott neki egy forintot, hogy szerezzen neki olyan helyet, a honnan a bált nézheti. A pinczér fölvezette a nagy terembe szolgáló erkélyre, melyen a czigányok játszottak.

Alatta javában állt a bál. Épen keringőt tánczoltak. Azonnal fölfedezte Floricát, fehér ruhában, piros diszítésekkel, hajában is fehér virággal. Egy elegáns, frakkos úrral tánczolt. Szorosan átölelve tartották egymást s egyszer, kétszer . . . négyszer ötször körülkeringőzték a termet. Azután jött egy másik, egy harmadik, egy negyedik s Florica, a kinek arcza kipirult s telt keble viharosan hullámzott, ragyogó arczczal ment, ment és fáradhatatlan volt. Azután visszajött az elegáns frakkos úr s karonfogva sétálgattak. És Florica nevetett, fehér fogai folyton villogtak . . . Azután újra karjára fűzte őt az úr s tánczolva belerohantak a tömegbe; összeütköztek a testek, az arczok egészen közel hajoltak egymáshoz s forró leheletüket egymás szeme közé fújták . . . Bódító illat töltötte meg a termet . . . Florica tánczosa vállára hajtva fejét, kibontakozva a tömegből, röpült tovább.

S a sáros ruhájú, kuszált ábrázatú fiatalember onnan a czigányok karzatáról sápadtan és merev szemekkel bámult le rá és mindig csak rá. És lassankint egy iszonyú érzés lopódzott szivébe: ez a lány nem az övé, nem is lehet az övé soha. Ez a lány más, mint odafönt a nagy hegyek alatt, az ő csöndes völgyükben. Itt az arcza más, azon az édes arczon most a kéjes érzelmek egész tömege ül. Ez a föld lánya, a ki fényre, pompára, zajos társaságra született, ime, hogy vonaglik királynői teste a férfi karjai közt . . . hogy mutatja újra meg újra fehér fogait, mintha bele akarna harapni a hímbe, a ki vezeti . . . Ez nem Anikó, a ki megtörik és eldurvul . . . de jó feleség és jó anya . . . ez gazdaságra, nagyvilági életre született . . . ime, a mint lejön a havasokról és beleveti magát az élet vidám zajába, egész pompájában kifejlődik, mint egy virág, a mely csak most találta meg igazi földjét, igazi éghajlatát. Erről mersz te álmodozni, száz léleknek nyomorult papja? Két hold kukoriczaföldnek tulajdonosa?

Meghorkant benne egypárszor a nehezen járó lé-

lekzet és végre fölkelt (mintha egy világot emelne vállain!) kiosont, lefutott az utczára. Vége, vége, Floricát is elvesztette, átok, nehéz átok nyugszik rajta, az életében kinálkozó minden híves patak méreggé válik, mikor ő szomjas ajkát feléje közelíti. Hideg kezét forró homlokára szorította, s egy helyben állva, az égre bámult; de az ég csillagtalan volt és sötét felhők borították.

A sarokkocsmából, hol este söröztek, irtóztató lárma, verekedés zaja hallatszott ki. Kinyilt az ajtó, s egy embert dobtak ki rajta, a ki panaszos nyöszörgéssel fekve maradt a földön. Simándy odament.

— Megütötte magát?

— Az úr magyar? Áldja meg az Isten, vigyen haza.

— Mi baja?

— Magyar nótát akartam huzatni, aztán az oláhok véresre vertek és kidobtak.

— Keljen föl.

— Nem tudok, össze vagyok törve.

Simándy fölemelte, az ember csupa vér volt s keservesen nyögött. Simándynak nyakába akasztotta a fél kezét s lassan, biczegve elindult.

A tér sarkán megálltak, Simándy visszanézett. A fogadóból a vad Hóra-táncz hangjait kisérő rivalgás idáig hallatszott. S ott járta Florica, tán mint egy furia, azt a tánczot, melyet a régi gonosz időkben Nagy-Enyed lángjai mellett, magyar asszonyok holttestei fölött is jártak a fékevesztett vadállatok. S ő lehajtott fejjel, szivében ezer hegyes tőrrel, vitte az éjben a véres, jajgató magyart . . . lelkében pedig hurczolta a vérző hazát, a vérző hitet.

XVIII.

Hazavitte a sebesültet, s még azon a hideg éjszakán, a vak sötétségben, maga is elindult hazafelé. Annak az ismeretlen embernek, a kit a sárból fölszedett, s a kinek az arczát se látta, fájó nyöszörgése, szaggatott panaszkodása, a tehetetlen düh félig visszafojtott kitöréseivel keverve: folyton a fülében hangzottak s lelkét marczangolták. A mint gépiesen botorkált tova a sötét úton, már messze haladva a várostól, még mindig érezte magán az összetört ember súlyát, kezének görcsös kapaszkodását, s hallotta nehéz sóhajait. Ő meg haladt előre a sötétben, a göröngyökön, a víztócsákon, a gödrökön keresztül, — haza, a halálba, a pokolba, ki tudja hová?

A pirkadó hajnal legalább a homály rémeit elűzte mellőle, s egy kissé megnyugodott. A nap kibontakozott a felhők közül s aranysugarai fénynyel, melegséggel töltötték meg a tájat. Simándy megállt, körülnézett, s nagyot szítt a fényből, a melegségből. S a mint vére egy kicsit megpezsdült, újra Florica jutott eszébe. Előtte állt, a mint tánczolt, nevetett, fecsegett, kaczérkodott, jobbra-balra hajladozva. Nem, ezt a leányt nem neki teremtette az Isten, ez nem lehet osztályosa az ő fekete kenyerének, lakója az ő puszta házának, követője az ő pompátlan vallásának. Ennek a lánynak hófehér nyakán gyémántnak kell villognia. Kis lábai puha szőnyegbe kell hogy süppedjenek. Kis kezein drágaköves gyürűk

kell hogy csillogjanak — különben boldogtalan lesz. S hol vegye ő a gyémántot, aranyat?

Végignézett magán. Csupa sár, sár végig . . . És a bal válla és a bal karja csupa vér, vér . . . annak a szegény bolond, ismeretlen magyarnak a vére, a ki Magyarországon magyar nótát akart huzatni. S ennek a vérnek rajta száradt, fekete foltja a lelkét is égeti, ott bent, hol egykor a nagy elhatározások keltek . . .

Vér!

Milyen különös gondolatokat sugal a vér. A vér, mely ruháján száradt, annak a vérnek, mely ereiben lüktet.

Pap vagy, hiszed a túlvilági életet, öld meg magadat, ez a világ nem a számodra teremtetett, talán a boldogság ott túl vár rád.

Tedd le egy gödörbe e szánalmas testet, a buta agyat, mely mindig dolgozni, a gyönge szivet, mely mindig szeretni, a könyörtelen gyomrot, mely mindig enni akar.

S az ő beteg vére visszafelelte: Nem! Öld meg a lányt, s lelkeitek összeölelkezve fognak beröpülni az örök élet kapuján.

Már bent járt a havasok közt. Valami kis hegyi faluban halottra kondítottak. E hangra magához tért. Köröskörül az őserdő oly néma volt, mintha az is áhítattal hallgatná a harang által hirdetett gyászjelentést. Vékony lélekharang volt: kis gyermeket siratott. Boldog halandó! Kétszer boldog! Gyermek volt, tehát keveset szenvedett; meghalt, tehát pihenhet.

Bandukolt tovább.

Igen meghalni. Fölébredni ebből a kínos álomból, elég volt már. Ha van még benne erő tettre: csak ez van hátra.

Fölemelte fejét. A tavasz fakadozott körülötte a márcziusi levegőben, minden a megujhodásról, az életről beszélt, csak ő hurczolta magában a halál sötét gondolatát.

XIX.

Három napig tartott a baltavári román mulatság, s ez idő alatt a városnak olyan képe volt, mintha Oláhország kellő közepén feküdt volna. Floricának pompás dolga volt. Szépségével is uralkodott, tánczával is hódított, modorával is elszédítette a fiatalságot. Megvolt benne az a bizonyos francziás műveltség, melyet Bukarestben el lehet sajátítani, de Párisban nem. Párisból viszik ugyan oda, de a franczia kultura a keleti orthodox talajon egészen más virágokat terem, mint otthon. Jó és kedves lány is volt Florica, de egy kicsit elkényeztették. S bár finom iskolákban járt, szive mélyén ott szunnyadtak a szenvedélyek, mócz parasztőseinek nyers szenvedélyei, párosulva a havasi lakók heves képzeletével, babonáival és zabolátlanságával. Simándy már az első pillanatban megkapta érdeklődését, szemük az első találkozáskor összevillant s Florica így szólt magában: *ez tehát az ellenséges faj.* Soha életében magyar emberrel nem beszélt, iskoláiban, környezetében csak rosszat hallott róluk. A kálvinistáról pedig éppen azt hirdették neki, hogy az egy engesztelhetetlen, kemény, durva, pogány faj, mely Erdélyben lábbal tapossa a szegény románt. Mindez fokozta érdeklődését Simándy iránt, a kiről tudta, hogy pap, tehát benne még fokozottabb mértékben meg kell hogy legyenek fajtájának említett tulajdonságai. S első találkozásukkor mindjárt ebből a fiúból költői lélek s bizonyos krisztusi szelidség sugár-

zott feléje, mikor a virágokról regélt s hazája véres és szomorú történetéről, az elomló romokról, az elhullott népről beszélt. S figyelmesen megvizsgálva vonásait, fölfedezte arczán a nemességet, a férfias szépséget, s az a benyomása támadt, hogy oly ember áll előtte, a ki sokat szenvedett. S ha visszagondolt bukaresti, szebeni, tusnádi életére, az ugrifüles bojárfiúkra, a csélcsap, vidám, felületes katonatisztekre: eszébe jutott, hogy soha egy férfin se nyugodtak szemei olyan különös érzéssel, mint Simándyn. S a zajos és tarka életből a magányba jutva, unalmában is mindig visszatért arra a fiatalemberre, a ki vele egy faluban lakott, s első benyomásai nemcsak megmaradtak, hanem állandó gyökeret is vertek benne. Egyszer titokban megnézte Simándy templomát s elámult, mikor a puszta falakat, a szuette padokat látta. Micsoda hatalmas, bátor, önmagában bízó ember lehet, a ki innen, e kietlen, zordon egyszerűségből egyenesen a Mindenható Istenhez mer fordulni, semmi segítséget az övén kivül el nem ismerve és semmi más segítségért az övén kivül nem könyörögve... Azután valahányszor találkozott Simándyval, mindig fokozódott az érdeklődése... Mikor apját a favágóktól megmentette, s ott állt előtte nyugodtan, bátran, azt a hitet keltve másokban, hogy ebben az emberben meg kell lenni az oroszlán erejének. Mikor Gyorgye érdekében házuknál megjelent, akkor már a szerelem kezdte benne bontogatni virágait, s mikor hideg, komédia nélkül való egyszerűséggel nekivágott a hóviharnak, hogy megmentsen egy emberéletet, mely a birkáénál kevesebbet ér: akkor már a szerető szív rettegése fogta el, s azon a zivataros, álmatlan éjszakán, imádság és sirás közt teljesen rabjává lett a feketeszemű, sápadtképű ifjúnak, a ki talán azóta már valami mélység fenekén összezúzott tagokkal aluszsza a halál örök álmát.

Így kezdődött, fejlődött és nőtt hatalmassá ez a szerelem, melyet a lány szive legbelső rejtekébe zárt, úgy

hogy szüleinek legalább eleinte sejtelmük se volt róla... Később se tudtak meg semmit, de Todorescu ösztöne megsúgta, az egészet a lány unatkozásának tulajdonította, s azért örült neki, mikor alkalom kinálkozott arra, hogy a baltavári nagy mulatságokra vigye, a hová jóformán szökve mentek el.

Itt Florica egész életkedvvel vetette bele magát a zajos társaságba. A szerelem nála úgy nyilvánult, hogy fölébresztette érzékeit, s új vágyakat támasztott benne. Abban a perczben szünt meg kislány lenni, mikor szive rabul esett. S mikor a zene kábító hangja mellett egy sereg úrral keringőzött, félig behúnyt szempillái előtt az a komoly, szép, férfias arcz jelent meg, mely csak az imént állt vele szemben, esdve, vallva, forró szavakat suttogva egy bezárt ajtón keresztül. S a lány ittasan gondolt erre a hatalmas, bátor, nemes pogányra, a ki vele szemben oly szelid, jó és édes. A virágillat, a zene, a leheletek párája, az emberi testek gőze, mind-mind hozzájárult érzékeinek elzsibbadásához, s mikor reggeltájban pihenésre tértek, csillogó tekintettel nézett körül, nézett ki az ablakon a térre, hogy hátha megpillantaná őt, a kinek ölelésére, csókjára csak most vágyott igazán, testének minden csöpp vérével.

De ő nem volt ott, s nem is jött elő s a lány érzékei tovább tobzódtak a mulatságban. Todorescut úgy nevezték a románlakta vidéken: *a havasok püspöke*, a mivel vagyonosságát akarták jelezni. S a kit Florica bája, műveltsége nem vonzott, azt odacsalta a vagyona; képzelhető tehát, hogy mennyire körülrajongták őt, a bálkirálynét. Kézről-kézre adták s csak a harmadik napon, dél felé indulhattak haza. Todorescu meg a felesége álmosan bóbiskoltak a hintóban, Florica pedig nyitott szemmel álmodozott. Vajjon hova lett Pali? Hiszen azt igérte, hogy itt marad és őrködni fog fölötte. Megharagudott rá? De hisz ő nem vétett ellene semmit! Eh, majd megtalálja otthon, azt nem kivánhatja tőle, hogy három napig ott ácsorogjon az ablaka alatt... A sze-

Florica a román bálban.

listyei csárdánál, mint rendesen, megpihentek. S Florica azonnal az erdőbe ment, hogy ibolyát szedjen. Dalolva szökkent bokorról-bokorra, s Todorescu azt dörmögte oda az anyjuknak, hogy *lásd milyen jó volt bevinni. Itthon már egészen megsavanyodott, s még az a féleszű magyar pap is elcsavarta volna a fejét.*

Florica pedig, a mint ide-oda röpködött, minden szál ibolyánál arra a *féleszű magyar papra* gondolt, s lelke egészen nyugodt volt. Olyan diadalokat aratott e napokban e férfiak fölött, hogy a felől a garabói magyar pap felől is egészen nyugodt lehetett.

Sötétedéskor érkeztek haza a magányos faluba, Florica kihajolt a kocsiból s jól láthatta még a református paplakot és templomot, de Simándynak sehol nyoma. Teljes erejéből kiáltani szeretett volna, hogy: *Gyere elő, édes, itt vagyok ujra!* De nem lehetett, s szivébe nyomasztó érzés vonult.

A mint az udvarukba érkeztek, az első, a kit megpillantott, Gyorgye volt. Petruval fát vágott.

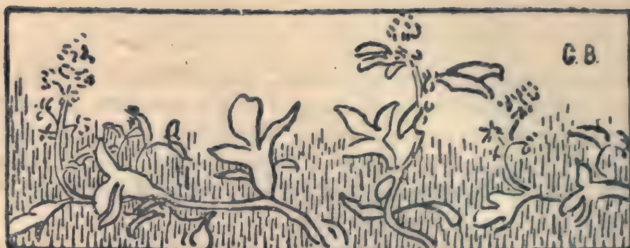
— Te Gyorgye, — kérdé halkan, — itthon van a magyar pap?

— Nincs, instálom, elment Funtinelbe, a remetével.

— Mikor?

— Még tegnap.

Florica lassan, gondolkodva haladt föl a házba. Két keze csüggetegen ereszkedett le. A mint a konyhába érkezett, a hatalmas ibolyacsokrot egy heves mozdulattal a padkán égő nyitott tüzbe dobta. Panaszosan pattogva hamvadtak el az üde, kis virágok, s hullaszagot terjesztettek. A leány pedig bement egy sötét szobába, s ajkát véresre harapta. Azt az ajkát, a melyet ma csókra nyujtott volna Simándynak.

XX.

Simándy hazatért, s tavaszi, meleg pompájában látta meg a völgyet, hova ő egykor elrejtette magát, hogy teljesen azoknak a nagy föladatoknak szentelhesse életét, melyeket maga elé tűzött. S ebben a völgyben minden fa, minden ház, minden virágszál elkezdett neki Floricáról beszélni. S ha a lányra gondolt úgy tünt föl előtte, hogy az is tenger alatt nyugvó kincse már ő neki, melyet ő soha föl nem hozhat erre a fényes napvilágra. Jó volna, ha már ő is belefeküdnék a koporsóba, a többi halottak: a szétfoszlott ideálok, az elpusztult kötelességérzet mellé. A haldokló ember érzésével bámult maga körül, mint a ki már tudja, hogy a következő tavaszon a szép, fehér virágok az ő sirján fognak fakadni, s az ég kék végtelensége helyett talán egy más végtelenség fog szemei előtt kitárulni.

Lassú léptekkel ment a házába, melynek eresze alatt az első fecskék építették már fészküket. És Sára asszony, látván sápadt arczát, kuszált vonásait, az álmatlanságtól megduzzadt szemeit, nem is mert hozzá szólni, csak a kezét csókolta meg alázatosan, s a sáros ruháját kezdte kefélni. Simándy engedte átöltöztetni magát, gépiesen megitta a kávéját, s csak akkor bátorkodott Sára asszony jelenteni, hogy itt van Zalathnay Gábor, a funtinelli remete s tegnap óta várja a tiszteletes urat.

— Hol van?

— Papp Mózesnél.
— Hivja el.
Nemsokára megjelent Zalathnay Gábor. Tárt karokkal, szives köszöntéssel lépett be, de hirtelen megállt.
— Mi bajod, fiam? Nagyot változtál, mióta nem láttalak. Beteg vagy?
— Az vagyok.
— Mi bajod?
— Fáj az élet.
— Mi történt itt veled?
— Semmi különös, csak rájöttem arra, hogy fölösleges vagyok ezen a világon.
Az öreg ember mély fájdalommal nézett rá.
— Mondtam én egyszer, hogy a te lelkedet megöli itt ez a buta magány. Vezérnek születtél te, nem annak, hogy a közkatonák közt is a legutolsó légy.
Simándy nem felelt, csak megfogta Zalathnay kezét, s melegen megrázta.
— Hozzám jött, látogatóba?
— Igen. Ha nincs terhedre, gyere Funtinelbe. Husvét közeledik, szeretném, ha Urvacsorát osztanál a cselédeimnek.
Igaz, hisz ő pap. S vannak még nálánál is nyomorultabbak, a kik hozzá folyamodnak vigasztalásért. Szerencse, hogy nem a maga vad keserűségéből kérnek, hanem az Isten véghetetlen irgalmát könyörgik le általa az égből. Helyes! Az ő könyörgései úgyis visszahullanak az égből; talán a mások könyörgésével sikerül oda jutnia.
— Mikor indulunk?
— A mikor tetszik. De te fáradtnak látszol, fiam. Nem akarnál előbb egy kicsit pihenni?
— Pihenni?
A fiú üres, fájó hangon mondta ezt, s különösen tekintett Zalathnayra.
— Bizony jó volna pihenni, de nem most . . . majd később . . . akkor sokat fogok pihenni . . .

Zalathnay odalépett hozzá, atyailag megsímogatta a fejét, s tenyerét homlokán nyugtatta. Simándynak ez jól esett, behunyta szemeit, vagyis fáradt szempillái maguktól lecsukódtak, s elmult tíz percz, az öreg ember még mindig ott állt, s az ifjú papnak zúgó fejét fogta. Ettől kezdve Zalathnay, látván Simándy akaratlanságát, atyailag, testvérileg vezette, s a fiú követte őt és engedelmeskedett neki, mint a gyermek.

Délfelé lóháton elindultak a hegyek közé.

Zalathnay titokban megfigyelte Simándyt s megérezte, hogy ebben az emberben sötét elhatározások vannak. Beszéddel nem igen zavarta. Eltelt egy óra, hogy egy szót se szóltak egymáshoz. Csak a lovak patkóinak kopogása s a falevelek zúgása hallatszott. A mint távolodtak Garabóról, Simándy még komorabb lett, s a gyötrelmek tíz évvel megvénítették az arczát. Jóformán azt se tudta, hogy lovon ül, azt se vette észre, hogy ettek meg ittak útközben, egyszerre csak azt látta, hogy megérkeztek Funtinelbe.

Másnap délelőtt kiosztotta az Urvacsorát. De ő maga, papi palástjában, már korán reggel a Zalathnayak kápolnájában volt, s megpróbálta összetört lelkét Istenhez emelni. Félénken, alázatosan kezdte, mintha attól félne, hogy megszólal egy égi hang és hűtlenséggel fogja vádolni. Mentegette magát, hogy ő is gyarló embernek született, s nem tud fölülemelkedni a föld légkörén. Kérte az urat, hogy fogadja kegyelmesen a szolgáját, mikor szegény, hivő, bizodalommal eltelt egyszerű embereket vezet eléje.

Megnyugodott és megerősödött lelkében. Mikor aztán ott álltak előtte a durva hegyi lakók, naptól lesült arczukkal, s látta szemükben égni a hit lángját: egyszerre megtermékenyült a szive, s megtalálta a szavakat, melyekkel ezeket a szegény, tudatlan embereket legegyenesebben a Mindenható trónjához kalauzolhatja.

S mikor a nép elvonult a kápolnából, olyan boldog-

ság szállta meg a szívét, a minőt régen nem érzett. Ez látszott az arczán is és Zalathnay is észrevette.

— Jobban vagy, fiam?

— Jobban, atyám, s most vágyom csak pihenni.

Zalathnay bevezette a szobájába, levetkeztette, mint egy gyermeket, Pali pedig belefeküdt az ágyba, elaludt, két napig aludt, álmodozott, feküdt, s zaklatott idegei egy kissé lecsillapodtak.

Az öreg remete pedig többnyire ott ült ágya mellett, hallgatta olykor ki-kitörő sóhajait, látta arcza kínos vonaglását, s elhatározta, hogy a míg csak lehet, a szegény szenvedőt ott tartja magánál.

Negyednap egy teljesen sárga arczú hegyi mócz jelentkezett a kastélyban. Zalathnayval kivánt beszélni.

— Uram, azt hallottuk egy cselédedtől, hogy itt van a garabói magyar pap.

— Itt van.

— Az a pap, a ki télen, a hóviharban, elment megmenteni egy nyomorult pakulárfiút?

— Az. Hát ti is tudjátok?

— Mindenki beszéli ezt a vidéken, uram. Csak az az egy barátja van itt a szegény embernek.

— Mit akartok vele?

— El akarjuk hívni Clujba. Nagyon betegek vagyunk mi, uram, mind.

— Mi bajotok?

— Ez a sárga nyavalya öl bennünket, a ki engem is pusztít.

Simándy lépett be.

— Itt a pap! — szólt Zalathnay az oláhnak.

Az oláh előadta még egyszer a kérését.

— Testvér, de én magyar pap vagyok ám, nem ismerem a ti szentjeiteket, manóitokat, boszorkányaitokat, nem tudok én se ördögöt kiűzni, se rátokolvasni.

Az oláh ránézett.

— De ismered a mi Istenünket, mert Isten csak egy van és tudsz hozzá imádkozni. Pópánk nincs a falu-

ban, a szomszéd pópa pedig azt üzente, hogy elég fa van az erdőben, akaszszuk föl magunkat. Kis gyerekei vannak és azért nem mer közénk, nyavalyások közé jönni.

— Jól van, elmegyek, — felelt Simándy.

Zalathnay pedig így szólt a távozni készülő öreghez:

— Eredj a konyhára és várj ott. Kérj a szakácsnétól húst.

Az öreg alázatosan felelt:

— Ne adj nekem húst, uram, nem veszi azt be az én gyomrom. Hat év óta nem ettem húst. Inkább adass egy falat kenyeret, meg pálinkát.

— Jó, kérj magadnak.

Az oláh elment. Zalathnay Simándyra nézett.

— Tudod mi ez?

— Nem.

— Pellagrás. Az éhség betege. Ez az ember, az a falu, sohse lakott jól életében. Ha éhes volt, csak kukoriczamálét evett. Azt is keveset. Ettől kapta meg ezt a betegséget. Először megrothad elevenen, aztán megőrül.

— Oda fogunk menni, atyám.

És azt gondolta magában, hogy az Isten talán a föld legnyomorultabb embereit akarja megmutatni neki, a kiknek láttára éreznie kell, hogy az ő panasza csak istenkáromlás . . . És ezek az emberek önkénytelenül is hozzá jöttek lelki segítségért . . . a sors vezette őket ide . . . mintha tudnák, hogy kivülök ő a föld legnyomorultabb teremtése. S a két férfi maga előtt bocsátva a gyöngeségtől tántorgó kis sárga oláhot, fölment a vad rengetegbe, s elérkezett a nyomorúság tanyájára.

A mint a falu közepébe, a haranglábhoz érkeztek, hol egy csapat asszony, férfi, gyerek várta őket, Simándy megdöbbenve tekintett körül.

Talán a pokolbavivő úton jár, s most ért az első állomására?

Egykedvűen néznek az urakra. Csak egy felnőtt férfi süvegelte meg őket, mert öntudatának és erélyé-

nek utolsó szikrája ezt még megsúgta neki. S a mint fölemeli kezét, látszik kezének pergamenszerű, sárga bőre. Homlokán repedések vonulnak végig. Ugyanilyen a többi is. Valamennyi rongyokban, sárgán, fekélyekkel borítva, csoszogó, fáradt léptekkel jár és unottan néz körül.

Odalép a biró. Az egyetlen egészséges ember a faluban. Alázatosan köszön, s megkérdi, hoztak-e az urak egy kis ennivalót?

— Majd előbb körülnézek, hogy mitek van! — felelt Zalathnay.

A bíró lehajtotta a fejét.

— Nincs nekünk, uram, semmink. Nincs a faluban egyetlen disznó, egyetlen marha, egyetlen birka, de még szárnyas sincs. Nem hallod, mily csendes a falunk? Minket, uram, még a kutyáink is elhagytak. Talán attól féltek, hogy megeszszük őket. Az egész községben két font buzakenyér van; nálam. Meg egy liter pálinka; az is nálam. Hús azonban nincs. Ha az elfogyott, itt hagyom a községet. Innen az urak többet se munkást, se katonát nem kapnak. Ez az úr a garabói magyar pap?

— Én vagyok.

— Tessék eljönni egy haldoklóhoz. A szegény megbolondult már az éhségtől s ott fetreng a szobája földjén.

Elindultak, s az éhség nyomorultjai követték őket mint kisértetek, tétova léptekkel. És Simándy lelkében fájó gondolatok kavarogtak. Mindennek van czélja a világon. De mi czélja lehet annak, hogy ezek az emberek a világra születtek? Az a sárga, hámlóbőrű aszszony ott mögöttük a tízhónapos gyerekét szoptatja, a helyett, hogy a sziklához vágná. Az irtóztató betegség, mely testén és lelkén rágódik, nem tudta belőle kiirtani az anyai szeretetet s mikor a kis csenevész féreg gyönge szájával rajta csámcsog, talán még az a remény is él az asszonyban, hogy majd ennek egykor jobb sorsa lesz. Talán majd később, ha az a gyermek nagyobb

lesz, a jó Isten meghallgatja könyörgésüket s megadja nekik a mindennapi kenyerüket. S a szegény asszony, kinek fáradt, bomladozó agyában nem fér el két összefüggő gondolat, nem sejti, hogy a tehetetlen poronty a szenvedést, az őrültséget szívja be magába tejével.

Az őrültet lefogták. Röhögve nézett maga körül. Megmagyarázták neki, hogy ez a pap. Ugy látszik, megértette, mert keresztet vetett magára. Simándy fejére tette a kezét, s oláhul imádkozott. A pellagrások az udvarban csoportosultak és a férfiak levett kalappal, az asszonyok térdenállva hallgatták.

... *Keresztény társaim, vigasztalódjatok, mert a ki itt beteg, annál egészségesebb lesz ott tul a másvilágon, a mi Urunk Jézus oldalán. A ki itt szenved, annak ott örök boldogsága leszen, a kinek itt a teste sebekkel terhelt, annak bőre ott fehér, tiszta lesz mint a hó...*

Zúgó fejjel, száraz nyelvvel, rekedt hangon beszélt-beszélt... de érezte, hogy ez mind hiábavaló ekkora nyomorusággal szemben. És rajta is csüggetegség vett erőt... Nem, nem, nem az Istenhez kell fordulni... Az Istenhez mindig kell fordulni, tehát most is... de itt a földi hatalmak mulasztását kell pótolni. Itt azokat kell elővenni, a kiknek kezébe a névtelen milliók sorsa le van téve.

De hát hol vannak azok? kik azok? Azt ő nem tudja. Azt a nép se tudja... Kifordult a tömeghez, s ekkor szive megtört, hangja szelid, szeretetteljes lett, s vigasztalta őket, közéjük ment, arczukat simogatta, gyermeküket beczézgette, s e közben könnyei folytak le arczán.

Odakint lódobogás hallatszott. Egy sárgazsinóros megyei hajdú állt meg prüszkölő lován a ház előtt, s a jól táplálkozó szolgák elbizott hangján bekiáltott:

— Hé, oláhok, ez itt Cluj?

Mindenki megrezzent a durva hangra. Zalatnay kilépett a kapu elé, s odaszólt:

— Ne ordíts, ficzkó, mert majd lepöndörítelek arról a lóról.

Simándy hazatért . . .

A hajdú levette a süvegét s alázatosan szólt:

— Instálom, nem láttam, hogy urak is vannak itt. Ez itt Cluj, a hol a sárgaság van?

— Ez. Mi kell?

— A biróval szeretnék beszélni.

— Itt vagyok.

— Tudatom kenddel, hogy a megyei komissió, az orvos úr, az aljegyző úr, meg a méltóságos főispán úr titkára nemsokára itt lesznek vizsgálatot tartani, meg egy kocsi elemózsiát kiosztani. Hát rendbe szedje kend a népét. Isten áldja meg! Jó egészséget kivánok!

(Az utóbbi már Zalathnaynak szólt.)

A biró fejcsóválva hallgatta a jelentést. Megint urak. Ennek nem jó vége lesz. Sietve terelte ki a népet az udvarból, s még botjával is nógatta őket, hogy kiki minél hamarabb a házába juthasson. A szegény hülyék azt a csöpp energiát összeszedve, mely még bennük maradt, ijedt czammogással baktattak haza.

Zalathnay és Simándy kiálltak a haranglábhoz, várni a komissiót, mely nemsokára megérkezett. Maga a tiszti főorvos jött ki, mert mint mondá, a kormánytól erős parancs érkezett le, s a megye megszeppent. Az aljegyző egy jóképű, csinos uri gyerek volt, a ki családi tradicióból szolgált a megyénél, a főispáni titkár pedig — Puskás Gábor volt.

Pali meglepetve nézett a divatos lovagló-ruhába öltözködött fiatalemberre, s majdnem egyszerre kiáltották el:

— Pali!

— Gábor!

Megölelték, megcsókolták egymást.

— Hát te mit keressz itt, a hol még a madár se jár? — kérdé Puskás.

— De te, de te? Hát te nem vagy pap?

— Óh, dehogy, főispáni titkár vagyok. Régen ott hagytam már a papi pályát... Rájöttem, hogy nem nekem való. Arra, pajtás, születni kell... Elismerem,

hogy te arra születtél, mindig is bámultalak, csodáltam tehetségedet, s meg vagyok róla győződve, hogy rád ezen a téren nagy jövő vár...

Pali némán hallgatta a fiú fecsegését, s a finom lovagló-csizmáit bámulta.

— De csak nem ebben a rongyos fészekben vagy pap?

— Nem. Egy másik, de épp ily rongyos fészekben.

Puskás ránézett.

— Hogy megváltoztál! Már ősz hajszálaid is vannak. Csak nem voltál beteg?

— Dehogy, semmi bajom sincs.

— Nekem is jó dolgom van. A megyei birtokos-családok nagyrészt rokonaim. Pár évi szolgálat után vagy fölküldenek képviselőnek, vagy a főispán bedug a miniszteriumba. Hidd el, csak Budapesten lehet érvényesülni... No, igazán örvendek, hogy találkoztunk... Sokszor gondoltam rád és a hollandi napokra.

Ezalatt a komissió elfoglalta a biró házát és legelőször is az ebédhez látott. A főorvos sonkát, pogácsát, kemény tojást, pár üveg bort, friss kenyeret pakkolt ki, s Zalathnayt és Simándyt is meghivta.

Simándy megjegyezte:

— Talán előbb az élelmiszereket kéne a nép közt kiosztani.

— A szekér legföljebb egy óra mulva érkezik meg. Nehéz a járás ezeken a rossz hegyi utakon.

Az urak ebédhez láttak, Simándy pedig kiment a ház elé. A sárga arczuak a kerítés mögül lestek ki az utczára, a biró háza felé. Bárgyú arczukon gyerekes félelem ült, Simándy nem állhatta meg, végigsétált a községen, s biztatta őket, hogy mindjárt jön egy szekér kenyér s azt kiosztják közöttük. De e hir hallatára se ült öröm ezekre a torz arczokra. Ezeken az arczokon az öröm már egyáltalán nem tudott helyet találni, elfoglalt ott minden vonást a zord kétségbeesés vagy az egykedvű lemondás. De annyit elért, hogy egypár alak,

a ki nagyon förtelmes volt s attól félve, hogy még az urak majd megbüntetik, elbújt, az ő biztató szavaira előmászott valami kuczkóból, s szintén a kerítés mellé állt.

Mire Simándy visszament a bíró házához, a megyei urak már kártyáztak, mivel a kocsi még mindig késett, Zalathnay pedig végighevert egy lóczán és maga elé bámult. Simándy odaült hozzá, s mélabúsan nézte Puskást, az egykori buzgó, derék magyart, a kedves, jó fiút és jó barátot, a kin szintén erőt vett a magyar betegség, mely ebből áll: *a dolognak a legkönnyebb végét fogni.* A mint egy kis kecsegtető kilátása nyilt másfelé, azonnal megugrott a papi pályától.

Csikorogva gördült egy nagy négylovas társzekér a ház elé, s bejött a hajdú, jelenteni, hogy megjött a málé.

Zalathnay fölugrott.

— Micsoda? Önök kukoriczát hoztak a népnek?

— Persze, — felelt a főorvos, a kártyát keverve.

— De hisz ez a betegség nemcsak a koplalásnak, hanem a kukoriczával való táplálkozásnak is az eredménye.

— Tudom.

— S ön megengedi, hogy az a méreg a nép közt kiosztassék?

— Mit csináljak? A kormány egy vaggon kukoriczát küldött a megye nyakára, direkt a pellagrások számára, s ön tudni fogja, hogy a kormánynak ex offo több esze van, mint a vármegyének. Ezen alapszik az állami rend. Ez a tekintély elve. Én csak nem remonstrálhatok ellene? Még fegyelmit akasztanak a nyakamba.

Végigjátszottak egy pártit, aztán folytatta:

— Uram, higyje el, a kukoricza is jobb táplálék, mint a semmi táplálék. A nélkül éhen halnak, így meg valahogy nyomorúságosan eltengődnek.

— Nohát nem fogják azt a kukoriczát szétosztani.

A főorvos vállat vont és tovább játszott, Zalathnay pedig félrehuzta Simándyt és tanácskoztak. Ugy tíz percz mulva Zalathnay újra a főorvos elé állt.

— Nohát, doktor úr, van egy propoziczióm. Én kicserélem ezt a kukoriczát annyi buza- és rozslisztre, eleven baromfira és tengeri nyúlra, a mennyit ér, sőt még több értékűt adok érte...

— Elfogadom egy föltétellel.

— Mi az?

— Hogy erről a vármegye sohse tudjon meg semmit (s ezt nektek is mondom, fiúk), mert akkor odalent az lesz a hire, hogy én a népnek szánt kukoriczát eladtam önnek, s megint csak fegyelmibe jutok.

— Legyen nyugodt, az én révemen nem fog kiszivárogni semmi.

— Igaz. Mit akar ön a tengeri nyulakkal?

— Tengeri nyulam annyi van otthon, mint a rostalika, a legszaporább állat a világon. Ebből idetelepítek vagy százat, s ez is ellátja pecsenyével a népet. Mert ezeknek egy kis hústáplálék is kellene ám.

— Nem rossz idea. Majd javaslatot teszek ez iránt a megyének.

— Ne tegye, doktor úr!

— Miért?

— Mert akkor hivatalosan nem az az intézkedés fog történni, hogy minden község ellátassék tengeri nyulakkal, hanem kikutatják, hol van tengeri nyúl s ezt külön adó alá vetik.

— Ez is igaz, — felelt egykedvűen a doktor, — hát csak indítsa el a málés szekeret Funtinelbe.

Itt közbeszólt Simándy:

— Ne, uraim, a sorrend rossz. A nép már sóvárgó szemekkel nézi ezt a szekeret, mert reményli, hogy az hozza a segítséget, az élelmet, a jóllakást, s ha tovagördülni látná, végtelen szomorúság fogná el. Előbb hozassuk el Funtinelből a holmit.

— Helyes, — mondá a doktor. — Pista! A szekér álljon be a biró udvarába.

Zalatnay pedig újra félrehuzta Simándyt.

— Fiam, én itt maradok, mert ha ezek a megyei

urak elunják magukat, elosztják a kukoriczát és szépen hazamennek. Nézd, itt jegyzékbe vettem, hogy mit kell hozni. Lisztet hány zsákkal, a baromfit lábánál összekötözve, a nyulat zsákban. Az is itt van, micsoda szekereken, hány cseléd, micsoda lovakkal. Pitypalatty, Kondor belső cselédeimben és Bodrogi öreg gazdámban föltétlenül megbízhatsz. Most ülj lóra fiam és járj gyorsan. Neked nem is kell visszajönnöd ... Ha holdvilág lesz, még az éjjel elindulhatnak és reggelre itt lehetnek. Isten áldjon meg!

Megcsókolta Simándyt.

— Pali, mégy már? — szólt oda szivarja mellől Puskás.

— Megyek.

— Te szeded össze Funtinelben a holmit?

— Én.

— De visszajösz?

— Valószinűleg.

— Hát a viszontlátásra. Ne felejts el meglátogatni a megye székvárosában.

— Ha lesz időm, mindenesetre.

— Szervusz.

— Szervusz.

Pár percz mulva Pali lovon ült és a hegyi lovak gyors poroszkálásának tempójában elhagyta a falut.

XXI.

Funtinelben az első, a mit az inas kezébe adott, Floricának egy levele volt.

Nagyot dobbant a fiu szíve, s homlokát verejtékgyöngyök lepték el. A lány utána jött, a lány nem felejtette el. A zaj, a pompa, az udvarlók seregének közepette is eszébe jutott az egyszerű, szürke falusi pap.

A levél egyszerre boldoggá tette. De nem nyitotta föl. Zsebébe csúsztatta. Előbb az éhezőkről kellett gondoskodnia. Összekiabálta a vezető cselédeket s megértette velük, hogy miről van szó. Azok köszöntek s elmentek teljesíteni uruk parancsát.

Ekkor kérdezte csak meg az inast:

— Ki hozta ezt a levelet?

— Szabó Gyorgye, a kis pakulár.

— Itt van?

— Nincs. Megevett egy darab kenyeret, aztán visszafordult.

Simándy futva ment a szobába s remegő kézzel törte föl a levelet.

Rövid volt. Ez:

. . . Hova lettél? Megszöktél tőlem? Mit vétettem ellened édes? Jer, jer vissza kis falunkba, mert meghalok utánad . . . Hűtelen lettél? Oh, nem, hisz azt már megéreztem volna és megszakadt volna a szivem . . . Palim, édes Palim!

Egyéb semmi. A levél románul volt írva, s úgy hatott Simándyra, hogy leszédült a medvebőrrel letakart divánra, ott lihegve feküdt s nem tudott magához térni. Minden porczikája bizsergett az örömtől ... szeretett volna ugrálni, majd ismét a fejét szerette volna a falba verni . . .

Az inas lépett be s jelentette, hogy a rakomány készen van.

— Mikor jött ez a levél?

— Hát azt a kölyköt még tegnap útnak indították, de csak ma jött meg, mert a mint besötétedett, nem mert tovább menni, útközben meghált a bajnói szénégetőknél.

Simándy kiment az udvarra. Az intéző cselédek ott várták.

— Instálom, tiszteletes úr, rendben vagyunk.

— Indulhatnak még ma?

— Meg lehet próbálni. Ugy látom, kilenczre feljön a hold.

— Hát akkor Isten segítségével induljanak el, s hármojukon kívül vigyenek el annyi cselédet, a mennyi csak szükségesnek mutatkozik.

— Igenis, értjük. Tiszteletes úr nem jön velünk?

Simándy egy kicsit habozott.

— Nem.

Maga se tudta, hogy mit csináljon. Valami húzta a felé a nyomorult falu felé, melynek lelki mannát igyekezett adni, melybe egy kis erőt, bizalmat igyekezett csöpögtetni; valami azt súgta, hogy legyen ott testvéri segítségével akkor is, mikor a testi mannát osztogatják. De már az éhezők félalélt csapatja kezdett elmosódni előtte, s kínos nyöszörgésüket elfojtotta egy másik hang, mely odabent azt kiáltotta, üvöltötte, mennydörögte: eredj haza, Garabóra, ha ebben az életben (mely már megásott sirodat is kezdte mutatni) üdvösséget keressz.

A hegyek mögül kidugta kopott, sárga arczát a hold, s elöntötte beteges fényével a tájat. Zalathnay, a

cluji biró udvarában járkálva, fölnézett az égre, s elgondolta: igazi pellagrásoknak való égitest; de most jó, mert az emberei jöhetnek az elemózsiával. Simándy pedig a funtinelli kastély udvarán állva, hallgatta, nézte a mint az emberek a szekerekkel, zsákokkal, baromfiakkal nagy czihelődések közt elvonulnak, s lármájuk lassankint elhal a távolban. Ott állt mint egy szobor. Az inas rezzentette föl.

— Itt hál tiszteletes úr nálunk?

— Nem.

— Hát? Az emberek után megy?

— Nem. Hazamegyek Garabóra.

— De vacsorát tessék parancsolni.

És Simándynak eszébe jutott, hogy tán már hetek óta alig evett valamit. Pedig az éhség is egy vadállat az emberben, melyet csillapítani kell.

— Jó, adjon valamit enni.

És bement a házba.

Nemsokára kopogtattak, s belépett Papp Mózes, a medveölő. A szobában, csak a nagy, nyitott kandallóban pattogva égő fahasábok terjesztettek világosságot, más fény nem égett.

— Jó estét kivánok.

Simándy hátrafordult a tűztől.

— Maga az, Mózes gazda? Mi járatban van?

— Én, instálom, a tiszteletes urat keresem.

— Mi a baj?

— Nekem, instálom, semmi bajom. Hiszem, hogy a tiszteletes úrnak sincs semmi baja. De tán a papkisasszonynak van.

— A papkisasszonynak? — szólt halkan Simándy, mintha hirtelen aléltság fogta volna el.

Egy perczig hallgatott, aztán türelmetlenül kiáltott:

— De hát beszéljen! Mit áll itt?

Mózes gazda egyet sodorintott a bajuszán, egyet köhintett, mintha azt akarta volna mondani: *most már tudom, hogy itt is baj van,* azután nyugodtan így szólt:

— Könyörgöm, ne tessék rám haragudni, elmondom, a hogy volt. Az este az erdőből jövök éppen haza, azt mondja az asszonyom, a papkisasszony járt erre és arra kérte, hogy izenjen neki, ha a gazda hazajön. Izent is, mikor a kert végin meglátott. No anyjuk, mit akar? Nem tudom, lelkem, de kedves nénémasszonynak szólított, s olyan könyörgő volt a hangja, hogy a kőszív is megindult volna rajta. Alig vagyok otthon egy kicsit, már jött az erdőn keresztül a kisasszony, be a kertbe, aztán az udvarba. Intett, bementünk a szobába. A süvegemmel leporoltam neki egy széket, de nem ült le.

— Hol a papja? — kérdé.

— Nem tudom, instálom, nem igen szoktam a templom táján járni.

— Azt mondják, Funtinelbe ment, Zalathnayhoz.

— Ezt én is hallottam.

— Hátha nem igaz? Hátha elbujdosott, vagy megölte magát.

— Honnan gondolja, kisasszony?

— Maga ma egész nap az erdőt járta?

— Azt én.

— Beszélt a szénégetőkkel, az erdőcsőszökkel, a favágókkal?

— Egy-kettővel.

— Nem beszéltek róla?

— Egy szénégető beszélte, hogy a *Piatra drakului* alatt látott két lovast . . . A tisztelendő úr lehetett a Zalathnay nagyságos úrral.

— Lehetett, de nem biztos, hogy az volt . . . Édes Mózes bácsi, én attól félek, hogy elpusztította magát, beleugrott valami hegyszakadékba, vagy agyonlőtte magát . . . Utána küldtem a Gyorgyét levéllel, de még nem került elő . . . Csak magában bizom, nézzen utána, menjen Funtinelbe, vagy máshová és kutassa ki . . . hozza le nekem . . . de esküdjék meg a kazáni Szűzre, hogy visszahozza.

Én persze nem esküdtem meg, de megigértem, hogy a föld alól is előkerítem a tiszteletes urat . . . Akkor levett egy vastag lánczot a nyakáról s a kezembe nyomta. Nem lehet ezt pénzért, aranyért megtenni kisasszonykám, ezt csak szivességből lehet megtenni . . . Megyek tüstént, mert sajnálom a kisasszonykát, meg szeretem a papomat.

Akkor letépett a kalendáriumból egy lapot, valamit írt rá, s átadta. Nem szólt, de tudom, hogy a tiszteletes úrnak izen rajta. Itt van. Én még az éjjel elindultam, a Kricsortól Vrecsórig átkutattam az erdőt, a mi dolgom is volt különben, s most itt vagyok. Tessék!

S átadott egy kis czafat papirost. Pali a tűzhöz hajolt és sokáig nézte. Végre az ugráló vörös fény világítani kezdett, s látta a reszkető, finom vonású szavakat: *Palim, Palim, szeretlek.* Olvasta, folytonosan olvasta, nézte, mig szeme előtt össze nem futott a világ.

A vén vadász pedig beszélt tovább.

— Mikor elindultam hazulról, a Szucsiu magyalbokrai mögül előlépett a kisasszony s szólt:

— Mózes gazda!

— Parancsoljon.

— Ha megtalálná halva, akkor is hozza haza.

— No, az nem úgy lesz, kisasszonykám.

Itt a kezembe nyomott egy marék kakukfüvet, abból a babonából, hogy szerencsésen járjak. Aztán ott hagyott. Hát szerencsésen is jártam, mert ime, ép egészségesen megtaláltam a tiszteletes urat.

Az ép, egészséges tiszteletes úr pedig ott feküdt a kandalló előtt, a földön, s úgy hörgött, mintha a torkát kettémetszették volna.

Papp Mózes csak most ocsúdott föl, hogy itt valami nagy dolog történik. Eddig úgy fogta föl a dolgot, hogy ni az oláh pap lánya hogy fut az ő papjuk után. Kiugrott a folyosóra s nagyot kurjantott. A cselédek egyszeribe ott voltak, az inas friss vizért, eczetért futott. Simándy hamar magához tért. A bánat, a fájdalom, az

öröm indulatának váltakozó, erős hullámai, melyek keresztülcsapkodtak rajta, szédítették el. Egyik perczben úgy érezte, hogy olyan, mint a pellagrások: nem tud örülni. A másik perczben meg a remény rohanta meg egész hevességével, s tetterőt érzett pezsdülni ereiben.

A mint magához tért, megragadta a medveölő kezét.

— Mózes gazda, indulhatunk?

— Indulhatunk tiszteletes uram, de nem mindjárt.

— De mindjárt, tüstént . . .

Bajos dolog, mert a Békénybe meg az Almásba most szakad az olvadás . . . Olyan az mindegyik, mint a Szamos. Nagy kerületet kell tennünk a gázlóig, s azon is csak nappal mehetünk át.

— Nagy kerületet kell tennünk? Annál inkább induljunk rögtön.

— Az a hiba, hogy a holdvilág se sokat segít rajtunk, mert a salamási gázlóig a legsürübb erdőben megyünk . . . aztán a csinderi sziklák közt belevágódunk valami százöles lyukba.

Ekkor a papjára nézett, s annak az arczáról oly határtalan kétségbeesés nézett rá vissza, hogy a hangja elakadt. Egy kicsit hallgatott, aztán szólt:

— Különben, majd intézkedem, hogy egy félóra múlva indulhassunk.

— Köszönöm, Mózes gazda, — s Pali kezet fogott a medveölővel, a ki rögtön kiment a szobából. Mit ennek százöles mélység? Nagyobb mélység nem lehet annál, a melybe ez lezuhant. Tán jobb volna, ha csakugyan elnyelné a föld, s ott veszne lent, hol a garabonczás diák tanyázik. Ezek a gondolatok forogtak az öreg vadász fejében, de magában megfogadta, hogy úgy fog vigyázni a papjára, mint a szemefényére.

Megvacsoráltak, az öreg a butykosát megtöltötte pálinkával, s jelentette, hogy a lovak itt vannak. Simándynak megnyergeltette azt a lovat, melyen Clujban járt, maga is nagy fohászszal belehelyezkedett az idomtalan, de nagy és kényelmes fanyeregbe, s elindultak.

A mig ritka fás részen vitt útjok, gyorsan poroszkáltak tova. De Papp egyszerre egy nyilt, puszta fensíkon megállott, s bevárta Simándyt.

— Hol vagyunk? — kérdé. Ezek voltak első szavai, mióta elindultak.

— A funtinelli fensíkon.

— Valami ház az ott a tulsó szélen?

— Nem, egy rakás kő. Síremlék.

— Síremlék? — s Paliban megdobbant a szív.

Igen, síremlék. Tudod-e ember, kiknek a síremléke? Itt estek el vérszomjas móczok fejszecsapásai alatt azok a szegény, bolond fiúk, a kik elhagytak szülőt, kedvest, otthont, kényelmet, a jövő minden reményét . . . s elmentek meghalni azért, hogy az utánuk következő ismeretlen nemzedékre szabad hazát hagyhassanak. Ez a sárga fényben úszó fensík látta a végső tusát, a mint a bekerített csapat perczről-perczre fogyott, s az utolsók már egymást lőtték agyon. A legtöbb még gyermek volt, a ki anyja nevét suttogta, mikor a véres balta szemei előtt megvillant. S az anyák valami messze városban hiába várták szemük fényét . . . az ott rothadt a funtinelli fensíkon, jó, engedelmes szivét keselyűk tépték . . . mig el nem jött egy csomó paraszt, s miután kifosztotta őket, valamennyit egy közös nagy gödörbe dobálta.

Simándy remegve leszállt a lóról, s az emlék felé közeledett. Lassú léptekkel ment, szíve tele volt félelemmel, borzalommal; úgy érezte, nem méltó erre a helyre, a hol nyomorult, hideg, mohos kövek a kötelességről beszélnek neki. Gyönge szél mozgatta a fehér virágokat s az erdőből halk zúgás hallatszott. Valami kóbor felhődarab, egy hitvány pára fent a hideg magasságban a hold elé tolakodott, s egyszerre homályba borult a fensík. Simándy megrettenve megállt. Ugy érezte, hogy körülötte a sík, fölötte a lég megtelt véres, tépett, sápadt katona-alakokkal, a kik fülébe suttognak érthetetlen dolgokat, siránkoznak, panaszkod-

nak, vagy tán átkozzák az élőket, az utánuk következett gyáva generácziókat, kik lerakták a fegyverüket és nem fejezték be a művet, melyért ők meghaltak... Simándy eltakarta az arczát... A hold újra kibujt, s a tücskök millióinak kardala megzendült... Ezek a halottak örök siratói. Virág nő felettük minden tavaszon, s a láthatatlan kis bogarak himnusza is mindig újra meg újra fölhangzik. A természet megemlékezik róluk. Csak az emberek feledkeznek el.

Sokáig állt ott eltakart arczczal. Végre le merte venni a kezét, hirtelen megfordult és visszafutott Papp Mózeshez. Itt a gazda a maga lovára ültette, mert most már sötétben fognak járni, s az ő lova sötétben is lát, Papp uram pedig karjára fűzve a Zalathnay lovának a kantárszárát, megindult előre.

És Simándy félt a sötét erdőben. Minden ágrecscsenésre összerezzent. Ugy tetszett neki, hogy lépteket hall maga mögött. Majd megint úgy rémlett, mintha száz meg száz ember suttogna mögötte. Talán a csontvázak kiállnak a fensík szélére, s kiterjesztve fehér csontkarjukat, mutatnak utána: ott fut, ott szökik, ott bujdosik az erdőn, vigyázzatok rá.

Egy óráig, kettőig elszenvedte, mintha egy gyötrelmes világon haladt volna keresztül. Talán a pokolnak a második állomásán? Aztán megtört.

— Megállj! — kiáltott Papp Mózes felé s leugrott a lóról.

— A tiszteletes úr szólt? Ejnye, de különös hangon tette. Mintha egész más ember volna.

— Nincs itt emberlakta hely?

— Biz itt uram nincs.

— Rakj tüzet.

— Tüzet? Minek?

— Nem állom a sötétséget. A funtinelli halottak jönnek utánam.

— Szabadíts meg a gonosztól! — rebegett a vadász.

Simándy ott állt egészen mellette, s halkan rámondta:

— Amen!

A medveölő a két lovat egymás végibe kötözte, aztán megfogta a papja kezét, s szólt:

— Csak tessék velem jönni. A mint tisztásra érünk, tüstént tüzet rakok.

Simándy belekapaszkodott a vén emberbe, s így haladt tovább. A mint tisztásra értek, a hol a hold világított, Papp Mózes munkához látott, s egy pillanat alatt tüzet rakott egy csomó száraz galyból, aztán egy csomó tuskóval erősebbé tette. A lobogó láng elé állt Simándy, s mozdulatlanul belemeredt, egészen hajnalig. A medveölő félre ült, s csak nézte, nézte a papját, koronkint a fejét is csóválta, de szólni nem mert. Mikor a hajnal pirossága megjelent a fatetőkön, Simándy megmozdult, körülnézett. A medveölő egy fának támasztva hátát, nyitott szájjal, jóizűen aludt. Simándy nézte. De jó dolga van ennek az embernek. Ott lent élt a rög mellett, ki nem látszik mellőle, gondolatai az egyik hegytől a másikig terjednek. Ha fölfelé néz, csak a repülő sas miatt teszi, nem másért; ez nála nem emelkedést jelent. A balsors nem veszi észre. Az egyik völgyben megszületik, a másik völgyben meghal. Másutt nem járt soha.

Papp Mózes fölébredt, s észrevette, hogy a papja nézi.

— Miért nem költött föl hamarább? — szólt szemrehányólag.

— Gonosz dolog az embert álmában megzavarni.

A vén ember részvéttel nézett a fiatal emberre.

— Már jobban van?

— Nem volt semmi bajom. Csak fáztam.

— Mehetünk?

— Igen.

— Garabóra?

— Hát hová? — kérdé megrettenve Simándy.

Papp Mózes elfordult, elővezette a két lovat, fölkaptak rá, s most már gyorsabban koczogtak. Elhalad-

tak a csinderi sziklák közt is, a hol még most nappal is kantáron kellett a lovakat vezetni, s Papp most örült csak, hogy az éjjel megálltak. Jó magasan járt már a nap, mire eljutottak a salamási gázlóhoz.

A Békény kilépett medréből s csak ezen a helyen vált annyira sekélylyé, hogy át lehetett kelni rajta. Itt Papp uram nagyot pihentetett s csak úgy délfelé indultak újra útnak. Papp Mózesben valami olyanféle érzés volt, hogy ne siettesse ezt az utazást. Mintha valami baj felé közeledtek volna.

Az Almás kiáradt patakjánál újra megpihentek, s késő délután érték el Garabó határát. Itt Pali tépelődött. Talán nem is lesz jó megmutatni magát a faluban sötétedés előtt? Ne tudja senki, hogy megjött, annál könnyebben férhet Floriczához. Vajjon a lány hol várja őt? Otthon, az oláh paplakban, vagy Papp Mózesnél? A hegytetőről lenézett a falura, csöndesen, barátságosan feküdt az lent a völgyben, s a fiú szívét megnyugvás fogta el. Tavaszi verőfény lebegett az egész kép fölött, s az üde, zöld színű erdő, egy-két korán virágzó fa friss illatot lehelt. Madárcsicsergés, csattogás is fölhangzott a fák közt. Hiszen én Istenem, itt még a boldogság is ellakhatik, elbujva az alacsony házba, meghuzódva az erdő sötét lombsátora alatt... talán nem veszi észre senki, talán nem irigylik meg a felsőbb végzetek... Az oláh templom összes harangjai zúgni kezdtek. Pali hátrafordult.

— Maga itt van még?

— Igenis. Várom, hogy mit parancsol a tiszteletes úr.

— Mire harangoznak?

— Ünnepre. Ma nagycsütörtök van.

Ma nagycsütörtök van? Holnap nagypéntek? A Golgota, a kínszenvedés, a keresztfa...

Simándy elsötétült arczczal hallgatta a harangok zúgását, aztán hirtelen odafordult Papphoz:

— Mózes gazda, a lovakat vigye kend a házához, aztán igyekezzék bejutni Todorescuékhoz.

— Mivégből, könyörgöm?

— Mondja meg titokban a papkisasszonynak, hogy itt vagyok és várom...

— Hol tetszik, instálom?

— Talán itt.

— Jobb lesz, instálom, hazamenni. A ki oláh itthon van, az most a templomban fekszik, a mi népünk pedig a mezőn dolgozik... Nem veszi észre senki a hazajövetelét...

— Ne azt mondja meg a kisasszonynak, hogy várom... Csak azt, hogy itthon vagyok...

— Értem, instálom. Hát a házába tetszik menni?

— Oda.

Papp Mózes a két lóval elment és Simándy ott maradt a dombtetőn. Szélcsendes tavaszi alkony volt, a mi illat a duzzadó földből, virágból, fából kiszállt, az nem röppent tova, hanem megtöltötte és kábítóvá tette a völgy levegőjét. Az idő is szokatlanul langyos volt, Pali kéjjel szívta be, s ereiben gyorsabb keringésnek indult a vér. S lassankint erős elhatározás érlelődött meg lelkében. Ma el kell dőlnie élete sorsának. Megfogja a lány kezét és megmondja neki: Válaszsz. Hagyj ott mindent és kövess. De hátha a lány azt mondja viszont: Hagyj ott mindent és kövess? A duplakeresztes templomba, az aranyos oltár elé? Nem, nem, ezt nem fogja tenni... hisz szereti őt! De hátha? És ha ő lesz gyönge az ő elgázolt lelkével, széttiport életével s engedni fog a lánynak? Nem, nem, akkor ott van a pisztoly, mely segítségére lesz, hogy gyáván megszökjék innen... Végigsimította homlokát, s az erdőn át elindult a háza felé. Szerencsésen el is érte, s észrevétlenül besurrant. Sára néni majd oda lett örömében, már egyre búsult azon, hogy az ő kis papja annyi ideig elmaradt híradás nélkül.

Pali fáradtan leült, az öreg asszony pedig futott vízért, keféért, hogy a gazdáját egy kicsit megpuczoválja. Pali egykedvűen engedte, hogy ruhájáról, csiz-

májáról a sárt vakarja s bámult az egy szál gyertya lángjába, melynek bizonytalan lobogásánal oly ridegnek tetszett a szobája. Csak akkor kezdett eszmélni, mikor Sára szapora fecsegése közben a papékat kezdte emlegetni. Hogy ott nagy ujság van.

— Micsoda ujság?

— Aszongyák, hogy a papkisasszonynak nagy szerencséje akadt.

Pali alatt megroppant a szék. Csak úgy hebegve jött ki a szájából a kérdés:

— Miféle szerencséje?

— Ma két finom úr érkezett hozzájuk. Azt mondják, az egyik Bukarestből való...

— Hát aztán?

— Hogy ennek nagyon megtetszett volna a mulatságon.

— Kicsoda?

— A papkisasszony. Azért jött ide, hogy megkérje a kezét.

Pali fölugrott.

— Ostoba beszéd.

— Tessék elhinni...

— Menjen ki!

Az öreg asszony, a ki még nem végzett a sárral, megdöbbenve nézett a gazdájára és szomorúan elsompolygott. Ez volt az első kemény szó, a mit a papjától kapott.

Megkérte a kezét!... Kicsoda? Valami fényes, előkelő bojár gavallér? Talán ugyanaz, a ki abban a fényes mulatságban annyiszor magához szorította, miközben keringőt tánczolt vele?... Eljött utána ide, a hozzáférhetetlen havasi faluba, hogy letépje és elvigye gazdagságba, fénybe, pompába... És itt körülnézett a puszta lakásban, melynek falát kiverte a penész. És ő, a koldus, itt töpreng, vonaglik, a kezét tördeli, tehetetlenségének, szegénységének érzetében... Már egészen besötétedett és Papp Mózes is

késik ... Nem tudott bejutni, vagy a lány elutasította? Nem, nem, hisz a lány kerestette mindenfelé. Igaz, de akkor azok az urak még nem érkeztek meg. Talán azóta mást gondolt? A szemei előtt hirtelen megvillant szerencse ragyogása talán elvakította? Hisz olyan ő!

Kiszólt:

— Sára!

— Parancsoljon!

— Eredj el ...

Itt megakadt.

— Hová, instálom?

— A papékhoz. Ott lesz valahol, vagy az udvaron, vagy az utczán Papp Mózes, hívd ide rögtön.

— Értem, instálom.

Míg azonban Sára néni más kötényt tett föl, betoppant a medveölő.

— Az istenért, Mózes, hol volt annyi ideig?

— Mikor megjöttünk, templomban voltak, azt kellett kivárni ...

— Mi van azokkal az urakkal?

— Azok is a templomban voltak. Mikor aztán kijöttek, ő miattuk nem tudtam a kisasszonyhoz férkőzni, mert mindig vele sétáltak a kertben. De meglátott. S mielőtt a vacsorához ültek, kiszaladt a tornáczra s a nevemet kiáltotta. A sötétségben odasompolygtam a tornácz alá és jelentettem, hogy haza hoztam a papomat. Ő csak azt felelte rá: *Az Isten áldja meg!* aztán egy levelet adott át.

Pali mint az őrült tépte ki a levelet a vadász kezéből, s fölszakította. A levél így szólt:

Édesem, köszönöm, hogy élsz, élj is mindig velem, nekem, együtt, mi ketten boldogan, de most nem láthatsz, mert vendégeink vannak. Csak maradj szépen otthon, majd üzenek, ha elmentek. Viszontlátásra. Hű Floricád.

Miért ne mehetne ő oda? Hisz járatos a papékhoz?

Nincs joga elmenni, hogy vigyázzon Floricára? Hátha jelenlétével megakadályozza azt, hogy a lányt máshoz kényszerítsék? Háborgó indulatok közt járkált föl s alá. Miért írta neki Florica, hogy ne menjen, holott azt kellett volna írnia, hogy menjen és védelmezze meg őt idegen szerelem ellen? Talán őt csak csillapítja, ámítja, s még az éjjel itt hagyják a falut? De vigyázni fog rá.

— Köszönöm, Mózes gazda szolgálatait, most már elmehet haza.

— Szivesen tettem, — felelt a vadász, kezet fogott a pappal és elment.

Kint azonban a ház mellett belefeküdt egy sötét árokba. Ő is vigyázni fog. Ő is olyan ember volt, a ki jó, mint egy állat.

Most vacsoráltak a papéknál. Most kocczintanak, s jókedvűen, bőven öntik magukba a bort. Most véget ér a vacsora. És ekkor Simándy fejébe nyomta a kalapját és kilépett az éjbe. Az erdőbe ment, hogy a kertek alatt közel férkőzhessék a papék házához. Papp Mózes fölemelkedett az árokból és utána ment. Simándy mint egy részeg ember tántorgott a sötétben, nekiütődve a fáknak, de rendületlenül haladt tovább. A Balintye-dombról már látta a papék kivilágított házát. Egy kis időre megállt, aztán ereszkedett le, lassan, csúszva. Pár pillanat mulva a papék kertjében állt, a vastag topolya mellé huzódva. És ott már hallotta a zongora hangjait. Florica szomorú román nótákat játszott. A lágy akkordok lassan szálltak a nyitott ablakokon keresztül a langyos levegőben. Pali ziháló mellel állt ott. Az egyik perczben be akart törni, s mindenkit megölni, a ki csak a kezébe kerül. Azt a sápadt, beesett szemü bojárt. Azt a csalfa fekete lányt. S aztán ebbe a gyönge, fájó szívbe belefojtani azt a hitvány életet. A másik perczben hidegség futott végig rajta. Várjunk. Még van idő. Hadd részegedjenek meg az italtól és a szerelemtől. Hadd szivják még az illat- és kéjterhes levegőt.

Aztán vidámabb nóták következtek. A keringő, melynek dallamánál egyszer Simándy ölelte Florica karcsu derekát. Aztán az a másik keringő, melynek hullámain az a bojár ringatódzott Floricával. És itt Simándy letérdelt és körmeivel a földet kezdte vájni, mintha sírt ásna magának, vagy másnak . . .

Órák teltek el, Simándy ott állt az oláh pap háza alatt, egygyé olvadva a fák árnyékával. A ház lassan csöndesedett. A zongora elhallgatott. Florica szobájának ablaka kivilágosodott. Simándy szemeiben, melyek ezen az ablakon csüngtek, mohó vágy csillogott. Most imádkozik a lány, soká imádkozik. Az Istenhez is, meg a védőszentjéhez is. Vajjon érte imádkozik-e?

Az ablak hirtelen elsötétedett. Lefeküdt. Várt. Lassanként a cselédek is elcsendesedtek. Mindenki elaludt a háznál. S ekkor Simándy az ablakhoz lépett és megkopogtatta.

Csend.

Ujra kopogtatott. Az ablak halk zörgéssel kinyilt.

— Pali!

— Florica!

— Az Istenért, vigyázz, ha észreveszik, hogy itt állsz!

— Kik? A bukaresti úr?

— Csitt! Ne kiabálj!

— Florica! Egész boldogságom most dől el. Rongy életem tán most fordul jóra. Ha istenben hiszel, mondd meg, mit keres itt az a két ember?

— Pali, az Istenre kérlek, ne kérdezz! Szeretlek, csak ezt tudom.

— És másé lészsz, úgy-e?

— Sohse leszek a másé, esküszöm. Az a két úr nem értem jött ide. Többet nem mondhatok.

— Akkor Isten veled, Florica!

— Pali!

— Isten veled! Utolsó szóm ne legyen átok!

— Pali, Pali!

De nem felelt vissza senki, csak a bokrok közül hallatszott olyan csörtetés, mintha valami sebzett vadállat rohanna ott keresztül.

Papp Mózes mint a vizsla szaladt nyomában s nem tévesztette szem elől papját, a ki egyenesen hazafutott. Az erdőn nevelkedett egyszerü ember pedig kinos tépelődések között állt a homályban, s nem tudta, mit csináljon. Érezte, hogy itt valami szerencsétlenség fog történni, de nem tudta, hogy mi. Szeretett volna berohanni a papjához, de nem mert. Simándy annyira fölötte állt, hogy nem tudta magát arra határozni, hogy csak úgy kéretlenül berohanjon.

Az ablak nyitva volt, s fénysugár áradt ki belőle az éjbe. Az öreg vadász, bár szégyelte, de odasompolygott és benézett. Simándy az asztalnál ült és irt. Néha sokáig merően nézett a gyertya lángjába. S arczán oly fájdalom látszott, hogy az öreg elfordult és könnyei kicsordultak.

Aztán leült egy bokor alá, lassan megtömte pipáját, rágyujtott, s miközben a füstöt szétfujta, tekintetét folyton a kivilágított ablakra szegezte.

Egyszerre csak egy fehér alak jelent meg az ablak alatt.

Florica volt, a ki öreg cselédjükbe kapaszkodva állt ott. A lány előbb benézett az ablakon, aztán az ajtóra került. Kinyitotta. Pali nem fordult hátra.

— Pali ! — szólalt meg halk, nyöszörgő hangon.

Simándy fölugrott, odarohant, átölelte s csókjaival borította el.

— Itt vagy. Hát eljöttél ? Többé nem mégy vissza, enyém vagy örökre, — suttogta elfuló hangon.

— Tied vagyok, de vissza kell mennem . . . csak megmondom, hogy ne félj . . .

— Nem, édes, ne beszélj ! Gyerünk, fussunk, meneküljünk innen . . .

— Nem lehet, nem lehet, de szeretlek, csak téged szeretlek és te csak engem szeretsz, meg kell tudnod

mindent . . . megmondok mindent, hogy nyugodt légy, ne félts, ne öld meg magadat . . . Neked mindent meg kell mondanom, úgy-e? Előtted nem lehet titkom. Úgy-e szeretsz, nagyon szeretsz? Látod, én nem hagyhatom el szüleimet; de ha te elhagysz, meghalok . . .

Megtört hangon, sebesen, zihálva beszélt.

— Ide figyelj, Palim.

S Pali nyakába kapaszkodva, lehuzta magához a fejét . . .

*

Az éj csendes volt, a hold szelíd, sápadt fénynyel vont be mindent.

Néha valahol egy szomszéd bokorban halkan nyöszörgött valami alvó madár. Nagy zajnak tetszett már, mikor egy kavics megmozdult a vízesés oldalán és legurult a mélységbe.

A medveölő fölugrott az árnyékban és bódultan nézett körül. Valami nemes vadat sebeztek halálra . . . Hol? Az a szilaj, alaktalan, névtelen jajszó a paplakból tört feléje . . . És a következő pillanatban egy hörgő, tántorgó alak rohant el a vadász mellett.

A papja volt. Én Istenem, mi történt itt?

Karjában tartotta a lányt, csókolta a száját, érezte szívének ütéseit, vére lüktetését, testének remegését, hajának illatát.

Miért nem is halt meg ebben a pillanatban?

Mert a következő pillanatban már nem halhatott meg.

Florica megmondta, hogy a két látogató egyike a bukaresti liga ügynöke, a ki pénzt hozott az apjának.

Florica megmondta, hogy az apja tagja a titkos nemzeti komiténak, s a havasi románok összeesküvésének szálai az ő kezében futnak össze.

Ez a két úr nem Floricáért jött, hanem az újabb parancsokat és terveket hozta az irredenta ágensének.

És Simándy szíve egyszerre megkeményedett. Két

karjába erő szállt, s a lányban, ki nélkül nem tudott már élni, kiért kész volt meghalni, most csak egy gonosz démont látott — és eltaszította magától.

Az égen teljes pompájában úszott a hold, ragyogtak a csillagok . . . világos, fényes, tavaszi éj volt. Simándy körülnézett. S a hegytető a régi váromladékkal, a templom a buzogánynyal, az égboltozat a hadak útjával, mind-mind kötelességekről beszélt . . .

Mögötte valami hirtelen támadt kóbor szélroham megzúgatta a sötét erdőt . . . Ott, ott állnak a funtinelli véres árnyalakok, a kik idáig jöttek s várják, hogy ő a kötelességét teljesítse.

Lerohant a templomához. A nagy vaspántos kapu állította meg. Fölemelte két összeszorított öklét és megdöngette a kaput, könyörögvén:

— Hatalmas Isten, adj erőt a te szolgádnak, hogy útjából el ne tántorodjék.

Az üres templom visszhangja komor dübörgéssel felelt neki vissza.

Igen, ti várvédő ősök, ti funtinelli árnyak, ti hitvédő papok, s ti fönt az égen, Csaba királyfi fehér vitézei: nem hulltatok el hiába, a késő utód szívében ég tovább a ti lángotok. Ő is védi hazája földjét az árulás ellen; azét a szent földét, mely megtermette bölcsője fáját és megtermi koporsójának fáját is.

S ekkor végigsimította a fejét és gondolkozott.

Igen, igen, a dolog tisztán áll: föl kell jelentenie Todorescut.

És elindult az úton, mely kigyózva eltünt az erdőben. Az erdő szélén egy ember állt keresztbefont karokkal. — A medveölő volt.

— Tiszteletes úr, én nem kérdem, hová megy, de elviszem a kocsimon.

Simándy odalépett hozzá.

— Kedves Mózes bátyám, engedjen engem haladni az utamon . . . ne segítsen senki . . . ne kövessen senki . . . Vonuljon haza, pihenjen le . . .

— Édes jó tiszteletes uram, öreg ember vagyok, fiam lehetne, fogadjon szót, tegye meg a kérésemet, vén ember vagyok, ne fájdítsa a szívemet . . .

Simándy átölelte az öreget. Aztán röviden csak annyit mondott:

— Jó. Fogjon be. Majd itt megvárom.

Tíz percz mulva sebes ügetéssel távoztak Papp Mózes kocsiján Garabóról. Nem beszélgettek. Mikor a sűrűbe értek, a holdfény nem esett már az útra, s mély sötétségben, lépést haladtak tovább. Az erdő zúgott körülöttük és felettük. Papp Mózes hátrafordult:

— Tiszteletes úr, mondanék valamit . . .

— Csak beszéljen!

— Jönnek-e a funtinelli halottak?

— Nem jönnek. Sirjukban pihennek csöndesen. Az Isten áldja meg az emléküket!

— Amen!

Karjában tartotta a lányt . . .

XXII.

Husvéti ünnepek lévén, a főispán úr ő méltósága is eljött ez alkalommal Budapestről, a méltóságos asszonynyal együtt a megye székvárosába. A megyeháza előtt kivont karddal sétált a sárga sujtásos, kék ruhás, piros tarsolyos huszár, ezzel is jelezve, hogy a legnagyobb úrnak, a főispán úrnak méltóztatott megérkezni. Az utczai gyerekek, a hegyi oláhok egész nap tisztes távolságban ácsorogva bámészkodtak a tekintélyes, nagybajuszú huszárra, őt is valami nagy úrnak tartva, a ki széles fringiájával bármely pillanatban halált osztogathat. A főispánnak, Zágoni Albert grófnak, külön lakosztálya volt a megyeházán, mely azonban az év legnagyobb részén át üresen állt. Ilyenkor azonban ablakai minden este fényesen ki voltak világítva s ott együtt teázott a megyei társaság és sütkérezett a hatalom fényében, a mi a szürke, élettelen vidéki város lakóinak, mint a köznapi mederből való kizökkenés, rendkívül jól esett. Zágoni grófné igen szeretetreméltó háziasszony volt, a ki német létére az alatt a tíz év alatt, mióta megszünt osztrák baronessz lenni és magyar grófné lett, elég tisztességesen megtanult magyarul. A Zágoniak olyan erdélyi család vala, melyet a kormánynak kutyakötelessége volt respektálni, s mindig volt köztük egy főispán, egy képviselő — sőt Zágoni

Albertet a lapok belügyminiszternek is emlegették, mert újabban a nemzetiségi ellentétek nagyon kiélesedtek, s szakember kellett e fontos pozicziókra, a ki alapjában ismeri ezt a nagyfontosságú kérdést. Zágoni Albertet különben nagyon művelt embernek is mondták, a ki berlini studens korában pályadíjat nyert egy filozófiai dolgozatával.

Simándy a székvárosba érkezvén és megtudván, hogy a főispán itt van, elhatározta, hogy ő neki mondja el titkát, mely lelkét teljesen szétmarczangolta. Megállt a megyeháza előtt, s maga is bámult a huszárra, mint a többi. Látta az urakat sürögni-forogni, jönni-menni, s elgondolta, hogy szét fog itt rebbenni minden, ha ő elmondja, a mit tud. Aztán kigördült a kapun egy nyitott hintó, rajta két kis helyes fiucska, matrózruhába öltözködve, s németül kiabálva a bonnera. Ezek a főispán gyerekei voltak. A hajdu tisztelgett nekik a kardjával, a nép pedig levette a kalapját, s a bonne úgy köszöngetett vissza, mint egy fejedelemnő. Végre Puskást látta megjelenni. Utána szaladt és megfogta.

— Nini, Pali, te vagy?

— Én. Te, eszközöld ki, hogy a főispánnal beszéljek.

— Micsoda dologban?

— Nem mondhatom meg, de nagyon fontos.

— Az eklézsiádnak akarsz valamit?

— Nem mondhatom meg, de becsületszavamra állítom, hogy nagyon fontos.

— Jó, de nagyon nehéz lesz. A méltóságos úr egész nap el van foglalva, folyton járnak a nyakára.

— Ilyen dologban, tudom, senkise jön.

— Hát a kedvedért megpróbálom, légy itt valahol kéznél.

— A dolog nagyon sürgős, nem lehetne azonnal?

— Hja, barátom, az nem úgy megy. Itt a főispán az atyaisten, hát azt hiszed, hogy csak úgy be lehet

hozzá nyitni, mint egy boltba? Várj meg itt, majd aztán feljösz a szobámba.

— Dolgod van?

— Igen, a méltóságos asszonynak rendelek estére tortát, a német kisasszonynak pedig bukétát. Nagyon csinos lány, s úgy látszik, én is tetszem neki.

Pali megfogta Puskást.

— Hallod-e, nekem okvetetlenül beszélnem kell a gazdáddal. Nem hivatalt, nem állami segítséget kérek tőle, nem is a frajla kezét akarom megkérni tőle. Rendkívül fontos dolgot akarok tudtára adni. Azonnal. Érted?

Puskás boszus arczczal hallgatta.

— Másnak nem mondhatod el?

— Nem. Még a sapkámnak se.

— Hát akkor várj itt meg, a míg visszajövök. Majd meglátjuk.

S kirántván a karját Pali kezéből, elszaladt.

Simándy ott maradt az utczán, s bámulta a huszárt a néppel. Türelmetlensége a legmagasabb fokra hágott. Ő a madár szárnyaival szeretett volna ide repülni, hogy az állam, a nagy, erős, hatalmas magyar állam közegeit, a kik a haza érdekei fölött hivatottan őrködnek, megragadja, fölzaklassa, fülükbe kiáltsa a vészt és itt kell ácsorognia a buta hegyi móczok közt az utcza sarában.

Az őrt álló huszár nagyot kiáltott, mire a többi megyei hajdu kirohant a kapu alól és kezdte szétpofozni a népet. Simándy is félrehuzódott. A nagyszebeni román érsek jött be négylovas fogatán gyönyörű mezei birtokáról, visszaadni a főispán látogatását. A lovak sallangos szerszámai csak úgy csillogtak az ezüst czifraságoktól. A kocsis a havasi oláhok tiszta fehér viseletében volt, piros tüszővel. Mellette egy délczeg huszár ült, kék magyarban, fehér zsinórzattal. Az érsek impozáns alak volt fekete selyem talárjában, piros czingulusában, be nem gombolt hattyuprémes bundájában.

Hófehér szakálla mellére, hófehér haja vállára omlott. Mellén hatalmas aranykereszt ragyogott. A mellette ülő erős, jóltáplált kanonok hasonlóan selyembe volt öltözködve. Utánuk jött külön hintóban két udvari pap. A metropolita kiszállt a hintóból, s a sárba térdelt népre áldást osztogatott... Simándy pedig gyűrött, piszkos ruhájában ott állt, s letörölte a sárt, melyet a metropolita kocsija arczába fröccsentett. Ott állt, s kétség nyilalt át szivén, hogy ő-e az államalkotó, államföntartó magyar faj papja? Vagy tán idegen földön van, valami elhagyott, koldus oláhországi székelycsángó falu papjaként, a ki az állami méltóságok fölvonulását nézi? Összezavarodtak lelkében a gondolatok. Csudálatos, érthetetlen világ ez. Eszébe jutottak a pellagrás sárga emberek, a mint ezeket a fényes, erőtől duzzadó papokat látta. És végignézett a maga kopottságán, mikor a selyemtalárok suhogását halotta. Ki az úr ebben az országban? Ki az elnyomott ebben az országban? Miért estek el a funtinelli katonák?... Lába megroskadt, a falnak támaszkodott.

Nemsokára rohanva jött Puskás, virággal a kezében, fölvitte Simándyt a szobájába, eléje tett egy skatulya czigarettát és otthagyta.

Simándy az ablakból látta, hogy a főispán a kocsijáig kisérte a metropolitát. Azután ott állt még jó darabig az ablaknál s bámult ki az utczára. Egyszerre sietve megjelent Puskás.

— Most van a méltóságos urnak pár percz ideje. A kedvedért megtettem, hogy beszéltem vele az érdekedben. Gyere!

Hirtelen visszafordult, s végignézett Simándyn.

— Te, nincs másik ruhád?

— Nincs.

— Ez egy kicsit gyűrött. No, mindegy, most már vár ő méltósága.

Vonszolta magával egypár szobán keresztül, végre az egyikben megállt.

— Itt várj. Méltóságos urnak szólítsd, s rövid légy, mert a gróf egy kicsit ideges.

Pali megállt a helyén és körülnézett. Csupa szőnyeg minden. A falon fegyverek, angol rézmetszetek. Az egyik sarokban egy puha, süppedő, nagy, széles török diván, rajta egy csomó vánkos. Iróasztal, s előtt bőrkarosszék. A diván mellett alacsony asztal, rajta könyvek. Paul Bourget, Richepin, d'Annunzio, egy pesti, egy bécsi német lap, s a *Figaro*. Az ajtó nyikorgott, egy nyulánk, elegáns, sápadt férfi lépett be.

— Én Simándy Pál, garabói reformatus lelkész vagyok.

— Mi tetszik?

— Főbenjáró dolgot óhajtók méltóságodnak tudtára adni.

A főispán rágyujtott egy vastag czigarettára, s közben úgy a czigarettával a szájában odamordult:

— Mi az?

— Méltóságos úr, Todorescu, a garabói oláh pap, hazaáruló. A bukaresti liga fizetett ágense, most is van ott nála egy oláhországi ember. A titkos nemzeti komité tagja...

A méltóságos úr idegesen rántott egyet a vállán, s közbeszólt:

— A havasi oláh konspiráció vezére. Hóra és Kloska, Janku... Ugyan fiatalember, pap létére hogy hihet el ilyen agyrémeket? Hiszen azért, hogy maga előre menjen, nem kell ilyen meséket kitalálnia.

Simándy megdöbbenve nézett az előkelő úrra.

— Nem mese az, méltóságos uram...

— Badarság. Todorescu a legmegbizhatóbb emberünk. Mindig beszállítja hiven, egy szálig a voksait... Az installácziómon ő mondta a vidéki papság nevében a beszédet, olyan hazafiasat, hogy már szó van arról, hogy kitüntetésre terjeszszék föl...

— Méltóságod... tehát... azt hiszi... nem... hajlandó...

Ugy hebegett, mint egy gutaütött.

— Örökké a református papokkal van bajom. Micsoda nyughatatlan vérű, megférhetetlen emberek maguk. Több bajom van magukkal, mint az oláhokkal... Egyéb se kéne még, mint hogy az én megyémben konspiráncziót fedezzünk föl. Azt ajánlom magának, hogy menjen haza, és huzza meg magát. Az örökös politizálás öli meg magukat. Na Kinder, was gibt's denn?

Ez már a két fiunak szólt, a kik pokoli lármával berontottak, s apjukra csimpaszkodtak.

Simándy pedig szó nélkül kitántorgott. Súlyos ütést kapott. Egy világ omlott össze benne. Hite a hazában, hite az államban.

Odakint megállt, s bután rábámult a huszárra. Milyen fényes a kardja, milyen czifra a ruhája! Milyen büszke legény! Büszke, mert ostoba, mert nem tudja, hogy nincs mire büszkének lenni. Miért visel ez a tökfilkó kardot? Mit őriz? Van itt mit őrizni? Kiveszett már innen minden, a mire vigyázni érdemes volna.

Vagy talán az állam más, mint a haza? És ez a huszár az államot képviseli? Az állam lehet czifra, büszke, a haza pedig rongyos, koldus és megalázott? Kétféle fogalom ez?...

Ott állt hajadonfőtt és süvegét csavargatta a kezében. Azután megindult, sokáig barangolt, de megfázott és melegre vágyott... Bement egy kocsmába, evett, ivott, és a meleg kuczkóban jól érezte magát. Tisztán állati érzései voltak, a nemesebb részek elzsibbadtak benne, a lelke elkábult. Az étel egészen jól esett neki. Még boszankodott azon, hogy a leves annyira sós és nevetett a pinczérnek azon a bárgyú megjegyzésén, hogy a szakácsné bizonyosan szerelmes. A bort is nagy gonddal és erős mennyiségben szürcsölte. Még többet is szeretett volna inni, de hirtelen eszébe jutott, hogy hátha nincs nála elég pénz. Milyen különös volna, ha adósságba a kocsmáros ott fogná a téli kabátját. És itt eszébe jutott az oláh metropolita. A négy lovával, a czifra

huszárjával, a selyem ruhájával, az arany keresztjével... Ez a kép vonult el előtte, miközben a borjupörkölt zsiros levébe nagy kenyérdarabokat mártogatott.

Most a kocsmárosné jött be két kis fehérbe öltözött lányával. Kezet csókoltak az apjuknak és távoztak.

— Hová mennek a kis lányai? — kérdé Simándy.

— A katolikus templomba. Föltámadásra.

Az igaz. Azért nem hallott hát tegnap egész nap és ma még harangszót. Föltámadás. És holnap husvét... Erre is megivott egy pohár bort... Nem támadt benne e szókra visszhang. A kocsmáros kinyitotta az összes ablakokat...

És most egyszerre megkondultak a város összes harangjai, hirdetvén a Krisztus föltámadását... A levegő tele lett ezzel a zürzavaros és mégis oly harmónikus zenével, ott zúgott Simándy fülében is és alvó lelkét fölébresztette. Kiesett kezéből villa, pohár, kezei önkénytelenül összekulcsolódtak, s hallgatta a harangok hivó szavát.

Igen, ha minden elpusztult is, — él az Isten.

Ha mindenben csalódott is, az Istenben nem csalódott. S homályosan derengett benne, hogy van egy pontja a földnek, hol neki kötelessége az Isten dicsőségét hirdetni. És érezte, hogy ő most nincs ott, megszökött onnan, az ő harangjai némák, mozdulatlanok, nem röpítik föl az égbe a hívők imádságát.

Haza kell mennie.

Fölkelt, de lábai mintha vasból lettek volna. Fizetett s eltávozott. Nem nézett se jobbra, se balra, nekivágott a mezőknek.

Mikor már a város, a harangzúgás messze mögötte volt, eszébe jutott Papp Mózes. Mi dolga is van neki Papp Mózessel? Igen, a kocsival várja. Majd hazajön.

Sebes léptekkel haladt a hegyek felé.

Elhagyott volt erdő és mező. Minden ember behuzódott a faluba, városba ünnepelni. Odakint csak a pacsirta dicsérte az Istent, ég felé szállván. A magányos

vándor futott, pihenés nélkül futott, nem nézve se jobbra, se balra. Szemét lesütötte, de nem látta a földet, néha hátranézett, vagy lopva körül, s szivét összeszorította a nagy magányosság, a néptelen síkság csöndje, mely fölött a tavasz könnyű lehellete uszott.

Késő este volt, mikor megérkezett Garabóra. Ruháját megtépdesték az erdei ágak; arczát is fölkarczolták a galyak. Ott állt rongyosan, véresen, izzadságtól összecsapzott hajjal és testéhez tapadó ruhával.

A konyhában Sári néni olvasott egy nagy öreg bibliából, s keresztet vetett mágára, mikor a gazdáját meglátta. Simándy intett neki, hogy hallgasson, maradjon csöndesen. Aztán eldobta a süvegét és a tűz mellé ült. Az öreg asszony a helyén maradt. Nem mert mozdulni s rémülettel nézett a papjára. Végre, mikor Simándy szemei egy perczre lecsukódtak, halkan fölkelt, előkeresett egy fehér kendőt, s szeliden letörölgette ura arczáról a vért és verejtéket.

Simándy melléből kínos sóhaj fakadt föl.

— Hagyjon, hagyjon! — szólt rekedten.

— Instálom, nem tetszik lefeküdni?

Simándy intett, hogy nem.

— Tetszik tudni, mi történt?

Simándy nem felelt.

— Az oláh papné, a lánya, meg a két úr elutaztak. Bukarestbe utaztak. Nem is jönnek többet vissza.

Az oláh papné lánya? Ki az? Simándy nem felelt. Az öreg asszony elkotródott. Sokáig ült mozdulatlanul, aztán egyszerre fölugrott, s lement a templomához. Ott végigfeküdt a régi, szétomlott kőfalra, a repkény és fiatal bokrok közé, s lebámult a falura.

A hold magasan állt, minden ház ablaka világos volt. A hívek bőjtölve virrasztottak és várták az éjféli föltámadást.

Éjfél felé a házakból megindultak az emberek az oláh templom felé. Férfiak, asszonyok, tiszta fehérbe öltözködve. A lányok kezében bokréta. Az oláh templom

A pap egyet lépett, aztán elesett . . .

ablakai is fölragyogtak... Simándy látta, a mint a kurátor egész háza népével az oláh templom felé vonul. Azután látta Sára nénit, a mint a ház előtt félve körülnéz, s aztán Gyorgyéval ő is az oláh templom felé elsompolyog.

Éjfélkor az oláh templomban erős, vontatott kardal zendült föl, mely hirdette Krisztus föltámadását. Mozsarak kezdtek durrogni, pisztolyok ropogni. A templomban levő nép énekéhez a templom körül állók nyers, szaggatott, vontatott, durva éneke csatlakozott. A hegyi lakók, a favágók, a pakulárok egészséges, erős tüdejéből vad üvöltésként szakadtak föl az áhitat hangjai.

És akkor az aranyos ruháju pap levette az oltárról a gyertyát, meggyujtotta vele a falu első gazdájának viaszgyertyáját és vontatott hangon mondá:

— *Christos a inviat!* (Krisztus föltámadott.)

— *Adeverat c'a inviat!* (Valóban föltámadott.)

Ezt felelte vissza az első gazda, aztán meggyujtván a maga lángjáról a szomszédja gyertyáját, adta tovább a szót.

— Christos a inviat!

— Adeverat c'a inviat.

És így ment tovább a tűz és az ige, emberről emberre. A legkoldusabb pakulár is ott szorongott a maga kis gyertyájával s várta, hogy a láng ő hozzá is eljusson. Már a templomból kijutott a templomudvarra, ment tovább szakadatlanul, fölhallatszott a *Christos a inviat.* Végre az egész templom környéke ragyogó fényesség volt, élesen látszott minden, a közeli házak, a fehérvirágos fák, a lányok, a legények, az aggastyánok... odabent a barna fatemplomban pedig megkezdődött a mise, az egész nép letérdelt, s vagy csöndes mormogással imádkozott, vagy nyers, érdes hangon énekelt. Közben zászlókkal, kettős keresztekkel, égő gyertyákkal megkerülték a templomot, s a föltámadás ünnepi himnuszának hangjai betöltötték a völgyet, s a komoran alátekintő bérczek tetejéig verődtek.

... S a másik pap ott feküdt fönn a sötét templom mellett, az összedőlt romokon, s bámult alá a győzelmi ünnepre, a hold fehér, a tűz vörös fényénél mozgó, fantasztikus csoportokra . . . megdermedve bámult, majdnem a szivverése is elállt... És gondolata végigszállt egész életén... messze országokban kalandozva, a mult ködéből fölmerült néhány elmosódott arcz... azután visszaszállt ide, a virágillattól terhes völgybe, hol oly jó volna boldogan élni... s hol oly jó lesz meghalni.

A nép elcsöndesedett, a mise szertartásai folytak tovább. A gyertyák elhamvadtak, a hold elvonult, egy pillanatra vak sötétség borult a völgyre. A hegyek tetején az ég fehéredni kezdett.

Simándy ziháló mellel feküdt a falon. Egy az Isten, egy az Isten! De ah, ember annyi van, s annyiféleképpen imádja az egy igaz Istent. És tán annak a buta pakulárnak van igaza, a ki azzal imádja az Istenét, hogy rozsdás pisztolyát a levegőbe süti.

Pirkadt. A völgy világosodott. Az ég rózsaszínű lett.

A pap fényes, aranyos ruhájában kijött a templom elé, fölemelte kelet felé két karját s belekiáltott a virradatba:

— Ex oriente lux! Keletről jön a világosság. Légy áldott, mi Urunk, Istenünk, ki megteremtéd a napot, mely megmelegíti földünket.

— Légy áldott, légy áldott! — zúgott az egész nép, térdenállva.

— Légy áldott, mi Urunk, Istenünk, mert termékenynek teremtéd a mi földünket, melynek szunnyadó erői a nap melegétől megmozdulnak.

— Légy áldott, légy áldott!

S ekkor a hallgatag templom összedőlt kőkerítésén egy tépett alak jelent meg. Kiterjesztette karjait és belekiáltott a hasadó hajnalba:

— Légy áldott, hatalmas Isten, ki megteremtéd a

világosságot! A sötétség a tietek volt, hagyjátok nekem a világosságot! Jertek, imádjuk az Urat!

Ezzel a torony alá rohant, s egyszerre megszólalt a Bod Péter hatalmas szavú öreg harangja, s vele a kisebbik harang. Végigkongott a völgyön, s hosszú, mély zengése mintha zokogás volna... A pap húzta, szakadatlanul húzta... Homlokát elborította a verejték... És nem jött senki. A magyarok ott térdeltek a fatemplom körül és az oláh pap aranyos ruháját csókolgatták. Az öreg harang zokogott, a kisebbik harang sikoltozott... És nem jött senki... A pap erei kidagadtak, orrán megindult a vér, tenyerén a húst véresre tépték a kötelek... És nem jött senki... És egyszerre egyet roppant valami... a kötelek elszakadtak... a harangok ércznyelve egyet-kettőt kondított még, egy darabig rezgett még a hang, aztán vége...

A harangok elnémultak. A pap ott állt egy darab rothadt, véres kötéllel a kezében. Meghalt az Isten!

A pap egyet lépett, aztán elesett, összedőlt, leomlott, s hatalmas koponyáját egy éles kőbe ütötte.

Az oláhok mentek hazafelé, arra a magyar templom mellett. Egyszerre csak néhányan megálltak.

— Te, Petru, nézd-e, a magyar pap ott fekszik a temploma előtt.

— Nagyon be talált pálinkázni a szent husvét tiszteletére.

Sára néni sietve tört át a tömegen s nehézkes koczogással ment föl a templomajtóhoz. A parasztok látták, hogy ráborul a gazdája testére és keservesen zokog.

— Te, Petru, ez alighanem meghalt.

Mind levették a süvegüket és bátortalanul közeledtek. De egyszerre félresompolyogtak az utból. Úr jött gyors léptekkel: a vén Zalathnay.

Látták, hogy letérdel a pap mellé, fölemeli a fejét és megnézi. Aztán fehér kendővel letörli arczát, s homlokát megcsókolja. Aztán leereszti lassan a földre és

görnyedten utána hajol. Imádkozik. Vagy tán sír... Aztán fölkel, körülnéz.

— Oláhok, vigyétek a holttestet a házába.

És lehajtott fővel ment Bod Péter ősi templomának utolsó papja után.

TARTALOM.

KÉPJEGYZÉK.

